

ISSN 2663-3426 (PRINT)
ISSN 2663-3434 (ONLINE)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

**SCIENTIFIC BULLETIN
OF KHERSON STATE UNIVERSITY**

Серія:
**ГЕРМАНІСТИКА
ТА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ**
Випуск 1

Series:
**GERMANIC STUDIES
AND INTERCULTURAL COMMUNICATION**
Issue 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Рєбрій Олександр Володимирович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладознавства імені Микола Лукаша Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

Заступник головного редактора:

Цапів Алла Олексіївна – доктор філологічних наук, доцент (Херсонський державний університет, Херсон, Україна)

Відповідальний секретар:

Климович Світлана Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент (Херсонський державний університет, Херсон, Україна)

Члени редакційної колегії:

Бєлєхова Лариса Іванівна – доктор філологічних наук, професор (Херсонський державний університет, Херсон, Україна).

Гадомський Олександр Казимирович – доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в області мовознавства (Варшавський університет, Варшава, Польща), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень Інституту славістики (Опольський університет, Ополь, Польща).

Главацька Юлія Леонідівна – кандидат філологічних наук, доцент (Херсонський державний аграрно-економічний університет, Херсон, Україна).

Дойна Попєску (Doina Popescu) – доктор філософії, доцент (Університет Близького Сходу Північного Кіпру (Near East University of North Cyprus), Нікосія, Республіка Кіпр).

Ельжбєта Кржановська-Клєчєвська (Elzbieta Chrzanowska-Kluczevska) – доктор філософії, професор (Ягєлонський університет, Краків, Польща).

Засєкін Сергій Васильович – доктор філологічних наук, професор (Волинський національний університет імені Лєси Українки, Луцьк, Україна).

Короткова Людмила Віталіївна – кандидат філологічних наук, доцент (Херсонський державний університет, Херсон, Україна).

Крисанова Тєтяна Анатоліївна – доктор філологічних наук, доцент (Волинський національний університет імені Лєси Українки, Луцьк, Україна).

Маріна Олена Сергіївна – доктор філологічних наук, доцент (Київський національний лінгвістичний університет, Київ, Україна).

Мартинюк Алла Петрівна – доктор філологічних наук, професор (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, Україна).

Приходько Ганна Іллівна – доктор філологічних наук, професор (Запорізький національний університет, Запоріжжє, Україна).

Романова Наталєя Василівна – доктор філологічних наук, доцент (Херсонський державний університет, Херсон, Україна).

Шєвченко Ірина Семенівна – доктор філологічних наук, професор (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, Україна).

На підставі Наказу Міністерства освіти і науки України
від 14.05.2020 № 624 (додаток 2) журнал внесений до переліку фахових видань України
(категорія «Б») у галузі філології (035 – Філологія)

Затверджено відповідно до рішення вченої ради
Херсонського державного університету
(Протокол від 29.06.2023 р. № 14)

Журнал включено до наукометричної бази даних
Index Copernicus (Республіка Польща)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
(серія КВ № 23951-13791ПР від 26.04.2019 р.
видане Міністерством юстиції України)

Офіційний сайт видання: <http://tsj.journal.kspu.edu>

ISSN 2663-3426 (PRINT)
ISSN 2663-3434 (ONLINE)

© Херсонський державний університет, 2023
© Оформлення «Видавничий дім «Гельветика», 2023

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Кобзева О. О.

СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ АДВОКАТУ ЗАХИСТУ В АМЕРИКАНСЬКОМУ СУДОВОМУ ДИСКУРСІ..... 7

Ковбасюк Л. А.

НОВІТНІ СТУДІЇ КОНЦЕПТУ «ВІЙНА» В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ..... 16

Косюга О.

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ СЕПТОЛОГІЇ ПРО ГАРРІ ПОТТЕРА: ВІД КАЗКИ ДО ГОТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ..... 22

Lagovska V. O., Oleinikova G. O.

THE HISTORY OF THE CHRONOTOPE RESEARCH..... 29

Нера Н. Я.

ДІЄСЛОВА ЯК МАРКЕРИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ НЕВЛАСНЕ-ПРЯМОЇ МОВИ У СТРУКТУРІ ОПОВІДІ..... 35

Олінчук В. В., Чеснокова М. В.

ПРОСОДИЧНЕ АРАНЖУВАННЯ АНГЛОМОВНОГО АВТОБІОГРАФІЧНОГО НАРАТИВНОГО ДИСКУРСУ..... 40

Погорлецька Н. В.

ОБРАЗ КОХАННЯ У НОВОЗЕЛАНДСЬКИХ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ: КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ..... 52

Поторій Н. В., Кіщенко Ю. В.

ДЕЙКТИЧНИЙ ПРОСТІР АМЕРИКАНСЬКОГО ПОЕТИЧНОГО МОВЛЕННЯ..... 59

Приходько Г. І., Приходченко О. О.

ПРАГМАТИКА ТА СЕМАНТИКА ЕКСПРЕСІВІВ..... 65

Солдатова С. М., Гоштанар І. В.

СПЕЦИФІКА СУЧАСНОГО ГАЗЕТНОГО НІМЕЦЬКОМОВНОГО ЗАГОЛОВКУ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОВІДНИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ НІМЕЧЧИНИ)..... 70

Тугай О. М.

ГЕНЕТИЧНО-МОРФОНОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ СПОЛУЧНИКІВ-ЕТИМОНІВ У ПРАМОВАХ... 77

Цапів А. О., Андрєєва М. А.

НАРАТАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИХ КАЗОК БРИТАНСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ (НА ОСНОВІ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ ДЛЯ ДІТЕЙ Р. ДАЛА)..... 84

Цапів А. О., Ставенко О. В.

ТАКСОНОМІЯ АВСТРАЛІЙСЬКИХ ХУДОЖНІХ ЕТНОНАРАТИВІВ ДЛЯ ДІТЕЙ У КОНТЕКСТІ ПОЕТИКИ НАРАТИВУ..... 90

Шевченко І. С.

СЦЕНАРІЇ СМИСЛОТВОРЕННЯ В МЕДІАДИСКУРСІ: КОГНІТИВНИЙ І МУЛЬТИМОДАЛЬНИЙ АНАЛІЗ..... 99

СЕКЦІЯ 2 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Заскін С. В.

КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНІ ЧИННИКИ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ У ПЕРЕКЛАДІ.....107

Perederii Н. М.

CATACHRESIS IN THE IMAGERY SPACE OF ENGLISH POETIC DRAMA:
A COGNITIVE PERSPECTIVE.....118

Sydorenko Yu. I.

PECULIARITIES OF THE UKRAINIAN TRANSLATION OF METAPHORS
IN THE FANTASY NOVEL GENRE.....124

Черник М. В., Лисенко Д. Ю.

ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ ГУМОРУ В ПЕРЕКЛАДАХ ФЕНТЕЗІЙНИХ
РОМАНІВ ТЕРРІ ПРАТЧЕТТА.....130

СЕКЦІЯ 3 МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

Бугайчук О. В.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ТЕРМІНІВ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ
ВІЙСЬКОВОМУ ДИСКУРСІ.....137

Калита А. А., Клименюк О. В., Тараненко Л. І.

МЕХАНІЗМИ МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ ПУБЛІЧНОГО МОВЛЕННЯ
НА АУДИТОРІЮ.....143

Карпенко Г. М.

ПІДВИЩЕННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВІЙНИ.....150

СЕКЦІЯ 4 СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ

Климович С. М., Алмашова М. О.

ОКАЗІОНАЛЬНІ УТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ БЛОГОПРОСТОРІ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ.....155

Климович С. М., Кірієнко В. В.

ОКАЗІОНАЛЬНЕ СЛОВОТВОРЕННЯ В КОМУНІКАТИВНІЙ ПАРАДИГМІ.....162

Lechner Pona, Márku Anita

SLAWISCHE ENTLEHNUNGEN IN DER INTERNETKOMMUNIKATION
DER UNGARN IN TRANSKARPATIEN.....168

Сердега Р. Л.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ СПРОТИВУ
(НА МАТЕРІАЛІ АНЕКДОТІВ 2022–2023 РР.).....175

CONTENTS

SECTION 1

GERMANIC LANGUAGES

Kobzieva O. O.

STRATEGIES AND TACTICS OF THE DEFENSE ATTORNEY
IN THE AMERICAN JUDICIAL DISCOURSE.....7

Kovbasyuk L. A.

THE LATEST STUDIES OF THE CONCEPT “WAR” IN MODERN LINGUISTICS.....16

Kosiuha O.

GENRE FEATURES OF HARRY POTTER SEPTOLOGY: FROM FAIRY TALE
TO GOTHIC LITERATURE.....22

Lagovska V. O., Oleinikova G. O.

THE HISTORY OF THE CHRONOTOPE RESEARCH.....29

Nera N. Ya.

VERBS AS MARKERS OF THE REPRESENTATION OF FREE-INDIRECT SPEECH
IN THE STRUCTURE OF A NARRATIVE.....35

Olinchuk V. V., Chesnokova M. V.

PROSODIC ARRANGEMENT OF ENGLISH AUTOBIOGRAPHICAL
NARRATIVE DISCOURSE.....40

Pohorletska N. V.

IMAGE OF *LOVE* IN NEW ZEALAND POETIC TEXTS: COGNITIVE
AND PRAGMATIC APPROACH.....52

Potorii N. V., Kishchenko Yu. V.

DEICTIC SPACE OF AMERICAN POETIC SPEECH.....59

Prihodko G. I., Prykhodchenko O. O.

PRAGMATICS AND SEMANTICS OF EXPRESSIVES.....65

Soldatova S. M., Hoshtanar I. V.

SPECIFICITY OF THE MODERN NEWSPAPER GERMAN TITLE
(BASED ON THE MATERIAL OF LEADING GERMANY ONLINE PUBLICATIONS).....70

Tuhai O. M.

GENETIC AND MORPHONOLOGICAL FEATURES OF CONJUNCTIONS-ETYMONS
IN PROTO-LANGUAGES77

Tsapiv A. O., Andrieieva M. A.

NARRATIVE CHARACTERISTICS OF POSTMODERN FAIRY TALES
OF THE BRITISH TRADITION (A CASE STUDY OF R. DAHL’S NARRATIVES).....84

Tsapiv A. O., Stavenko O. V.

A TAXONOMY OF AUSTRALIAN LITERARY ETHNONARRATIVES
FOR CHILDREN IN THE CONTEXT OF NARRATIVE POETICS.....90

Shevchenko I. S.

MEANING-MAKING SCENARIOS IN MEDIA DISCOURSE:
A COGNITIVE AND MULTIMODAL ANALYSIS.....99

SECTION 2 TRANSLATION STUDIES

Zasiekin S. V.

COGNITIVE AND DISCURSIVE FACTORS OF REGULARITIES IN TRANSLATION.....107

Perederii H. M.

CATACHRESIS IN THE IMAGERY SPACE OF ENGLISH POETIC DRAMA:
A COGNITIVE PERSPECTIVE.....118

Sydorenko Yu. I.

PECULIARITIES OF THE UKRAINIAN TRANSLATION OF METAPHORS
IN THE FANTASY NOVEL GENRE.....124

Chernyk M. V., Lysenko D. Yu.

EXPRESSING HUMOUR IN THE TRANSLATED TERRY PRATCHETT'S
FANTASY NOVELS.....130

SECTION 3 INTERCULTURAL COMMUNICATION

Buhaichuk O. V.

FUNCTIONING OF MILITARY TERMS IN GERMAN MILITARY DISCOURSE.....137

Kalyta A. A., Klymenyuk O. V., Taranenko L. I.

MECHANISMS OF THE PUBLIC SPEECH MANIPULATIVE INFLUENCE
ON THE AUDIENCE.....143

Karpenko H. M.

THE IMPROVEMENT OF STUDENTS' FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE
COMPETENCE IN WARTIME.....150

SECTION 4 SLAVIC LANGUAGES

Klymovych S. M., Almashova M. O.

OCCASIONAL FORMATIONS IN THE UKRAINIAN-LANGUAGE BLOGOSPHERE:
THEORETICAL ASPECT.....155

Klymovych S. M., Kiriienko V. V.

OCCASIONAL WORD FORMATION IN THE COMMUNICATIVE PARADIGM.....162

Lechner Ilona, Márku Anita

SLAWISCHE ENTLEHNUNGEN IN DER INTERNETKOMMUNIKATION
DER UNGARN IN TRANSKARPATIEN.....168

Serdeha R. L.

LEXICOGRAPHICAL INTERPRETATION OF UKRAINIAN RESISTANCE FOLKLORE
(BASED ON ANECDOTES FROM 2022–2023).....175

СЕКЦІЯ 1 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 347.965.45(73):81'42

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2023-1-1>

СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ АДВОКАТУ ЗАХИСТУ В АМЕРИКАНСЬКОМУ СУДОВОМУ ДИСКУРСІ

Кобзєва Олена Олександрівна,

кандидат філологічних наук,
викладач кафедри іноземної філології

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради

Olena.kobzieva@gmail.com

orcid.org/0000-0003-1909-9808

У статті розглядається дискурсивна стратегія, реалізована адвокатом захисту в американському судовому засіданні. Дане дослідження охоплює визначення глобальної та локальної стратегії адвоката захисту, виявлення комплексу його мовленнєвих стратегій та тактик.

Актуальність теми дослідження визначається застосованим комплексним комунікативно-дискурсивним підходом, на основі постулатів якого можна визначити та вивчити стратегії та тактики адвоката захисту в американському судовому засіданні та встановити параметри їхньої варіації. Робота сприяє вирішенню важливого наукового завдання сучасного мовознавства – з'ясування зв'язку між роллю комуніканта та його дискурсивною стратегією та виявлення впливу колективних та індивідуальних факторів на стратегічну спрямованість мовленнєвих дій комуніканта у суворо інституційних умовах, такої важливої ланки правової системи, як суд.

Об'єктом дослідження є промова адвокатів захисту в американському суді, а предметом – стратегії та тактики, що реалізуються ними під час судового засідання, та параметри їхнього варіювання.

Мета дослідження – встановити глобальні, локальні, мовленнєві стратегії та тактики адвоката захисту в американському судовому засіданні та виявити їх варіювання залежно від ситуаційних факторів та дискурсивної особи адвокатів.

Стратегія, що реалізується учасником дискурсу, заснована на його декларативних та процесуальних знаннях про права та обов'язки, стереотипно пов'язані з роллю цього учасника.

Таким чином, основною метою адвоката захисту є переконання суддів у істинності своїх суджень, що призводить до виникнення глобальної дискурсивної стратегії – стратегії переконання. Для того, щоб переконати суд, судження, заяви та висновки захисника повинні бути логічними та послідовними, що обумовлює виділення стратегії логічного переконання як локальної, яка конкретизує глобальну стратегію. Оскільки судова мова захисника є логічно вибудованою лінією аргументації, це дозволяє стверджувати про наявність у моделі дискурсивної стратегії американського судового дискурсу мовленнєвих стратегій: раціональної та емоційної аргументації.

***Ключові слова:** американський судовий дискурс, судовий процес, дискурсивна ідентичність, адвокат, роль, ситуаційні фактори.*

STRATEGIES AND TACTICS OF THE DEFENSE ATTORNEY IN THE AMERICAN JUDICIAL DISCOURSE

Kobzieva Olena Oleksandrivna,

Candidate of Philological Sciences,

Lecturer at the Department of Foreign Philology

*Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy”
of the Kharkiv Regional Council*

Olena.kobzieva@gmail.com

orcid.org/0000-0003-1909-9808

The article deals with the discursive strategy implemented by a defense attorney in American court proceedings. This study covers the definition of the global and local strategies of the defense lawyer, the identification of a set of his speech strategies and tactics.

The relevance of the research topic is determined by the applied complex communicative and discursive approach, based on the postulates of which it is possible to define and study the strategies and tactics of the defense lawyer in the American court session and to establish the parameters of their variation. The work contributes to solving an important scientific task of modern linguistics – clarifying the relationship between the role of the communicator and his discursive strategy and identifying the influence of collective and individual factors on the strategic direction of the speech actions of the communicator in the strict institutional conditions of such an important link of the legal system as the court.

The object of the study is the statement of defense lawyers in the American court, and its subject is the strategies and tactics implemented by them during the court session and the parameters of their variation.

The purpose of the study is to establish the global, local, speech strategies and tactics of the defense lawyer in the American court session and to reveal their variation depending on the situational factors and the discursive personality of the lawyers.

The strategy implemented by a discourse participant is based on his declarative and procedural knowledge of rights and obligations stereotypically associated with the role of this participant.

Thus, the main goal of the defense lawyer is to convince judges of the truth of their own judgments, which leads to the emergence of a global discursive strategy – a strategy of persuasion. In order to convince the court, the judgments, statements and conclusions of the defense lawyer must be logical and consistent, which causes the strategy of logical persuasion to be singled out as a local one that concretizes the global strategy. Since the court speech of the defense attorney represents a logically constructed line of argumentation, this makes it possible to affirm the presence of speech strategies in the model of the discursive strategy of American courtroom discourse: rational and emotional argumentation.

Key words: American courtroom discourse, court proceedings, discourse identity, lawyer, role, situational factors.

Вступ. Інституційні форми дискурсу, інтерактивна взаємодія дискурсивного та соціального приваблюють дослідників широкими можливостями для лінгвістичного та екстралінгвістичного аналізу, що дозволило сучасній науці наблизитися до розкриття проблем співвідношення мови та влади, мови та політики, мови в суді, проблем лінгвістичних маніпуляцій і нещирості. Різні підходи до типології дискурсів, аналітичні моделі дослідження, питання взаємозв'язку понять «дискурс», «текст», «комунікація» потребують опису соціальних структур, суб'єктів і процесів комунікативної взаємодії.

Сучасне розуміння дискурсу сягає корінням у розвідки англомовних дослідників (D Shiffrin (1994), D Tannen (1982)) та дістає уточнення в працях вітчизняних авторів (А.П. Мартинюк, І.Є. Фролова, І.С. Шевченко та інші) (Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен, 2005). У дискурсивній діяльності розрізняють два основні типи: інституційні та не інституційні дискурси. Також пропонується диверсифікувати дискурси за типами, на підґрунті певної сфери комунікації, й за різновидами, на основі стратегії та чинника комунікантів (Белова, 2002).

Метою дослідження є встановлення глобальної, локальної, мовленнєвих стратегій і тактик адвокату захисту в американському судовому засіданні та виявленні їхнього варіювання.

Об'єктом дослідження є висловлення адвокатів захисту американського суду, а його **предметом** виступають стратегії та тактики, реалізовані ними під час судового засідання.

Одним із важливих напрямів судової діяльності, за своїм характером як протиставлення

функції обвинувачення, постає захист прав і законних інтересів громадян, які обвинувачуються у скоєнні певного злочину у конкретній справі. Захист розуміють як сукупність дій у відповідності до чинного законодавства, що спрямовані на повне або часткове спростування висунутого обвинувачення певній особі, покращення його положення, забезпечення прав і інтересів даної особи по справі (Бурак, 2009). Суб'єктами захисту постають адвокати, які мають право брати участь у справі на стадії попереднього розгляду. Засоби, способи і форми захисту, незважаючи на їх досить сталу регламентованість, мають застосовуватися творчо з урахуванням усіх деталей справи, особи обвинуваченого і стадії судового процесу. За допомогою засобів захисту, на основі яких здійснюється судова діяльність адвоката захисту, спрямована на з'ясування обставин, що виправдовують або пом'якшують відповідальність обвинуваченого. Способи використання засобів захисту розуміють як правила і прийоми роботи адвоката захисту, що необхідні для використання з метою найбільш успішної і законної діяльності. Використання даних правил і прийомів має бути творчим і базуватися на майстерному використанні стратегій і тактик. Іншими словами майстерно використовувати систему правил і прийомів роботи захисника по використанню засобів, передбачених законом; застосовувати правила і прийоми захисту таким чином, щоб найкраще виконати завдання адвоката (Поліщук, 2009). Високий рівень захисної діяльності визначається майстерним поєднанням засобів захисту і способів їх використання у відповідності до форм, встановлених нормами закону. Доцільне та вміле

використання правил і прийомів роботи адвоката захисту сприяють встановленню сутності судової справи, захисту законних інтересів особи, якій висунуто обвинувачення.

Дискурсивна стратегія адвоката захисту та його ролі в американському судовому дискурсі. Адвокат захисту – це особа, яка отримала статус адвоката і право здійснювати адвокатську діяльність (Carp, Stidman, 2001). Адвокат захисту наділений досить широким колом повноважень при здійсненні своїх обов'язків, пов'язаних із захистом і представленням громадян та організацій у суді. До обов'язків адвоката відносять чесне, розумне і сумлінне відстоювання прав і законних інтересів довірителя усіма можливими, не забороненими законодавством, засобами. Адвокати, надаючи допомогу своїм клієнтам, зобов'язані дотримуватися прав людини і особистих свобод, що визнаються національним правом. Вони повинні завжди діяти вільно і наполегливо у відповідності із чинним законодавством і визнаними професійними стандартами і етичними нормами, завжди бути лояльним до інтересів свого клієнта. Адвокати повинні дотримуватися кодексу професійної етики і виконувати рішення Американської асоціації адвокатів.

Найбільш вагомий вплив на становлення американської судової системи відіграла Англія. Деякі штати США (Нью-Йорк, Нью-Джерсі, Массачусетс) за прикладом поділу англійських адвокатів на барристеров (barrister) і соліситорів (solicitor) увели ранги і класи адвокатів, що віддалено нагадують англійську систему. Однак, у XIX ст. дана різниця нівелювалася і в США залишилася єдина категорія правозахисників – адвокати.

Першим американським університетом з окремим факультетом права став Гарвард, а першими викладачами гарвардської школи права – адвокати і судді. Дж. Сторі, член Верховного суду США, ректор Гарвардської школи права, який увів у правовий обіг термін «міжнародне приватне право», докорінно змінив порядок добору викладачів і в першу чергу орієнтувався на теоретиків права. Дж. Сторі практикував у навчанні студентів прецедентний метод підготовки майбутніх юристів, що отримав загальне розповсюдження. Юридичні школи поступово витіснили практичну систему навчання, що веде до адвокатури. У 1981 р. Американська асоціація адвокатів надала повноваження готувати юристів 181 юридичній школі. Нині діє понад 200 правових навчальних закладів, хоча вони

і мають різні назви, їх навчальні програми досить подібні, вони висувають однакові вимоги до вступників: для вступу обов'язковим є закінчення коледжу і проходження тесту (діє з 1950 р.). Одними з найкращих загальнонаціональних американських правових шкіл є Гарвардська, Йельська, Чиказька, Стенфордська.

Американська адвокатура не мала чіткої і послідовної організації до 1870 р. Першою сучасною адвокатською організацією постає Асоціація адвокатів Нью-Йорка. Дещо пізніше, у 1878 р., було створено національне співтовариство – Американська асоціація адвокатів (Carp, Stidman, 2001). Адвокат, беручи участь у будь-якому виді судочинства (цивільному, кримінальному, арбітражному), відстоює приватний інтерес захисту прав і законних інтересів клієнта (довірителя або підзахисного). Суттєвою особливістю адвоката постає його обов'язок використовувати надані йому права в інтересах клієнта. Завдання адвоката – довести висунутий ним тезис (про невинність підзахисного, про недоведеність вини, про меншій ступінь провини тощо), переконати суд у обґрунтованості, об'єктивності, істинності своїх суджень. Законодавством регламентовано той факт. Що суд при винесенні вироку повинен вирішити наступні питання: чи дійсно мало місце дія, що приписується обвинуваченому; чи містить в собі дана дія правопорушення чи злочин; чи дійсно дану дію вчинив обвинувачений; чи підлягає покаранню обвинувачений за дану дію. Саме висвітленню даних питань повинна бути присвячена промова адвоката захисту, використовуючи при цьому лише методи дозволені законом.

Після завершення судового слідства по кримінальній справі суд переходить до етапу судових дебатів, зміст і порядок яких визначено законодавством країни (спочатку з промовою виступає адвокат обвинувачення / attorney for the plaintiff, потім – адвокат захисту / attorney for the defendant).

Судові дебати у кримінальній справі постають етапом підбиття підсумків судового слідства з позицій обвинувачення і захисту, допомагають суду найкращим чином з'ясувати фактичні й юридичні обставини справи, а, отже, головна функція судової промови – вплив. Розуміючи даний факт, досвідчений судовий оратор створить усі умови для активної мислинневої діяльності суддів, журі присяжних і всіх присутніх у залі суду. Це доводить факт навернення судової промови

не лише до суддів, але й у певній мірі до сумління і свідомості суспільства.

Виступ у суді – найбільш складна, гостра, показова частина діяльності адвоката захисту. У судових дебатах адвокат обвинувачення і адвокат захисту викладають суду в узагальненому вигляді свою позицію у справі. Захисна промова репрезентую велику і складну роботу захисника, що спрямована на те, щоб не довести притягнення до відповідальності невинної особи. Захищаючи обвинуваченого, відстоюючи відсутність провини або менший ступінь відповідальності, піддаючи зібрані у справі докази ретельному і прискіпливому аналізу, захисник допомагає суду правильно оцінити обставини справи, віднайти істину, ухвалити законний і обґрунтований вирок. Захисна промова – це самостійний і важливий засіб здійснення захисту, за допомогою якого можливо здійснити ретельний аналіз фактичних обставин справи, схарактеризувати особистість підзахисного, що, в свою чергу, дає змогу дійти висновків. Водночас, захисна промова – це прилюдний виступ адвоката захисту, у якому він, даючи правову, суспільну, моральну оцінку скоєному, відстоюючи при цьому законні інтереси обвинуваченого (Мідор, 1991)

Судова промова адвоката захисту в кримінальному процесі – це прилюдний виступ захисника обвинуваченого, що промовляється в судовому засіданні і наведена до суду з метою юридичного і психологічного впливу при викладенні висновків захисту на користь громадянина, якого захищають. Адвокат захисту в промові репрезентує свою процесуальну позицію, яка з самого початку повністю протилежна позиції адвоката обвинувачення.

Зміст промови адвоката визначається позицією у справі, що визначає об'єм і побудову промови у конкретній справі: 1. позиція пом'якшення покарання / mitigation (у захисній промові значне місце відводиться характеристиці особистості підзахисного і обставини, що пом'якшують відповідальність, а також причини, що сприяли скоєнню злочину; у заключній частині адвокат повинен чітко сформулювати прохання до суду призначити певне покарання); 2. позиція змінення кваліфікації скоєного / changing qualifications offense (у цьому випадку адвокат зосереджує увагу на аналізі доказів з точки зору кваліфікації; у заключній промові адвокат повинен перейти до характеристики особистості підзахисного, загострити увагу суду на обставинах, що пом'якшують відповідальність

тощо); 3. Позиція виправдання підзахисного / the defendant's acquittal (адвокат захисту звертає увагу на відсутність складу злочину). У будь-якому випадку адвокат захисту повинен просити суд про виправдання підзахисного, якщо підсудний заперечує причетність до злочину, оскільки адвокат повинен дотримуватися позиції підзахисного (Carp, Stidman, 2001). Мета захисної промови адвоката має дві сторони: з однієї – треба обґрунтувати свою позицію у справі. З іншої – переконати суд у своїй правоті. Виступ адвокат захисту у дебатах повинен заздалегідь спланувати і скласти.

У промові захисника повинні бути присутні такі елементи: головна ідея, центральний тезис, повне і всебічне використання матеріалів судового слідства, логічна стрункість по відношенню до розташування фактичних даних, умілий юридичний аналіз висунутого обвинувачення, ґрунтовну характеристику психологічних якостей особистості підзахисного, психологія складу злочину тощо (Бурак, 2009).

Захисна промова складається зі вступної (описової) частини, основної частини і даних про особу підзахисного, аналіз причин, що сприяли скоєнню злочину та заключної частини (варто підкреслити ключові моменти позиції захисту) (Carp, Stidman, 2001) Так, наприклад, розпочати адвокат захисту може свою промову із зазначенням мети свого виступу ("*So that's my purpose. My purpose is also...*" (Case № 04 Civ. 9194, с. 54); основна частина, де описуються й аналізуються факти, докази, свідчення у справі може мати форму поетапного висвітлення даної інформації ("*First, it's easy for... Secondly, it's easy for...*" (Case № 98-05591, с. 43-45)); заключна частина, узагальнюючи все зазначене адвокатом, може виокремлюватися різноманітними мовними засобами для загострення уваги слухача ("*Finally, at this...*" (Case № 04 Civ. 9194, с. 105)); завершуючи свою промову, адвокат висловлює подяку відповідно до етикетних норм поведження у залі суду ("*I think that's all we have for you today. Thank you.*" (Case № 11 Civ. 5988 (WHP), с. 55)).

Захисна промова має певні особливості у кримінальній справі за участю суду присяжних. У даному випадку у ролі суддів виступають громадяни, які не є професійними юристами. Тому адвокат захисту зосереджується на емоційній стороні своєї промови. Цьому сприяє не лише використання певних мовленево-стилістичних засобів, а також візуальний

контакт, контроль власної міміки, жестів тощо. При розгляді цивільної справи після етапу дослідження і всебічної оцінки доказів суд переходить до судових дебатів. Судові дебати складаються із промов осіб, що беруть участь у справі, їх представників. Першим виступає позивач і його представник / *counsel for the petitioner*, потім – відповідач і його представник / *counsel for the respondents*.

У захисній промові у цивільній справі адвокат висловлює правову позицію у справі, узгоджену з довірительцем, аналізує й оцінює докази, досліджені судом. Адвокат захисту може указувати, які обставини справи, на його думку, можна вважати доведеними, а які обставини так і не отримали підтвердження. На завершення адвокат захисту висловлює думку про які правовідносини йдеться мова (Іржі Томан, 1986).

Отже, адвокат захисту – судовий оратор, завдання якого полягає у тому, щоб довести висунутий тезис, переконати в обґрунтованості, об'єктивності, істинності суджень. Прийоми, які використовує захисник, досить різноманітні – від чіткого логічного аналізу доказів до емоційного впливу. Адвокат захисту, беручи участь у судових дебатах, виступає із захисною промовою, як одним із видів судової промови. Судові дебати – один із важливих етапів судового процесу. На цьому етапі адвокатом захисту підбиваються підсумки його напруженої, кропіткої роботи, що проводилася на попередніх етапах судового процесу. Завдання захисника у судових дебатах полягає у тому, щоб сприяти формуванню у суду переконання, що є благоприємними для підзахисного. Судова промова – це прилюдний виступ, що репрезентує викладення висновків оратора у конкретній справі і його заперечення опоненту. Судова промова адвоката захисту має певну форму і зміст у кожному окремому випадку, що зумовлено конкретними завданнями захисту у справі, а також зібраними доказами. Вона адресована конкретній аудиторії: суду, іншим учасникам процесу, присутнім у залі суду. Судова промова адвоката захисту формує внутрішнє переконання суддів; допомагає їм зрозуміти усі обставини справи; всебічно, цілковито і об'єктивно дослідити обставини справи, встановити істину у справі та прийняти правильне рішення. Судова промова адвоката захисту має певну форму і зміст у кожному окремому випадку, що зумовлено конкретними завданнями захисту у справі, а також зібраними доказами.

Глобальна та локальні стратегії адвоката захисту в американському судовому дискурсі. Головним завданням адвоката захисту є переконання у власній правоті, вибудувати підґрунтя для переконання, тим самим пробудити наміри суду до прийняття бажаного рішення. У захисній промові адвокат підбиває підсумки своєї роботи – дослідження обставин та доказів у справі, висловлює свої міркування, репрезентує цілий ланцюг аргументів, прагнучи довести суду свою точку зору у справі, довести істинність своїх суджень, а отже намагається досягти головної мети – переконати суд у правоті, вплинути на винесення судового рішення.

Виходячи із класифікації стратегій за глобальністю цілей, поміж стратегій адвоката захисту виокремлюємо стратегію *переконання* як глобальну, її ж розглядаємо як основну з точки зору поділу стратегій за функціями та характером їх змісту (Фролова, 2015).

При класифікації стратегій і тактик адвоката захисту послуговуємося моделлю дискурсивної стратегії, що репрезентує триєдність глобальної, локальних та мовленнєвих стратегій, де глобальна стратегія кореспондує з декларативним знанням, локальні стратегії – з процедуральним знанням, мовленнєві стратегії – з способами актуалізації процедурального знання. Складники цієї моделі мають гіперо-гіпонімічні відносини: глобальна стратегія містить у собі усі можливі локальні, кожна локальна стратегія спирається на мовленнєві, які, у свою чергу, залучають усі можливі тактики (Фролова, 2015: 89-101).

Однією з найбільш актуальних типологій дискурсу видається та, що базується на критерії цільової настанови як суб'єктивної орієнтації особистості в термінах оцінних вимірів на різні моделі соціальної поведінки, у тому числі й мовленнєвої. Цільова настанова покладена в основу комунікативного наміру суб'єкта дискурсу, а отже пов'язана зі сферою й характером комунікації, визначає основний інструмент лінгвістичного аналізу дискурсу – глобальну дискурсивну стратегію (Мартинюк, 2004:159). Глобальну дискурсивну стратегію розуміють як комунікативний намір мовця, що формується на підставі використання суспільного досвіду для задоволення власних потреб і бажань, як мовну об'єктивізацію цього наміру. Комунікативно-соціальна природа дискурсивної стратегії виявляється в здатності матеріалізованого комунікативного наміру організувати соціальну діяльність суб'єктів спілкування через

його співвіднесення зі стандартними нормативно-ціннісними суспільними уявленнями представників лінгвокультури (Фролова, 2015:85–92). Стає очевидним, що комунікативний намір адвокатів сторін, зокрема адвокатів захисту, полягає у здійсненні впливу на реципієнта з метою переконання в істинності своїх суджень, у власній правоті. Даний комунікативний намір реалізується у глобальній стратегії судового дискурсу – стратегії переконання. Переконання має два завдання у судовому дискурсі: показати істинність тезису та викликати емоційне відношення до нього зі сторони аудиторії.

Найважливішою якістю судової промови постає переконливість, тобто обґрунтування всіх тезисів і висновків. Переконливість судової промови залежить від якості пропозованих аргументів. Судді оцінюють правильність думок адвоката захисту перш за все у відповідності до значущості і ціннісних ознак фактичного матеріалу. Лише сила аргументів, їх переконливість мають значення для повного внутрішнього переконання суддів. Аргументацію трактують як один з видів мовленнєвого впливу переважно на раціональну сферу свідомості людини, як спосіб переконання опонента у слушності своїх міркувань, а процес переконання й доведення розглядають як керування мисленням аудиторії під впливом аргументів (Скуратовська, 2002) Переконуючий вплив як стратегічне завдання аргументації досягається за рахунок достовірності аргументів, їх несуперечливості, достатності й послідовності їх подачі (Белова, 2002: 9).

Як вже зазначалося вище, головна націленість судової промови адвоката захисту – дати оцінку справи, довести правильність позиції оратора, що зумовлює вплив на формування суджень суддів. Для того, щоб переконати суддів адвокат вибудовує міцну систему логічно розташованих аргументів та доказів, суджень та висновків у справі. При цьому емоційність судового мовлення постає необхідним компонентом промови адвоката захисту, оскільки оратор повинен не лише висловити свою думку, а й викликати бажані емоції у слухачів.

У кримінальному і цивільному судочинстві процес переконання позначає необхідність логічними судженнями довести або спростувати будь-яке положення, викликати упевненість у тому, що істинність тезису доведена; переконати суддів – схилити їх до прийняття даної точки зору, запропонованою оратором, змусити повірити в правильність суджень.

Стратегія переконання як глобальна стратегія АСД втілюється за допомогою локальної стратегії *логічного переконання*, що дозволяє конкретизувати мовленнєвий вплив шляхом раціональної аргументації (вплив на свідомість) й емоційної аргументації (вплив на почуття).

Раціональна аргументація розуміють як сукупність тез і аргументів, як логічний механізм доведення й передбачає знаходження відповіді на запитання “чому”. У емоційній аргументації теза репрезентує особистісну точку зору аргументатора, у правильності якої оратор прагне переконати аудиторію. У ході емоційної аргументації процес переконання, на відміну від доведення, що спирається на статистичні дані, залучає стилістичні засоби, які надають аргументам емоційного відтінку переконливого мовлення, що сприяє впливу на емоційно-психологічну сферу свідомості адресата (Скуратовська, 2002).

Стратегія логічного переконання, як локальна стратегія АСД конкретизується мовленнєвою стратегією *раціональна аргументація*, що реалізується за допомогою наступних тактик: посилення на факти, посилення на свідчення, посилення на результати експертизи, посилення на докази (прямі / непрямі), спростування тверджень опонента (сторона обвинувачення). При цьому зазначені тактики можуть бути репрезентовані такими прийомами: послідовне викладення, узагальнення, уточнення, цитатія, аналіз аргументів опонента, обґрунтування, співставлення, деталізація, нагадування, погодження тощо. Вибір тактик і тактичних прийомів залежить від того, чи припускається заперечення змісту звинувачення, чи здійснюється погодження з тезисом звинувачення.

Так, наприклад, тактика посилення на свідчення репрезентується за допомогою тактичних прийомів узагальнення: “The testimony and evidence offered by Behe and Dr. Scott Minnich proved that IDT is science.” (Case № 4:04-CV-02688 day 21, с. 86); нагадування, що допомагає адресанту пригадати окремі свідчення: “*I don't know if you remember all this testimony. She was the one that ...*” (Case № 04 Civ. 9194, с. 72); уточнення, що полягає у тому, щоб висвітлити окремі моменти з метою уточнення конкретних обставин справи: “*Testimony is not relevant. To the extent that the might actually be qualified it's not relevant...*” (Case № 98-05591, с. 49) тощо.

Тактика посилення на факти втілюється за допомогою наступних тактичних прийомів:

узагальнення, що дає змогу об'єднати усі висунуті аргументи (*"I would say under those circumstances in all due respect..."*; **"In closing, we respectfully submit that ..."** (Case № CV05-429, с. 16]);

деталізації, що допомагає розділити загальні факти з метою їх глибшого з'ясування (*"That's preliminary matter number 1. Preliminary matter number 2 is..."* (Case № 04 Civ. 9194, с. 54), (*"There are a few points I want to make about the securities exception. The first was... The second is... the third..."*);

уточнення (*"There's one other thing... I wanted to address in terms of timing."* (Case № CR-11-00471-DLJ, с. 15); аналіз аргументів опонента (*"I just want to emphasize here this is a primary area of where they..."* (Case № 3:06CV-1030, с. 119);

послідовного викладення, що полягає у тому, щоб послідовно, з певним нарощенням, висвітлити факти (*"Let me start with what actually happened... Next I would like to address the statements concerning..."* (Case № 09 Civ. 1951 RJH, с. 15-16);

обґрунтування, що допомагає висвітлити важливість висунутого факту (*"To be just is to search for and find the truth, and so we must start at the beginning. This necessarily means a brief survey of the legislative history focusing on the hearings conducted by Congress..."* (Case № 03 Civ. 8695 (RCC), с. 117);

нагадування (*"I mean, as you knows, Dr. Clark wrote the book on critical care obstetrics. It's in its fourth edition. He's presented research. He published on I would say the majority of the conditions that plaintiffs raised at trial."* (Case № 03 Civ. 8695 (RCC), с. 163);

уточнення (*"And I just want to briefly advise the court of one brewing issue that..."* (Case № CR-11-00471-DLJ, с. 12).

Тактика спростування тверджень звинувачення репрезентована наступними прикладами:

"Plaintiffs have made a huge issue out of what seems to me the most natural thing in the world, which is that plaintiffs have discretion to make decisions." (Case № 04 Civ. 9194, с. 64), **"Then I will try not to waste much of the court's time. ... I respectfully submit that this case should end based upon a directed verdict at this time. For sure they have not met their burden of proof."** (Case № 94 Civ. 589, с. 152), **"And they are not before you because the Judge correctly ruled they are not relevant, the actual facts. They are not relevant because they have nothing to do with the company."** (Case № 04 Civ. 9194, с. 113-

114) – тактичний прийом узагальнення конкретизує зазначену тактику;

"Another area where there is no disagreement, and another area where the plaintiffs criticize..." (Case № 04 Civ. 9194, с. 67) – тактичний прийом деталізації у межах тактики спростування тверджень опонента.

"I am not aware of any case that imposes that obligation... it's a burden that ought to be imposed not by a court but by Congress because certainly that issue has come up before in terms of considering what the requirements are in notice... We do not believe that the law imposes that obligation on us... We don't think there is an obligation in that regard." (Case № 94 Civ. 589, с. 271-272), **"So, you know, that's why -- that's our relevance objection. I think we need to be clear on our phraseology, too, when we talk about competitive and I think that is fundamentally a misleading term. So we have a relevance objection..."** (Case № 3:06CV-1030, с. 14-15) – приклади використання тактичного прийому обґрунтування;

"In addition, the plaintiffs' effort to establish a religious purpose based on isolated comments with a religious thrust must be rejected." (Case № 4:04-CV-02688 day 21, с. 76) – тактичний прийом уточнення реалізовує дану тактику;

"It is these plain facts of the matter which explain why the plaintiffs have been forced so far afield in order to advance their claims, offering evidence with no meaningful connection to this case. Although the plaintiffs have focused a great deal of attention on Discovery's Wedge strategy, there is no evidence that the defendants had ever seen this so-called Wedge document or... Although the plaintiffs focus on Phillip Johnson, there is no evidence at all that the defendants know the man." (Case № 4:04-CV-02688 day 21, с. 79-80); **"Plaintiffs have failed to prove that the... Indeed, the plaintiffs have not proven that..."** (Case № 4:04-CV-02688 day 21, с. 82-83) тактичний прийом співставлення, що використовується для висвітлення протиріч в аргументативній лінії опонента (при цьому використовуються повтори синтаксичних конструкцій *Although the plaintiffs focus on* з допустовим сполучником *although* з метою вмотивованого контрасту для заперечення тези опонента *there is no evidence*);

"I was referring in particular to the notion that the Court of Appeals said that it was perfectly all right for... if you look at 253 F. 3rd on page 67, the Court of Appeals is talking about, "As for the other challenged act that hat it has valid technical reasons,"... And then

the Court of Appeals concludes that ... In the District Court, plaintiffs appear to have done neither, let alone both." (Case № 98-1233(СКК), с. 97-98) – приклад репрезентації тактичного прийому цитация, при цьому використання цитат робить аргументацію міцніше, підкріплює особисту думку мовця;

"You should have told us about more. You remember that is one of their arguments." (Case № 09 Civ. 1951 RJH, с. 59) – прийом нагадування;

"Let me start by correcting what I think was a misstatement by Mr. Ingber regarding the rights of... I don't think that is true, for a number of reasons. First, ..." (Case № 11 Civ. 5988 (WHP), с. 38) приклад використання тактичного прийому послідовного викладення;

"There are two or three, but if I had to pick my favorite, that would be my favorite. It is my favorite for a few reasons. I will explain why I think factually it is good. Actually, it is also fascinating. He starts with a sort of a summary definitional table which I needed, explaining exactly what... I found it very useful. For our case it is helpful because it brings... So, for example, the plaintiff said that... Plaintiff doesn't ever allege anyone was confused. They don't have an analyst, there is no quote from an analyst here about I was confused, we were misled. They don't have anything, not a word in their complaint because no one was confused, no one was misled." (Case № 09 Civ. 1951 RJH, с. 12-15) – тактичний прийом деталізації переплітається з прийомом обґрунтування за допомогою наведення прикладу в межах тактики спростування тверджень опонента.

Висновки У судовій промові адвоката захисту репрезентоване його прагнення досягти поставленої мети – переконати суддів у правильності власних суджень, що спричинює виокремлення стратегії переконування як глобальної дискурсивної стратегії у моделі стратегії англomовної судової промови адвоката захисту. У процесі переконання адвокат застосовує цілий ланцюг логічно-вибудованих аргументів, що доводить наявність основної локальної стратегії логічного переконування, що реалізується у межах мовленнєвих стратегій: раціональної й емоційної аргументації. Адвокат у своїх судженнях намагається вплинути на адресата таким чином, щоб суд визнав його твердження єдино правильними. Для досягнення цього він може вдаватися до засобів переконання, які ґрунтуються на навіюванні. Даний факт зумовлює необхідність виокремлення додаткової локальної стратегії

навіювання, що конкретизується у мовленнєвих стратегіях лінгвального програмування і рольової / ситуативної підміни. Націленість судової промови адвоката захисту на конкретного адресата (членів суду) з метою переконати у правильності тверджень, висловлення власної точки зору, що підсилюються емоційним впливом, що здійснюється за допомогою апелювання до абсолютної моралі, загальнолюдських почуттів (любові до сім'ї та дітей, людської гідності та свободи, співчуття), почуттів справедливості та відповідальності, релігійних почуттів, загальнолюдських і національних цінностей, дає підстави для визначення додаткової локальної стратегії емологічного переконування, що репрезентується за допомогою адресатної, адресантно-адресатної й адресатної мовленнєвих стратегій.

Отже, при побудові моделі дискурсивної стратегії англomовної судової промови адвоката захисту послуговуємося моделлю дискурсивної стратегії, що репрезентує триєдність глобальної, локальних та мовленнєвих стратегій, складники якої мають складні відносини: глобальна стратегія конкретизується у локальних, кожна локальна стратегія втілюється за допомогою мовленнєвих, які, у свою чергу, залучають усі можливі тактики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белова А. Д. Поняття «стиль», «жанр», «дискурс», «текст» у сучасній лінгвістиці. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2002. Вип. 32. С. 11–14.
2. Бурак О. В. Конституційні основи організації судової влади у зарубіжних країнах. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 14. С. 163-167.
3. Конституційне право зарубіжних країн: навч. посібник / М.С. Горшеньова та ін. ; за заг. ред. В.О. Ріяки. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 544 с.
4. Дискурс іншомовної комунікації: монографія / К. Кусько та ін. ; за ред. С. Денисенко. Львів : Вид-во Львівського національного університету імені І. Франка, 2001. 495 с.
5. Іржі Томан. Мистецтво говорити. Київ: Видавництво політичної літератури України, 1986. 224 с.
6. Мартинюк А. П. Конструювання гендеру в англomовному дискурсі: монографія. Харків : Константа, 2004. 292 с.
7. Мідор Д. Д. Американські суди. Сент-Пол, Мінесота: Уест Паблішинг Компані, 1991. 81 с.
8. Поліщук М. Г. Система судів США та можливість використання окремих її положень у діяльності судів України. *Наукові праці МАУП*. 2014. Вип. 43. С. 110-113.
9. Скуратовська Т. А. Аргументація в американському судовому дискурсі (на матеріалі справ за участю суду присяжних): дис. ... канд. філол наук: 10.02.04. Київ, 2002. 196 с.
10. Фролова І. Є. Регулятивний потенціал стратегії конфронтації в англomовному дискурсі: дис. ... доктора філол. наук : 10.02.04. Харків, 2015. 508 с.

11. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : кол. монографія / Шевченко І. С. та ін. за загал. ред. І.С. Шевченко. Харків : Константа, 2005. 356 с.
12. Carp R. A. Stidman R. *Judicial Process in America*. Fifth Edition. Washington, D. C.: A Division of Congressional Quarterly Inc., 2001. P. 232-233.
13. Shiffrin D. *Approaches to discourse*. Oxford: Blackwell, 1994. 470 p.
14. Tannen D. *Analyzing Discourse: Text and talk*. Washington: Georgetown University Press, 1982. 400 p.

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Case № 98 Cr. 1023 United States Of America, V. Usama Bin Laden, Defendants United States District court southern district of New York. – April 30, 2001. – 154 p. URL: <http://www.justice.gov.com>.
 2. Case № 03 Civ. 8695 (RCC) National Abortion Federation, Mark I. Evans, M. Caroline Westhoff, Md, Msc; Cassing Hammond, Md, Marc Heller, Md, Timothy R.B. Johnson, Md, Stephen Chasen, Md, Gerson Weiss, Md, Plaintiffs, v. 10 John Ashcroft, in his official capacity as Attorney General Trial of the U.S., Defendants United States District court southern district of New York. – April 7, 2004. – 104 p. URL: <http://www.supremecourtpreview.org>.
 3. Case № 11 CR 892(RMB) United States of America, v. Leslie Dantes Theodore, Defendant United States district court southern district of New York. – October 5, 2012. – 18 p. URL: <http://www.state.gov/documents/>.
 4. Case № 04 Cr. 528 United States of America, v. Mohammed Junaid Babar, Defendant United States district court southern district of New York. – June 3, 2004. – 50 p. URL: <http://www.jdsupra.com>.
 5. Case № 09 Civ. 1951 Rjh State Universities Retirement System Of Illinois, Plaintiff, v. General Electric Company, Defendant United States District Court Southern District of New York. – November 23, 2010. – 66 p. URL: <http://www.jdsupra.com>.
 6. Case № 94 Civ. 589 HYPERLAW, INC., Plaintiff, v. West Publishing Company, Defendant United States District Court Southern District of New York. – January 27, 1997. – 292 p. URL: <http://www.hyperlaw.com>.
6. Martyniuk A. P.(2004) *Konstruiuvannia henderu v anhlovnomu dyskursi*. [Constructing of gender in English discourse]. Kharkiv : Konstanta, 292 p.
 7. Midor D. D. *Amerykanski sudy*. (1991) [American Courts]. Saint-Paul, Minnessota: West Publishing Company, 81 p.
 8. Polishchuk M. H. *Systema sudiv SShA ta mozhlyvist vykorystannia okremykh yii polozhen u diialnosti sudiv Ukrainy*. (2014) [The US court system and the possibility of using some of its statements in the activity of Ukrainian courts.] *Naukovi pratsi MAUP*. Vol. 43. pp. 110-113.
 9. Skuratovska T. A. (2002) *Arhumentatsiia v amerykanskomu sudovomu dyskursi (na materiali sprav za uchastiu sudu prysiaznykh)* [Argumentation in American judicial discourse (on the material of cases with the participation of a jury trial)] (Phd Thesis), Kyiv, 196 p.
 10. Frolova I. Ye. (2015) *Rehuliatyvnyi potentsial stratehii konfrontatsii v anhlovnomu dyskursi* [The regulatory potential of the confrontation strategy in English-language discourse] (Phd Thesis), Kharkiv, 508 p.
 11. Shevchenko I. S. ta in. za zahal. red. I.S. Shevchenko. (2005) *Dyskurs yak kohnityvno-komunikativnyi fenomen* [Discourse as a cognitive-communicative phenomenon]. Kharkiv : Konstanta, 356 p.
 12. Carp R. A. Stidman R. *Judicial Process in America*. Fifth Edition. Washington, D. C.: A Division of Congressional Quarterly Inc., 2001. P. 232-233.
 13. Shiffrin D. *Approaches to discourse*. Oxford: Blackwell, 1994. 470 p.
 14. Tannen D. *Analyzing Discourse: Text and talk*. Washington: Georgetown University Press, 1982. 400 p.

LIST OF ILLUSTRATIVE MATERIAL:

1. Case № 98 Cr. 1023 United States Of America, V. Usama Bin Laden, Defendants United States District court southern district of New York. – April 30, 2001. – 154 p. URL: <http://www.justice.gov.com>.
2. Case № 03 Civ. 8695 (RCC) National Abortion Federation, Mark I. Evans, M. Caroline Westhoff, Md, Msc; Cassing Hammond, Md, Marc Heller, Md, Timothy R.B. Johnson, Md, Stephen Chasen, Md, Gerson Weiss, Md, Plaintiffs, v. 10 John Ashcroft, in his official capacity as Attorney General Trial of the U.S., Defendants United States District court southern district of New York. – April 7, 2004. – 104 p. URL: <http://www.supremecourtpreview.org>.
3. Case № 11 CR 892(RMB) United States of America, v. Leslie Dantes Theodore, Defendant United States district court southern district of New York. – October 5, 2012. – 18 p. URL: <http://www.state.gov/documents/>.
4. Case № 04 Cr. 528 United States of America, v. Mohammed Junaid Babar, Defendant United States district court southern district of New York. – June 3, 2004. – 50 p. URL: <http://www.jdsupra.com>.
5. Case № 09 Civ. 1951 Rjh State Universities Retirement System Of Illinois, Plaintiff, v. General Electric Company, Defendant United States District Court Southern District of New York. – November 23, 2010. – 66 p. URL: <http://www.jdsupra.com>.
6. Case № 94 Civ. 589 HYPERLAW, INC., Plaintiff, v. West Publishing Company, Defendant United States District Court Southern District of New York. – January 27, 1997. – 292 p. URL: <http://www.hyperlaw.com>.

REFERENCES:

1. Bielova A. D. (2002) *Poniattia "styl", "zhanr", "dyskurs", "tekst" u suchasni linhvistytsi*. [Concepts of "style", "genre", "discourse", "text" in modern linguistics]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. Vol. 32. pp. 11-14.
2. Burak O. V. (2009) *Konstytutsiini osnovy orhanizatsii sudovoi vldy u zarubizhnykh krainakh*. [Constitutional foundations of the organization of judicial power in foreign countries]. *Visnyk Akademii advokatury Ukrainy*. No 14. pp. 163-167.
3. Horshenova M.S. ta in. ; za zah. red. V.O. Riiaky. (2006) *Konstytutsiine pravo zarubizhnykh krain* [Constitutional power of foreign countries]. Kyiv: Yurinkom Inter, 544 p.
4. Kusko K. ta in. ; za red. S. Denysenko. (2001) *Dyskurs inshomovnoi komunikatsii*. [Discourse of foreign language communication]. Lviv : Vyd-vo Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni I. Franka, 495 p.
5. Irzhi Toman. (1986) *Mystetstvo hovoryty*. [The art of speaking]. Kyiv: Vydavnytstvo politychnoi literatury Ukrainy, 224 p.

УДК 81'06'37Війна
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2023-1-2>

НОВІТНІ СТУДІЇ КОНЦЕПТУ «ВІЙНА» В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Ковбасюк Лариса Анатоліївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри німецької та романської філології
Херсонський державний університет
kovlorik@gmail.com
orcid.org/0000-0002-1441-2458

Наукову розвідку присвячено огляду новітніх студій концепту ВІЙНА в сучасному вітчизняному та зарубіжному мовознавстві. Матеріалом нашого дослідження послуговували наукові доробки вітчизняних та зарубіжних лінгвістів за останні десять років. У статті головну увагу сфокусовано на виконанні таких завдань: 1) визначення терміну «лінгвокультурний концепт», 2) відбір вагомих студій, присвячених війні та її відображенню у мові, 3) аналіз новітніх наукових робіт українських та зарубіжних дослідників у різних галузях мовознавства за останні десять років та 4) встановлення перспективних напрямів майбутніх наукових пошуків. У статті висвітлено лінгвокультурологічне визначення концепту та розкрито особливості його структури. Визначено, що лінгвокультурний концепт ВІЙНА пропонується аналізувати у сучасній лінгвістиці ґрунтуючись на комплексній методиці, що поєднує аналіз словникових дефініцій, етимологічний аналіз ключового слова-імені концепту, побудову лексико-фразеологічного поля ключового слова, аналіз синонімічних одиниць ключового слова, метод контекстуального аналізу, метафоричного аналізу, асоціативний експеримент тощо. Виділено основні напрями дослідження концепту ВІЙНА у сучасному вітчизняному мовознавстві та висвітлено наукові доробки, проведені у межах цих напрямів. Встановлено, що наукові розвідки щодо концепту ВІЙНА відбуваються у площині когнітивної лінгвістики, дискурсивної лінгвістики, еколінгвістики та медіалінгвістики. У статті здійснено аналіз робіт зарубіжних науковців. Визначено, що закордонні мовознавці займаються здебільшого загальнотеоретичними дослідженнями концепту ВІЙНА у межах лінгво-філософського напрямку, а також контрастивним аналізом різнопланових дискурсів на матеріалі різних мов. Виявлено, що з початком повномасштабної війни у закордонних університетах розпочато наукові проекти щодо вивчення воєнного дискурсу, метою яких є укладання глосаріїв. До найбільш перспективних напрямів наукового пошуку можна віднести вивчення концепту ВІЙНА у площині еколінгвістики та медіалінгвістики.

Ключові слова: аналіз, концепт, війна, лінгвокультурологічний, мова.

THE LATEST STUDIES OF THE CONCEPT "WAR" IN MODERN LINGUISTICS

Kovbasyuk Larysa Anatoliivna,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of German and Romance Philology
State University of Kherson
kovlorik@gmail.com
orcid.org/0000-0002-1441-2458

The paper aims to review the latest studies on the concept of WAR in modern domestic and foreign linguistics. The materials for our research were scientific works by domestic and foreign linguists from the past ten years. The article focuses on the following main tasks: 1) defining the term "linguo-cultural concept", 2) selecting significant studies devoted to war and its reflection in language, 3) analyzing the latest scientific works by Ukrainian and foreign researchers in various fields of linguistics over the past ten years, and 4) identifying perspective directions for future scientific research. The article highlights the linguistic and cultural definition of the concept and reveals the peculiarities of its structure. It has been determined that the linguistic and cultural concept of WAR should be analyzed in modern linguistics using a complex methodology that combines the analysis of dictionary definitions, etymological analysis of the keyword representing the concept, construction of the lexical-phraseological field of the keyword, analysis of synonymous units, contextual analysis, metaphorical analysis, associative experiments, etc. The main research areas of the concept of WAR in modern domestic linguistics are highlighted, and the scientific developments within these areas are emphasized. It has been established that scientific research on the concept of WAR is conducted in the fields of cognitive linguistics, discursive linguistics, ecolinguistics, and media linguistics. The article analyzes the works of foreign scientists. It has been determined that foreign linguists are primarily engaged in general theoretical studies of the concept of WAR within the linguistic and philosophical domain, as well as contrastive analysis of various discourses based on materials from different languages. It has been revealed that full-scale wars have prompted scientific projects on the study of military discourse in foreign universities, with the goal of compiling glossaries. The perspectives of scientific research include the study of the concept of WAR in the field of ecolinguistics and media linguistics.

Key words: analysis, concept, war, linguo-cultural, language.

Вступ. Концепт «ВІЙНА» є універсальним в будь-якій національній картині світу, тому його відображення у будь-якій мовній картині певної національної спільноти світу привертає до себе увагу представників різних лінгвістичних напрямів. Особливо актуальним є аналіз вербалізації ВІЙНИ саме зараз, коли у центрі Європи розгортаються криваві військові дії та кожної хвилини гинуть як героїчні військові, так і пересічні громадяни України у глибокому тилу. Гібридна війна, що стала супутником життя українців після Революції Гідності, та достатньо активні військові дії на лінії розмежування із тимчасово окупованими територіями Сходу України перетворилися 24 лютого 2022 року у нищівну російську збройну агресію проти України як незалежної держави, що воліла назавжди звільнитися від сильних «братерських» обіймів. Ця значуща подія в житті кожного українця знов наголосила на тому, що війна є певною константою в існуванні людства, і в котре нагадала про славнозвісну тезу Карла фон Клаузевіца «Der Krieg ist eine bloße Fortsetzung der Politik mit anderen Mitteln (війна є продовженням політики іншими засобами)» (von Clausewitz, 1832).

Кожна країна світу має власну історію війн і конфліктів, що впливають на спосіб сприйняття та дослідження концепту ВІЙНА у межах різних галузей сучасної науки. Вітчизняні та закордонні дослідники можуть мати різні підходи до дослідження концепту ВІЙНА, зосереджуючись на аналізі війни як частини національної історії, впливу війни на суспільство та культуру та ін. Водночас, можна звертати увагу на вивчення причин виникнення конфліктів, роль політики та соціальних факторів у війнах тощо.

Мета нашої статті полягає у висвітленні та систематизації останніх здобутків вітчизняних та зарубіжних мовознавців XXI століття щодо багатоаспектного вивчення концепту «ВІЙНА», а також у встановленні перспектив подальшого наукового пошуку у цій площині. До головних завдань нашої статті належать: 1) визначення терміну «лінгвокультурний концепт», 2) відбір вагомих студій, присвячених війні та її відображенню у мові, 3) аналіз новітніх наукових робіт українських та зарубіжних дослідників у різних галузях мовознавства за останні десять років та 4) встановлення перспективних напрямів майбутніх наукових пошуків.

Зауважимо, що новітні дослідження репрезентації концепту ВІЙНА під час пандемії коронавірусу у світі не є об'єктом нашого аналізу.

Концепт «ВІЙНА» та методи його дослідження. Мовознавці сьогодення розглядають концепт із урахуванням різних підходів, зокрема, лінгвокогнітивного, лінгвокультурологічного, лінгвофілософського тощо. У нашій роботі ми дотримуємося лінгвокультурологічного визначення концепту і вважаємо його одиницею, «призначення якої полягає в об'єднанні в єдине ціле наукових пошуків у галузі культури, свідомості й мовознавчих студій. Такий концепт – культурно детермінований виразник свідомості, зафіксований у мові. Інакше кажучи, лінгвокультурний концепт як згусток вербалізованого смислу відображає лінгвоменталітет певного етносу, ім'я якого, зазвичай, збігається з домінантою певного синонімічного ряду, або ядром лексико-семантичного поля» (Полюжин, 2015: 217).

Лінгвокультурний концепт ВІЙНА фіксується у різних мовах достатньо по-різному, що можна продемонструвати наступними прикладами: 1) укр.: *війна «організована збройна боротьба між державами, народами або ж збройними угрупованнями всередині країни»; перен. стан ворожнечі між ким-небудь; суперечка, сварка з кимсь; боротьба»* (СУМ); 2) deutsch: *der Krieg «organisierte militärische Auseinandersetzung meist großen Ausmaßes und längerer Dauer zwischen Staaten, Militärbündnissen, ethnischen, sozialen oder anderen Interessengruppen; übertragen. a) mit großem Aufwand geführte staatliche oder gesellschaftliche Agitation bzw. Aktion gegen etw. oder jmdn.; b) heftige, meist langwierige Auseinandersetzung»* (DWDS); 3) eng.: *war «1. when there is fighting between two or more countries or between opposing groups within a country, involving large numbers of soldiers and weapons; 2. a struggle over a long period of time to control something harmful; 3. a situation in which a person or group is fighting for power, influence, or control»* (LDCEO).

Наведені приклади вербалізації концепту ВІЙНА в українській, німецькій та англійській мовах свідчить про складність та багатогранність аналізованого концепту, наявність ядра та периферії, що утворюють зміст концепту, та визначеної структури концепту, що включає «базові компоненти різної когнітивної природи – чуттєвий образ, інформаційний зміст та інтерпретаційне поле й описується як перелік ознак, що належать до кожного з них» (Полюжин, 2017: 60). Крім того, вищезазначені мовні спільноти мають свої особливості розуміння концепту ВІЙНА, тому він репрезентується словами та

словосполученнями як з прямим, так і з переносним значенням, акумулюючи «загальногуманістичну, соціально-історичну, інтелектуальну, етнокультурну, експресивно-емоційну, оцінну інформацію, значущу для того чи іншого соціуму. У результаті чого мовна одиниця функціонує не просто як слово-номінація, а як слово-концепт – вмістилище узагальненого культурного смислу» (Жайворонок, 2007: 10).

Лінгвокультурний концепт ВІЙНА як і інші концепти у сучасній лінгвістиці пропонують аналізувати, ґрунтуючись на комплексній методиці, що поєднує аналіз словникових дефініцій, етимологічний аналіз ключового слова-імені концепту, побудову лексико-фразеологічного поля ключового слова, аналіз синонімічних одиниць ключового слова, метод контекстуального аналізу, метафоричного аналізу, інтерв'ювання, асоціативний експеримент тощо (див. Близнюк, Свідченко 2022; Васянович, 2020; Лади́ка, 2015; Плотнікова, 2013; Полюжин, 2015 та ін.)

Новітні здобутки аналізу концепту ВІЙНА у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці. Аналіз новітніх робіт українських мовознавців за останніх десять років свідчить про те, що науковий доробок вітчизняної науки про мову поповнюється значущими студіями концепту ВІЙНА з 2014 року, коли розпочалась військова агресія Росії проти України. Передусім йдеться про ґрунтовні дослідження репрезентації війни, військового конфлікту, гібридної війни в українській мові. Так, напр., лінгвістка Галина Яворська дослідила відмінні й контрверсійні версії репрезентації збройного конфлікту в Україні, як-от міждержавний збройний конфлікт, громадянська війна, проксі-війна, гібридна війна та ін., застосовуючи когнітивно-лінгвістичні методи для аналізу семантики концепту ВІЙНА, та виявила усталені схеми його реалізації у мові на основі концептуальних метафор ВІЙНА ЦЕ СТИХІЙНЕ ЛИХО, ВІЙНА ЦЕ ПОДОРОЖ, ВІЙНА ЦЕ ПЕКЛО тощо (Яворська, 2016).

Об'єктом лінгвістичного пошуку стає також аналіз взаємодії понять «мова» – «війна» з урахуванням різних напрямів аналізу в дискурсології, когнітивній лінгвістиці, ономастиці та соціолінгвістиці (Мацюк, 2021). Вагомим внеском у вивчення мовної репрезентації війни є, на нашу думку, аналіз бінарної концептосфери «Війна» і «Мир» під час гібридної війни шляхом спорадичного спостереження над мовними явищами у період гібридної війни Росії проти України

з урахуванням здобутків когнітивної лінгвістики та прагматики (Данилейко, 2022).

Крім того, хотілось би звернути увагу на наукові розвідки у площині психолінгвістики, присвячені, до прикладу, встановленню асоціативного поля концепту ВІЙНА у представників української молоді. Шляхом проведення вільного асоціативного експерименту встановлюються слова-реакції на зазначений стимул «війна», проводиться класифікація отриманого матеріалу, виділяються основні типи асоціацій і пропонується власна рівнева класифікація отриманих результатів експерименту за структурними, семантичними і конотаційними характеристиками (Близнюк, Свідченко, 2022; Васянович 2020). Також українські мовознавці вивчають психолінгвістичні маркери гібридної війни, ґрунтуючись на результатах аналізу двох вимирів гібридної війни – матеріальному та інформаційному (Dumanska, 2020).

ВІЙНА стає об'єктом дослідження у площині еколінгвістики, що «вивчає сферу проживання людини й суспільства, опосередковану мовою, і концентрується на виявленні закономірностей, загальних для екології та мовної системи» (Селіванова, 2006: 50). Йдеться, по-перше, про доробки професорки Олени Материнської щодо дослідження війни у вимірі медіаекології на матеріалі німецької та української мов, розпочаті у 2019 р. (Materynska, 2019). Значну частину уваги дослідниці привертає до себе антропоморфний образ війни, вивчення якого ґрунтується на усталених моделях антропоморфної метафори в німецькій та українській мовах. Антропоморфна метафора визначається науковицею як засіб персоніфікації війни та розглядається як інструмент медіа-впливу на отримувача інформації, що сприяє розвитку еколінгвістичної свідомості серед представників різних культур та мов, а це передбачає в свою чергу перехід від антропоцентричного до екологічного підходу вивчення мовних явищ. У своїх роботах дослідниця встановлює, яким чином антропоморфні метафори сприяють формуванню еколінгвістичного підходу у лінгвістичних дослідженнях, поєднуючи еколінгвістичне мислення та війну як явище, що постійно супроводжує існування людства. Крім того, науковиця аналізує особливості перекладу виокремлених антропоморфних метафор урахуванням здобутків сучасної еколінгвістики (Materynska, 2021). По-друге, зазначимо наукову працю Ірини Пянковської (Пянковська, 2022), присвячену вивченню лексичних особливостей медіатекстів німецьких

онлайн-видань щодо висвітлення теми «Krieg in der Ukraine». Грунтуючись на результатах лінгвістичного аналізу німецькомовних онлайн-видань «Bild», «FAZ», «Spiegel», «SDZ», «Tagblatt», «WAZ», «Zeit», дослідниця встановлює частотне використання власних імен політичних діячів України та інших країн, назв українських населених пунктів, де відбуваються різнопланові події, українських реалій, військової лексики, сталих виразів та фразеологізмів тощо у медіатекстах, присвячених війні в Україні. У роботі присутні також результати дистрибутивного аналізу лексем із коренями «ukr-» та «guss-».

Звернемо увагу на те, що з початком відкритого повномасштабного нападу на Україну 24 лютого 2022 року аналіз концепту ВІЙНА проводиться найчастіше у різних типах медіа, напр., у сучасних регіональних газетах (Вільчинська, 2017) або в німецькомовних та англійськомовних ЗМІ (Пасик, Рись, Бондарчук, 2022) тощо.

Огляд новітніх здобутків зарубіжних мовознавців свідчить про невеликий, на наш погляд, інтерес до відображення війни у мовах різних національних спільнот. Насамперед, йдеться про поодинокі загальнотеоретичні дослідження взаємозв'язку мови, війни, етики та політики у межах лінгво-філософського підходу до мовних явищ (Liebsch, 2019) або вивчення лінгвістичних тактик впливу військової лексики на людську свідомість (Groß, 2022). До загальнотеоретичних досліджень вербалізації ВІЙНИ, розрахованих як фахівців, так і на пересічних носіїв мови, можна віднести проект Товариства німецької мови (GfdS), започаткований 16 травня 2022 року, метою якого є розробка лексикону «Krieg und Sprache» в сучасній німецькій мові (GfdS. Kleines Lexikon, 2022).

Крім того, зазначимо, що іноземні мовознавці вивчають військовий конфлікт переважно у межах дискурсивної лінгвістики. Йдеться про контрастивний аналіз чотирьох різновидів дискурсу, як-от урядових повідомлень, парламентських та телевізійних дебатів, статей та репортажів з окремих газет на матеріалі української, російської, польської та чеської мов з листопада 2013 по лютий 2015 рр. з урахуванням здобутків теорії апроксимізації П. Чілтона та П. Цапа (Weiss, 2020). Об'єктом дослідження контрастивних розвідок сучасних закордонних мовознавців стає також медіадискурс, аналіз якого проводиться у площині критичного дискурсивного аналізу (CDA). Лінгвістичне зіставлення відбувається на матеріалі провідних масмедіа

США та Росії, а саме газет The Washington Post та The Moscow Times (Alayhuab 2023). Зауважимо той факт, що з початком повномасштабної війни в Німеччині, до прикладу, з'являються наукові проекти, що оставлять собі за мету дослідження впливу війни на дискурс. Йдеться про великий дослідницький проект в університеті м. Гіссен під керівництвом проф. Ф. Фогеля, у межах якого аналізуються ключові слова, семантичні групи слів та мовні образи, що визначають військовий дискурс в Україні та в Німеччині. Результатом цього аналізу стало укладання глосарію військової термінології, уживаної під час війни (Vogel, 2023).

На жаль, нами не було знайдено ґрунтовних наукових розвідок зарубіжних лінгвістів концепту ВІЙНА у площині психолінгвістики або еколінгвістики.

Висновки. Підсумовуючи проведений аналіз, зазначимо, що новітні наукові дослідження присвячені, в першу чергу, загальним питанням репрезентації концепту ВІЙНА у мові, що має великий потенціал для всебічного вивчення як у площині когнітивної лінгвістики, так і у межах дискурсивної лінгвістики, прагматики та лінгвокультурології. Вітчизняні науковці займаються висвітленням концепту ВІЙНА починаючи з 2014 р. У той же час, у закордонній лінгвістиці, передусім німецькій, розпочато ґрунтовні проекти щодо вивчення воєнного дискурсу у 2022 р. До найбільш перспективних та новітніх напрямів наукового пошуку можна віднести вивчення концепту ВІЙНА у площині еколінгвістики та медіалінгвістики. Вагомим внеском у дослідження війни становитимуть укладені глосарії та словники.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Близнюк К. Р., Свідченко Р. О. Асоціативне поле концепту війна у свідомості української молоді. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. 23. С. 18–23.
2. Васянович Є. Психолінгвістичний аналіз асоціативного поля війна як фрагменту мовної картини світу українських студентів-гуманітаріїв. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Том 31 (70), № 1, Ч. 1. 2020. С. 13–17
3. Вільчинська Т. Концепт «ВІЙНА»: особливості мовної об'єктивації у газетному тексті. *Лінгвістичні студії*. 2017. 34. С. 110–114.
4. Данилейко О.В. *Бінарна концептосфера "Війна" і "Мир" у період гібридної війни: когнітивний і прагматичний аспекти*: дис. ... д-ра філос. : 035/ Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Київ, 2022. 417 с.
5. Жайворонок В.В. *Українська етнолінгвістика. Нариси*. К.: Довіра, 2007. 261 с.

6. Мацюк Г. Взаємодія понять мова – війна як об'єкт лінгвістичного аналізу: результати і нові підходи. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип 35, том 7. С. 101–106.
7. Пасик Л., Рись Л., Бондарчук О. Дискурсивні конфігурації концепту KRIEG у німецькомовному інтернет-дискурсі. Актуальні питання іноземної філології. *Збірник наукових праць*. 2022. Вип. 16. С. 179–85. DOI : 10.32782/2410-0927-2022-16-26
8. Плотнікова Н. Алгоритм аналізу лінгвокультурного концепту. *STUDIA UKRAINICA POSNANIENSIA*. 2013. Vol. 1, pp. 165-170.
9. Полюжин М. Зміст і структура лінгвокультурного концепту. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2017. № 3. С. 56–61.
10. Полюжин М. Поняття, концепт та його структура. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. № 4. С. 214–224.
11. Пянківська І. В. Лексичні особливості німецьких медіатекстів на тему "Krieg in der Ukraine" в контексті медіаєкології. *Нова філологія*. 2022. 86. С. 144-149
12. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
13. СУМ: Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/> (Last accessed: 08.05.2023)
14. Яворська Г.М. Концепт «ВІЙНА»: семантика і прагматика. *Стратегічні пріоритети*. 2016. №1 (38). С. 14-23.
15. Alayhya A.F. Critical Discourse Analysis of Newspaper Articles Declaring the Outbreak of War in Ukraine: The Washington Post vs. The Moscow Times. *International Journal of Society, Culture & Language*. 2023. URL: https://www.ijsc.net/article_704037_9dce71e8cd620d1b97ea109562ddd554.pdf (Last accessed: 10.05.2023)
16. Dumanska V. Psycholinguistic Markers of Hybrid Warfare. *Psycholinguistics in a Modern World*. 2020. 15. pp. 72-76.
17. DWDS: Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache. URL: <https://www.dwds.de/> (Last accessed: 08.05.2023)
18. Gesellschaft für deutsche Sprache. Kleines Lexikon: Krieg und Sprache. URL: <https://gfds.de/kleines-lexikon-krieg-und-sprache/> (Last accessed: 12.05.2023)
19. Groß M. Krieg und Sprache. URL: <https://intrapyschisch.de/krieg-und-sprache/> (Last accessed: 15.05.2023)
20. LDCEO: Longman Dictionary of Contemporary English Online. URL: <https://www.ldceonline.com/> (Last accessed: 08.05.2023)
21. Liebsch B. Das ‚Wort‘ und der Krieg. Zum Sinn der Sprache zwischen Ethik und Politik. *Zeitschrift für Praktische Philosophie*. 2019. Band 6, Heft 1. S. 161–188
22. Materynska O. Das anthropomorphe Bild des Krieges in den Deutschen und Ukrainischen Massenmedien. *Lingua Montenegrina*. 2019. Vol. 24. P. 153-167.
23. Materynska, O. Translating anthropomorphic metaphors of war: an ecolinguistic approach. *Proceedings of the International Research-to-Practice Conference for Translators, Young Scholars and Students TITA 2020, SHS Web of Conferences*. 2021. Volume 105. URL: https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/abs/2021/16/shsconf_tita2020_01004/shsconf_tita2020_01004.html (Last accessed: 10.05.2023)
24. Vogel, F. Ukraine-Krieg: wie Sprache den Diskurs prägt. URL: <https://nachrichten.idw-online.de/2023/02/06/ukraine-krieg-wie-sprache-den-diskurs-praegt> (Last accessed: 10.05.2023)
25. Von Clausewitz, Carl. *Vom Kriege*. Buch 1. Abschnitt 24. URL: <https://www.clausewitz.com/readings/VomKriege1832/Book1.htm> (Last accessed: 8.05.2023)
26. Weiss, D. Der Ukraine-Konflikt im Spiegel einer kontrastiv-quantitativen Diskursanalyse: methodologische Grundlagen. *Language and power in Discourses of conflict : Specimina philologiae Slavicae*. Berlin-Bern-Bruxelles: Peter Lang, 2020. S. 15–48.

REFERENCES:

1. Alayhya A.F. (2023). Critical Discourse Analysis of Newspaper Articles Declaring the Outbreak of War in Ukraine: The Washington Post vs. The Moscow Times. *International Journal of Society, Culture & Language*. 2023. Retrieved from: https://www.ijsc.net/article_704037_9dce71e8cd620d1b97ea109562ddd554.pdf (accessed 10 May 2023)
2. Blyzniuk K. R., Skidchenko R. O. (2022). Asotsiatyvne pole kontseptu viina u svidomosti ukrainskoi molodi. [The associative field of the concept of war in the minds of Ukrainian youth.]. *Zakarpatski filohichni studii*, 23, pp. 18–23. [in Ukrainian]
3. Danyleiko O.V. (2022). *Binarna kontseptosfera "Viina" i "Myr" u period hibrydnoi viiny: kohnityvnyi i prahmatychnyi aspekty* [Binary conceptosphere "War" and "Peace" in the period of hybrid war: cognitive and pragmatic aspects]. (PhD Thesis), Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv. [in Ukrainian]
4. Dumanska V. (2020). Psycholinguistic Markers of Hybrid Warfare. *Psycholinguistics in a Modern World*, 15, pp. 72-76.
5. DWDS: Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache. Retrieved from: <https://www.dwds.de/> (accessed 08 May 2023)
6. Gesellschaft für deutsche Sprache (GdFS). Kleines Lexikon: Krieg und Sprache. Retrieved from: <https://gfds.de/kleines-lexikon-krieg-und-sprache/> (accessed 12 May 2023)
7. Groß M. (2022). Krieg und Sprache. Retrieved from: <https://intrapyschisch.de/krieg-und-sprache/> (accessed 15 May 2023)
8. Iavorska H.M. (2016). Kontsept «VIINA»: semantyka i prahmatyka [The concept of "WAR": semantics and pragmatics]. *Stratehichni priorytety*, № 1 (38), pp. 14-23.
9. LDCEO: Longman Dictionary of Contemporary English Online. Retrieved from: <https://www.ldceonline.com/> (accessed 08 May 2023)
10. Liebsch B. (2019). Das ‚Wort‘ und der Krieg. Zum Sinn der Sprache zwischen Ethik und Politik. *Zeitschrift für Praktische Philosophie*, Band 6, Heft 1, S. 161–188.
11. Materynska O. (2019). Das anthropomorphe Bild des Krieges in den Deutschen und Ukrainischen Massenmedien. *Lingua Montenegrina*, Vol. 24, pp. 153-167.
12. Materynska, O. (2021). Translating anthropomorphic metaphors of war: an ecolinguistic approach. *Proceedings of the International Research-to-Practice Conference for Translators, Young Scholars and Students TITA 2020, SHS Web of Conferences*, Volume 105. Retrieved from https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/abs/2021/16/shsconf_tita2020_01004/shsconf_tita2020_01004.html

- shsconf_tita2020_01004/shsconf_tita2020_01004.html (accessed 10 May 2023)
13. Matsiuk H. (2021). Vzaiemodiia poniat mova – viina yak ob'iekt linhvistychnoho analizu: rezultaty i novi pidkhody. [The interaction of the concepts of language and war as an object of linguistic analysis: results and new approaches.]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, Vyp 35, tom 7, pp. 101–106. [in Ukrainian]
 14. Pasyk L., Rys L., Bondarchuk O. (2022). Dyskursyvni konfihuratsii kontseptu KRIEG u nimetskomovnomu internet-dyskursi [Discursive configurations of the KRIEG concept in German-language Internet discourse]. *Aktualni pytannia inozemnoi filolohii*, Vyp. 16, pp. 179–85. [in Ukrainian]
 15. Piankovska I. V. Leksychni osoblyvosti nimetskykh mediatekstiv na temu "Krieg in der Ukraine" v konteksti mediaekolohii [Lexical features of German media texts on the topic "Krieg in der Ukraine" in the context of media ecology]. *Nova filolohiia*, 86, pp. 144–149 [in Ukrainian]
 16. Plotnikova N. (2013). Alhorytm analizu linhvokulturnoho kontseptu [Algorithm for the analysis of the linguistic and cultural concept]. *STUDIA UKRAINICA POSNANIENSIA*, Vol. 1, pp. 165–170. [in Ukrainian]
 17. Poliuzhyn M. (2017). Zmist i struktura linhvokulturnoho kontseptu [The content and structure of the linguistic and cultural concept]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, № 3, pp. 56–61. [in Ukrainian]
 18. Poliuzhyn M. (2015). Poniattia, kontsept ta yoho struktura [Concept and its structure]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, № 4, pp. 214–224. [in Ukrainian]
 19. Selivanova O. O. (2006). *Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia* [Modern linguistics: a terminological encyclopedia]. Poltava : Dovkillia-K.
 20. SUM: Slovnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]. Retrieved from: <http://sum.in.ua/> (accessed 08 May 2023)
 21. Vasianovych Ye. (2020). Psykholinhvistychnyi analiz asotsiatyvnoho polia viina yak frahmentu movnoi kartyny svitu ukrainskykh studentiv-humanitariiv. [Psycholinguistic analysis of the associative field war as a fragment of the linguistic picture of the world of Ukrainian humanities students]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*, 31 (70), № 1, 1, pp. 13–17. [in Ukrainian]
 22. Vilchynska T. (2017). Kontsept «VIINA»: osoblyvosti movnoi obiektyvatsii u hazetnomu teksti [The concept of "WAR": features of linguistic objectification in a newspaper text]. *Linhvistychni studii*, 34, pp. 110–114. [in Ukrainian]
 23. Vogel, F. (2023). Ukraine-Krieg: wie Sprache den Diskurs prägt. Retrieved from: <https://nachrichten.idw-online.de/2023/02/06/ukraine-krieg-wie-sprache-den-diskurs-praegt> (accessed 10 May 2023)
 24. Von Clausewitz, C. (1832). Vom Kriege. Buch 1. Abschnitt 24. Retrieved from: <https://www.clausewitz.com/readings/VomKriege1832/Book1.htm>. (accessed 8 May 2023)
 25. Weiss, D. (2020). Der Ukraine-Konflikt im Spiegel einer kontrastiv-quantitativen Diskursanalyse: methodologische Grundlagen. Language and power in Discourses of conflict : Specimina philologiae Slavicae. Berlin-Bern-Bruxelles: Peter Lang, S. 15–48.
 26. Zhaivoronok V. V. (2007). *Ukrainska etnolinhvistyka. Narysy*. [Ukrainian ethnolinguistics. Essays.]. K.: Dovira. [in Ukrainian]

УДК 82.09:821.111-312.9Рол7Пот
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2023-1-3>

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ СЕПТОЛОГІЇ ПРО ГАРРІ ПОТТЕРА: ВІД КАЗКИ ДО ГОТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Косюга Олександра,
аспірантка кафедри англійської філології та світової літератури
імені професора Олега Мішукова
Херсонський державний університет
akosyuga@gmail.com
orcid.org/0000-0001-5633-4665

Стаття присвячена визначенню та характеристиці основних аспектів жанру нарратива про Гаррі Поттера. Зосереджено увагу на проблемі еволюції жанрів художніх текстів у сучасній літературі. Охарактеризовано основні подібності та відмінності у художніх творах. Досліджено специфіку розвитку нових жанрових форм у сучасній фентезійній літературі. Встановлено, що аналіз жанру твору Дж.К.Ролінг можливий лише за урахування усіх типових характеристик різних жанрів та під-жанрів. Доведено, що, завдяки еволюції літературного жанру, з'явилася нова тенденція у фентезійній літературі XXI століття та виникла нова категорія – «гібридний жанр», до якого і належить зазначений художній твір. Цей гібридний жанр обумовлює «множення піджанрів» і їй притаманний творам літератури для юнацтва та молоді. У статті встановлено, що нарратив про Гаррі Поттера має елементи щонайменше 10 жанрів: міф, чарівна казка, роман, детектив, жанр шкільної історії (boarding story – як піджанр), так званого «чорного роману» (gothic novel), роману для молоді, (roman for young adults), утопії та анти-утопії (alternate story), фентезі, а також елементи пригодницької літератури та літератури жахів (horror literature). Завдяки цьому, в септології Дж.К.Ролінг виникає своєрідний петчворк жанрів, що обумовлений еволюцією головного героя – чарівника Гаррі, який, протягом подій описаних в усіх семи книгах, з дитини перетворюється на дорослого, як фізично, так і морально. Таким чином розширюється цільова вікова аудиторія читачів: спочатку (перша та друга частина септології – «Harry Potter and Philosopher's Stone» та «Harry Potter and the Chamber of Secrets») – це книги для дітей та підлітків, потім (третя, четверта та п'ята частини – «Harry Potter and the Prisoner of Azkaban», «Harry Potter and the Goblet of Fire», «Harry Potter and the Order of the Phoenix») – для так званих «Young Adults», й нарешті (останні дві частини – «Harry Potter and the Half-Blood Prince» та «Harry Potter and the Deathly Hallows») – для дорослих. Читач росте паралельно створенню (написанню) художнього твору (що власне, вперше в сучасній фентезійній літературі, і відбулося з нарративом про Гаррі Поттера).

Ключові слова: жанр, нарратив, міф, чарівна казка, роман, детектив, шкільна повість, готичний роман, література для юнацтва, утопія (антиутопія), фентезі, пригодницький роман та література жахів.

GENRE FEATURES OF HARRY POTTER SEPTOLOGY: FROM FAIRY TALE TO GOTHIC LITERATURE

Kosiuha Oleksandra,
Graduate student at the Department of English Philology and World Literature
named after Professor Oleg Mishukov
Kherson State University
akosyuga@gmail.com
orcid.org/0000-0001-5633-4665

The article is devoted to the definition and characteristics of the main aspects of the narrative genre about Harry Potter. Our attention is focused on the problem of genres evolution of the artistic texts in the modern literature. Their main differences in artistic works are characterized. The specifics of new genre forms development in modern fantasy literature are studied. It has been established that the genre analysis of J.K. Rowling's work is possible only by taking into account all the typical characteristics of various genres and sub-genres. It is proven that, thanks to the evolution of the literary genre, a new trend appeared in modern literature of XXI century and a new category of «hybridized genre» emerged, to which the mentioned work of literature belongs. This hybrid genre determines the "multiplication of subgenres" and it is inherent in works of literature for young adults. The article found that the narrative about Harry Potter has elements of at least 10 genres: a myth, a fairy tale, a novel, a detective story, a school novel (boarding story – as a subgenre), the so-called "black novel" (gothic novel), a novel for young adult, utopias and anti-utopias (alternate story), fantasy, as well as elements of adventure and horror literature. Thanks to this, J.K. Rowling's septology creates a kind of patchwork of genres, caused by the evolution of the main character – the wizard Harry, who, during the events described in all seven books, turns from

a child into an adult, both physically and morally. This way, the target age audience of readers expands: in the beginning (the first and second parts of septology – "Harry Potter and Philosopher's Stone" and "Harry Potter and the Chamber of Secrets") – these are books for children and teenagers, then (the third, fourth and fifth third parts – "Harry Potter and the Prisoner of Azkaban", "Harry Potter and the Goblet of Fire", "Harry Potter and the Order of the Phoenix") – for the so-called "Young Adults", and finally (the last two parts – "Harry Potter and the Half-Blood Prince" and "Harry Potter and the Deathly Hallows") – for adults. The reader grows in parallel with the creation (writing) of the narrative (which actually has happened for the first time in modern fantasy literature, and happened with the narrative about Harry Potter).

Key words: genre, narrative, myth, fairy tale, novel, detective, boarding story, gothic novel, roman for young adults, alternate story, fantasy, adventure ma horror literature.

Вступ. Після виходу у світ саги про Гаррі Поттера почалася велика хвиля як позитивної, так і негативної реакції на цей художній твір. Здавалося б, чому? Чому одні побачили в ньому захоплюючу історію про чарівника, що не залишає байдужим всіх дітей, ба, більше і дорослих; а інші – лише загрозу для підростаючого покоління та їх нестабільної несформованої свідомості – книгу, яку треба заборонити назавжди?

Проблема постає у сприйнятті тексту: прихильники першого погляду розглядають творіння Дж.К. Ролінг як абсолютну фантазію, вимисел, що розвиває уяву і занурює у світ пригод; інші – як керівництво до дії, як обман дітей, що примушує повірити в диво, в магію, в чаклунство. Чим же є насправді септологія про Гаррі Поттера: фантазією, що ні до чого не зобов'язує, або ж зображенням реальності, що спонукає до дії?

Загальновідомо, що багато хто з авторів фантастичних творів вивчали міфологію, а потім спиралися на неї в своїх творах. Яскравим прикладом служить автор відомої трилогії «Володар перстнів» Дж.Р.Р. Толкін (Карпенгер, 2000), який був професором Оксфордського університету, а також знавцем міфології та декількох десятків мов (в тому числі, вигаданих ним самим); в свою чергу, сама ж Дж.К. Ролінг також вивчала міфологію й отримала науковий ступінь доктора наук з французької мови та класичної літератури в університеті Екстер (Смит, 2001).

Основна частина. Одним з найвідоміших дослідників міфологічних текстів є М.І. Стеблін-Каменський (Стеблін-Каменський, 1982). Загалом, в своїх роботах він проаналізував міфи «Старшої Едди» та «Молодшої Едди», а саме, розглянув найбільш поширені концепції міфу у співвідношенні з уявленнями про простір і час і в особистій контексті. Головною рисою цих текстів він виділяє те, що простір розділений на окремі частини, поєднуючи які, ми не можемо скласти мапу міфічного світу. Існує середина світу, де відбувається все гарне і добре, а також околиці світу – де відбувається, від-

повідно, все погане. В міфах не існує послідовності подій, лише важливість одного чи іншого явища, отже будь-яку подію можна повернути у зворотній бік, що свідчить про нелінійність часу. Жодний еддичний міф не є біографією головного героя від народження до смерті. Але події міфів розглядаються як максимально реальні: все, що було створено в минулому, існує і в теперішньому, і буде існувати в майбутньому.

Відповідно до цих характеристик, історія про Гаррі Поттера дуже мало схожа на міф: хоча нам не описується повністю простір всесвіту Поттеріани, ми можемо скласти топологічні частини разом і отримати мапу світу подій твору. Немає поділу на середину та околиці світу, немає чітких меж між добром і злом. Інколи можна повернути час назад (за допомогою часовороту, як це було у книзі «Гаррі Поттер і в'язень Азкабану» (Ролінг, 1999), однак не завжди. Та найголовніше, всі сім книг – є своєрідною біографією Гаррі від народження до умовної смерті. Минулі ж події в книзі Дж. Ролінг відірвані одна від одної, вони не існують паралельно, на відміну від міфічних; вони ірреальні, як у казці.

Найвидатнішим дослідником жанру чарівної казки є автор книг «Морфологія чарівної казки» (Пропп, 1968) та «Історичне коріння чарівної казки» (Пропп, 1997) В.Я. Пропп. Як відомо, він виявив структуру казки, виокремивши в ній 31 функцію – тобто дію казки. В одній казці всі функції можуть не зберігатися, але нічого нового там не може виникнути. На його думку, простір є головним елементом казки, а час – другорядним. Основою розповіді казки виступає подорож героя, що описується у місцях його «зупинки» – наприклад, хатинка Баби Яги, інше царство, міст, ліс тощо. Головний герой завжди йде вперед, не повертаючись у ті місця, де він вже був, тому час розповіді казки можна назвати односпрямованим. Традиційно композиція казки може бути зображена як «рідний дім – ліс – інше царство – рідний дім». Є ще додаткові локуси казки, але всі її елементи не мають безкінечних

варіацій, вони всі враховані дослідником. Септологія (або гепталогія (від грецького слова hepta – «сім» та logia – «дискурс») – це оповідний твір, який складається з семи окремих творів) про пригоди Гаррі Поттера дуже схожа на казку ще й тим, що містить деякі її функції. Наприклад, функція 1 – «відлучення когось із членів сім'ї» – смерть батьків Гаррі (“But it’s that sad – knew yer mum an’ dad, an’ nicer people yeh couldn’t find – anyway – You-Know –Who killed ‘em” (Ролінг, 2018:41) ; функція 11 – «герой залишає дім» – лист із Гогвортсу (“Harry stretched out his hand at last to take the yellowish envelope, addressed in emerald green to Mr H. Potter, The Floor, Hut-on-the-Rock, The Sea” (Ролінг, 2018:42)), переїзд на навчання до школи чарів і чаклунства (“A scarlet steam engine was waiting next to a platform packed with people. A sign overhead said *Hogwarts Express, 11 o’clock*. Harry looked behind him and saw a wrought-iron archway where the ticket box had been, with the words *Platform Nine and Tree-Quarters* on it. He had done it” (Ролінг, 2018:77)); функція 14 – «отримання чарівного засобу» – тут велика кількість артефактів: від чарівної палички, що обрала головного героя власноруч, різних заклинань та плаща-невидимки до філософського каменю, що дарує безсмертя (наприклад, “Harry took the wand. He felt a sudden warmth in his fingers. He raised the wand above his head, brought it swishing down through the dusty air and a stream of red and gold sparks shot from the end like a firework, throwing dancing spots of light on to the walls” (Ролінг, 2018:70)); функція 16 – «герой та антагоніст вступають в боротьбу» – протистояння Гаррі та лорда Волдеморта (“Lord Voldemort had risen again” (Ролінг, 2000:541)); особлива увага на значущість казкової функції 17 – «героя мітять» – загальновідомий шрам у формі блискавки на лобі Гаррі (“Never wondered how you got that mark on yer forehead? That was no ordinary cut. That’s what yeh get when a powerful, evil curse touches yeh – took care of yer mum an’ dad an’ yer house, even – but it didn’t work on you, an’ that’s why yer famous, Harry” (Ролінг, 2018:45)); функція 18 – «антагоніста переможено» – смерть Волдеморта; функція 30 – «ворога покарано» – Волдеморт програв (“And Harry, with the unerring skill of a Seeker, caught the wand in his free hand as Voldemort fell backward, arms splayed, the slit pupils of the scarlet eyes rolling upward. Tom Riddle hit the floor with a mun-

dane finality, his body feeble and shrunken, the white hands empty, the snakelike face vacant and unknowing. Voldemort was dead, killed by his own rebounding curse, and Harry stood with two wands in his hands, staring down at his enemy’s shell” (Ролінг, 2014:744)); і функція 31 – «герой бере шлюб» – останні сторінки твору, де ми дізнаємося, що Гаррі одружився з Джінні Візлі (“The five Potters approached the barrier. With a slightly cocky look over his shoulder at his younger brother, James took the trolley from his mother and broke into a run” (Ролінг, 2014:754). Також на підтримку визначення жанру пригод про Гаррі Поттера як казкового, виступають наявність майже всіх дійових осіб: герой – Гаррі, антагоніст – лорд Волдеморт, дарувальник чарівних засобів – тут декілька: Дамблдор, Герірд, Сіріус Блек, Люпін та інші, чарівний помічник – також не один: сова Гедвіга, гіпогриф Бакбик, домашній ельф Доббі; царівна або її батько – вся родина Візлі разом з Джінні; відправник – Дамблдор; питання полягає у псевдогерої – він відсутній. Проте, не дивлячись на велику схожість з казкою, існує цілий ряд відмінностей. По-перше, великий обсяг твору про Гаррі не є характерною рисою чарівної казки. Ми не можемо розглядати окремо кожен книгу, адже – це лише епізод розповіді, а не розповідь в цілому. Не дотримується послідовність казкових функцій, вони еклетичні. Більш того, завжди існує двозначність трактування кожної з наявних функцій – чи то функція розповіді в цілому, чи її окремої частини (наприклад, функція 15 – «героя переносять до місця знаходження предмету пошуків» – Кубок вогню переносить Гаррі і Седріка на цвинтар, де вони зустрічають Волдеморта ((Ролінг, 2000:535): з одного боку вони шукали кубок, з іншого – лорд шукав Гаррі). Також загальновідомо, що з кожною частиною розповідь втрачає свою чарівність, стає все менше магичності – все більше реалістичності.

Якщо взяти до уваги зарубіжні казки (наприклад, казки Братів Грімм (Грімм, 2014), то історія про хлопчика-чаклуна має й їхні ознаки. Недарма пригоди Гаррі Поттера деколи асоціюють з казкою про Попелюшкою, що жила на горищі (а Гаррі у комірчині під сходами), втратила батьків, принижувалась у власному домі, але не втратила своєї доброї душі. В ролі чарівної феї можна розглядати Герірида, а злої мачухи – тітка Петунія, злих сестер заміняє Дадлі.

Це зрозуміло, адже, як зазначалося вище, Дж.К.Ролінг вивчала класичну літературу:

«She uses familiar motifs of the fairy tale genre: the emphasis on transformation, the “outcast child” hero, the idea of parallel world in which anything is possible, the battle between good and evil, the protection of the dead mother, wish-fulfillment, tasks, secret chambers, and a cast of fairy tale characters such as giants, elves, ghosts, and mysterious helpers. With her inventiveness and sharp sense of humor, she updates these old motifs. Moreover, she includes her own social agenda. In doing so, she does what all fairy-tale tellers and writers do: change the tale to suit their interests» (Острі, 2003:89).

Рефлексією реальних подій вважається роман (Філдінг, 2016). Чи можна назвати наратив про Гаррі Поттера – романом? Якщо так, то яким саме?

Головним дослідником основних категорій побудови роману – простору і часу – вважають М.М.Бахтіна, який у своїй роботі «Форми часу і хронотопу» (Бахтін, 1981) розглядає різні типи роману, що мають свої особливості художнього часу і простору. Так, автор виділяє роман, що поділяється на два підвиди: авантюрний роман випробування та авантюрно-побутовий роман. Загальною рисою грецького роману виступає відсутність вікової тривалості: герої, в якому віці були на початку розповіді, в такому ж віці і залишаються наприкінці роману (хоча відбувається велика кількість подій у різних країнах й досить тривалих за часом). Також до головної особливості роману можна віднести широкий географічний фон подій (Уільямс, 2012) (в середньому 3-5 країн). В авантюрному романі випробування велику роль відіграє випадковість – саме випадкові події складають основу його сюжету. Всі ці риси аж ніяк не притаманні книзі Дж.К. Ролінг, адже головні герої септології дорослішають з кожною новою книгою, і час зображено в них не циклічно, а все ж таки історично; головні події відбуваються або у Лондоні, або ж у Говартсі.

Якщо порівнювати наратив про Гаррі з авантюрно-побутовим романом, то і тут є певні збіги: як і в грецькому романі, герої книг про чарівників розвиваються, змінюються, і ми не можемо повністю ототожнити героїв першої книги з героями останньої (всі події, що відбувалися з ними, дуже вплинули на діючих осіб, збудувавши новий образ переродженого героя, звісно на краще (згадаємо лише Невіла Лонгботтома на початку і в кінці книги)). Авантюрний роман інколи називають пригодницьким, адже саме йому характерна

велика кількість незвичайних подій, несподіваний поворот сюжету, швидка динамічність. Все це присутнє в книзі про маленького чаклуна.

Також «Гаррі Поттер» має певні жанрові характеристики біографічного роману, якщо не брати до уваги, що людини на таке ім'я ніколи не існувало (не зовсім точно, не існувало справжнього хлопчика-чарівника, а от людина на ім'я Гаррі Поттер була: рядовий солдат Королівського Вустерширського полку армії Великобританії, чия могила в Рамлі (Ізраїль) стала визначною пам'яткою після виходу книг Дж. К. Роулінг).

В утопічних текстах (які ще називають pseudo-historic) на думку дослідниці О कोरोкової В.В., головними характеристиками виступають: статичність сюжету розповіді (що не є характерним для історії про Гаррі), а також принцип подорожі, що лежить у підґрунті оповіді (ця риса присутня у творі Дж.К.Ролінг) (О कोरोкова, 2013). Завдання утопії полягає у повідомленні читачу максимальної кількості інформації про соціальний устрій вигаданого світу. Поряд з утопією існують анти-утопічні тексти та романи-попередження. Утопія – це художнє втілення соціального ідеалу (найвідоміший приклад, «Утопія» Томаса Мора), антиутопія ж – це художнє втілення анти-ідеалу, коли автор не вірить у можливість суспільного прогресу (наприклад, Дж.Оруелл «1984»). Утопія та антиутопія – позитивна та негативна оцінка автором соціальної моделі, яку він описує. Роман-попередження – це художнє втілення наслідків розвитку тих чи інших небезпечних соціальних тенденцій (прикладом може слугувати «451 градус за Фаренгейтом» Р.Бредбері). Всі ці три види текстів описують далеке майбутнє, протиставляють його в реальному теперішньому, повністю вибудовують вигадану соціальну систему та несуть глобальний характер. Порівнюючи наратив про Гаррі з утопічним твором, можна дійти висновку, що це – скоріше, анти-утопія, що зображує негативну соціальну модель та втілює соціальний анти-ідеал, адже нічим хорошим боротьба магічних світів не завершується (й навіть Міністерство магії не допомагає). На відміну від утопічних текстів, події в розповіді про хлопчика, що вижив, зображають скоріш минуле, ані ж далеке майбутнє.

Головною ознакою детективного жанру є існування загадки, яку треба розгадати протягом розповіді. І таких загадок у «Гаррі Поттері» досить багато: починаючи з того,

чому хлопчик вижив після заляття Волдеморта та закінчуючи існуванням смертельних реліквій. Саме на розгадці й робиться наголос у цьому жанрі, нам потрібно дізнатися правду щодо надзвичайних подій, які відбулися в оповіданні. Й прочитавши детектив, ми не маємо жодних сумнівів, що немає нічого надзвичайного, все можна пояснити. Одною з головних ознак цього жанру є конвенційність – тобто читання від початку до кінця, не можна перестрибувати під час читання, адже буде вже не цікаво дочитати детектив до кінця (як, наприклад, у казці – нічого не відбудеться з нашим сприйняттям, якщо ми не витримаємо й посеред читання подивимось останню сторінку). Ц. Тодоров саме в цьому бачить причину, чому детективні розповіді читають один раз, а не повторно перечитують згодом (Тодоров, 1970:44-46).

Детектив називають ще «жанром соціальної рефлексії», тому що він чітко зображує сучасний йому соціум та історичну добу, в якій розгортаються події. Дослідники історії становлення та особливостей детективного жанру (Парріндер, Гасіорек, 2011) підкреслюють, що виникнення детективу пов'язане з потребою людини подолати страх перед ворожим, іншим світом і мрією про встановлення справедливості.

Детектив описує не лише скоєння злочину та його розслідування, а й визначає винних; конфлікт у творі базується на зіткненні справедливості і несправедливості (правда завжди перемагає беззаконня). У детективних романах зазвичай присутні хибні свідчення свідків. Всі ці ознаки так чи інакше присутні в історії про Гаррі, але все ж таки, головним мотивом серії не є розгадування однією головної загадки (авторка не зупиняється на тому, щоб дізнатися правду про смерть батьків хлопчика, або про те, чому він може читати думки наймогутнішого слізерінського чарівника), а боротьба добра зі злом, в якому перше перемагає.

На наш погляд, наратив про Гаррі Поттера містить найбільше жанрових характеристик фентезі як типу тексту, якому властива, насамперед, присутність надзвичайної події, яка примушує читача ототожнити себе з героєм оповіді й змусити його сумніватися у власних вчинках. По-друге, цей художній текст примушує нас повірити в реальність зображуваного – світ героїв стає світом живих людей (згадаємо про все ту ж історію з могилою солдата). Та по-третє, читач повністю відмовляється від алегоричності та поетичності

тлумачення подій (критерії фантастичності за Ц. Тодоровим (Тодоров, 1970:104)). Ці незвичні події пов'язані з почуттями героїв, а відповідно і читачів, а не з раціональним розумінням (тут доречно згадати фанфік Елізера Юдковські «Гаррі Поттер і Методи Раціональності» (Юдковські, 2010), де адаптовано історію про Гаррі Поттера, застосовуючи науковий метод у вигаданому всесвіті Дж.К. Ролінг – це так званий жанр «альтернативної історії» – *alternate history*, головне питання, на яке вона відповідає “What if...?”). Також цікаво, що це новий піджанр у сучасній літературі – поєднання жанрів *fantasy* та *science-fiction*, що утворили новий піджанр – *science fantasy*). Іншою рисою жанру фенетзі, що також присутня у оповіді, виступає надприродність подій та «природність» оповідача: автор – звичайний, події – фантастичні. І ці фантастичні події особливо впливають на читача: вони навіюють страх, жах або просто цікавість, що постійно тримає нас у напруженні. За Ц. Тодоровим, постійною одиницею фантастичного служить існування надприродних істот, могутніших за людину (Тодоров, 1970:43). А саме такими істотами переповнений чарівний світ Гогвартсу! До того ж, існує фізичний перехід між світом маглів та світом магічним, що також притаманний творам жанру фентезі. Дослідник жанру фентезі наводить схему оповіді, в яку вкладається сюжет історії про маленького чарівника, а саме: стан рівноваги (початок) – перехід – надзвичайне (порушення закону або заборони) – стан рівноваги (кінець).

Для української лінгвокультури жанри *school story*, або *British school novel* не є характерними, натомість вони є загальноприйнятими у Об'єднаному Королівстві ще з кінця 19 століття – це так звана «розповідь про шкільні роки». Хоча зараз і в нас є такі твори (наприклад, повісті для дітей сучасного українського письменника Андрія Кокотюхи «Полювання на Золотий кубок» та «Мисливці за привидами», що розказують нам про пригоди хлопців-школярів (Кокотюха, 2020)). Шкільні повісті поділяються на два типи: розповіді про дівчат та розповіді про хлопців, що обумовлено існуванням хлопчачих та дівочих шкіл. Це загалом історії про взаємовідносини, дружбу, конфлікти, шкільні пригоди, поразки та перемоги, захоплення і покарання. Якщо говорити про Гаррі Поттера в цьому напрямку, то Дж.К.Ролінг об'єднала ці два піджанри та описала так звану *boarding school* – тобто школу-інтернат, в якій навчаються (та

викладають) як представники чоловічої, так і жіночої статі. Невід'ємною частиною school story є розповідь про спортивні захоплення (згадаймо загально відомий Кубок з Квіддичу). Неможна обійти осторонь й тему буллінгу в школі, яка існувала як наприкінці 19 сторіччя, так, нажаль, і сьогодні.

Традиційно British school story починається з початком шкільного року й завершуються початком канікул, але якщо описується серія пригод – то учні переходять з класу у клас; якщо ж книг більше, ніж 12 – тоді головні герої взагалі не змінюються, а весь час знаходяться у тому самому класі (Сміт, 2003). Всі ці риси притаманні історії про хлопчика-чаклуна. В семи книгах описується сім років шкільного життя головного героя та його друзів.

Твір про Гаррі Поттера також має ознаки gothic та horror fiction, в ньому присутні основні риси цього жанру літератури. Безперечно, тут є і mystery and fear (з першої хвилини оповіді Гаррі намагається розгадати, по-перше, таємницю смерті своїх батьків, а по-друге, причину того, чому він вижив). Наступна ознака gothic та horror fiction також представлена у творі Дж.К.Ролінг, а саме, omens and curses (розповідь наповнена передчуттям чогось поганого («він повернувся»), передвістям, привісткою («болить шрам»). Особливо споріднює твір про Гаррі Поттера та готичні історії atmosphere and setting. Події відбуваються на тлі стародавнього замку, обрамленого темним лісом, куди не можна ходити учням, події часто відбуваються під час непогоди та штормів; замість електрики використовуються свічки (хоча події відбуваються в сучасному читачеві світі – кінець ХХ століття). Тут ми зустрічаємо різних магичних істот: привидів, драконів та вервольфів. З кожною книгою оточуюче середовище стає гірше і гірше, хмари згущуються, локації переносяться в місця, що лякаються все більше (наприклад, на кладовище, в підземелля). З самого початку книга наповнена supernatural and paranormal activity (магічні палички, заклинання, трансфігурація, левітація і т.д.). Головному герою по всяк час сняться nightmares, які потім усвідомлюються як реальність. В останніх частинах відчувається emotional distress, з'являються роздуми про смерть (згадаймо Казку про трьох братів); і, авжеж, ми маємо villain та anti-hero. Якщо перший, то Пітер Петтігрю, або Северус Снейп (саме Снейп – найбільш готичний персонаж: з масляним волоссям, з гачкуватим носом, одягнений у все чорне, інтроверт, що підозрює кожного, “his eyes were black... They were cold

and empty and made you think of dark tunnels” (Ролінг, 2018:112)), або ж професор Квіррел, то другий, авжеж, – то Волдеморт. Постать Темного Лорда якнайкраще підходить до готичної літератури. Це – не людина, не чаклун, не тварина; це «It» – монстр, який сам собі придумав ім'я. Це, свого роду, Франкенштейн, який сам себе створив. Він дуже амбітний – хоче буди першим і єдиним у світі; постійно змагається з усіма; його амбіції деструктивні, вони знищують все навколо та, в кінці кінців, його самого. Як і Віктор Франкенштейн (Шеллі, 2020), Волдеморт «грає в бога (Матінку Природу)», примірявши на себе роль вершителя людської (магів та маглів) долі. Це істота, що вийшла за рамки життя та смерті. Як і безіменний монстр, він самотній і покинутий всіма. Це об'єднує ці два твори й відносить їх до піджанру готичної новели – “horror and gothic literature”. Єдине, що не вписується в картину готичної історії, це відсутність damsel in distress та romance. В цілому Гаррі хоча і закохується в Джінні Візлі, але рятує весь магичний світ (і не магичний також), не зосереджується лише на порятунку коханої. Тож це суттєва відмінність. Як ми знаємо, розповідь має happy end. Твори М. Шеллі та Дж.К.Ролінг мають різні цільові аудиторії: книга першої – для дорослих, другий твір – має набагато ширшу аудиторію. Якщо перші три книги загалом цікаві дітям, то останні чотири – призначені як для дітей, ба більше – для підлітків та дорослих :“The story is a fantastic, magical tale with plenty to entertain adolescents and adults alike; it is also offers a rich portrait of what nonmagical adolescence looks and feels like” (Дамур, 2009:1). Це так звана coming-of-age tale (Дамур, 2009:1). Головні герої ростуть разом з подіями, що відбуваються у творі, а з ними, синхронно, росте і читач.

Отже, головними висновками нашого дослідження є те, що існують твори, що неможливо віднести суто до окремого жанру, тому що вони мають ознаки декількох жанрів; до таких творів ми віднесли септологію Дж.К.Ролінг про Гаррі Поттера і назвали цей жанр «гібридним». Герої всіх фантастичних творів не народились героями, а стали ними завдяки подоланню труднощів, що виникли на їх шляху. Це так званий жанр “crossover literature” – «перехресної літератури», що межує з різними жанрами і під-жанрами й має змішану цільову аудиторію (як дітей, так і дорослих). Це нова тенденція в літературі, яскравим прикладом якої і є серія книг про хлопчика, який вижив. Жанр цього твору має елементи щонайменше 10 жанрів:

міф, чарівна казка, роман, детектив, жанр шкільної історії (boarding story – як піджанр), gothic novel, roman for young adults, alternate story, fantasy, adventure та horror literature. Цей гібридний жанр обумовлює «множення піджанрів» і й притаманний прикладам творів літератури для молоді. Відбувається еволюція літературного жанру (петчворк жанрів), що обумовлена еволюцією головного героя, який з дитини перетворюється на дорослого, як фізично, так і морально.

ЛІТЕРАТУРА:

- Bakhtin M. Forms of time and of the chronotope in the novel. Austin: Univ. Texas Press, (1981) .258p.
- Carpenter H. J.R.R. Tolkien: A Biography, London: Reprint, (2000). 304 p.
- Damour, Lisa. Harry Potter: the Teenager [Reading Harry Potter again. New critical essays], (2009). p. 1-10.
- Fielding H. Tom Johnes, a Founding. South Carolina: CreateSpace Independent Publishing Platform (2016), 262 p.
- Ostry E. Accepting Mudbloods: The Ambivalent Social Vision of J.K. Rowling's Fairy Tales [Reading Harry Potter. Critical Essays], (2003). 89p.
- Parrinder P., Gašiorek A. The reinvention of the British and Irish novel, 1880-1940 [The Oxford history of the novel in English]. Oxford, New York, Auckland: Oxford University Press, (2011). 608p.
- Propp V. Historical Roots of the Fairy Tale. Western Washington University, (1997). 340 p.
- Propp V. Morphology of the folktale. University of Texas Press (1968). 184 p.
- Rowling J.K. Harry Potter and the Goblet of fire. London: Bloomsbury, (2000). 541p.
- Rowling J.K. Harry Potter and the Prisoner of Azkaban. London: Bloomsbury, (1999). 435p.
- Rowling, J.K. Harry Potter and the Deathly Hallows. London: Bloomsbury, (2014).744p.
- Rowling, J.K. Harry Potter and the Philosopher's Stone. London: Bloomsbury, (2018). 248p.
- Shelly M. Frankenstein. Puffin books: UK, USA, London, (2020). 318 p.
- Smith K. M. Harry Potter's schooldays: J.K. Rowling and the British School novel [Critical essays], (2003). p.69-87
- Smith S. J.K.Rowling: A Biography – The Genius Behind Harry Potter.London: Michael O'Mara Books, (2001). 288 p.
- Steblyn-Kamenskij. M.I. The Myth: The Icelandic Sagas & Eddas. Michigan: Karoma, (1982). 150 p.
- Todorov. Tz. Introduction à la littérature fantastique. Paris : Editions de Seuil, (1970).104p.
- Williams I. Novel and Romance (1700-1800). Abington: Routledge, (2012). 484 p.
- Yudkowski E. Harry Potter and the methods of rationality. 2010 URL: <https://hpmor.com/>
- Kokotyuha A. Полювання мисливців за привидами: повісті. Харків: Фоліо, (2020). 106 с.
- Окорокова В. Основи проблеми ідеального у вивченні утопії як явища. Київ: Гілея: науковий вісник № 74 (2013). С. 193-195.

REFERENCES:

- Bakhtin M. Forms of time and of the chronotope in the novel. Austin: Univ. Texas Press, (1981). 258 p.
- Carpenter H. J.R.R. Tolkien: A Biography, London: Reprint, (2000). 304 p.
- Damour, Lisa. Harry Potter: the Teenager [Reading Harry Potter again. New critical essays], (2009). p. 1-10.
- Fielding H. Tom Johnes, A Founding. South Carolina: CreateSpace Independent Publishing Platform (2016), 262 p.
- Ostry E. Accepting Mudbloods: The Ambivalent Social Vision of J.K. Rowling's Fairy Tales [Reading Harry Potter. Critical Essays], (2003). 89 p.
- Parrinder P., Gašiorek A. The reinvention of the British and Irish novel, 1880-1940 [The Oxford history of the novel in English]. Oxford, New York, Auckland: Oxford University Press, (2011). 608p.
- Propp V. Historical Roots of the Fairy Tale. Western Washington University, (1997). 340 p.
- Propp V. Morphology of the folktale. University of Texas Press (1968). 184 p.
- Rowling J.K. Harry Potter and the Goblet of fire. London: Bloomsbury, (2000). 541 p.
- Rowling J.K. Harry Potter and the Prisoner of Azkaban. London: Bloomsbury, (1999). 435 p.
- Rowling, J.K. Harry Potter and the Deathly Hallows. London: Bloomsbury, (2014). 744 p.
- Rowling, J.K. Harry Potter and the Philosopher's Stone. London: Bloomsbury, (2018). 248 p.
- Shelly M. Frankenstein. Puffin books: UK, USA, London, (2020). 318 p.
- Smith K. M. Harry Potter's schooldays: J.K. Rowling and the British School novel [Critical essays], (2003). p. 69-87.
- Smith S. J.K.Rowling: A Biography – The Genius Behind Harry Potter.London: Michael O'Mara Books, (2001). 288 p.
- Steblyn-Kamenskij. M.I. The Myth: The Icelandic Sagas & Eddas. Michigan: Karoma, (1982). 150 p.
- Todorov. Tz. Introduction à la littérature fantastique. Paris : Editions de Seuil, (1970).104 p.
- Williams I. Novel and Romance (1700-1800). Abington: Routledge, (2012). 484 p.
- Yudkowski E. Harry Potter and the methods of rationality. 2010 URL: <https://hpmor.com/>
- Kokotyuha A. Poluvannya muslivtiv za pryvydamy: povisti. Kharkiv: Folio, (2020). 106 p.
- Okhorokhova V. Osnovy problem idealnogo u vyvchenni utopii yak yavyscha. [Basics of the problem of the ideal in the study of utopia as a phenomenon] Kyiv: Hilyeya: naukhovui visnyk №74 (2013) c.193-195 [in Ukrainian]

UDC 82.0(091)

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2023-1-4>

THE HISTORY OF THE CHRONOTOPE RESEARCH

Lagovska Valeria Oleksandrivna,

Graduate student at the Department of English Philology and World Literature

Izmail State University of Humanities

lagovskavaleria01@gmail.com

orcid.org/0009-0007-5780-9416

Oleinikova Galyna Oleksandrivna,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of English Philology and World Literature

Izmail State University of Humanities

oleinikova1211@gmail.com

orcid.org/0000-0002-5483-1964

The article examines the concept of the chronotope and its significance in the field of philological research. It offers a historical perspective on the study of space-time, starting from ancient Greek scientists and extending to influential thinkers of our time. The interdisciplinary nature of the study of time and space is investigated by exploring the contributions of renowned philosophers (Zeno of Elea, R. Descartes, I. Kant), mathematicians (H. Poincaré, B. Russell), physicists (G. Galilei, A. Einstein), and geographers (Ptolemy, Eratosthenes) who considered these aspects prior to the introduction of the term by M. Bakhtin in philological discourse and O. Ukhtomskyi in the biological scientific field.

Considerable contributions are noted from Western philologists such as T. Adorno, G. Prince, E. Said, J.-F. Lyotard, E. Auerbach, and J. Derrida, who studied the artistic chronotope as an aesthetic, philosophical, political, social, historical, and cultural category. The article emphasizes additional objects of investigation connected to artistic space-time, which have been explored by these scholars. They include aesthetic perception, textual community, simulacrum, and archival material.

The article presents research and analysis conducted by Ukrainian literary experts, including I. Silvestrova, I. Kushnir, O. Horpynych, and N. Kopystianska, who focused on the peculiarities of time and space organization in Ukrainian postmodern literature. They emphasized the importance of depicting the chronotope through specific images, scenes, and dialogues to construct the inner world of the text. The main features of the artistic space-time highlighted in the works of these renowned scholars also include its utilization in various literary genres and cultural contexts.

Key words: space-time (chronotope), scientific fields, philological discourse, artistic world, organizing tool, historical and cultural contexts.

ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ХРОНОТОПУ

Лаговська Валерія Олександрівна,

магістрант кафедри англійської філології та світової літератури

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

lagovskavaleria01@gmail.com

orcid.org/0009-0007-5780-9416

Олейнікова Галина Олександрівна,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської філології та світової літератури

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

oleinikova1211@gmail.com

orcid.org/0000-0002-5483-1964

У статті розглядається поняття хронотопу та його значення у галузі філологічних досліджень. Пропонується історична перспектива вивчення часопростору, починаючи з давньогрецьких вчених і закінчуючи впливовими мислителями сучасності. Досліджується міждисциплінарний характер вивчення часу та простору шляхом дослідження внесків відомих філософів (Зенон з Елеї, Р. Декарт, І. Кант), математиків (А. Пуанкаре, Б. Рассел), фізиків (Г. Галілей, А. Ейнштейн) і географів (Птолемей, Ератосфен), які розглядали ці аспекти задовго до введення дефініції М. Бахтіним у філологічний дискурс і О. Ухтомським у біологічну наукову галузь.

Розглядається значний внесок західних філологів, таких як Т. Адорно, Г. Прінс, Е. Саїд, Ж.-Ф. Ліотар, Е. Аuerбах і Ж. Дерріда, які досліджували художній хронотоп як естетичну, філософську, політичну, соціальну, історичну та культурну категорію. В статті також висвітлюються інші об'єкти дослідження, пов'язані з художнім часопростором, які були розглянуті цими вченими, такі як естетичне сприйняття, текстова спільнота, симулякр та архівний матеріал.

У статті також представлено дослідження та аналіз українських літературознавців, серед яких І. Сільвестрова, І. Кушнір, О. Горпинич та Н. Копистянська, які зосередили увагу на особливостях організації часопростору в українській постмодерністській літературі. Вони визначили важливість відображення хронотопу через конкретні образи, сцени та діалоги для побудови внутрішнього світу тексту. Основними особливостями художнього часопростору, які були висвітлені в роботах відомих вчених, є також його використання в різних літературних жанрах і культурних контекстах.

Ключові слова: часопоростір (хронотоп), наукові галузі, філологічний дискурс, художній світ, організуючий інструмент, історичний та культурний контексти.

Introduction. The concept of the chronotopic continuum is of particular importance to philologists because time and space serve as constructive principles for organizing literary works. They represent specific forms of aesthetic reality and function as essential tools for modeling the artistic world. The chronotope also plays an important role in reflecting historical, cultural, and political phenomena of the narrative's era, allowing us to explore writers' universal ideas about existence and humanity, as well as their perspectives on the relationships between humans and the surrounding world.

Although the study of the close relationship between time and space has a history of over 2000 years, the development of space-time research across various scientific fields has not been consistently followed. Therefore, the investigation of this problem remains relevant.

The purpose of this article is to trace the history of space-time research, addressing various scientific objectives. They include defining the concept of chronotope, tracing its emergence, examining the origins of space-time in disciplines such as philosophy, physics, mathematics, and geography, as well as exploring its presence in philological discourse through the works of renowned Western and Ukrainian researchers.

The inductive-deductive method, involving the analysis of scientific works by famous researchers in the fields of philology, natural sciences, and mathematics, is employed to achieve the purpose.

The emergence of the term. M. Bakhtin was the first to interpret artistic space-time in his monumental work "Forms of Time and Chronotope in the Novel. Essays on Historical Poetics", published in 1932. It is based on the unity of artistic space and time, which the scholar defines as "chronotope" (from the Greek "chronos" (time) and "topos" (place)) – space-time. In the "Philosophical Encyclopedic Dictionary" the chronotope is defined by V. Lukianets as "an

inseparable connection of spatial and temporal relations" (Lukianets, 2002: 234).

However, the philological field was not the origin of the definition, since its roots can be traced back to the natural sciences. Thus, the term "chronotope" was initially proposed by the biologist O. Ukhtomsky in his article "Dominant", where he acknowledged the influence H. Minkowski's physical concept of space-time on his theory. In his lecture "Space and Time", delivered on September 8, 1908, at the University of Stuttgart, the German mathematician explained the concept of "four-dimensional space", which includes three spatial dimensions (length, width, and height) and one temporal dimension, and proposed a new approach to measuring the latter one. On this basis, the study of space-time within other scientific fields began much earlier than the emergence of the definition "chronotope" (Minkowski, 1909: 104 – 111).

The space-time investigation in the natural-mathematical scientific fields. It should be pointed out that the history of the study of time and space encompasses many different scientific disciplines, including philosophy, physics, mathematics, geography, and others.

In philosophy, the exploration of time and space has its roots in ancient times. In the 5th century BC, the ancient Greek philosopher Zeno of Elea formulated the Achilles and the Tortoise paradox, which explores the relativity of motion and time. This paradoxical judgment, known as an aporia, asserts that the slowest runner will never be overtaken by the fastest one, because, before the pursuer can catch up, he must first reach the point from which the pursued started. As a result, the slowest runner will always remain slightly ahead. Through this paradox, Zeno demonstrated the logical difficulties that arise when assuming the indivisibility of time and space (Torful, 1999: 143 – 145).

In the middle of the 17th century, the philosopher R. Descartes proposed the theory of dualism, asserting that time and space are absolute

and independent of matter. This perspective challenged the views of Aristotle, who believed that time and space are abstract realities that arise from movement and change in the material world (Descartes, 1902: 25 – 28).

I. Kant made an equally significant contribution to the study of the chronotope from a philosophical standpoint. He posited that time and space are a priori forms of perception that structure our understanding of the world, although they cannot be directly perceived. In his work “The Critique of Pure Reason”, published in 1781, I. Kant introduced the concept of the “transcendental unity of space and time”, which serves as a precondition for our experiences, and their “empirical interaction” arising from it (Kant, 1986: 695 – 703).

In physics, the study of time and space began in the 16th century with G. Galilei, who formulated the laws of motion and developed the concept of geometric space. He introduced a new method for measuring distances and establishing geometric shapes based on the use of geometric proportions and the idea of proportionality between distances and time (Galilei, 2014: 250 – 298).

Space and time are unified into a single continuum in A. Einstein’s special theory of relativity. It was described in the work “To the electrodynamics of moving bodies”, published in 1905. The central idea of the theory is that space and time elements significantly influence each other. When an object moves at speeds close to the speed of light, time slows down relative to an observer, while space contracts (Einstein, 2005: 891 – 921).

A little earlier than A. Einstein, the French mathematician H. Poincaré also developed a similar theory. His ideas were formed during a period of groundbreaking discoveries challenged conventional notions about the nature of mathematical knowledge. In 1902, H. Poincaré published the work “Science and Hypothesis”, where he posited that time is a relative concept dependent on the observational context and distinct from three-dimensional space (Poincaré, 1917: 148 – 150).

B. Russell made a significant contribution to the study of space-time in the mathematical scientific field. In the work “The Principles of Mathematics”, published in 1903, the scholar examined fundamental mathematical and logical concepts and attempted to construct a system based on logical principles. In the part “The Investigation of Time and Space”, B. Russell proposed the idea that time and space are not absolute and independent of matter, but rather

depend on the movement and interaction of objects within them. He also delved the question of the possibility of measuring these aspects and explored their concepts put forth by renowned philosophers and scientists (Russell, 1996: 376 – 427).

In the field of geography, the study of space and time can be traced back to the investigations of Ptolemy in the 2nd century, who created the first world atlas, which featured detailed maps of the globe and was based on his own observations (Ptolemy, 1843: 10 – 54).

Another ancient Greek geographer who made significant contributions to the study of space was Eratosthenes, who lived in the 3rd century BC. In the work “Geography”, he hypothesized that the Earth is a sphere and calculated its volume by measuring the distance between two cities with known coordinates and using the angular distance between them. He also developed a system of geographic coordinates and divided the Earth’s surface into latitudinal and longitudinal bands, which allowed him to create the first globe map (Geus, 2002: 67 – 107).

During the Middle Ages, geography was closely associated with mythology and religion, primarily focusing on describing countries and cities in terms of their cultural and religious aspects. However, with the arrival of the Renaissance and the Scientific Revolution, geography began to adopt more scientific approaches, including the utilization of mathematical models of space and time.

It should be noted that when terms transition from the natural and mathematical sciences to the humanities, they often become metaphorical in nature. However, this was not the case with the definition of “chronotope”. Despite moving between fields, its meaning remained largely unchanged.

The space-time research in the philological discourse. The study of the artistic chronotope extends beyond the works of M. Bakhtin. Numerous renowned scholars have contributed to our understanding of this term by applying it to various types of literature and cultural contexts.

One of the most famous researchers of the artistic chronotope is T. Adorno, who explored the interaction between time and space in art and literature in his work “Aesthetic Theory”. He placed particular emphasis on the role of space-time in shaping individuality and cultural identity. T. Adorno believed that the chronotope could serve as a crucial tool in shaping worldviews, highlighting its significance not only as an aesthetic category but also as a political one, as it influences our understanding

and evaluation of culture. Recognizing the procedural nature of aesthetic perception, he stated, “Artistic works synthesize incompatible, non-identical elements that collide with each other; they procedurally strive for the identity of the identical and non-identical because even their unity is only an element, not a magic formula for the whole” (Adorno, 2002: 240).

Another significant contributor to the study of the chronotope is the American literary critic G. Prince. In his notable work “Geographical Narratology”, he provided a definition of the term and analyzed its role in the creation of literary works. G. Prince emphasized that the chronotope is not merely a description of space and time within a narrative but a more intricate category that encompasses cultural and historical contexts that influence the creation and perception of a work. He also proposed that space-time analysis can be applied to various literary genres, from novels to poems, as each genre possesses its own unique chronotope that reflects its specificity and societal functions (Prince, 2018: 175 – 177).

The study of the artistic chronotope was also pursued by the famous American literary critic and anthropologist E. Said. In his book “Culture and Imperialism”, he analyzed the impact of imperialism on cultural processes and examined how imperial structures influence literary works. E. Said introduced the term of “textual community”, which describes the relationship between a cultural and literary text and its social and historical context. According to this concept, every literary work is connected to a specific cultural group or “textual community” that it represents. This community may be associated with a particular historical era, geographical region, or cultural tradition, and the literary work reflects its cultural values, attitudes, and ideology. One important aspect of the “textual community” concept is the role of the artistic chronotope in shaping cultural and historical processes. The space-time in literature is also essential for understanding social and political phenomena (Said, 1994: 145 – 196).

The French poststructuralist-philosopher and literary theorist J.-F. Lyotard in his work “The Postmodern Condition: A Report on Knowledge” analyzed postmodern literature and culture, arguing that they are characterized by the absence of a dominant time and space, as they consist of numerous intertextual layers that interact with each other. J.-F. Lyotard introduced the term “simulacrum” to describe this phenomenon. He also highlighted that the chronotope in postmodern culture is unstable and ambiguous,

as time and space become dynamic and multiple, reflecting the diversity found in literary works (Lyotard, 1984: 96 – 105).

E. Auerbach, a German literary critic, philologist, and writer, is also famous for his study of the artistic chronotope in his work “Mimesis: The Representation of Reality in Western European Literature”. In this research, he analyzed various textual chronotopes, in particular, in ancient Greek, biblical, and Renaissance literature. E. Auerbach argued that time is an integral part of a literary work, shaping its characteristics and imbuing it with meaning. He further observed that the emergence of the realistic genre in the Middle Ages was a result of a shift in the chronotope, as the historical world of individuals became more complex and multifaceted (Auerbach, 2003: 260 – 338).

J. Derrida, a French philosopher and one of the pioneers of postmodernism, also delved into the study of the chronotope. In his work “Archive Fever: A Freudian Impression”, he focused on the term “archive” and its relationship with time and memory. Through his examination of archival materials, J. Derrida discovered that they embody a specific chronotope that is contingent upon the historical era and cultural context in which they were produced. Employing the concepts of deconstruction and fragmentation in his research, the philosopher sought to demonstrate that space and time are unstable and constantly shifting, influenced by historical and cultural transformations (Derrida, 1995: 9 – 63).

The study of the chronotope in philological discourse has also been the focus of Ukrainian literary scholars, who have made significant contributions to its research and analysis in literary works.

One such scholar is I. Silvestrova, a Ukrainian literary scholar and professor at the Ivan Franko National University of Lviv. Throughout her research career, she has dedicated a significant portion of her work to studying the theory of the chronotope and its application in the context of Ukrainian literature. In her works, she explores the interplay between space and time in literary texts and utilizes the theory of the chronotope to analyze the specificities of Ukrainian literature. One of her notable studies is the monograph “The Reflection of Time in Ukrainian Literature: Chronotope”, in which she analyzes the distinct features of the chronotope in the literature of Ukraine, establishes the connection between time and space in the works of Ukrainian writers, and identifies the unique manifestations of space-

time in literary works overall. She emphasizes that “the chronotope can encompass multiple levels, which are reflected in the particular sequence of actions, varying depths of psychological analysis of the characters, their life experiences, and historical time” (Silvestrova, 2011: 22).

I. Kushnir, a Ukrainian culturologist and researcher of modern Ukrainian literature and literary theory, has also examined the issues of the chronotope. One of his renowned works is “The Chronotopes of Ukrainian Postmodern Prose”, published in 2012, in which the scholar investigates the specific characteristics of the chronotope in Ukrainian literature from the second half of the 20th century to the beginning of the 21st century. The author draws attention to the fact that the chronotope is not only an object of literary criticism but also a fundamental concept of literary theory that helps to understand the construction of the artistic world. I. Kushnir views the chronotope as the fusion of space and time within a literary work, which is reflected through specific images, scenes, and dialogues. He also highlights that “the chronotope can reflect both the historical, social, political, and philosophical realities of the time, as well as the mythological, psychological, and other components of the world” (Kushnir, 2012: 56).

O. Horpynych, a Ukrainian literary scholar and Candidate of Philology, has extensively studied various aspects of literature, including the chronotope. In the article “The Chronotope of Ukrainian Literature of the Second Half of the Twentieth Century”, he explored the role and significance of space-time in Ukrainian literature of Modernism and Postmodernism. He analyzed numerous literary works, particularly those written after World War II, and examined how the chronotope influenced their structure and content. O. Horpynych emphasized that the space-time in Ukrainian literature of the second half of the 20th century is a complex and multifaceted phenomenon that cannot be reduced to a single specific function. The researcher viewed the chronotope as a dynamic element that continually changes and adapts to shifts in the social, political, and cultural landscape (Horpynych, 2011: 34 – 37).

Another influential researcher of the chronotope is N. Kopystianska, a Ukrainian literary critic. In the work “The Chronotope of Ukrainian Literature: Literary Space and Time”, she explored the concept of the chronotope not only as a unique way of portraying time and space in literature but also as a fundamental literary

tool that enables writers to reflect the intricate realities of the world, delve into the psychology of characters, and convey the significance of events. N. Kopystianska delved into important aspects of the chronotope, including the historical and social factors that influence its creation, as well as the aesthetic and moral dimensions. She emphasized the inseparable nature of spatial and temporal organization, stating: “According to M. Bakhtin, the chronotope opens up new perspectives for interpreting culture because it holds the key to discovering the meaning of space and time as the primary categories of the artistic world. One crucial characteristic of the chronotope is that it is a specific instance of an image that cannot be dissected or separated into individual parts containing fragmented spatial or temporal elements. The chronotope is unity” (Kopystianska, 2006: 20).

Conclusion. Thus, by analyzing the prehistory of the term “chronotope”, it becomes evident that the study of time and space began long before the emergence of the definition in fields such as philosophy, mathematics, physics, geography, and other branches of knowledge, reaching its zenith in literature. Each scientific discipline approached space-time from different perspectives and developed its own concepts. In turn, the artistic chronotope, as investigated by renowned scholars such as T. Adorno, G. Prince, J.-F. Lyotard, E. Auerbach, E. Said, J. Derrida, I. Silvestrova, I. Kushnir, O. Horpynych, and N. Kopystianska, utilized the concepts of time and space to create the authors’ artistic images, reflect social, philosophical, and psychological aspects, and convey meaning to readers.

Conducting additional studies on the history of the chronotope research is necessary because the scientific legacy of scholars who investigate the spatio-temporal organization of works is continuously growing.

BIBLIOGRAPHY:

1. Адорно Т. Теорія естетики. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. 518 с.
2. Горпинич О. В. Хронотоп української літератури другої половини ХХ століття. *Літературний процес: український контекст*. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2011. С. 34 – 37.
3. Копистянська Н. Х. (2006). Хронотоп української літератури: літературний простір і час. Київ: Фенікс, 2006. 208 с.
4. Кушнір І. В. Хронотопи української постмодерністської прози. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічні науки». Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. С. 55 – 62.

5. Лук'янець В. С. Хронотоп. *Філософський енциклопедичний словник*. Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України: Абрис, 2002. 742 с.
6. Сільвестрова І. В. Відображення часу в українській літературі: хронотоп. Київ: Дух і літера, 2011. 240 с.
7. Торфул М. Г. Логіка. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Академія, 1999. С. 131 – 179.
8. Auerbach E. *Mimesis: The Representation of Reality in Western Literature*. Princeton: Princeton University Press, 2003. 616 p.
9. Derrida J. *Archive Fever: A Freudian Impression. Diacritics*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1995. Vol. 25 № 2. Pp. 9 – 63.
10. Descartes R. *Discours de la méthode*. Paris: L. Cerf, 1902. 78 p.
11. Einstein A. *Zur Elektrodynamik bewegter Körper. Annalen der Physik*. Leipzig: Wiley-VCH, 2005. Band 17. S. 891 – 921.
12. Galilei G. *Dialogo sopra i due massimi sistemi del mondo*. Milan: Rizzoli, 2014. 907 p.
13. Geus K. *Eratosthenes von Kyrene. Studien zur hellenistischen Kultur- und Wissenschaftsgeschichte*. München: Verlag C.H. Beck, 2002. 412 S.
14. Kant I. *Kritik der reinen Vernunft*. Ditzingen: Reclam, Philipp, jun. GmbH, Verlag, 1986. 1011 S.
15. Lyotard J.-F. *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Minneapolis: University Of Minnesota Press, 1984. 144 p.
16. Minkowski H. *Raum und Zeit. Physikalische Zeitschrift*. Leipzig: S. Hirzel Verlag, 1909. Vol. 10. S. 104 – 111.
17. Poincaré H. *La Science et l'Hypothèse*. Paris: Ernest Flammarion, 1917. 292 p.
18. Prince G. *Geographical Narratology. Frontiers of Narrative Studies*. Berlin: Walter de Gruyter GmbH, 2018. Vol 4. 392 p.
19. Ptolemaei C. *Geographia. Lipsiae: Sumptibus et typis Caroli Tauchnitii, 1843. 284 p.*
20. Russell B. *The Principles of Mathematics*. New York: W. W. Norton & Company, 1996. 576 p.
21. Said E. *Culture and Imperialism*. New York: Vintage, 1994. 380 p.
4. Kushnir I. V. (2012) *Khronotopy ukrainskoi postmodernistskoi prozy [Chronotopes of Ukrainian postmodern prose]*. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seria «Filohichni nauky». Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia», pp. 55 – 62. [in Ukrainian]
5. Lukianets V. S. (2002) *Khronotop [Chronotope]*. *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk*. Kyiv: Instytut filosofii imeni Hryhoriia Skovorody NAN Ukrainy: Abrys, 742 p. [in Ukrainian]
6. Silvestrova I. V. (2011) *Vidobrazhennia chasu v ukrainskii literaturi: khronotop [Representation of time in Ukrainian literature: chronotope]*. Kyiv: Duh i litera, 240 p. [in Ukrainian]
7. Torful M. H. (1999) *Lohika [Logic]*. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*. Kyiv: Akademiia, pp. 131 – 179. [in Ukrainian]
8. Auerbach E. (2003) *Mimesis: The Representation of Reality in Western Literature*. Princeton: Princeton University Press, 616 p.
9. Derrida J. (1995) *Archive Fever: A Freudian Impression. Diacritics*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, Vol. 25 № 2, pp. 9 – 63.
10. Descartes R. (1902) *Discours de la méthode [Discourse on Method]*. Paris: L. Cerf, 78 p. [in French]
11. Einstein A. (2005) *Zur Elektrodynamik bewegter Körper [To the electrodynamics of moving bodies]*. *Annalen der Physik*. Leipzig: Wiley-VCH, Band 17, pp. 891 – 921. [in German]
12. Galilei G. (2014) *Dialogo sopra i due massimi sistemi del mondo [Dialogue Concerning the Two Chief World Systems]*. Milan: Rizzoli, 907 p. [in German]
13. Geus K. (2002) *Eratosthenes von Kyrene. Studien zur hellenistischen Kultur- und Wissenschaftsgeschichte [Eratosthenes of Cyrene. Studies in Hellenistic cultural and scientific history]*. München: Verlag C.H. Beck, 412 p. [in German]
14. Kant I. (1986) *Kritik der reinen Vernunft [The Critique of Pure Reason]*. Ditzingen: Reclam, Philipp, jun. GmbH, Verlag, 1011 p. [in German]
15. Lyotard J.-F. (1984) *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Minneapolis: University Of Minnesota Press, 144 p.
16. Minkowski H. (1909) *Raum und Zeit [Space and Time]*. *Physikalische Zeitschrift*. Leipzig: S. Hirzel Verlag, Vol. 10, pp. 104 – 111. [in German]
17. Poincaré H. (1917) *La Science et l'Hypothèse [Science and Hypothesis]*. Paris: Ernest Flammarion, 292 p. [in French]
18. Prince G. (2018) *Geographical Narratology. Frontiers of Narrative Studies*. Berlin: Walter de Gruyter GmbH, Vol 4, 392 p.
19. Ptolemaei C. (1843) *Geographia [Geography]*. Lipsiae: Sumptibus et typis Caroli Tauchnitii, 284 p. [in Latin]
20. Russell B. (1996) *The Principles of Mathematics*. New York: W. W. Norton & Company, 576 p.
21. Said E. (1994) *Culture and Imperialism*. New York: Vintage, 380 p.

REFERENCES:

1. Adorno T. (2002) *Teoriia estetyky [Aesthetic Theory]*. Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy», 518 p. [in Ukrainian]
2. Horpynych O. V. (2011) *Khronotop ukrainskoi literatury druhoi polovyny XX stolittia [Chronotope of Ukrainian literature of the second half of the 20th century]*. *Literaturnyi protses: ukrainskyi kontekst*. Kyiv: Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka, pp. 34 – 37. [in Ukrainian]
3. Kopystianska N. Kh. (2006). *Khronotop ukrainskoi literatury: literaturnyi prostir i chas [Chronotope of Ukrainian literature: literary space and time]*. Kyiv: Feniks, 208 p. [in Ukrainian]

УДК 811.111'367.625'42:821.111-3.09
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2023-1-5>

ДІЄСЛОВА ЯК МАРКЕРИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ НЕВЛАСНЕ-ПРЯМОЇ МОВИ У СТРУКТУРІ ОПОВІДІ

Нера Наталя Ярославівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології
Львівський національний університет імені Івана Франка
neranataly1@gmail.com
orcid.org/0009-0000-8094-5589

Статтю присвячено розгляду дієслова як репрезентуючого компоненту у структурі невласне-прямої мови на основі жіночої прози першої половини ХХ століття. У процесі дослідження визначено, що дієслова передають ставлення автора до персонажа, допомагають читачеві зазирнути в світ героя, діють на його емоції і сприйняття описуваних подій. У запропонованій розвідці застосовано зіставний та опозиційний методи. Перший дозволив виявити специфіку, подібності та відмінності вербальної поведінки персонажа-жінки vs персонажа-чоловіка та їхніх функцій на лексичному рівні, другий - використано для ідентифікації невласне-прямої мови, для виявлення диференційних ознак чоловічої vs жіночої невласне-прямої мови, для встановлення між ними системних зв'язків та для класифікації комунікації "чоловічого" та "жіночого" типу.

Зауважено, що однією з форм текстової актуалізації чоловічої vs жіночої невласне-прямої мови є репрезентуючі дієслова, які вказують на гендерні диференційні параметри чоловічої і жіночої невласне-прямої мови, слугують засобом виділення персонажної перспективи, є сигналом хвилювань персонажів, їхніх відчуттів та сприйняття. Явище репрезентуючого компоненту проаналізовано у двох аспектах: з огляду семантики та позиції у тексті у чоловічій та жіночій невласне-прямій мові. Дистрибуція репрезентуючого компоненту у чоловічому та жіночому засвідчує, що інтерпозиція переважає, тоді як препозиція і постпозиція більш ніж удвічі рідше трапляється в аналізованих творах. Виділено декілька груп дієслів, які вводять невласне-пряму мову в контекст твору, а саме дієслова думки, дієслова мовлення, дієслова почуття, дієслова запитань/відповіді. Аналіз семантики репрезентуючого компоненту у невласне-прямій мові чоловічого та жіночого типу налічує чотири групи дієслів, з широким спектром синонімів, які вказують на роздуми, внутрішні імпульси психіки персонажа, передають хвилювання та відчуття, відтворюють внутрішні рефлексії персонажів. Простежено, що різноманітність способів введення невласне-прямої мови пояснюється тим, що вона є органічним поєднанням позицій автора і персонажа.

Ключові слова: репрезентуючий компонент, невласне-пряма мова, пряма мова, непряма мова, текст, дискурс, авторська мова, мова персонажа, семантика, гендер, чоловіче, жіноче.

VERBS AS MARKERS OF THE REPRESENTATION OF FREE-INDIRECT SPEECH IN THE STRUCTURE OF A NARRATIVE

Nera Natalya Yaroslavivna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of English Philology
Ivan Franko National University of Lviv
neranataly1@gmail.com
orcid.org/0009-0000-8094-5589

The article is devoted to the study of the verb as representing component in the structure of free-indirect speech on the material of women's prose of the first half of the 20th century. In the very research it was determined that verbs convey the author's attitude to the character, help readers immerse themselves in the world of the hero, act on his emotions and perceive the described events. Our research employs comparative and oppositional methods. The first helped to reveal the peculiarities, similarities and differences of the verbal behavior of a female character vs a male character and their functions at the lexical level; the second was used to identify inner free-indirect speech, to identify differential features of male vs female free-indirect speech, to establish systemic connections between both of them, to classify "male" vs "female" type of communication.

It has been noted that one of the forms of free-indirect speech actualization are representative verbs that indicate the gender of differential parameters of male and female free-indirect speech, serve as a means of removing the character's perspective, and are a signal of characters' excitement, their feelings and perceptions. The phenomenon of representative component is analyzed in two aspects: in terms of semantics and its position in the text in the structure of masculine and feminine free-indirect speech. Its distribution in free-indirect speech proves that interposition prevails, while preposition

and postposition occur more than twice as often in the analyzed pieces of work. There are several groups of verbs that introduce free-direct speech into the context such as: verbs of thought, verbs of speech, verbs of feelings, verbs of questions/answers. The analysis of the semantics of masculine and feminine free-indirect speech includes 4 groups of verbs, with a wide range of synonyms, which indicate the thoughts, internal impulses of the character's psyche, convey excitement and feelings, reproduce the characters' internal reflections. It was observed that the variety of ways of introducing free-indirect speech is explained by the fact that it is an organic combination of the positions of the author and the character.

Key words: representative component, free-direct speech, direct speech, indirect speech, text, discourse, author's language, character's language, semantics, gender, male, female.

Вступ. Становлення лінгвістики тексту як окремої галузі філології відображає розвиток сучасної лінгвістичної думки. Інтерес до вивчення тексту зумовлений прагненням пояснити мову як глобальне явище з точки зору сучасного мовознавства, як засіб комунікації, глибше вивчити зв'язок мови із людською діяльністю, що реалізується через текст. У вітчизняному та зарубіжному мовознавстві вагомий внесок у дослідження синтаксичних особливостей комунікативної поведінки статей зробили Н. Д. Борисенко (2003), О. Л. Бессонова (2003), О. О. Дорош (2006), А. П. Мартинюк (2004), О. Л. Козачишин (2003), Ю.Г. Ковбаско (2009), О. Єсперсен (1922), Р. Лакофф (2000). Однак, аналіз репрезентуючого компоненту у структурі невластиво-прямої мови крізь гендерну призму ще не був предметом дослідження. **Мета статті** розглянути лексичну структуру дієслова як репрезентуючого компоненту (РК) у невластиво-прямої мові (НПМ) у романах В. Вульф (Woolf, 2002; 2003; 2012) та М. Сінклер (Sinclair) з огляду семантики та його позиції у структурі НПМ. Дієслово виступає як семантичне ядро, центр репрезентуючого компоненту. **Предметом дослідження** є НПМ, яка поєднує авторську мову з чоловічою та жіночою мовами. Таким чином, ми розрізняємо чНПМ та жНПМ, яке проникає у різні структури авторської оповіді, що знімає з контексту нейтральність та підсилює драматизм уведення прямої мови. НПМ виступає в прозі «як прекрасний вид передачі голосів, що їм, за авторським задумом, треба звучати стримано, приглушено, нещиро, іноді – залишатися тільки «внутрішніми» голосами, вираженням роздумів, зазначених у себе почувань тощо» (Пономарів, 1992:112). **Методологія нашого дослідження** базується на використанні зіставного та опозиційного методів. Перший включає в себе спостереження і класифікацію емпіричного матеріалу. У зіставному методі ми виділяємо наступні етапи: 1) виділення аналізованих одиниць, у нашому випадку – внутрішнє НПМ; 2) поділ внутрішнього НПМ на внутрішні рефлексії, внутрішній монолог, потік свідомості; 3) класифікація та інтерпретація чоловічого та жіночого внутрішнього НПМ. Цей метод дозволяє виявити специ-

фіку, схожість та відмінності вербальної поведінки персонажа-жінки і персонажа-чоловіка та їхніх функцій на лексичному рівні. **Опозиційний метод** використовується для ідентифікації НПМ, для виявлення відмінних ознак чНПМ vs жНПМ на лексичному рівні, що відрізняють чоловіче від протиставлюваного жіночого НПМ, для встановлення системних зв'язків між чоловічим та жіночим НПМ, а також для класифікації комунікації за типом «чоловіча» та «жіноча».

Розділ 1. Позиція репрезентуючого дієслова у невластиво-прямої мові. Дієслова у невластиво-прямої мові виконують важливу функцію, передаючи хвилювання, відчуття та внутрішні імпульси психіки персонажа. Їх особливість полягає в тому, що вони актуалізуються у контексті тексту за допомогою спеціальних слів та зворотів, які виділяють елементи НПМ, а також служать засобом розмежування авторської оповіді та думок персонажів.

Аналізуючи репрезентуючі дієслова у чоловічому та жіночому НПМ, слід зазначити, що вони можуть знаходитися в різних позиціях у реченні, а саме: перед дієсловом – *препозитивно* (4,7% :: 10,2%), між підметом та присудком – *інтерпозитивно* 23,6% :: 46%) або після присудка – *постпозитивно* (5,4% :: 10,1%). Крім того, ці дієслова мають певні загальносемантичні особливості. Наші результати розподілу репрезентуючих дієслів чоловічого та жіночого НПМ показують їх абсолютні та відносні показники (див. таблиці 1).

Загалом, результати нашого дослідження підтверджують, що дієслова в НПМ виконують важливу роль у передачі внутрішніх станів персонажів. Їх розподіл у різних позиціях у реченні може відрізнитися, але загальний розподіл для чоловічого та жіночого НПМ є схожим.

Таблиця 1

Позиція репрезентуючого компоненту у чНПМ vs жНПМ

№	Позиційність РК	чНПМ		жНПМ	
		к-сть	%	к-сть	%
1	Препозиція	47	4,7	102	10,2
2	Інтерпозиція	236	23,6	459	46
3	Постпозиція	54	5,4	101	10,1
	РАЗОМ	337	33,7	662	66,3

Ввідні слова використовуються для передачі чоловічого та жіночого НПМ (препозиція). Автор наголошує на напрям думок персонажа, а потім викладає його зміст:

(1) ****He wondered*** why she hadn't said a word about Gwenda. He supposed it was because she knew that there was nothing she could say that would not hurt him (Sinclair:132).*

(2) *Fingering one of them***she murmured***: "How am I burdened with what they drew from the earth; memories; possessions. This is the burden that the past laid on me, last little donkey in the long caravanserai crossing the desert. 'Kneel*

down,' said the past. 'Fill your pannier from our tree. Rise up, donkey. Go your way till your heels blister and your hoofs crack" (Woolf, 2012:77).

Отож, слова, які вводять чоловіче та жіноче НПМ часто описують зовнішню або внутрішню ситуацію, різноманітні настрої та стани, що підготовлюють читача до сприйняття думок персонажа. У наведених прикладах репрезентуюча частина виступає як початковий епізод зображення.

Введення слів може відбуватися як у середині чНПМ та жНПМ (інтерпозиція), так і на їх завершенні (повторне введення). Такий порядок використання ввідних слів спостерігається, коли автор зосереджує увагу на процесі мовлення, зміні його перебігу та наголошує на мовних особливостях персонажа, його психофізичному стані, жестах, поведінці та оточуючих обставинах:

(3) *And her gesture, tearing the paper ... What a queer set they are,***she thought***, as she followed Eleanor down the stairs. Her red-gold cloak trailed from step to step. So she had seen her father crumple The Times and sit trembling with rage because somebody had said something in a newspaper. How odd! And the way she tore*

*it!***she thought***, half laughing, and she flung out her hand as Eleanor had flung hers. Eleanor's figure still seemed erect with indignation. It would be simple,***she thought***, it would be satisfactory,***she thought***, following her down flight after flight of stone steps, to be like that. The little knob on her cloak tapped on the stairs. They descended rather slowly (Sinclair:21).*

Постпозиція у чоловічому та жіночому НПМ є менш продуктивною, оскільки введене слово фіксує увагу читача на діях, які передували думкам персонажа і супроводжують їх. Наприклад, у реченні: (4) *North took up his glass again. What was I thinking last time I looked at it? ***he asked himself ***. A block had formed in his forehead as if two thoughts had collided and had stopped the passage of the rest. His mind was a blank. He swayed the liquid from side to side. He was in the middle of a dark forest (Sinclair:21).*

Розділ 2. Семантика репрезентуючих дієслів. Щоб визначити, які саме ввідні дієслова використовують у НПМ, проведено кількісний аналіз загальносемантичних особливостей РК в залежності від опозиції «персонаж-чоловік vs персонаж-жінка». Аналіз семантики репрезентуючого компоненту в чоловічому та жіночому НПМ показав наявність 4 груп дієслів з широким спектром синонімів, що вказують на роздуми, внутрішні імпульси психіки персонажа, передають хвилювання та відчуття, відображають внутрішні рефлексії персонажів (див. табл. 2).

У НПМ, яка є суб'єктивною та індивідуальною за своєю природою, дієслова думки в репрезентуючих конструкціях у чоловічому та жіночому НПМ виконують роль сигналу внутрішнього мовлення персонажа, його роздумів. Занурюючи читача у світ персонажа, автор «примушує» його переживати ті ж

Таблиця 2

Види дієслів у НПМ

№	Види дієслів	чНПМ		жНПМ	
		К-сть	%	К-сть	%
1	Дієслова думки (to think, to wonder, to suspect, to resent, to know, to understand, to ruminate, to dream, to doubt)	226	22,6	458	45,8
2	Дієслова мовлення (to say, to tell, to ask, to repeat, to inform, to warn, to sigh, to murmur, to whistle, to be silent etc)	76	7,6	129	13
3	Дієслова почуття (to feel, to amaze, to worry, to blush, to surprise, to frighten, to deplore)	10	1	39	3,9
4	Дієслова запитань/відповіді (to ask, to question, to answer, to say nothing etc).	25	2,5	36	3,6
	РАЗОМ	337	33,7	662	66,3

емоційні сплески, що й сам герой: (5) "There're all differences, ***she thought***, standing by the drawing-window, are enough, quite enough. She had in mind at the moment, rich and poor, high and low..." (Woolf, 2002:7). Репрезентуючий компонент не лише позначає смислове значення чи процес мислення, але й акцентує психофізичний стан персонажа.

Дієслова мовлення в репрезентуючих конструкціях позначають констатацію певного факту, допомагаючи автору виразити інтелектуальний та мовно-ментальний процес персонажа: (6) Once you fall, ***Septimus repeated to himself***, human nature is on you. Holmes and Bradshaw are on you. They scour the desert. They fly screaming into the wilderness. Human nature is remorseless (Woolf, 2003:109).

Стилістично-нейтральне дієслово repeat набуває в контексті особливого емоційного відтінку: (7) Can't paint, can't write, ***she murmured*** monotonously, anxiously considering what her plan of attack should be. For the mass loomed before her; it protruded; she felt it pressing on her eye balls...and as she lost consciousness of outer things, and her name and her personality, her mind kept throwing up from its depths, scenes, and names, and sayings, like a fountain spurting over that glaring, white space, while she modeled it with greens and blues (Woolf, 2002:119). Експресія дієслова murmur підсилена прислівниками monotonously, anxiously, які передають внутрішній стан персонажа.

Жінка-автор використовує дієслова, що передають почуття персонажів, для того, щоб відтворити їх внутрішній світ. Вона прагне передати процес формування почуттів та емоцій, а також виразити певні аспекти характеру та душевного стану героїв: (8) It was a feeling, some unpleasant feeling, earlier in the day perhaps; something that Peter had said, combined with some depression of her own, in her bedroom, taking off her hat; and what Richard had said he added to it, but what had he said? There were his roses. Her parties! That was it! (Woolf, 2003:203). (9) Strife, divisions, difference of opinion, prejudices twisted into

the very fiber of being, oh that they should begin so early, Mrs. Ramsay deplored (Woolf, 2002:6).

Уводячи запитання та відповіді у текст, який описує внутрішній світ персонажа, автор створює близькість між читачем і героєм. Це дозволяє автору розкрити духовний світ героя, показати його процес роздумів та міркувань, а також інтерпретувати психологію його поведінки.

(10) There's the spring on the tablecloth; there's my painting; I must move the tree to the middle; that matters – nothing else. Could she not hold fast to that, ***she asked herself***, and not loses her temper, and not argues; and if she wants a little revenge take it by laughing at him? (Woolf, 2002: 62).

(11) That was all; but for him it was as if she had said, 'I'm only amusing myself with you; I've an understanding with Richard Dalloway.' So he took it. He had not slept for nights. 'It's good to be finished one way or the other,' ***he said to himself*** (Woolf, 2003:70).

Експресивно-діалогічна частина тексту відтворює прямий голос персонажа, що складається з послідовності питань, відповідей чи пояснень, а виділені дієслова є перехідною ланкою між репрезентуючим компонентом та внутрішнім мовленням персонажа.

Отже, підсумовуючи, зазначимо, що введення чоловічого та жіночого НПМ в текст зазвичай відбувається через репрезентуючу частину, яка містить дієслово, що відокремлює авторський та персонажний наративи. Порівняння чоловічого та жіночого НПМ з точки зору їх позиції у реченні та загальносемантичних характеристик показує досить неоднорідну ситуацію: як для чНПМ, так і для жНПМ найбільш поширеним видом позиційності репрезентуючого компоненту є інтерпозиція, з відповідними показниками у чНПМ – 23,6% та у жНПМ – 46%; менш продуктивними є препозиція (чНПМ – 4,7%; жНПМ – 10,2%) і постпозиція (чНПМ – 5,4%; жНПМ – 10,1%) за нашими обрахунками. Варіативність позиційності репрезентуючого компоненту у чНПМ та жНПМ можна зобразити наступною схемою (рисунки 1).

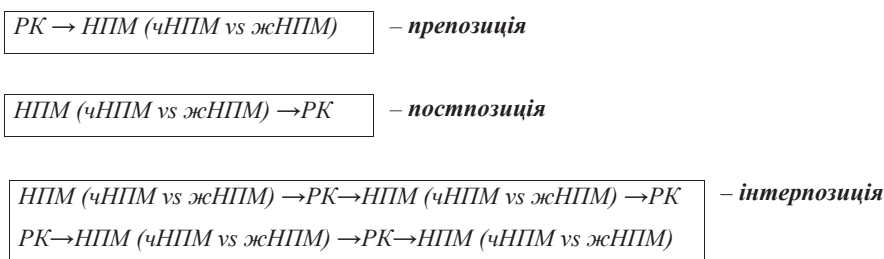

Рис. 1. Варіативність позиційності РК у чНПМ та жНПМ

Щодо семантики репрезентуючого компоненту у чоловічому та жіночому НПМ виявлено наступні закономірності: дієслова, що виражають думки, превалюють в обох підвидах НПМ (45,8% у жНПМ порівняно з 22,6% у чНПМ); дієслова мовлення представлені таким чином: 13% у жНПМ і 7,6% у чНПМ. Що стосується дієслів з семою почуття, тут є різниця, зокрема, 3,9% у жНПМ порівняно з 1% у чНПМ. Щодо дієслів запитання/відповіді, вони становлять 3,6% у жНПМ і 2,5% у чНПМ, що свідчить про їхню відносну рівновагу.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі.

Таким чином, проведене дослідження дає можливість зробити висновки, що репрезентуючі дієслова виконують роль сигналу появи НПМ і вводять чоловіче та жіноче НПМ у художню канву твору, одночасно вказуючи на гендерні відмінності між чоловічим та жіночим мовним стилем. Ці дієслова виражають хвилювання персонажів, їхні відчуття та сприйняття, а також відображають ставлення автора до своїх персонажів, що свідчить про взаємодію між автором і персонажем. Репрезентуючий компонент відіграє важливу роль у комунікації між автором і читачем, оскільки сприяє зануренню читача в світ героя, впливаючи на емоційний та когнітивний рівні сприйняття описуваних подій. Різноманітність способів введення чоловічого та жіночого НПМ пояснюється тим, що репрезентуючий компонент є органічним поєднанням авторських та персонажних позицій. Для подальшого дослідження важливим є аналіз жіночої прози з метою вивчення мовної особистості жінки-авторки та чоловіка-автора.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і гендерний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» . Київ, 2003. 40 с.
2. Борисенко Н. Д. Гендерний аспект репрезентації персонажного мовлення в англійських драматичних творах кінця ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступення канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови». Київ, 2003. 20 с.
3. Дорош О. О. Лінгвокогнітивний і комунікативний аспекти авторського жіночого мовлення в романах Маргеріт Дюрас : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.05 «Романські мови». Київ, 2006. 20 с.
4. Ковбаско Ю. Г. Розділове запитання в гендерлекті *Науковий вісник Волинського нац. ун-ту імені Лесі Українки. Серія «Гендерна лінгвістика»*. 2009. №. 6. С. 310–315.
5. Козачишина О. Л. Лінгвістичні прояви гендерних характеристик англомовних художніх текстів (на матеріалі амер. прози ХХ) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» Київ 2003. 20 с.

6. Мартинюк А. П. Конструювання гендеру в англомовному дискурсі: монографія. Харків: Константа, 2004. 292 с.
7. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови : підручник . Київ : Либідь, 1992. 248 с.
8. Jespersen O. Language: its Nature, Development and Origin. London : Allen & Unwin, 1922. 456 p.
9. Lakoff R. The language war. Berkley : University of California Press, 2000. 322 p
10. Sinclair May Mary Olivier [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.gutenberg.org/ebooks/9366>.
11. Sinclair May The Three Sisters [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.gutenberg.org/ebooks/11876> .
12. Woolf V. Mrs. Dalloway. London: Wordsworth Classics, 2003. 146 p.
13. Woolf V. The Years. Between the Acts. London : Wordsworth Classics, 2012. 413 p.
14. Woolf V. To the Lighthouse. London : Wordsworth Classics, 2002. 160 p.

REFERENCES:

1. Biessonova O.L. (2003) Otsinnyi tezaurus anhliiskoi movy: kohnityvnyi i hendernyi aspekty [Estimated Thesaurus of English: Cognitive and Gender Aspects]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra filol. nauk : 10.02.04 «Hermanski movy» . Kyiv. 40 p. [in Ukrainian].
2. Borysenko N.D. (2003) Gendernyi aspekt reprezentatsii personazhnoho movlennia v anhliiskykh dramatychnykh tvorakh kintsia KhKh stolittia [The gender aspect of character speech representation in English dramatic works of the late 20th century] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupennia kand. filol. nauk : 10.02.04 «Hermanski movy». Kyiv. 20 p. [in Ukrainian].
3. Dorosh O.O. (2006) Lihvokohnityvnyi i komunikatyvnyi aspekty avtorskoho zhinochoho movlennia v romanakh Marherit Diuras [Linguistic and communicative aspects of the author's female speech in Marguerite Duras's novels] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : 10.02.05 «Romanski movy». Kyiv. 20p. [in Ukrainian].
4. Kovbasko Yu.H. (2009) Rozdilove zapytannia v genderlekti [Disjunctive questions in genderlect] *Naukovyi visnyk Volynskoho nats. un-tu imeni Lesi Ukrainky. Serii «Henderna lnhvistyka»*. №. 6. pp. 310–315. [in Ukrainian].
5. Kozachyshyna O.L. (2003) Lihvistychni proiavy gendernykh kharakterystyk anhlomovnykh khudozhnikh tekstiv (na materialii amer. prozy XX) [Linguistic features of gender characteristics of English artistic texts (on the material of American prose of the XXth)]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : 10.02.04 «Hermanski movy» . Kyiv. 20p. [in Ukrainian].
6. Martyniuk A. P. (2004) Konstruiuvannia henderu v anhlomovnomu dyskursi [Gender Construction in the English discourse]: monohrafiia. Kharkiv: Konstanta. 292p. [in Ukrainian].
7. Ponomariv O. D. (1992). Stylistyka suchasnoi ukrainiskoi movy : pidruchnyk [Stylistics of the modern Ukrainian language: a textbook]. Kyiv : Lybid. [in Ukrainian].
8. Jespersen O. (1922) Language: its Nature, Development and Origin. London : Allen & Unwin. 456 p.
9. Lakoff R. (2000) The language war. Berkley : University of California Press. 322 p.
10. Sinclair May Mary Olivier [Elektronnyi resurs]. Retrieved from: <https://www.gutenberg.org/ebooks/9366>
11. Sinclair May The Three Sisters [Elektronnyi resurs]. Retrieved from: <http://www.gutenberg.org/ebooks/11876>
12. Woolf V. (2003). Mrs. Dalloway. London : Wordsworth Classics
13. Woolf V. (2012). The Years. Between the Acts . London : Wordsworth Classics
14. Woolf V. (2002). To the Lighthouse. London. : Wordsworth Classics

УДК 811.111.342.1:792.028(043.3)
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2023-1-6>

ПРОСОДИЧНЕ АРАНЖУВАННЯ АНГЛОМОВНОГО АВТОБІОГРАФІЧНОГО НАРАТИВНОГО ДИСКУРСУ

Олінчук Вікторія Володимирівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови № 2
Національний університет «Одеська морська академія»
anglophon@gmail.com
orcid.org/0000-0003-1472-2998

Чеснокова Марина Валеріївна,
кандидат філологічних наук,
начальник відділу міжнародних зв'язків, доцент кафедри англійської мови № 2
Національний університет «Одеська морська академія»
fad@onma.edu.ua
orcid.org/0000-0001-9383-5012

Представлена стаття присвячена дослідженню лінгвальних особливостей наративного дискурсу в жанрі спогадів на матеріалі усних розповідей носіїв англійської мови про своє життя. Екстралінгвістична категорія гендер розглядається авторами як соціо-культурний конструкт поза межами біологічної статі мовця. Під наративом в нашій роботі прийнято особливу для людини форму життя, яка складається з вербальної реконструкції подій, що мали місце в минулому. Наратив відіграє помітну роль в осмисленні людиною власної особи; людське Я інтерпретується як оповідна конвенція особливого типу, яка додає цілісність суб'єктивному досвіду і співвідносить його з однією і тією ж особою. Люди – це історії, які вони розповідають. Життя розгортається у часі, тобто, як і наратив, володіє динамічною природою; подібно наративу, життя націлене в майбутнє, після закінчення певного періоду в житті людини, також як і після закінчення розповіді, індивід виявляється здатним оцінити можливі перспективи при наявному минулому. Самоідентифікація людини найкраще висвітлюється в жанрі спогадів.

До експериментального корпусу роботи увійшли тексти усної автобіографії: Camilla Duchess of Lochmar and Bill Cole, тексти спогадів Jane Burton та James O'Neill, аудіозапис "David Niven reads from his autobiography. An Englishman who became an American actor" та запис розповіді про своє життя професора Майкла Криса загальним звучанням 120 хв.

Мета роботи – визначити мовні параметри усної оповіді в жанрі спогадів на лексичному, синтаксичному та просодичному рівні.

В результаті проведених досліджень було виділено основні параметри автобіографії: параметри особистості, які складаються з гендерних характеристик, вікових характеристик, характеристики зовнішності, освіти, соціального, сімейного та емоційного стану персонажа, просторові характеристики, куди увійшли географічні, антропологічні, конститутивні, персоніфіковані та темпоральні – астрономічні, нарративні, значущі події та тривалість події.

Ключові слова: наратив, гендер, автобіографічний дискурс, перцептивний аналіз, просодичні параметри.

PROSODIC ARRANGEMENT OF ENGLISH AUTOBIOGRAPHICAL NARRATIVE DISCOURSE

Olinchuk Viktorija Vladimirovna,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English № 2
National University "Odessa Maritime Academy"
anglophon@gmail.com
orcid.org/000-0003-1472-2998

Chesnokova Maryna Valeriivna,
Candidate of Philological Sciences, PhD,
Head of International Cooperation Department, Associate Professor at the Department of English № 2
National University "Odessa Maritime Academy"
fad@onma.edu.ua
orcid.org/0000-0001-9383-5012

The paper deals with the research of an extralinguistic category of gender on the material of autobiographies as a type of narrative discourse. Gender is analyzed as a social and cultural construct disregard the biological sex. In the present research narrative is interpreted as a specific for a man form of living, consisting of verbal reconstruction of situations which took place in the past. Narrative plays an important role in the comprehension by a man/ woman his/her own personality, because people

are the stories they tell. Narrative has dynamic nature as the life is open in time and a man identifies himself with the brightest reminiscences of his past. Like narrative, the life is exposed to the future allowing an individual to estimate possible prospects concerning the past. Thus, narrative built round the changes in the structure of personality is the subject of our interest.

The experimental material comprises the audio recordings of autobiographies of Camilla, Duchess of Lochmar, Bill Cole, Jane Burton, James O'Neill, David Niven and Professor Michael Chriss of total sounding of 120 min.

The aim of the work is to define the parameters of verbal narration in the genre of reminiscences at lexico-syntactic and intonational level and to distinguish the way women and men identify themselves in an autobiography.

The analysis reveals some principles of the reconstruction of the past represented by speakers in chronological order: 1) characteristic syntactic structure; 2) narrative canvas created by actional verbs in a certain sequence; 3) morphological descriptions (the use of Past Indefinite and Present Historic); 4) specific type of links. The parameters reflected in the autobiographies are the following: description of gender, exterior, age, social status, traits of character, family state, time and place of action, etc. The auditory analysis conducted by the authors, experts in phonology, allows to make the conclusion that differences in manner of self presentation are observed on the phonetic level as well.

Key words: narrative, gender, autobiographical discourse, perceptive analysis, prosodic parameters.

Вступ. Пропонована робота присвячена проблемі вивчення екстралінгвістичної категорії гендер на матеріалі автобіографії як виду усного нарративного дискурсу. Гендер розуміється як система знань, як підхід до аналізу самоідентичності (суб'єктивності) жінки і чоловіка, до аналізу суспільного життя, як спосіб соціального пізнання, який дає розуміння соціально-культурної реальності і історичного процесу її виникнення. Вчені відзначають, що, не будучи власне лінгвістичною категорією, зміст поняття гендер може бути розкритий шляхом аналізу різних структур мови.

Гендер у нашій роботі розглядається як соціальний і культурний конструкт. У лінгвістичній літературі гендер розглядається як комунікативно-прагматична категорія, що одержала статус міждисциплінарного напрямку. Але не достатньо широко з позиції гендера залишаються дослідженими особливості мови, на якій здійснюється усне спілкування, що й зумовило **актуальність** нашої роботи. При тому, що особливості мови, її виразні засоби є достатньо важливими для поняття статі і пов'язаних з нею областей.

Матеріалом роботи послужив усний нарративний дискурс на основі автобіографії. Ми визначаємо нарратив як специфічну для людини форму буття, що полягає у вербальній реконструкції ситуацій, які мали місце у минулому. Як об'єкт дослідження автобіографія була вибрана не випадково. В усі часи автобіографія користувалася популярністю, але кінець ХХ і початок ХХІ століття ознаменувалися величезним інтересом до неї в усьому світі, зростаючим числом людей як пишучих, так і читаючих життєписи. Про інтерес до автобіографії свідчать списки бестселерів, переліки книг, представлених до нагородження, бібліотечні формуляри. Крім того дослідники відзначають, що в автобіографіях видатних особистостей людина ХХІ століття шукає відповіді на найскладніші питання, які ставить перед нею сучасна епоха.

До експериментального корпусу роботи увійшли тексти усної автобіографії: Camilla Duchess of Lochmar and Bill Cole (Headway Pre-intermediate), тексти спогадів Jane Burton та James O'Neill (Opportunities Upper intermediate), аудіозапис "David Niven reads from his autobiography. An Englishman who became an American actor" та запис розповіді про своє життя професора Майкла Криса загальним звучанням 120 хв. Аудіозаписи представлені з архіву Лабораторії експериментальної фонетики Одеського національного університету ім. Мечникова І.І. В ході роботи використовувався метод суцільної вибірки та аудиторського аналізу.

Мета роботи – визначити мовні параметри усної оповіді в жанрі спогадів на лексичному, синтаксичному та просодичному рівні.

Завдання роботи – встановити за допомогою проаналізованих лінгвальних та екстралінгвальних засобів самовизначення жінки і чоловіка в автобіографічному дискурсі.

Р. Лакофф дає опис жіночої мови на лексичному, фонологічному і синтаксично-прагматичному рівнях. Лексичний рівень характеризується вживанням обмеженого вокабуляру, численних інтенсифікаторів (so, such), евфемізмів, а також більш частим, в порівнянні з чоловіками, використанням лексики, пов'язаної з виразом таких відчуттів, як любов і журба. При цьому жінкам властиво уникати слів і виразів, що передають гнів і ворожість. До фонологічних характеристик Р. Лакофф зараховує більш традиційну правильну вимову і вживання іноземних акцентів. На синтаксично-прагматичному рівні Р. Лакофф наголошує на наступних особливостях: жінки частіше використовують розділове питання, модальні дієслова (could, should, may) і інші лексичні одиниці (more or less, like), щоб підкреслити свою невпевненість (Lakoff, 1975).

Виявлені протягом експериментальних досліджень відмінності і подібності в мовній поведінці чоловіків і жінок викликають великий

інтерес у лінгвістів, але навряд чи доречно представляти ці ознаки як мовні “норми” або “антинорми”. В дослідженні мовної поведінки представників різних соціальних груп, статі і віку, є, єдиний функціонально виправданий і перспективний аспект – ситуативна адекватність мовної поведінки соціуму, тобто вивчення мовної поведінки в конкретних соціальних ситуаціях спілкування, тільки в такому разі можна з повною упевненістю і вірогідністю говорити про комунікативну необхідність і можливість виражати свою думку винятково “по-жіночому” або “по-чоловічому” (Олінчук, Шкворченко, 2012: 80).

Автобіографія як тип наративного дискурсу.

Уявлення про єство, структуру, психологічні і соціальні функції наративу склалися ще в античності, не випадково провідні теоретики наративу, і перш за все П. Рікер і Ж. Женетт, найдокладнішим чином досліджують у своїх текстах античні ідеї. До I століття н.е. термін “*narration*” використовувався як технічний і позначав частину мови оратора, наступної за проголошенням тези. Згодом термін був розширений і означав вже винахідливу розповідь історій, що також розглядалося як частина риторики. В античності переважаючими типами наративу був переказ мовлення і діалогу. Дотепер залишається предметом дискусії, чи породили перші записані оповідання нові наративні конвенції, послідовність викладу і навіть жанри або вони були просто “фіксацією попереднього усного дискурсу”.

Мабуть, сьогоденні розбіжності з приводу відмінностей між розповіддю історій, власне історіями і наративами теж беруть початок від античних часів. Але греки не групували жанри під ім'ям наративу, розрізняючи історію, байку, прислів'я. Тобто найперші металінгвістичні найменування, що виникли в культурі, заважають використовувати термін “наратив” як позначення жанру. Етимологічним же прадідом терміну “наратив” був, як вже зазначалося, технічний термін, що використовувався софістами для визначення тієї частини мови, яка негайно слідує після викладу основного аргументу – “*diegesis*”. “*Diegesis*” і його латинський еквівалент “*narratio*”, досить довго залишалися технічними риторичними термінами. Поступово до типів наративів, які люди використовували у вправах, удосконалюючи свою риторичну майстерність, стали відноситися як до самоцінних і корисних, інакше кажучи, як до літератури в її сучасному значенні (Селіванова, 2010: 489).

Торкаючись тут стародавніх витоків розуміння наративу, не є зайвим нагадати, що пізнавальна функція наративу прямо зафіксована в його етимології. Термін “наратив” пов'язаний з латинським словом “*gnarus*”, тобто “знаючий”, “експерт”, “обізнаний в чому-небудь”, який походить, у свою чергу, від індоєвропейського кореня “*gno*” – “знати”. Але, розповідаючи, людина не тільки простежує послідовність подій, але і інтерпретує їх.

Як вже стало зрозуміло з історії виникнення і дослідження наративу не існує однозначного його тлумачення як терміну, але нижче ми наводимо, на наш погляд, найбільш вдале його визначення. Наратив, як специфічна для людини форма буття, що полягає у вербальній реконструкції ситуацій, які мали місце у минулому, володіє такими властивостями природної мови як, дейктичність, яка полягає в тому, що позначення об'єктів, рівно як і учасників часу або простору, орієнтовано на комунікативну ситуацію і її учасників; експресивність як самовираження мовця; і діалогічність, або комунікативна спрямованість, що полягає в тому, що мова передбачає не тільки мовця, але й адресата, а точніше – синхронного адресата, слухача. У розмовному побутовому наративному дискурсі всі ці властивості мови реалізуються повною мірою.

В основі будь-якого вислову знаходиться та або інша комунікативна стратегія. Виникнення наративів у щоденній комунікації, обумовлено бажанням проінформувати слухача, уберегти його від небажаних вчинків, застерегти, або, навпаки, підштовхнути до яких-небудь дій; бажанням виправдати власні вчинки; привернути увагу; зняти психологічну напругу, викликати схвалення, похвалу, виставити себе у вигідному світлі, а також бажанням осмислити власні дії і в цілому життя. Як справедливо зазначає Д. Шиффрін, наратив відображає “соціолінгвістичний автопортрет: лінгвістичні лінзи, крізь які поступає самосприйняття людей і їх досвід”.

Підсумовуючи вищезазначене зауважимо, що наратив відіграє помітну роль в осмисленні людиною власної особи; людське Я нерідко інтерпретується лінгвістами і психологами як оповідна конвенція особливого типу, яка додає цілісність суб'єктивному досвіду і співвідносить його з однією і тією ж особою (*we are stories we tell.*) (Harre, 1998). Обґрунтувавши природність наративної форми для отримання людиною власної ідентичності (жанр спогадів), О. Фланаган наводить наступні аргументи:

1) життя розгортається у часі, тобто, як і нарратив, володіє динамічною природою;

2) в ідентичності людини на правах обов'язкового компоненту включені найяскравіші спогади, зв'язок же різних подій із справжнім моментом найбільш оптимально відображає саме оповідний тип тексту;

3) подібно нарративу, життя націлене в майбутнє (після закінчення певного періоду в житті людини, також як і після закінчення розповіді, індивід виявляється здатним оцінити можливі перспективи при наявному минулому);

4) нарратив в більшості випадків будується навколо змін, що відбулися в структурі особи під впливом яких-небудь подій, причому ці зміни повинні мати певний сенс для подальшого існування (Flanagan, 1994).

Як вже було зауважено раніше, самоідентифікація людини найкраще висвітлюється в жанрі спогадів. У спогадах представлений ретроспективний погляд, частіше всього на події давно минулого. Цей факт дає дослідникам право говорити, з одного боку, про два типи інформації: по-перше, це безпосередні враження автора, опис подій, очевидцем яких він був; по-друге, це всі ті враження, які людина почерпнула від своїх сучасників. Безперечно, що відомості, про свою епоху, про які автор дізнався від людей, що оточували його, даються крізь призму уявлень і навіть почуттів самого оповідача, так що ми весь час чуємо голос автора, бачимо його учасником описуваних подій.

З іншого боку, хоча спогади відновлюють події і факти по пам'яті, проте у цьому випадку це процес двоетапний. По-перше, автор передає свої враження і думки того періоду, коли відбувалися описувані ним події. А по-друге, він не може відмовитися від осмислення цих подій, яке прийшло з часом і сформувалося у нього на момент їх написання. У результаті дослідники виділяють два плани оповіді: "За природою спогадів "Я" в них двоєдине, і містить, по-перше, героя оповідання, життя якого описано в книзі, і, по-друге, автора спогадів, який дивиться на себе зі сторони, судить і оцінює минуле, гнучуючись на більш глибокому розумінні життя, ніж його герой, автор підходить до подій минулого з урахуванням вимог сучасності".

Дослідники виділяють деяку відмінність між спогадами і автобіографією. Найпоширенішою точкою зору є думка про те, що в спогадах основна увага надається опису "зовнішніх" по відношенню до автора подій,

тоді як автобіографія присвячена духовному розвитку автора і є аналітичним, інтроспективним описом його життя, тобто проводиться відмінність між творами, в яких автори основну увагу приділяють опису психологічних моментів і книгами подібного характеру (Левковська, 1987).

Засоби реалізації самоідентичності чоловіка і жінки. Лексичні засоби

Досліджуваний текст становить собою повідомлення про реальні події, зображенні в хронологічній послідовності методом реконструкції минулого. Це текстова категорія особливого роду, що містить ознаки динамічності (хронологічної і дієвої), правдоподібності, конкретності і одиничності описуваної події з життя Каміли, Біла Коула, Девіда Нівена, Джейн Бартон, Джеймса О'Ніла та професора Криси.

У ході дослідження практичного матеріалу, ми розділили його на дві частини за приналежністю висловів до чоловіків і жінок. Роботи психологів дозволяють виявити особові якості, що входять в конструкти "фемінність" і "маскулінність". Так до традиційно жіночих якостей відносять схильність до концентрації на почуттях, прояв емоцій (експресивність), прагнення розділити їх з іншими. Уявлення жінок про мужність включає такі особливості, як прагнення бути не емоційним, не проявляти ознак слабкості, обговорюючи свої проблеми з іншими, а також відгородитися від переживань концентруючись на чомусь іншому. У комунікативній сфері наголошується велика спрямованість на міжособистісне спілкування у жінок і інструментальність, орієнтацію на групове спілкування і дотримання норм у чоловіків. Крім того, чоловічий образ більшою мірою характеризує екстраверсія, що включає пошук відчуттів і доміантність, а жіночий доброзичливість і чуйність (Петлюченко, 2009).

При класифікації орієнтаційних компонентів – параметрів нарративу, незалежно від їх формальних характеристик і місцеположення всередині нарративної текстами, ми виходимо з моделі, де будь-яка ситуація зовнішньої дійсності включає компоненти двох типів: це, по-перше, "предмети" (у широкому значенні слова) і, по-друге, просторово-часові характеристики ситуації. Якщо прикласти цю концепцію до нашого мовного матеріалу спогадів, то нарративний дискурс як наочна ситуація особливого роду може бути охарактеризована як така, що містить персонажів (предмети), а також місце і час події (просторово – часові характеристики) (Олінчук, 2002).

Параметри особистості. Рівень персонажів.

Гендерні характеристики персонажа які реалізуються за рахунок наступних семантичних одиниць: *only girl; little princess; important for a girl; he was unlovable man; the prize was given to a boy.*

Вік вказується за допомогою наступних семантичних одиниць: *eldest of four; younger sister; when I was seven; youngest child; much older; I was ten and a half when I was expelled.*

Зовнішність описується таким чином: *look pretty; a sad man with a pale face; red-eyed maid; a large foxy-faced boy, sandy hair; protruded teeth and freckles; drift of admirals clanky with medals.*

Риси характеру передаються у біографіях за рахунок одиниць: *motherly matrons; kindly masters; politically sensitive; there was hardly a bottom in the house not bare witness to his Dickensian brutality.*

Ментальні характеристики описані: *he was a brilliant organizer and excellent Latin scholar; Nancy had a wonderful cockney wit; apart from the mathematics, I was quite confident that I could pull it off this time.*

Соціальний стан, рід занять виражено так: *Duchess of Lochmar; a taxi-driver; started to work full-time in market; a governess; was a cleaner; boys of noble birth.*

Сімейний стан визначають наступні семантичні одиниці: *a good marriage; married Duke; a good husband; our family; three older brothers; one brother and two sisters; apparently deserted from the family.*

Освіта зазначається таким чином: *I never went to school, I had a governess for 10 years; I didn't have much education, I left school; Don't go to school today; was at Oxford University; at my last year at school; my teacher came to me.*

Власність (наявність або відсутність необхідної речі, яка служить рушійним чинником для сюжету) зазначається за допомогою наступних семантичних одиниць: *We did not have much money, but we ate well; the war days spread by and our house in Gloucestershire was sold; we had a wonderful garden with lots of animals; far beyond my mother's purse.*

Можна навести наступні приклади семантичних одиниць емоційного стану:

My best memories: I loved it; I used to love doing; it was wonderful; pleasant memories; I was cheerful; my happiness immediately disappeared; in tears; I was paralyzed with terror; my legs turned to water.

Взаємостосунки з іншими учасниками виражені наступними семантичними одини-

цями: *my father used to spoil me; Don't go to school today, son, stay with me!? With me she was usually quiet and friendly; some friends were looking after me at the time; I usually beat everybody at cards; Uncle Tommy treated me with frosty distaste; treated like young criminals; I had a poor welcome at Rose cottage.*

Мотиви поведінки виражені наступним чином: *I was cheerful until I realized that goose was... Mabel! My happiness immediately disappeared and I spend the rest of the meal in tears; One night in Bond Street I noticed a superior pair of legs in front of me and I became so fascinated by them that I followed them quite a distance.*

Просторові характеристики. Місце дії.

Географічні (знаходять віддзеркалення в топонімах, а також номінаціях, пов'язаних з територіальним членуванням): *in East End London; number 18 India Street; at Covent Garden; Foxton House, in Leicestershire; next to river; Lake Windermere; in Portsmouth harbour; ship destined to Malta; bus to Picadilly.*

Антропогенні (мають на увазі використання в тексті найменувань і просторових орієнтирів, пов'язаних з людською життєдіяльністю): *my new cubicle, at family home, at Oxford University, went to school, all these dances and parties, in the panalled rooms, in a fruit and vegetable market, in offices and hospitals, in army, in market, a fish and chip shop, out of dormitory, on the deck, at home, romantic cottage, in the country, wonderful garden, coming back from school, in the paddock, into hospital.*

Дейктичні, або конситуативні (єгоорієнтовані зазначення на місце події, що визначаються місцезнаходженням самого оповідача): *above; to run to market; to travel miles; came right into the house; metre depth; ran a hundred yards from here.*

Персоніфіковані (зазначення на зв'язок точки простору з конкретними особами): *straw had been laid out in the street when we arrived to make things quiet because of someone dying next door; our family has lived there for generations; people used to travel miles to see our rose garden; they weren't there while I was growing; I fell into a pond, a man was working near a pond.*

До просторових особливостей наративу відноситься і така ознака наративної стратегії як стаціонарність / рухливість, тобто фіксоване положення об'єкту в якій-небудь точці простору або пересування цього об'єкту: *people used to travel miles; to run to market;*

lived there for generations; on a farm I was staying at.

Темпоральні характеристики.

Астрономічні (актуалізуються з використанням традиційних номінацій, що відносяться до семантичного поля членування часового потоку): *born on May 7th 1919; at 4 o'clock in the morning; at lunch time; in June; that winter; on Christmas Day; Saturday afternoon became an oasis in my desert of loneliness.*

Наративні (мають відносний характер, фіксують місцеположення часових точок і відрізків в межах певної оповіді): *from when; before school; when for ten years; after that; for a few years; two years before; these days; after coming; until; since the day I was born; at first; gradually; before I discovered that life could be hell.*

Значущі події (події в минулому, звичайно наділені великим особовим значенням для оповідача і тому здатні грати роль часових орієнтирів при зазначенні на момент здійснення тієї або іншої дії): *he (father) died when I was sixteen, it was a terrible time for mother and me. She wanted me to find a good husband after my father died; Uncle Tommy's marriage to my mother coincided with my 6-year-old birthday. I did everything I could to wreck the show.*

Необхідною темпоральною характеристикою автобіографічного оповідання є також тривалість події: *I did it for ten years; he stood up in silence for a long time; since the day I was born; several times.*

Однією з характерних рис досліджуваного усного мовного матеріалу автобіографій є його поліперспективність, створювана за рахунок "несподіваних шифтерів" (unexpected shifters). Це проксимальні дейктики, які вживаються в контексті минулого часу і імітують безпосередню присутність героя або події. Так, прислівники *here* та *these days* в подібних випадках співвідносяться не з місцем і часом перебігу епізоду життя Біла Коула, Каміли та інших, а з відповідними параметрами наративної ситуації. Завдяки подібному змішуванню і тонким перемиканням інтерпретаційних режимів, жанр усної автобіографічної оповіді надає комуніканту можливість робити повідомлення одночасно з двох світів – реального комунікативного і віртуального наративного, а випадок відтворення чужого мовлення (цитуювання персонажів з життя):

"Don't go to school today, son, stay with me! You'll learn more about life here, but don't tell your Ma!" з метою створення галереї живих і яскравих (відносно інтонаційного малюнка), образів, надають розповідям Біла

Коула, Каміли, Джейн Бартон, Майкла Крися та Джеймса О'Ніла незвичайного шарму.

Завдяки чудовому умінню професора М. Крися та Д. Нівена як художника слова, який вживає експресивні засоби мови, що мають міметичний характер, герої користуються наступними групами лексики:

It was wonderful!

I can still taste pie, best taste in a world!

It has been a good life!

I loved it!

Poor girls these days, they all have to find jobs!

I can't imagine that they have as much fun as we used to have!

Somehow, I survived, pleasant memories, що покликана створити у слухача ілюзію присутності при події.

Інтерпретація подій в автобіографічному дискурсі здійснюється за допомогою вживання прикметників, іменників, прислівників, дієслів, які мають оцінну конотацію. Реалізація оцінки здійснюється головним чином оцінними прикметниками *wonderful, pretty, best, terrible, poor, important, beautiful, pleasant, romantic, lovely, quiet, friendly, nasty, aggressive, cheerful, lucky, traditional,* прислівниками-інтенсифікаторами *just, much, most, especially, fortunately, very, extremely well, immediately, luckily,* оцінними іменниками *fun, panic, depth, tears, happiness,* займенниками *everything, anything, nothing, all* і дієсловами, що мають оцінну конотацію *shout, imagine, laugh, love.*

Проаналізувавши параметри автобіографії, як виду усного наративного дискурсу, можна зробити висновок, що як чоловіки, так і жінки однаково організовують розповідь про себе. В автобіографіях як чоловіків, так і жінок присутні основні параметри наративу: особові, просторові та темпоральні.

З позиції гендерних досліджень можна спостерігати деякі відмінності в способі самоідентифікації чоловіка і жінки. Жінки вживають більше слів та словосполучень, які мають оцінну конотацію, наприклад *terrible, fortunately, important, best, pleasant, wonderful, extreme, aggressive, etc.,* що робить їх мову більш експресивною та підкреслює схильність до концентрації на почуттях. На відміну від жінок, чоловіки менш емоційні, більше уваги вони приділяють фактам та деталізують свою розповідь: *I am very lucky, I have won money in a lottery several times; my mum had gone into hospital for an operation; I fell into a pond on a farm I was staying at; We had two rooms above a fish and chip shop number 18 India Street, it was next to the river. The room*

always smelt of fish; Dad used to start work at 4 o'clock in the morning.

Синтаксичні моделі

Приналежність до соціально-економічного класу, етнічному угрупованню, віковій групі, статі комунікантів лежать в основі соціально-комунікативної стратифікації. Однією з найцікавіших і менш вивчених є проблема залежності функціонування мовних одиниць від статі комунікантів. Проблема віддзеркалення соціальних і психологічних особливостей статі в їх мовній поведінці уявляється тим більше привабливою, що на тлі загального захоплення гуманізацією науки і повороту до людського чинника в мовознавстві вона залишається фактично неопрацьованою у вітчизняній лінгвістиці (Морозова, 1999: 93).

Ми вбачаємо одну з основних відмінностей мови чоловіків і жінок в синтаксичній будові (Мартинюк, 1995). При порівнянні будов довгих періодів (речень) чоловіків і жінок, ми повинні відзначити у перших велику кількість складно-структурних речень, коли одне підрядне речення розриває інше, додаткове речення знаходиться всередині умовного і навпаки, з підрядністю і супідрядністю, як наприклад в автобіографіях Біла Коула:

We did not have much money, but we ate well, not only fish and chips; Dad used to start work at 4 o'clock in morning, and from when I was seven, it was my job, before school to run to market with his breakfast.

та Джеймса О'Ніла:

I suppose that, in many ways, I have been lucky since the day I was born; I was born two months premature and I was very ill, but somehow I survived,

тоді як типовим способом утворення періодів у жінок служить сурядність, коли одне речення з'єднується з іншим на одному рівні, а зв'язок між відповідними ідеями позначається не тільки граматично, а й емоційно, наголосом і інтонацією, а на письмі підкреслюванням, як наприклад у Каміли:

I had a governess for a few years, so I didn't have much education; She wanted me to find a good husband after my father died; I can't imagine that they have as much fun as we used to have!

У Джейн Бартон:

With me she was usually very quiet and friendly. With everybody else Mabel was very nasty and aggressive; That winter was very cold and snow was nearly a metre depth.

При більш детальному дослідженні складних висловів, що використовуються чоловіками і жінками науковці дійшли вис-

новку, що представники обох статей використовують сурядність набагато рідше, ніж підрядність, що можна пояснити існуванням як у чоловіків, так і у жінок внутрішньої потреби до проведення аргументування, зіставлення, порівняння, альтернативи в організації мови (Морозова, 1999: 94).

Також слід зазначити, що в лінгвістиці тексту практично однотайно прийнятий певний набір принципів, які повинні бути присутні в мовному творі автобіографічного типу:

1. Характерний синтаксичний склад, в який входить одна або більше надфразних одиниць – епізодів.

2. Наявність наративної канви з речень з акціональними дієсловами, розташованих в певній послідовності.

3. Особливі морфологічні характеристики (вживання дієслів у формі Past Indefinite і іноді у формі справжнього "історичного").

4. Характерний тип міжсегментних зв'язків (оповідні сегменти з'єднуються між собою приляганням, а також за допомогою сурядних або підрядних темпоральних сполучників).

Для того, щоб здійснити системний підхід до синтаксичного аранжування автобіографії, була розглянута сукупність лексичних і граматичних засобів. Матеріал дослідження дозволив виявити основні синтаксичні структури, властиві всій підсистемі синтаксису автобіографічного дискурсу.

В ході дослідження був зроблений висновок, що у представників обох статей в автобіографіях переважають підрядні речення часу. Проілюструємо це твердження прикладами з досліджуваних нами автобіографій.

Біл Коул: *Dad used to start work at 4 o'clock in morning, and from when I was 7, it was my job before school to run to market; Then Dad died when I was 12;*

Каміла: *He died when I was sixteen, they weren't there while I was growing up; She wanted me to find a good husband after my father died; But I met and married Duke when I was twenty; My best memories are two years before I married;*

Джеймса О'Ніла: *When I was twelve, I fell into a pond on a farm I was staying at; I have been lucky since the day I was born;*

Джейн Бартон: *After coming back from school, I used to feed Mabel.*

Значний інтерес становила для нас проблема тривалості періодів у чоловіків і жінок (тобто кількість предикацій, зв'язаних сурядним і підрядним зв'язком). Максимальна кількість предикацій, зв'язаних за значенням

і синтаксично у чоловіків і жінок коливається в однакових межах і залежить перш за все від компетентності мовця в обговорюваній проблемі, його освіти, характеру і оточення (співрозмовників). На нашу думку стаття мовця не є мірилом в розмежуванні можливої кількості зв'язаних предикацій (Олинчук, 2002: 93; Петренко, 1999).

Очевидно, що витoki подібних відмінностей слід шукати в закономірностях процесу соціалізації статі, яка виховувалась в різних соціокультурних умовах і яка з дитинства навчається по-різному оперувати мовними одиницями в процесі спілкування.

На основі досліджуваного матеріалу ми бачимо, що Біл Коул і Каміла належать до різних соціальних верств. Каміла аристократка, Біл Коул робітник. Але ми також бачимо що Каміла і Біл одного віку, і хоча вони виховувалися в різних соціокультурних умовах, у них в дитинстві відбулася схожа подія (смерть батька), яка мала великий вплив на подальший розвиток особистості. Як Біл Коул, так і Каміла не мали блискучої освіти і тому мова їх досить проста. Вона в основному складається з простих речень з акціональними дієсловами, розташованими в певній послідовності, які складають наративну канву. У Каміли наративна канва представлена таким чином:

I was born... – our family has lived... – I never went to school... – I met and married;

Наративна канва Біла Коула дуже подібна, вона складається із схожих акціональних дієслів:

I was born... – We lived in... – I it was my job before school to run to market... I left school... – I started to work... – I did it...

Джеймс О'Ніл та Джейн Бартон відносяться до одного соціального прошарку. Вони приблизно однієї вікової категорії та обидва отримали гарну освіту. Розповідаючи про себе вони згадують події дитинства, які вплинули деякою мірою на розвиток їх особистості. Як і мова Каміли і Біла Коула, їх мова досить проста. Наративна канва з акціональних дієслів представлена у Джеймса О'Ніла наступним чином:

I was born... – I survived... -I fell... – I was staying... – My mum had gone... -friends were looking... – a man was working... – he pulled me... – I have won...- I usually beat;

Деякі відмінності можна помітити в наративній канві Джейн Бартон:

We lived... – I used to feed... – it disappeared...- I spent...

Як чоловіки так і жінки використовують в своїх автобіографіях Past Indefinite:

We did not have much money, but we ate well; Dad used to start work at 4 o'clock in morning, and from when I was seven, it was my job, before school to run to market with his breakfast; I was born two months premature and I was very ill, but somehow I survived; When I was twelve, I fell into a pond on a farm; He died when I was sixteen, they weren't there; She wanted me to find a good husband after my father died; But I met and married Duke when I was twenty; On Christmas Day we had a traditional lunch; I spent the rest of the meal in tears; але також можна зауважити, що в автобіографіях можливе використання й іншого часу

– Past Perfect: *I have been lucky...I have won money... Our family has lived...;*

– Past Continuous: *I was staying... A man was working...! was growing up...;*

– Present Indefinite (найчастіше вживається для висловлення суджень): *I suppose that...A good marriage is important...We have the most beautiful gardens... I can't imagine that they have as much fun as they used to have!*

Також автобіографії мають характерний тип міжсегментних зв'язків: оповідні сегменти з'єднуються між собою приляганням, за допомогою сурядних або підрядних темпоральних сполучників: *while, when, after, until*. Як якісна, так і кількісна різниця у використанні сполучних засобів для твору чоловіками і жінками відсутня. Проілюструємо це твердження прикладом з досліджуваного матеріалу:

He died when I was twelve. But I met and married Duke when I was twenty. (Каміла).

Then dad died when I was twelve. After that I was a taxi driver. (Біл Коул).

Then, when I was twelve, I fell into a pond on a farm I was staying at. (Джеймса О'Ніла).

After coming back from school, I used to feed Mabel. I was cheerful until I realized that the goose was...Mabel (Джейн Бартон).

Будь-яке лінгвістичне явище з метою як найповнішого і глибокого вивчення, вимагає різностороннього дослідження. Цього можна досягнути шляхом системного принципу дослідження, який направлений на вивчення об'єкту в цілому, і на взаємовідношення його складових елементів.

Синтаксичні структури автобіографій не є складними. Переважають прості речення:

It was the terrible time for mother and me.

I loved it. A good marriage is important.

I never went to school.

*We lived in the East End of London.
Our family has lived there for generations.
However, I remember one year extreme well.
We had a wonderful garden with lots
of animals.*

Використовуються прості синтаксичні моделі:

N (Pr.) + V + Adj / Adv.

He was right; It was wonderful; I was very ill.

N (Pr.) + V' + Adj. + N

We lived in the East End of London; We did not have much money.

Adv. + N + V + numeral

When I was eight; When I was three; He died when I was sixteen; When I was twenty; When I was twelve.

A.N (Pr.) + V + N + N

I fell into a pond on a farm; We lived in the romantic cottage in the country; My mum had gone into hospital for an operation.

Pr. + used to + V

He used to bring us more kinds of fruit and veg; he used to call me his little princess; I used to feed Mabel

Для надання більшої експресивності, на рівні синтаксису, як чоловіки так і жінки використовують окличні речення: *I was cheerful until I realized that the goose was... Mabel! Luckily, a man was working near a pond and he pulled me out! ...but don't tell your Mum! I can't imagine that they have as much fun as they used to have! Poor girls these days, they all have to find jobs!*

Розглянувши основні синтаксичні моделі автобіографічного дискурсу з гендерних позицій, можна зробити висновок, що представники обох статей синтаксично аранжують свою розповідь однаково, використовуючи подібні синтаксичні моделі.

Просодичні характеристики

На фонетичному рівні був проведений аудиторський аналіз, в якому прийняли участь 10 експертів: носії мови фахівці з Великої Британії, які працюють в Одесі, викладачі, аспіранти та магістри факультету романо-германської філології ОНУ ім. І.І. Мечникова, що спеціалізуються по кафедрі фонетики. Аналіз проводився на основі аутентичних аудіозаписів автобіографій носіїв англійської мови, які розповідають про себе та свої найяскравіші спогади загальним обсягом 120 хвилин звучання. Аудиторський аналіз проводився в ЛЕФ ОНУ ім. І.І. Мечникова за загальною методикою семантично протилежних пар Ч. Осгуда.

Методика проведення дослідження інтонації зокрема визначається його завданням,

яке у свою чергу залежить від теми. Характер та тема дослідження передбачають традиційну процедуру: підбір ситуації – запис – аудиторський аналіз.

Інтонація є важливим синтаксичним та стилістичним засобом, а кожному автору притаманний свій стиль. Хоча надсегментні засоби можуть реалізовуватися в будь-якій синтаксичній структурі, підбір експериментального матеріалу проводився з урахуванням лексичних та синтаксичних особливостей моделей, а саме: наявність риторичних запитань, формальних елементів вираження експресивності, емоційно-оцінної лексики та інтенсифікаторів. Дослідження висловлювань з різноманітною будовою, які мають експресивну конотацію, дають змогу простежити характер взаємодії граматичної структури, лексичного складу та інтонаційних засобів. Інтонація, яка є невід'ємною частиною будь-якого тексту, об'єднує і розмежовує смислові відрізки тексту.

Обробка результатів аудиторського аналізу проводилась методами математичної статистики у відсоткових одиницях за формулою:

$$a = \frac{100 \times k}{m}$$

де k – середня оцінка аудитора за визначенням показника (діапазону, темпу, гучності);
 m – кількість фраз кожного досліджуваного монологу який начитується певним диктором;
100 – максимальний відсотковий зміст – 100%.

Розрахунки проводилися для кожного диктора. У даній роботі наводяться свідчення 10 аудиторів. Обрані монологи відрізнялись підвищеною експресивністю та виразністю при читанні, у порівнянні з іншими. Середня оцінка кожного диктора (C) обчислювалась шляхом підрахунку голосів всіх аудиторів для кожного параметру інтонації, а також для кожного розділу в цьому параметрі, наприклад: 1) дуже гучний; 2) середній; 3) дуже низький. Потім загальна кількість голосів (p) ділилася на (n) – кількість аудиторів за формулою:

$$C = p : n$$

Вирішення тієї або іншої фонетичної проблеми не можна вважати повним, якщо воно ґрунтується тільки на апаратних даних. Необхідним є звертання до мовленнєвої свідомості людини, що є важливим для виявлення смислу. "При дослідженні сприймання мови нас цікавить, у першу чергу те, які з акустичних характеристик звукових одиниць є важливими для людини, яка розмовляє на певній мові, а які ні. Таким чином, ми досліджуємо не самі зву-

кові одиниці, а реакції на них, тобто оцінку властивостей цих одиниць носіями мови". Вивчення особливостей сприймання мовленнєвого сигналу в цілому, як і окремих його параметрів, є необхідною умовою будь-якого фонетичного дослідження (Волошин, 2011).

На першому етапі перцептивного аналізу перед аудитором були поставлені наступні завдання:

1. Дати загальну оцінку мови диктора.
2. Звернути увагу на експресивність розповіді.
3. Дати оцінку темпу мови дикторів.
4. Вказати наскільки легко сприймається манера викладу інформації.
5. Вказати рівень впливу розповіді і які почуття вона викликає.

У наступні задачі аудиторського аналізу входило визначення на слух сприйманих акустичних ознак кожної з реплік автобіографії: висотного рівня, гучності, темпу, шкали та фінального тону.

При проведенні експерименту аудитор отримав карту-таблицю, на якій потрібно було позначити характеристики вимовляємих фраз за наступними категоріями:

- 1) висотний рівень: низький, середній, високий;
- 2) гучність: тихо, нормально, голосно;
- 3) темп: повільний середній, швидкий;
- 4) тип фінального тону: низький низхідний, низький висхідний, високий низхідний, високий висхідний, низхідно-висхідний, висхідно-низхідний;
- 5) засоби просодичної виділеності.

За результатами аналізу висотного рівня досліджених реплік було виявлено, що мовлення нараторів-чоловіків характеризується середнім висотним рівнем, у той час як максимальний висотний рівень належить мовленню нараторів-жінок. Однак у жінок також зустрічаються випадки вживання середнього висотного рівня, наприклад у незакінчених висловлюваннях.

За допомогою результатів дослідження гучності можна зробити висновок, що нормальна гучність притаманна оповідачам-чоловікам; жінкам властиве вживання максимальної гучності.

В ході визначення темпу досліджуваних висловів аудитором було з'ясовано, що оповідачі-чоловіки частіше користуються швидким та дуже швидким темпом, у той час як мовлення жінок характеризується середнім темпом.

І наступною задачею експериментального аналізу було визначення характерних ознак

та засобів інтонаційної акцентуації. Результати наведені нижче.

Таблиця 1

Просодична акцентуація в мовленні дикторів

	Наратори-чоловіки	Наратори-жінки
Прикметники загальної позитивної оцінки	Wide pitch range	Sliding Scale, High Fall
Прикметники загальної негативної оцінки	Narrow pitch range	Low Level Head, Low Fall
Інтенсифікатори so/very	High level pitch, High Fall	Accidental Rise, Broken Scale
Емфатичне do	Accidental Rise	High Level Head
Вульгаризми	High Level Head	Sliding Scale, Low Level Head
Фразеологізми	Logical Stress	Sliding Scale

З результатів проведеного аналізу засобів просодичної виділеності можна зробити наступні висновки: оповідачі-жінки часто використовують Sliding Scale та High Fall і Low Fall, акцентуючи увагу на смислового центрі висловлювання. Чоловічій вимові притаманне використання High Level Head, Accidental Rise та Logical Stress, коли потрібно поставити акцент, наприклад на емфатичному do або на фразеологізмі.

За результатами дослідження було з'ясовано, що в манері самопрезентації чоловіків і жінок простежуються деякі відмінності в мовленнєвій поведінці. На інтонаційному рівні ми зафіксували наступні особливості:

- чоловіче мовлення повільніше за жіноче;
- мовлення чоловіків більш спокійне, а жінки у свою чергу не приховують свої почуття;
- розповіді жінок більш експресивні, мають більший вплив на аудиторів;

На другому етапі ми виявили деякі особливості інтонаційного оформлення автобіографії обома статями. Як приклад інтонаційного аранжування тексту жінками, ми наводимо розповідь Jane Burton (жінка):

I have some 'very 'pleasant 'memories of my \childhood. || We 'lived in a 'romantic 'cottage in the \country with lovely 'views of Lake \Windermere. || We had a ↑ wonderful \garden | with 'lots of \animals. However, I remember 'one year \extreme well. || I was \eight | and one of my 'favourite \animals | was a 'goose called \Mlabel.

|| After coming back from /school, | I used to 'feed \Mabel. || With 'me she was usually very \quiet and \friendly. || With \everybody else /though, | 'Mabel was very \nasty and \aggressive. || That 'winter was very \cold | and 'snow was nearly a 'metre \depth. || On 'Christmas /Day we had a 'traditional \lunch | – \goose and 'Christmas \pudding. || I was \cheerful | until I 'realised that the 'goose was... | 'Mabel! My \happiness \immediately \disappeared | and I spent the 'rest of the 'meal in \tears.||

Приклад фонетичного аранжування тексту чоловіками – розповідь James O'Neill (чоловік):

I suppose \that, | in many \ways, | have been \lucky | since the 'day I was \born. || I was 'born two months \premature and I was 'very \ill, | but \somehow 'I \survived. Then, when I was \three, | I 'fell into a 'pond on a 'farm I was \staying at. || My 'mum had gone into 'hospital for an \operation | and some 'friends were \looking after me at the time. || Luckily, a 'man was 'working near a \pond and he 'pulled me \out! || Now I am at my 'last 'year at \school | and 'all my 'friends think I am ↑ very \lucky. For example, I have won 'money in a 'lottery 'several \times |and I 'usually 'beat everybody at \cards.

Отже можна помітити, що в мовленні жінки домінує Descending Stepping Head і частіше використовується Fall Rise, у той час як чоловіки частіше використовують Falling Nuclear Tone.

Як у чоловіків, так і у жінок, ритмічна організація оцінних структур автобіографії характеризується змінністю в чергуванні довгих і коротких синтагм. У плані мелодійного оформлення синтагм, які складають блок оцінок, має місце переважне використання змінної шкали в поєднанні з Fall Rise Nuclear Tone, а також контрастне вживання низької або висхідної шкали в поєднанні з високим спадним тоном, при якому акцентується оцінний прикметник.

Таким чином, оцінено забарвленні лексеми на рівні інтонації характеризуються яскравою маркованістю, в якій беруть участь всі інтонаційні складові: висота тону, інтенсивність, мелодія, темп, паузація. Дослідження показало, що фрази, які містять оцінну лексику, характеризуються варіативним темпом мови, наявністю великої кількості логічних пауз. Нарешті, фрази, які містять оцінну лексику, мали найбільший вплив на сприйняття розповідей аудитором. Так як, більше оцінної лексики міститься в жіночих розповідях, як наслідок жіночий спосіб самопрезентації більше сподобався аудиторам.

Висновки. У нашій роботі ми розглянули поняття екстралінгвістичної категорії гендер та усного нарративного дискурсу на матеріалі автобіографії.

Автобіографічний дискурс в нашій роботі ми досліджували на лексико-синтаксичному і інтонаційному рівнях. На лексичному рівні існують певні лексичні засоби, відображені в досліджуваних автобіографіях. В результаті проведених досліджень можна виділити такі основні параметри автобіографії як: параметри особистості, які складаються з гендерних характеристик, вікових характеристик, характеристики зовнішності, освіти, соціального, сімейного та емоційного стану персонажа, просторові характеристики, куди увійшли географічні, антропологічні, консигуативні, персоніфіковані та темпоральні-астрономічні, нарративні, значущі події та тривалість події.

На синтаксичному рівні мовленню чоловіків та жінок притаманні прості синтаксичні моделі. Представники обох статей використовують в автобіографічному дискурсі Past Indefinite. Як чоловіки, так і жінки вживають окличні речення для надання більшої експресивності своїй оповіді.

На фонетичному рівні можна спостерігати найбільше відмінностей в мові чоловіків та жінок: чоловіки говорять повільніше, жінки більш емоційні, що надає їх розповіді експресивності, у мовленні жінки переважає Descending Stepping Head і частіше використовується Fall Rise, чоловіки частіше вживають Falling Nuclear Tone.

Отже, ми дійшли висновку, що на різних рівнях мови, існує певний набір засобів, вербальних компонентів, які допомагають жінці і чоловіку ідентифікувати себе за певною статтю. Ми спробували створити гендерну модель тексту самоопису в жанрі спогадів з метою навчитися правильно оформляти лексично, синтаксично і інтонаційно розповідь про себе.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Петлюченко Н.В. Харизматика: Мовна особистість і дискурс: монографія. Одеса: Астропринт, 2009. 464с.
2. Петренко О.Д., Ісаєв Е.Ш., Петренко Д.О. Мова чоловіків і жінок як одиниця соціолінгвістичного дослідження. *Мовознавство*, 1999. №1 . С.64-70.
3. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. 844с.
4. Flanagan O. Narrative discourse language prospective. N-Y: 1994. 130 p.
5. Harre R. The social construction of emotions. Oxford.: Basil Blackwell, 1998. 104 p.

6. Lakoff R. Language and Woman's Place. N.-Y.: Harper, 1975. 98 p.
7. Road Peter. English Phonetics and Phonology. Cambridge, 2000. 343 p.

REFERENCES:

1. Petlyuchenko N.V. (2009) Kharizmatika: Movna osobistist' i diskurs: monografiya [Charismatics: Modern specialty and discourse]. Odesa: Astroprint. 464 p. [in Ukrainian]
2. Petrenko O.D., Isayev E.Sh., Petrenko D.O. (1999) Mova cholovikiv i zhinok yak odinitsya sotsiolingvistichnogo doslidzhennya [The language of men and women as a unit of sociolinguistic research] Movoznavstvo, №1, pp. 64-70.
3. Selivanova O.O. (2010) Lingvistychna encyklopedija [Linguistic encyclopedia]. Poltava: Dovkillja-K. 844 p. [in Ukrainian]
4. Flanagan O. (1994) Narrative discourse language prospective. N-Y. 130 p.
5. Harre R. (1998) The social construction of emotions. Oxford.: Basil Blackwell, 104 p.
6. Lakoff R. (1975) Language and Woman's Place. N.-Y.: Harper. 98 p.
7. Road Peter (2000) English Phonetics and Phonology. Cambridge. 343 p.

УДК [177.6:82-1(931)]:81'42
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2023-1-7>

ОБРАЗ КОХАННЯ У НОВОЗЕЛАНДСЬКИХ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ: КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Погорлецька Надія Вікторівна,
асистентка кафедри англійської мови в судновій енергетиці
Херсонська держана морська академія
npohorletska@gmail.com
orcid.org/0000-0002-2019-1671

Наукову розвідку присвячено висвітленню образу КОХАННЯ у поетичних текстах Нової Зеландії у світлі когнітивно-прагматичного підходу. Образ кохання посідає вагомe місце у художній літературі будь-якої країни. У річищі традицій когнітивної поетики та лінгвопрагматики ми спробували висвітлити образ КОХАННЯ, представлений поетами іншого континенту. Ілюстративним матеріалом слугували відомі поетичні твори новозеландських поетів кінця ХІХ – початку ХХІ століття.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей вербалізації образу КОХАННЯ шляхом виявлення способів осмислення й прагматично обумовлених засобів мовленнєвого втілення образу в поезії Нової Зеландії.

У статті надано аналітичний огляд наукового доробку з проблеми вивчення образності у когнітивному вимірі та проаналізовано результати досліджень поетичних текстів у когнітивно-прагматичному аспекті. Спираючись на когнітивну теорію словесного поетичного образу, визначаємо образ КОХАННЯ як кумулятивний. За допомоги імплікативних ознак архетипних (ЖИТТЯ, ВОДА, РІВНОВАГА, СИЛА), стереотипних (РІВНОВАГА, СИЛА, ЦИКЛ, ШЛЯХ, ОСНОВА, НЕСКІНЧЕННІСТЬ та ін.), етнокультурних (МАНА) концептів вилучаємо смисли образу КОХАННЯ, багатство і різноаспектність яких підкреслює багатшаровість образу.

У дослідженні висвітлені прагматичні властивості образу КОХАННЯ у поетичних текстах Нової Зеландії, визначено домінуючу стратегію спонування, яка реалізується тактиками інтригування та маніпуляції. Використання таких стратегій і тактик забезпечує перлокутивний ефект. Стратегії та їхні тактики переважно виражаються питальними реченнями, умовним способом дієслова та імперативними конструкціями. Прагматична властивість таких мовних засобів полягає в їхній ілюкутивній силі.

Наведені у статті приклади та їхній аналіз з позиції когнітивно-прагматичного підходу уможливили підсумувати, що кумулятивний образ КОХАННЯ у новозеландській поезії вміщає низку словесних поетичних образів, через які реалізуються прагматичні установки автора.

Ключові слова: образний простір, словесний поетичний образ, когнітивна поетика, лінгвопрагматика, новозеландська поезія.

IMAGE OF LOVE IN NEW ZEALAND POETIC TEXTS: COGNITIVE AND PRAGMATIC APPROACH

Pohorletska Nadiia Viktorivna,
Assistant at the English Language Department for Marine Engineers
Kherson State Maritime Academy
npohorletska@gmail.com
orcid.org/0000-0002-2019-1671

The research focuses on revealing the image of LOVE in the poetic texts of New Zealand from the cognitive and pragmatic perspective. The image of love occupies a significant place in the fiction of any country. In line with the traditions of cognitive poetics and linguopragmatics, we tried to explore the image of LOVE, represented by poets from another continent. Illustrative material was the famous poetic works of New Zealand poets of the late XIX – early XXI centuries.

The aim of the article is to study the features of verbalization of the image of LOVE by identifying ways of understanding and pragmatically determining means of speech embodiment of the image in New Zealand poetry.

The article provides an analytical review of the scientific heritage on the problem of studying imagery in the cognitive dimension and analyzes the results of research on poetic texts in the cognitive and pragmatic aspect. Based on the cognitive theory of verbal poetic image, we define the image of LOVE as cumulative. With the help of implicative features of archetypal (LIFE, WATER, BALANCE, POWER), stereotypical (BALANCE, POWER, CYCLE, PATH, BASIS, INFINITY et al.), ethnocultural (MANA) concepts extract the sense of the image of LOVE, the richness and diversity of which emphasizes the multi-layered image.

The study highlights the pragmatic properties of the image of LOVE in the poetic texts of New Zealand, the dominant strategy of motivation is defined, which is implemented by tactics of intrigue and manipulation. The use of such strategies and tactics

provides a perlocutionary effect. Strategies and their tactics are mainly expressed in interrogative sentences, the subjunctive mood of the verb, and imperative constructions. The pragmatic property of such language tools lies in their illocutionary power.

The examples given in the article and their analysis from the point of view of a cognitive and pragmatic approach made it possible to conclude that the cumulative image of LOVE in New Zealand poetry contains a number of verbal poetic images through which the author's pragmatic attitudes are realized.

Key words: image space, verbal poetic image, cognitive poetics, linguopragmatics, New Zealand poetry.

1. Вступ. Сьогодні, як і багато років тому, почуття до іншої людини, предмету, виду діяльності не залишає нікого байдужим, викликає емоції та створює фізично невидимий, але емоційно відчутний вплив. Найсильнішим з таких відчуттів є кохання. Складно не знайти його у будь-якому мистецтві: воно втілене у картинах та фресках, на фотографії та сценах у кіно, сторінках художньої літератури та музичних акордах. Поезія – один з найгнучкіших засобів об'єктивації такого багатолікого поняття, як кохання. Поети описують любов усіма мовами світу і на кожному континенті. Новозеландські поети не стали винятком.

Однією з домінантних рис поетичного тексту є образність. Науковці розглядали образ у різних аспектах. Із появою нових лінгвістичних парадигм аналіз природи образності охопив нові ракурси, особливо у світлі когнітивного підходу, спрямованого на тлумачення взаємодії мови і мислення (Lakoff G., Jonson M., 1980; Freeman M., 2000; Turner M., 1998; Kovecses Z., 2000; Fauconnier G., 1997). Образні засоби як способи осмислення висвітлені у теорії концептуальної метафори (Freeman M., 2000; Lakoff G., Jonson M., 1980; Turner M., 1998) та метонімії (Kovecses Z., 2000). Когнітивна поетика завдячує науковим розвідкам українських та закордонних лінгвістів (Воробйова О.П., 2020; Белехова Л.І., 2002; Ніконова В.Г., 2008; Freeman M., 2000; Tsur R., 1992). Спираючись на основи когнітивної лінгвістики, розроблена теорія словесного поетичного образу (Белехова Л.І., 2002), описано особливості реконструкції художніх концептів (Ніконова В.Г., 2008), висвітлено концептуальний оксиморон (Маріна О.С., 2004), означено механізми формування й особливості функціонування образів у текстах англomовної літератури різних етносів: австралійської (Макарова О.А., 2019; Свірідова Ю.О., 2015; Цапів А.О., 2012), африкансько-американської (Воробей Н.В., 2011), амеріндіанської (Волкова С.В., 2015).

Зі свого боку лінгвопрагматика фокусує свою увагу на умовах, за яких адресант використовує мовні одиниці під час комунікації з метою досягнення впливу на адресата. Ког-

нітивістський вимір прагматичних пошуків (Безугла Л.Р., 2009; Мартинюк А.П., 2011; Шевченко І.С., 2005; Carston R., 2002) зосереджується на висвітленні перлокутивного впливу на адресата, що забезпечується реалізацією підібраних стратегій і тактик (Потапенко С.І.; Приходько А.М., 2008). Специфіку образності англomовного поетичного дискурсу висвітлено у світлі когнітивного та комунікативно-прагматичного підходів (Акішина М.О., 2014), встановлено когнітивно-прагматичні властивості імперативних конструкцій (Заболотська О.В., 2012), досліджено дискурсивність англomовних віршованих творів у межах когнітивно-прагматичної парадигми (Грищенко Я.С., 2013).

Аналітичний огляд наукових праць з проблеми вивчення новозеландської поезії уможливив визначити, що більшість досліджень здійснено у літературознавчому висвітленні (Harris N.M., 1992; Duppe C. R., 2004; Newton J., 2014, Дроздовський Д., 2009 та ін.). Численний науковий доробок лінгвістів у річищі когнітивного та прагматичного підходів свідчить про широкий інтерес науковців до цієї проблеми і, отже, – про насущність таких мовознавчих пошуків та про необхідність подальшого досліджування природи образності у поетичних текстах Нової Зеландії, які наразі не розглядалися з позиції когнітивно-прагматичного підходу.

Метою дослідження є вивчення особливостей вербалізації образу КОХАННЯ у когнітивно-прагматичному висвітленні шляхом виявлення способів осмислення й прагматично обумовлених засобів мовленнєвого втілення образу КОХАННЯ в поетичних текстах Нової Зеландії. **Об'єкт** наукової розвідки – реалізація образу КОХАННЯ в новозеландських поетичних текстах, а **предмет** – особливості формування та функціонування вербалізованих складників образу КОХАННЯ у новозеландській поезії.

2. Виклад основного матеріалу дослідження. Образ кохання та любові займає важливу нішу в образному просторі кожної літератури, адже почуття та емоції, які він викликає, не можуть залишити читача байдужим, особливо, якщо вони транслюються у поетичній формі. У словнику української

мови паралельно функціонують дві лексичні одиниці: *кохання*, що уособлює почуття сердечної прихильності до коханої людини, та *любов*, яка також символізує ніжні почуття, але традиційно тяжіє до вподобань, захоплень, і є менш емоційно-забарвленою мовною одиницею. У англійській мові ці поняття заміняє одна лексема *love*, що говорить про кумулятивність образу кохання, який вбирає поняття сильного почуття до особи, пристрасть, батьківської любові, приязні, захоплення, любові до улюбленої справи чи будь-якого предмета.

У новозеландських поетичних текстах образу КОХАННЯ також є кумулятивним, оскільки включає низку словесних поетичних образів. На перший план виходять словесні поетичні образи, які активізують образ кохання як глибокого почуття до іншої людини. У світлі традицій когнітивної поезики розглянемо словесний поетичний образ «*My love, she is the rock on which my very being stands. / She is the foundation on which to build my hopes*» (Brian Graystone TAR-1, 2020: 27) – «Моя любов, вона скеля, на якій моє життя стоїть / Вона – фундамент, на якому будуються мої надії». Так, образу КОХАННЯ осмислюється через концептуальні схеми КОХАННЯ є ОСНОВА, КОХАННЯ є СПОДІВАННЯ, які підсилені семантикою номінативних одиниць *to build, rock* та *hope*.

У поетичному рядку «*Together down this path of life, both hand in hand we walk. / The future we cannot know, but together, to the end, we will go*» (Brian Graystone TAR-1, 2020: 27) у семантиці прислівника *together* об'єктивована функція кохання – разом, не знаючи майбутнього, разом до кінця, – підсилена сталим виразом *hand in hand*. Так, вибудовуємо концептуальну схему КОХАННЯ є ЄДНІСТЬ. Базовим для кохання є поняття єдності саме двох осіб, половинок. У словесних поетичних образах «*If I were Earth and you were Mountain*», «*If I were Necromancer and you were Priest*», «*If I were Free Spirit and you were King*», «*If I were Boy and you were Girl*» (Ria Masae TAR-2, 2021: 26) через контрастні номінативні одиниці *earth* – земля та *mountain* – гора, *necromancer* – чародій та *priest* – священник, *free spirit* – вільний духом та *king* – король образ кохання осмислюється завдяки протиставленню несумісних речей. До того ж зазначені вище одиниці активують архетипні поняття світоустрою (чоловік – жінка, інь – янь, добро – зло), що уможлиблює побудову концептуальної схеми КОХАННЯ є РІВНОВАГА.

Передконцептуальною іпостасю словесного поетичного образу «*your love like rain on a green leaf*» (Brian Potiki PWK, 2014: 224) є архетип ВОДА, який об'єктивується номінативною одиницею *rain* – дощ, підсилений образом *green leaf* – зелені листя, для якого волога є життєво необхідною. Вигляд зелених листків, зрошених рясним дощем, актуалізує образ здоров'я та сили, що уможлиблює сконструювати концептуальну схему КОХАННЯ є ЖИТТЯ. Таку ж схему формуємо через осмислення номінативних одиниць *wingbeats* – помах крил та *pulse* – пульс у словесному поетичному образі «*the wingbeats of the pulse of love*» (Erin Ramsay TAR-1, 2020: 12-14).

Материнська любов, об'єктивована словесним поетичним образом «*remember the love that forgave / this thing?*» (Rowley Habib (Rore Napipi) PWK, 2014: 97), осмислюється через дієслово у формі минулого часу *forgave* – прощати. Так, утворюємо концептуальну схему КОХАННЯ є ПРОЩЕННЯ.

Концептуальна метафора КОХАННЯ є СИЛА реалізована у словесних поетичних образах «*love is stronger / than death's anger*» (Ursula Bethell NZEPC), «*Your mana is love*» (Hone Tuwhare PWF, 2014: 336). При цьому розгортання останнього словесного поетичного образу відбувається шляхом осмислення типового для новозеландської етнокультури концепту MANA, що вміщає поняття божественної сили та енергії.

У словесних поетичних образах «*I ran to find you and put you behind me*» (Erin Ramsay TAR-1, 2020: 12-14) та «*My love for you is like a cloak of many feathers / that I throw around your shoulders*» (Witi Ihimaera PWK, 2014: 117) образ кохання переосмислюється завдяки виразу *behind me* – позаду мене, підсиленому дієсловом *put* – ставити, класти, та номінативній одиниці *cloak* – плащ, мантія, підсиленій семантикою лексем *many* – багато, велика кількість та *feathers* – пір'я. Якщо у першому словесному поетичному образі дієслово *put* вказує на бажання захистити кохану людину, навіть, якщо вона того не хотітиме, то у другому – образ мантії з сотні легких пір'інок навпаки актуалізує поняття ніжної та чистої любові. Звідси конструюємо концептуальну схему КОХАННЯ є ПРИХИСТОК.

Розглядаючи концептуальний простір образу КОХАННЯ як комбінацію смислів шляхом когнітивного аналізу низки переосмислених словесних образів, доповнюємо

сміслову площину такими концептуальними схемами: КОХАННЯ є НЕСКІНЧЕННІСТЬ: «*Like you, I choose to continue*» (Erin Ramsay TAR-1, 2020: 12-14), «*...and their love was one without time or limits, / there was no line where one began and the / other finished...*» (Rewa Palliser Worley PWK, 2014: 379); КОХАННЯ є МАГІЯ і КОХАННЯ є ШЛЯХ: «*Faeries have secrets — / their ways are not our ways / ways of love*» (Ted Greensmith-West TAR-1, 2020: 24), КОХАННЯ є БІЛЬ: «*when you've / tasted / mellow / bitter / sweet /unrequited love*» (Te Awhina Arahanga PWK, 2014: 11), «*Nomoreyourbalm/to comfort brutal hurt / in violent love's deceit / without you*» (Marama Laurenson PWK, 2014: 160); КОХАННЯ є ЛІКИ: «*My love is a hospital*» (Trevor M Landers TAR-5, 2022: 29); КОХАННЯ є ПАЛЬНЕ, ДЖЕРЕЛО: «*Love fuels Good / Good fuels Happiness / Happiness fuels Peace / Peace fuels Love*» (Tracey Tawhiao PWK, 2014: 306), КОХАННЯ є КОМУНІКАЦІЯ: «*Take love for instance, / that's interesting / in any language*» (Jenny Bornholdt NZERC), КОХАННЯ є ПРОСТОТА: «*We belong together / Me with my girly locks / And ten-dollar shades / You with your touch of tomato sauce / If only love could be this simple*» (Richard Bonifant TAR-1, 2020: 26).

Детальніше розгортаючи образ кохання у словесному поетичному образі «*Love fuels Good / Good fuels Happiness / Happiness fuels Peace / Peace fuels Love*» (Tracey Tawhiao PWK, 2014: 306), уможливуємо конструювання концептуальних схем КОХАННЯ є ЦИКЛ, КОХАННЯ є СПОКІЙ з огляду на семантику номінативних одиниць *fuel* – *заливати пальне* та *peace* – *мир*.

Концептуальна схема КОХАННЯ є ПРОСТАТА об'єктивується у словесному поетичному образі «*if you love me / bring me daisies / wild daisies*» (Bub Bridger PWK, 2014: 47-48) шляхом осмислення семантики номінативної одиниці *daisies* – *маргаритки*, що символізують простоту, чистоту, недоторканість та початок нового життя. Так, конструємо концептуальні схеми КОХАННЯ є ЧИСТОТА, КОХАННЯ є ПОЧАТОК.

У новозеландській поезії смислова площина концептуального простору образу кохання осмислюється не тільки у термінах архетипних (ВОДА, ЖИТТЯ) та стереотипних концептів (РІВНОВАГА, СИЛА, ЦИКЛ), а й через призму етнокультурних таких як MANA (див. рис. 1).

Рис. 1. Матриця концептуальних схем образу КОХАННЯ у новозеландській поезії

У світлі когнітивно-прагматичного аспекту розглянемо прагматичні властивості образу кохання у новозеландських поетичних текстах як ті, що спрямовані на реалізації перлокутивного ефекту. Домінантною стратегією у новозеландських поетичних текстах є *стратегія спонування*, яка реалізується у тактиках емоційного впливу, скерованих на досягнення автором перлокутивного ефекту.

Тактика маніпуляції реалізується шляхом використання умовних речень: «*If you love me / bring me flowers / wild daisies / clutched in your fist / like a torch / no orchids or roses / or carnations / no florist's bow / just daisies / steal them / risk your life for them / up the sharp hills / in the teeth of the wind*», «*if you love me / bring me daisies / wild daisies / that I will cram / in a bright vase / and marvel at*» (Bub Bridger PWK, 2014: 47-48).

Прагматична властивість умовних речень полягає у їхній ілокутивній силі, направлений на читача. *Тактика інтригування*, сутність якої змусити адресата замислитися, характеризується риторичними питаннями: «*If I were Earth and you were Mountain, / would my love be satisfied / as soft foundation under the craggy arches / of your stony feet?*», «*If I were Free Spirit and you were King, would you hold my love ransom like crown jewels on a ship in an attempt to anchor my travelling thoughts?*», «*If I were Necromancer and you were Priest, would we love in a way we're not supposed to love but suppose that's the way love lives then*

dies, anyway?»), «*If I were Boy and you were Girl, why must our love grow adult? Can't we daydream forever as children soaring our wings through mud and moon walking on raindrops?*» (Ria Masae TAR-2, 2021: 26). Умовні конструкції з поєднанням яскравих образів коханих (*earth – mountain, free spirit – king, necromancer – priest*) захоплюють читача, переносять його в ірреальний світ «*IF – ЯКЩО*» та змушують задуматися над можливими сценаріями життя. Техніка інтригування реалізується також у формі діалогу ліричного героя самим з собою, підсилена семантикою номінативних одиниць *approval – одобрення (себе), belief – віра*, які допомагають сконструювати концептуальну схему КОХАННЯ є САМОВИЗНАННЯ: «*What does self-love look like to you? / I handed the whole thing back in blank. / So I'm going back to kindy, starting with the basics. / A is for approval. / B is for belief in myself. / C is for... fuck I've forgotten that one. / How does the song go again?*» (Nerida Woods TAR-3, 2021: 22). Обрання адресантом вищезазначених складників образу КОХАННЯ допомагають здійсненню бажаного перлокутивного ефекту – інтригують та спонукають адресата до рефлексії.

Техніка наказу реалізується у використанні імперативних конструкцій: «*Don't tell the world / specially about oneself / that sweet tender / devotion / is not obtainable / when you've / tasted / mellow / bitter / sweet / unrequited love*» (Te Awhina Arahanga PWK, 2014:11), «*Take love for instance, / that's interesting / in any language*» (Jenny Bornholdt NZEPC).

Стратегія самопрезентації об'єктивується технікою позиціонування, яка репрезентована заперечною формою дієслова *swear – клястися* та вставним виразом *of course – звичайно*: «*I cannot of course swear to love you / to be faithful for e'er and a day / but I really am kind and will keep you in mind / if you prove that you know how to ... play ...*» (Bub Bridger PWK, 2014: 47). Семантика номінативної одиниці *really – дійсно* та виразу *will keep you in mind – буду тебе пам'ятати* підсилюють перлокутивний ефект авторської інтенції та окреслюють позицію ліричного героя. Крім вищезазначеного, у вислові «*if you prove that you know how to ... play ...*» актуалізується ще одна тактика, обумовлена використанням умовних конструкцій – тактика маніпуляції (стратегія спонукування). Техніка позиціонування представлена шляхом використання займенника *we – ми*, що підсилює ефект зближення та ідентифікації себе з коханою людиною:

«*In this instant / We are perfect love*» (Richard Bonifant TAR-1, 2020: 26).

Так, перлокутивний ефект реалізується шляхом застосування стратегій і тактик емоційного впливу у комплексі з лінгвокогнітивними механізмами створення кумулятивного образу КОХАННЯ в новозеландській поезії.

3. Висновки. У новозеландській поезії образ КОХАННЯ репрезентований як кумулятивний, оскільки вміщає низку словесних поетичних образів, які осмислюються через архетипні, стереотипні концепти і навіть етноконкультурні, притаманні тільки для автохтонного народу Нової Зеландії. Переосмислені словесні поетичні образи дозволяють конструювати переплетіння концептуальних схем образу КОХАННЯ у новозеландських поетичних текстах. Здійснення перлокутивного впливу в словесних поетичних образах забезпечується використанням домінантної стратегії спонукування та її тактик впливу, які переважно виражаються питальними реченнями, умовним способом дієслова та імперативними конструкціями. Перспективним убачаємо висвітлення образного простору у поетичних текстах Нової Зеландії з лінгвокультурологічної та когнітивно-прагматичної позиції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Акішина М.О. Образність англомовного поетичного дискурсу ХХІ століття: лінгвокогнітивний та комунікативно-прагматичний аспекти: дис. канд. філол. наук: 10.02.04 / Херсонський державний університет. Херсон, 2014. 200 с.
2. Безугла Л.Р. Когнітивно-прагматичні характеристики імпліцитних смислів у німецькомовному дискурсі: автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2009. 36 с.
3. Бєлєхова Л.І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: дис. доктора філол. наук: 10.02.04 / Київський національний лінгвістичний ун-т. Київ, 2002. 476 с.
4. Волкова С.В. Міфологічні образи в сучасних амеріндіанських прозових текстах: Монографія. Херсон: Айлант, 2015. 340 с.
5. Воробей Н. В. Етнокультурна картина світу в афро-американській поезії: лінгвокогнітивний та лінгвокультурологічний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Херсонський державний університет. Херсон, 2011. 22 с.
6. Воробйова О.П. Когнітивна поетика: спектр проблематики і напрями досліджень. *Studia Philologica*, (1). 2020. С. 11–22. DOI: 10.28925/2311-2425.2020.142.
7. Грищенко Я. С. Дискурсивність віршованих творів: когнітивно-прагматичний вимір (на матеріалі англійської та американської поезії ХVІІ – ХХ століть): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2013. 19 с.

8. Дроздовський Д. Народження тексту з духу землі (про специфіку сучасної новозеландської поезії). *Vsesvit*. 2009. № 3–4. С. 172–181. URL: <http://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/560/41/> (дата звернення: 16.06.2021).
9. Заболотська О.В. Імперативні синтаксичні конструкції в англомовному поетичному дискурсі: когнітивно-прагматичний аспект: дис. канд. філол. наук: 10.02.04 / Херсонський державний університет. Херсон, 2012. 241 с.
10. Колесова (Цапів) А. О. Художній образ Коханої / Коханого в англомовних поетичних текстах XIX–XX століття: лінгвокогнітивний та гендерний аспекти: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Херсон, 2012. 210 с.
11. Макарова О.А. Образ жінки в австралійських художніх текстах XX століття: лінгвокогнітивний і культурологічний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Херсонський державний університет. Херсон, 2019. 22 с.
12. Маріна О. С. Контрастивні тропи й фігури в американській поезії модернізму: лінгвокогнітивний аспект: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київ. нац. лінгв. ун-т. К., 2004. 19 с.
13. Мартинюк А.П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2011. 196 с.
14. Ніконова В.Г. Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра: поетикокогнітивний аналіз: дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04. К.: КНЛУ, 2008. 558 с.
15. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя: Прем'єр, 2008. 332 с.
16. Свірідова Ю. О. Пейзажний образ в австралійській поезії XX століття: лінгвокогнітивний та лінгвосинергетичний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Херсонський державний університет. Херсон, 2015. 24 с.
17. Шевченко І.С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен*. Харків: Константа, 2005. С. 105–117.
18. Carston R. Linguistic Meaning, Communicated Meaning and Cognitive Pragmatics. *Mind and Language*. 2002. Vol. 17. № 1–2. P. 127–148.
19. Duppe C. R. Poetic (Re) Negotiation of Home in New Zealand Women's Poetry of the 20th century: PhD thesis. Freiburg. 2004. 228 p.
20. Fauconnier G. Mappings in Thought and Language. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 205 p.
21. Freeman M. Poetry and the scope of metaphor: Toward a cognitive theory of literature. *Metaphor and Metonymy at the Crossroads. A Cognitive Perspective*. Berlin, N.Y., 2000. P. 253–283.
22. Harris N.M. MAKING IT NEW: "modernism" in B.E. Baughan's New Zealand poetry: a thesis presented in fulfilment of the requirements for the Degree of Doctor of Philosophy. University of Canterbury, 1992. 263 p.
23. Kovecses Z. Metaphor and emotion: language, culture, and body in human feeling. Cambridge University Press, 2000. 224 p.
24. Lakoff G., Jonson M. *Metaphors We Live By*. Chicago: Chicago University Press, 1980. 242 p.
25. Newton J. Poetry (Story by John Newton, published 22 Oct 2014). *Te Ara – the Encyclopedia of New Zealand*. URL: <http://www.TeAra.govt.nz/en/poetry> (accessed 14.07.2019).
26. Tsur R. *Toward a Theory of Cognitive Poetics*. Amsterdam: Elsevier Science Publishers, 1992. 549 p.
27. Turner M. *The Literary Mind: The Origin of Thought and Language*. N.Y., Oxford: Oxford University Press, 1998. 187 p.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ:

1. **NZEPC** – New Zealand Electronic Poetry Centre. URL: <https://www.nzepc.auckland.ac.nz/index.asp> (accessed: 16.04.2020).
2. **PWK** – Puna Wai Kōrero: An Anthology Of Māori Poetry In English / edited by Reina Whaitiri and Robert Sullivan. Auckland University Press. Kindle Edition, 2014. 402 p.
3. **TAR-1** – Tarot #1 – Dec 2020. Pīkake Press, 2020. 64 p. URL: <http://www.tarotpoetry.nz/wp-content/uploads/2020/11/Tarot-01.pdf> (accessed: 20.12.2022).
4. **TAR-2** – Tarot #2 – June 2021. Pīkake Press, 2021. 64 p. URL: <http://www.tarotpoetry.nz/wp-content/uploads/2021/05/Tarot-2.pdf> (accessed: 20.12.2022).
5. **TAR-5** – Tarot #5 – Dec 2022. Pīkake Press, 2022. 64 p. URL: <http://www.tarotpoetry.nz/wp-content/uploads/2022/11/Tarot-05.pdf> (accessed: 21.05.2023).

REFERENCES:

1. Akishina M.O. (2014). *Obraznit' anglomovnoho poetychnoho dyskursu XXI stolittia: lnhvokohnityvnyi ta komunikatyvno-prahmatychnyi aspekty* [The Imagery of the English Poetic Discourse of the XXI century: linguistic-cognitive and communicative-pragmatic aspects]. Doctor's thesis. Kherson. 200 p. [in Ukrainian].
2. Bezuhla L.R. (2009). *Kohnityvno-prahmatychni kharakterystyky implitsytnykh smysliv u nimetskomovnomu dyskursi* [Cognitive-Pragmatic Characteristics of Implicit Meanings in German Discourse]. Extended abstract of doctor's thesis. Kyiv. 36 p. [in Ukrainian].
3. Bieliekhova L.I. (2002). *Obraznyi prostir amerykanskoï poezii: lnhvokohnityvnyi aspekt* [Imagery space of American poetry: linguocognitive aspect]. Doctor's thesis. Kyiv. 476 p. [in Ukrainian].
4. Volkova S.V. (2015) *Mifolorni obrazy v suchasnykh amerindyanskykh prozovykh tekstakh* [Mythologic Images in Modern Amerindian Prosaic Texts]. Kherson: Ailant, 340 p. [in Ukrainian].
5. Vorobei N.V. (2011) *Etnokulturna kartyna svitu v afro-amerykanskoï poezii: lnhvokohnityvnyi ta lnhvokulturolohichnyi aspekty* [Ethnocultural Picture of the World in the African American Poetry: Linguistic, Cognitive and Cultural Aspects]. Extended abstract of doctor's thesis. Khersonskiy derzhavnyi universytet. Kherson. 22 p. [in Ukrainian].
6. Vorobiova O.P. (2020). *Kohnityvna poetika: spektr problemyky i napriamy doslidzhen* [Cognitive Poetics: Spectrum of Issues and Research Directions]. *Studia Philologica*, (1). pp. 11-22. DOI: [10.28925/2311-2425.2020.142.] [in Ukrainian].
7. Hryshchenko Ya.S. (2013). *Dyskursyvni tvoriv: kohnityvno-prahmatychnyi vymir (na materialii anhliiskoi ta amerykanskoï poezii XVII - XX stolittia)* [Cognitive and Pragmatic Aspect of Poetry Discursiveness in English and American Verses of the 17th – 20th Centuries.]. Extended abstract of doctor's thesis. Kyiv. 19 p. [in Ukrainian].

8. Drozdovskiy D. (2009). Narodzhennia tekstu z dukhu zemli (pro spetsyfyku suchasnoi novozelandskoi poezii) [The birth of the text out of the spirit of land (about the peculiarities of modern New Zealand poetry)]. *Vsesvit*. № 3–4. P. 172–181. Retrieved from <http://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/560/41>. [in Ukrainian].
9. Zabolotska O.V. (2012). Imperatyvni syntaksychni konstruksii v anhlomovnomu poetichnomu dyskursi: kohnityvno-prahmatychnyi aspekt [Imperative Syntactic Constructions in English Poetic Discourse: Cognitive and Pragmatic Aspects]. Doctor's thesis. Kherson. 241 p. [in Ukrainian].
10. Kolesova (Tsapiv) A.O. (2012). Khudozhnyi obraz Kokhanoyi / Kokhanoho v anhlomovnykh poetichnykh tekstakh XIX–XX stolittia: linhvokohnityvnyy ta hendernyy aspekty [The Artistic Image of Beloved in English Poetic Texts of the 19th–20th centuries: Linguocognitive and Gender Aspects]. Doctor's thesis. Kherson. 210 p. [in Ukrainian].
11. Makarova O.A. (2019). Obraz zhinky v avstraliyskykh khudozhnykh tekstakh XX stolittia: linhvokohnityvnyy i kul'turolohichnyy aspekty [The Image of Woman in Australian Artistic Texts of the 20th century: Linguocognitive and Cultural Aspects]. Extended abstract of doctor's thesis. Kherson. 22 p. [in Ukrainian].
12. Marina O.S. (2004). Kontrastyvni tropy j fihury v amerykans'kij poeziji modernizmu: linhvokohnityvnyy aspekt [Contrastive Tropes and Figures in American Modernist Poetry: Linguocognitive Aspect]. Extended abstract of doctor's thesis. Kyiv. 19 p. [in Ukrainian].
13. Martyniuk A.P. (2011). Slovnyk osnovnykh terminiv kohnityvno-dyskursyvnoyi linhvistyky [Dictionary of key terms in cognitive-discourse linguistics]. Kharkiv: Kharkiv National University named after V.N. Karazin. 196 p. [in Ukrainian].
14. Nikonova V.G. (2008). Kontseptualnyy prostir trahichnoho v piyesakh Shekspira: poetikokohnityvnyy analiz [Conceptual space of the tragic in Shakespeare's plays: poetico-cognitive analysis]. Doctor's thesis. Kyiv. 558 p. [in Ukrainian].
15. Prykhodko A.M. (2008). Kontsepty i kontseptosystemy v kohnityvno-dyskursyvnyi paradymii linhvistyky [Concepts and concept systems in the cognitive-discursive paradigm of linguistics]. *Zaporizhzhia: Premier*. 332 p. [in Ukrainian].
16. Sviridova Yu.O. (2015). Peizazhnyy obraz v avstraliys'kij poeziyi XX stolittia: linhvokohnityvnyy ta linhvosynergetychnyy aspekty [Landscape image in Australian poetry of the 20th century: cognitive-linguistic and linguosynergetic aspects]. Extended abstract of doctor's thesis. Kherson. 24 p. [in Ukrainian].
17. Shevchenko I.S. (2005). Kohnityvno-prahmatychni doslidzhennya dyskursu [Cognitive-pragmatic studies of discourse]. *Dyskurs yak kohnityvno-komunikatyvnyy fenomen* [Discourse as a cognitive-communicative phenomenon]. Kharkiv: Konstanta. pp. 105–117. [in Ukrainian].
18. Carston R. (2002) Linguistic Meaning, Communicated Meaning and Cognitive Pragmatics. *Mind and Language*. Vol. 17. № 1–2. P. 127–148.
19. Duppe C. R. (2004) Poetic (Re) Negotiation of Home in New Zealand Women's Poetry of the 20th century: PhD thesis. Freiburg. 228 p.
20. Fauconnier G. (1997) Mappings in Thought and Language. Cambridge : Cambridge University Press. 205 p.
21. Freeman M. (2000) Poetry and the scope of metaphor: Toward a cognitive theory of literature. *Metaphor and Metonymy at the Crossroads. A Cognitive Perspective*. Berlin, N.Y.. P. 253–283.
22. Harris N.M. (1992) MAKING IT NEW: "modernism" in B.E. Baughan's New Zealand poetry: a thesis presented in fulfilment of the requirements for the Degree of Doctor of Philosophy. University of Canterbury. 263 p.
23. Kovecses Z. (2000) Metaphor and emotion: language, culture, and body in human feeling. Cambridge University Press. 224 p.
24. Lakoff G., Jonson M. (1980) Metaphors We Live By. Chicago : Chicago University Press. 242 p.
25. Newton J. (2014) Poetry. *Te Ara – the Encyclopedia of New Zealand*. URL: <http://www.TeAra.govt.nz/en/poetry> (accessed 14.07.2019).
26. Tsur R. (1992) Toward a Theory of Cognitive Poetics. Amsterdam : Elsevier Science Publishers. 549 p.
27. Turner M. (1998) The Literary Mind: The Origin of Thought and Language. N.Y., Oxford : Oxford University Press. 187 p.

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. **NZEPC** – New Zealand Electronic Poetry Centre (n.d.). Retrieved from <https://www.nzepc.auckland.ac.nz/index.asp> (accessed: 16.04.2020).
2. **PWK** – Waitiri R., & Sullivan R. (Eds.). (2014). Puna Wai Kōrero: An Anthology of Māori Poetry in English. Auckland University Press. Kindle Edition. 402 p.
3. **TAR-1** – Tarot #1 (2020) Ptikake Press. 64 p. Retrieved from <http://www.tarotpoetry.nz/wp-content/uploads/2020/11/Tarot-01.pdf> (accessed: 20.12.2022).
4. **TAR-2** – Tarot #2 (2021) Ptikake Press. 64 p. Retrieved from <http://www.tarotpoetry.nz/wp-content/uploads/2021/05/Tarot-2.pdf> (accessed: 20.12.2022).
5. **TAR-5** – Tarot #5 (2022) Ptikake Press. 64 p. Retrieved from <http://www.tarotpoetry.nz/wp-content/uploads/2022/11/Tarot-05.pdf> (accessed: 21.05.2023).

УДК [81'37:82.1(73)]:81'42

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2023-1-8>**ДЕЙКТИЧНИЙ ПРОСТІР АМЕРИКАНСЬКОГО ПОЕТИЧНОГО МОВЛЕННЯ**

Поторій Наталія Володимирівна,
кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри англійської філології та світової літератури
імені професора Олега Мішукова
Херсонський державний університет
nataliapotori@ukr.net
orcid.org/0000-0002-4181-6829

Кіщенко Юлія Володимирівна,
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
завідувачка кафедри англійської філології та світової літератури
імені професора Олега Мішукова
Херсонський державний університет
yuliyavlad360@gmail.com
orcid.org/0000-0002-0899-7322

Статтю присвячено способам аналізу поетичних творів крізь призму функціонування дейктичних одиниць, що пов'язані зі змістом тексту, підпорядковані йому, й безпосередньо виступають показниками індивідуального стилю автора та дозволяють сприймати поетичний текст як певну реальність. Автори підкреслюють, що саме поетичний текст дозволяє у найбільш повній мірі розкрити приховані смисли мовних одиниць, зокрема, тих, що виступають дейктичними маркерами.

Простежено історичну еволюцію поняття "дейксис"; встановлено, що воно означає вказівку на значення або функцію мовної одиниці, що виражається лексичними та граматичними засобами. Особливу увагу зосереджено на потенціалі займенникових одиниць, як дейктичних знаків, виступати засобами референції. Висловлено думку, що на відміну від когнітивного підходу, який зорієнтований на розробку моделі репрезентації знань, втілених у категорії займенника у поетичному тексті, семіотичний підхід спрямований на пояснення процесу створення смислу й нових значень з урахуванням знакової природи займенника.

Автори доводять, що в поетичному тексті простір може зужуватися чи розширюватися за баченням автора для найбільш точної реалізації задуму. У тексті присутній графічний простір, якому властива, передусім, реальність, а також семантичний простір з підтекстами та алюзіями. Однією з найважливіших функцій художнього простору видається вказівка на локалізацію персонажів. Вона втілюється в основному через функціонування вказівних займенників (this, that, these, those).

Стаття наголошує на тому, що в поетичному мовленні простір виступає ключовим чинником творення художності. У поезії простір окреслюється завдяки зверненню до географічних об'єктів, а також через розташування осіб і предметів.

Вказівні слова, а саме, займенники, відносяться до головних знаків мови, за якими ідентифікуються просторові та часові орієнтири, визначаються події та персонажі у поетичному тексті.

Ключові слова: дейктичні одиниці, індивідуальний стиль автора, дейктичні маркери, графічний простір, семантичний простір, часові та просторові орієнтири.

DEICTIC SPACE OF AMERICAN POETIC SPEECH

Potorii Nataliia Volodymyrivna,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Philology and World Literature
named after Professor Oleg Mishukov
Kherson State University
nataliapotori@ukr.net
orcid.org/0000-0002-4181-6829

Kishchenko Yuliya Volodymyrivna,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
The Head of the Department of English Philology and World Literature
named after Professor Oleg Mishukov
Kherson State University
yuliyavlad360@gmail.com
orcid.org/0000-0002-0899-7322

The article is devoted to methods of analyzing poetic works through the prism of the functioning of deictic units that are related to the content of the text, subordinate to it, and directly act as indicators of the author's individual style and allow perceiving the poetic text as a certain reality. The authors emphasize that it is the poetic text that allows the most complete disclosure of the hidden meanings of language units, in particular, those that act as deictic markers.

The historical evolution of the concept of "deixis" is traced; it is established that it means an indication of the meaning or function of a linguistic unit expressed by lexical and grammatical means. Special attention is focused on the potential of pronouns, as deictic signs, to act as means of reference. The opinion is expressed that, unlike the cognitive approach, which is focused on creating a model of knowledge representation embodied in the category of a pronoun in a poetic text, the semiotic approach is aimed at explaining the process of creating a sense and new meanings, taking into account the symbolic nature of the pronoun.

The authors prove that the description of space in a poetic text has its own specificity: it can be narrowed or expanded according to the author's vision for the most adequate realization of their intention. The text has a graphic space characterized by reality, as well as a semantic space with subtexts and allusions. One of the most important functions of the artistic space seems to be the indication of the characters' location. This function is implemented mainly with the help of demonstrative pronouns.

Thus, indicative words, pronouns in particular, belong to the key language signs that indicate the spatial and temporal coordinates of the poetic text. In addition, deictic words perform the function of concretizers of the action's duration in time and space dimensions.

Key words: *deictic units, author's individual style, deictic markers, graphic space, semantic space, temporal and spatial reference points.*

Вступ. Особливістю лінгвістики останніх років є дослідження мови у рамках функціонального аспекту, зокрема, при вивченні її категоріальних одиниць, що сприяє дослідженню не лише внутрішньої структури тексту, а й номінативних одиниць різних рівнів, з яких він складається. При аналізі дейктиків увага мовознавців (Green (1997), Lyons (1985), Stockwell (2002), Бабушко (1998), Бистров (2015), Гуменюк (2012), Мартинюк (2004), Петренко (2008), Терехова (1998)) концентрувалася на їхній функціональній специфіці та манері прояву у мовній системі загалом, а також у прозовому та поетичному текстах. За нашими спостереженнями, саме поетичний текст дозволяє у найбільш повній мірі розкрити приховані смисли мовних одиниць, зокрема, тих, що виступають дейктичними маркерами. Саме у поезії роль займен-

никових та прислівникових слів полягає в адекватному тлумаченні категорій простору і часу. Тож, **актуальність** теми дослідження мотивована необхідністю розробки напрямків і прийомів аналізу художнього простору і часу, зокрема, крізь призму функціонування дейктичних одиниць, що пов'язані зі змістом тексту, підпорядковані йому, і безпосередньо виступають показниками індивідуального стилю автора та дозволяють сприймати поетичний текст як певну реальність. **Об'єктом дослідження** виступають вказівні слова (дейктики). **Предмет вивчення** становлять властивості функціонування дейктичних одиниць при актуалізації художнього простору і часу в американській поезії. **Метою статті** є розкриття форми, значення і ролі художнього простору і часу через функціонування дейктичних маркерів. **Завдання** полягають

в інтерпретації поняття “дейксис”, розгляді основних його видів і функцій та у дослідженні особливостей актуалізації художнього часу і простору поетичного тексту з урахуванням функціонування дійктичних одиниць.

1. Поняття “дейксис”. Поняття “дейксис” виникло ще в ту епоху, коли лінгвістика не виокремлювалася у самостійну науку. Древні мудреці були першими, хто звернув увагу не лише на норми усного мовлення, а й на самострій людської мови. Термін дейксис у лінгвістичній науці є вказівкою, яка що виражається лексичними та граматичними прийомами й засобами (Levinson, 2004: 97).

Сьогодні налічується немало критеріїв до формулювання значення дейксису як різнобічного лінгвістичного явища. Однією з основних функцій займенників є дійктична, тобто вони є своєрідними знаками, що відсилають до того акту мовлення, в якому використовуються. Під дейксисом розуміють вказування на такі елементи ситуації, як мовець, співрозмовник, час і місце тощо (Stockwell, 2002: 43). У широкому розумінні дейксис вказує на розташування, послідовну зміну станів чи явищ, курс руху предметів, подій, індивідів, про які йдеться, з огляду на їх кореляцію з місцем та часом, що задається актом мовлення, за участю одного мовця і хоча б одного слухача. Вузько дейксис розуміється як точка відліку, центральний фокус тексту, залежно від якого визначається дія, індивід або об’єкт (Lyons, 1975: 66-86). Іншими словами, дейксис інтерпретують як засіб ідентифікації контексту, представленого точками відліку “тут-зараз-я”, виокремлені К.Бюлером (Buhler, 1990).

Сучасна мова дозволяє не лише знатися на предметах та феноменах, а й знаходити логічну спорідненість між ними. Тому можна стверджувати, що дейксис є засобом використання мовних знаків, трактування яких підпорядковується фізичним параметрам комунікації, тобто її учасникам, часу і місцю. К.Бюлер вивчає дейксис як позначку часових і просторових контекстуальних параметрів і виокремлює три ключові види дейксису: контекстуальний, видимий та дейксис уявлення (Buhler, 1990). Контекстуальний (анафоричний) дейксис вказує на слово або словосполучення, що використовувалося у мовленні давніше. Видимий дейксис визначає те, що є у полі зору мовця зараз. Дейксис уявлення проектується на те, чого не бачить мовець і про що раніше не згадувалося. Проте такий дейксис вказує на повідомлення, що вже відоме співбесідникам на основі їх обізнаності предметом чи явищем, про які йдеться (Buhler, 1990).

Науковий підхід Р.Лакоффа, дозволяє типізувати дейксис як дискурсивний, темпорально-локальний та емоційний. Перші два є широкоживаними типами у лінгвістичній науці. А поява емоційного дейксису пояснюється недотриманням мовцем закономірностей функціонування дійктичних одиниць під впливом емоцій (Lakoff, Turner, 1989: 30).

У розумінні Дж.Лайонза дейксис є універсальною категорією, яка є дієвою на всіх мовних рівнях. Науковець трактує дейксис як локацію та ідентифікацію індивідів, об’єктів, процесів, подій, про які йдеться або до яких адресують (Lyons, 1975: 66–86).

Схожим є і підхід Ч.Філмора, який вбачає у дійктичних одиницях мови такі граматичні і лексичні одиниці, що сприяють у певному соціальному контексті визначити учасників акту спілкування, їхнє розташування у просторі й часі (Fillmore, 1985: 222). Принциповим фактом є те, що дейксис відображає позицію, точку зору споглядача.

2. Функціонування дійктичних одиниць в американській поезії. Ми схилиємося до думки, що на відміну від когнітивного підходу, який зорієнтований на розробку моделі репрезентації знань, втілених у категорії займенника у поетичному тексті, семіотичний підхід спрямований на пояснення процесу створення смислу й нових значень з урахуванням знакової природи займенника.

Враховуючи класифікацію Ч. Пірса за типом зв’язків між предметною формою знака і об’єктом, що вона позначає, всі знаки диференціюються як: 1) *іконічні*, що мають природну подібність з об’єктом, до якого вони відносяться; 2) *знаки-індекси*, що утворюються на основі відношення суміжності; 3) *знаки-символи*, засновані на умовній угоді про зв’язки між означуваним та тим, що означає (Atkin, 2022: 1).

Займенники класифікуються як слова, що функціонують як індексальні знаки, значення яких співвідноситься з окремим об’єктом та з почуттям індивіда, що їх використовує, такі займенники реалізують експресивне призначення, вони відображають внутрішню суть адресанта. Тому немає жодних підстав вважати, що займенники *I, you, we, this, that* є субститутами іменників, бо вони вказують на речі точно і прямо. Так, наприклад, використання займенника першої особи *we* у поетичному тексті вказує на те, що комунікатор має на увазі себе і ще когось, хто є поряд з ним, або й цілу групу осіб.

Коли мовець підсвідомо має намір змусити слухача зосередитись на співвідношенні між своїми думками й об’єктом, він уживає

займенники *this* або *that*, що перетворюються на індексальні знаки задля кращого чуттєвого і зорового сприйняття предмета чи явища. Використання займенників *this* і *that* у такому випадку не завжди пов'язане з відчуттям адресата у момент мовлення, а й з існуванням об'єкта, що маркований цим займенником, у сфері досвіду, пам'яті, уявлення, інших відчуттів.

Присвійні займенники *my, mine, our, ours, your, yours, his, her, hers, its, their, their*, наприклад, вважаються знаками-індексами, бо вони здатні ідентифікувати володаря або власника.

Щодо зворотних займенників (*myself, yourself, yourselves, herself, himself, itself, ourselves, themselves, oneself*), слід зазначити, що в них відсутнє чітке розмежування семантичного ознак. Вони вказують на те, що дія, виражена дієсловом у конкретному контекстуальному середовищі, не спрямована на певний об'єкт, а повертається на суб'єкт чи навіть переходить його простір, тобто ці займенники формують сферу того суб'єкта, який вони ідентифікують, й не впливають на інші об'єкти.

Іконічність також є характерною рисою займенників як мовних знаків. У поезії вона виявляється, по-перше, через порядок використання займенників (*you and I*), по-друге, у частому вживанні займенника *I*, що своїми зовнішніми обрисами копіює цифру 1 (один), і символізує самотність або ж індивідуальність. У цьому прикладі спостерігаємо співзвучність змісту і форми дейктичного знака, де ключовим виступає зміст, бо він окреслює форму, що впливає у результаті його саморозвитку.

Знаки-символи використовуються для передачі абстрактного змісту. Вони не мають природного зв'язку з позначуваними об'єктами. Це штучні, умовні знаки (Штерн, 1998: 131). Так, у поетичному тексті часто зустрічається використання поряд двох займенників *you and I* або *you-i, he and she*. Таке використання займенників мислиться як символ єднання, сили, могутності, продовження роду тощо.

У поетичному тексті дейктичні характеристики займенників вказують на те, що вони можуть як указувати на об'єкт або особу, так і замінити певні ситуації, тобто орієнтувати у просторі й часі, відновлювати та ідентифікувати події. Таким чином, займенники втілюють не лише результат аналогового, але й наративного (параболічного) мапування (Белехова, 2004: 169-177, 181-185). При цьому образ дейктичного маркера і тієї інформації, що за ним стоїть, формується у свідомості як кожного окремого індивіда, так і національної спільноти. Так, наприклад, постійне

вживання займенника жіночого роду (*she*) на позначення образу природи в американській поезії, дає можливість асоціювати природу з жінкою. І таким чином стереотипні образи стають знаковими.

При висвітленні проблеми аналізу дейктичних одиниць у поетичному тексті ми вважаємо доцільним звернутися до тих елементів, завдяки яким фіксується низка контекстуально обумовлених понять і значень. Зважаючи на те, що у нашому дослідженні основна увага зосереджена на особливостях реалізації функціональної семантики займенників, ми маємо на меті шляхом розкриття повного смислу займенникових слів реконструювати цілісний образ відповідного об'єкта чи предмета, позначеного номінативними одиницями, що аналізуються. Так, розглянемо один із поетичних текстів Е.Камінгса "plato told" – "Платон казав": *plato told / him: he couldn't / believe it (jesus / told him; he / wouldn't believe / it) lao / tsze / certainlt told him, and general / (yes / mam) / Sherman; / and even / (believe it or not) you / told him: I told him; we told him / (he didn't believe it, no / sir) it took / a nipponized bit of / the old sixth / avenue / el; in the top of his head: to tell / him* (Cummings, 1944).

Семантичний аналіз поетичного тексту дозволяє стверджувати, що займенник *he*, який у невеликому за обсягом тексті зустрічається 10 разів, набуває не лише статусу граматичної одиниці (займенник третьої особи однини чоловічого роду). Смисловий обсяг займенника *he* у цьому поетичному тексті передбачає, окрім граматичних характеристик, додаткове семантичне навантаження, що передає суть займенникового слова. Через займенник *he* впізнають солдата американської армії (особу чоловічої статі). Для відображення всього арсеналу значень займенника *he* у наведеному поетичному тексті звернемося до основних понять когнітивної лінгвістики, зокрема, до категоризації. Це когнітивно-семантична теорія систематизації значень слів у мовні й свідомості носія мови, що здійснюється у межах сформованої у його свідомості наївної картини світу (Штерн, 1998: 159-160). Аналіз поетичного тексту сприяє виокремленню у структурі займенника *he* мінімізованого типізованого знання, що становить ядро (прототип), навколо якого розміщені семантично споріднені слова, що, відповідно, належать до периферії як "менш прототипові", вторинні, похідні значення. При цьому, між основними та периферійними значеннями займенникової одиниці існує ланцюжковий зв'язок та семантична єдність. Найбільш прототиповим образом, який позначається займенником чоловічого роду *he*,

є ЧОЛОВІК, ДРУГ, КОХАНИЙ, БРАТ. Менш прототиповими вважаємо значення БОГА АНІМУСА, ЧОЛОВІЧОГО НАЧАЛА, і найбільш віддаленими компонентами семантичної структури є ГЕРОЙ, ВОЇН.

Така семантична структура займенника є результатом індивідуально-авторської інтерпретації поетичного тексту. У нашій роботі індивідуально-авторська картина світу досліджується в межах виділення займенникових одиниць, які вважаються ключовими словами, що виражають певний смисл і слугують для втілення основного змісту тексту.

У контексті нашого дослідження ми звертаємо увагу на роль дейктичних елементів у створенні композиції поетичного тексту, яка окреслюється у комбінації займенника з дієсловом. У деяких текстах образ персонажа може розкриватися одночасно у першій особі (*I*) й у третій особі (*he/she*). Наприклад, у містичній поезії Е.Робінсона “Luke Havergal” (Robinson, 1896), яка сприймається як монолог померлої коханої героя, що звучить як веління рухатися слідом за нею. У першому і четвертому куплетях героїня згадує про себе у третій особі (*she will call*), натомість у третьому куплеті – вжито займенник першої особи (*I come to tell you*). Така почергова зміна третьої й першої особи корелюється зі зміною теперішнього та майбутнього часу. При такому переході мають місце певні авторські показники. Крім того, переходи від третьої особи до першої, а потім знову до третьої відображають композиційну організацію ліричного поетичного тексту. Займенникові одиниці у цьому випадку виконують роль фрейму. Те саме бачимо і тоді, коли у кінці чи на початку поетичного тексту автор раптом апелює до другої особи, хоча у самому тексті не спостерігаємо вживання займенника *you*.

У поезії А.Макліша “You, Andrew Marvell” (MacLeish, 1930) автор звертається до знамого поета Е.Марвела, у творах котрого розкривається проблема швидкого бігу часу, вживаючи займенник другої особи *you* у назві вірша. Далі у самому поетичному тексті особові займенники взагалі відсутні. Позаяк цю поезію можемо розуміти не лише як відчуття перебігу часу, а й як прихід старості, автор, певно, не бажає бути співучасником цієї пригоди. І тому брак особових займенників у запропонованому поетичному тексті пояснюється дистанціюванням автора. Отже, дейктичні одиниці, що містять найбільш значущу, ключову інформацію, локалізуються автором у тексті там, де їх найпевніше можна помітити, зокрема, у заголовку, у першому рядку тексту та наприкінці.

У тексті простір, як правило, окреслюється завдяки зверненню до географічних об’єктів, а також через розташування осіб і предметів.

У поетичному тексті обриси простору мають свої ознаки. Простір може бути обмеженим або, навпаки, розширеним за баченням автора для відповідної реалізації його замислу. Тексту властивий графічний простір, що співвідноситься, передусім, з реальністю, а також семантичний простір, який містить підтексти, алюзії.

Художній простір американської поезії розкриває одну з найважливіших функцій – вказівку на місцеперебування персонажів, що актуалізується через вживання вказівних займенників, інколи особових, заперечних тощо. В окремих прикладах зафіксовані номінативні одиниці на позначення простору або часу, завдяки яким можна уявити місце, з якого ведеться оповідь у поетичному тексті. Вагома роль тут належить вказівним займенникам *this, that, these, those*. Так, А. Макліш у своїй поезії “Empire Builders” у ролі куратора музею проводить оглядову екскурсію. Вказівний займенник *this* допомагає зрозуміти, що автор веде розповідь з тієї локації, де відбувається подія. [...] / *This is Mister Harriman making America* / [...] / *This is Commodore Vanderbilt making America* / [...] / *This is J.P. Morgan making America* / *This is Mister Mellon making America* / [...] / *This is the Bruce is the Barton making America* / [...] (MacLeish, 1933).

Вказівний займенник *this* у цьому випадку вказує як на місце епізоду, так і на час. Його багатократне згадування відтворює повторюваність події, що змальовується, наголошуючи у такий спосіб на її пересічності. Час при цьому зупиняється, бо він відтворений не через дійство, що еволюційно прогресує, а крізь призму циклічного копіювання одного явища. У нашому прикладі таким є займенник *this*.

Вказівні займенники, що виступають у поетичному тексті показниками осягання його семантичного простору, сприяють у формулюванні поняття «хронотоп». Розглянемо фрагмент з наступного поетичного тексту: *Those hours when happy hours were my estate, / Entailed, as proper, for the next in line, / Yet mine the harvest, and the title mine – / Those acres, fertile, and the furrow straight* (Millay, 1941). У наведеному фрагменті дейктик *those* у комбінації з іменниками на позначення часу (*hours*) і простору (*acres*) ідентифікує хронотоп, який є суттєвим для реалізації авторського задуму. Завдяки вживанню вказівного займенника у множині, авторка створює відчуття віддаленого простору. У випадку відсутності займенника *those* відчуття розлогого простору втрачається. Таким чином, вказівні

займенники у поетичному тексті функціонують у просторово-зображальну значенні.

Суттєвою відмінністю між вказівними займенниками *this/these* і *that/those* у поетичному мовленні є те, що займенник *this/these* ідентифікує об'єкти зовнішнього простору, які сприймаються у момент мовлення, натомість займенник *that/those* вказує на об'єкти, що наявні в пам'яті чи уявленні.

Висновки. Таким чином, новий погляд на феномен дейксиса припускає його виокремлення як універсальної категорії, що ідентифікується на всіх рівнях мови і слугує для визначення учасників мовленнєвого акту, на ступінь віддаленості об'єкта, про який йдеться, на часове обмеження факту чи події, про яку повідомляється.

Дейктичні одиниці в американських поетичних текстах виконують роль вказівок та орієнтирів у просторі і часі. У розглянутих нами поетичних текстах форми, зміст і функції художнього простору переважають над часовими. У поетичному мовленні простір і час є ключовими чинниками продукування художності, що сприяють розпізнаванню внутрішнього світу героя, інтенсифікують уяву читачів. Дейктичні одиниці, а саме, займенники, належать до першорядних мовних знаків, які ідентифікують просторові та часові елементи поетичного тексту, характеризують та відновлюють минулі події, змальовують персонажів, реалізують функцію конкретизаторів тривалості дії у просторових і часових параметрах. Вони містять згорнуту інформацію, імпліцитно чи експліцитно виражену у певному контексті, а тому отримують семантичне навантаження. І оскільки в поетичному тексті займенники мають багатозарову семантичну структуру завдяки різним факторам (контекстуальному оточенню, сполучуваності з іншими номінативними одиницями, інтертексту, зв'язкам, що мотивовані змістом поетичного тексту), вони, виступаючи мовними знаками, є інформативно значущими і виявляють здатність актуалізувати індивідуальні замисли автора.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бєлєхова Л.І. Словесний образ в американській поезії: лінгвокогнітивний аспект. Херсон: Айлант, 2004. 376 с.
2. Штерн І.Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики: енциклопедичний словник. Київ: Артєк, 1998. 335 с.
3. Atkin Albert. Peirce's Theory of Signs. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/peirce-semiotics/?ref=superjump>
4. Fillmore Ch. Frames and the semantics of understanding. *Quaderni di Semantica*. 1985. № 6 (2). P. 222–2.
5. Green K. The shifting origo and the deictic centre of orientation. *Language and the Subject*. Amsterdam (Atlanta): GA, 1997. P. 87–93.

6. Lakoff G., Turner M. *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: The University of Chicago Press, 1989. 230 p.
7. Lyons J. *Deixis as a source of reference. Formal Semantics of Natural Language*. L., N.Y.: Academic Press, 1975. P. 66–86.
8. Stockwell P. *Cognitive Poetics*. London, New York: Routledge, 2002. 188 p.
9. *The Handbook of Pragmatic/ Ed. by Laurence R. Horn and Gregory Ward*. Oxford, Blackwell Publishing, 2006. URL: <https://www.felsemiotica.com/descargas/Horn-Laurence-R.-and-Ward-Gregory-Ed.-The-Handbook-of-Pragmatics.pdf>
10. *Theory of Language. The Representational Function of Language/ Karl Buhler; translated by Donald Fraser Goodwin*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 1990. URL: https://books.google.com.ua/books?id=YQ1CAAAAQBAJ&pg=PA91&hl=uk&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false

REFERENCES:

1. Belehova L.I. (2004). *Slovesnyi obraz v Amerykanskii Poezii: lingvo-kognitivnyi aspect* [Verbal Image in American Poetry: linguistic-cognitive aspect]. Kherson: Ailant, 376 p. [in Ukrainian].
2. Shtern I.B. (1998). *Vybrani topiky ta leksikon suchasnoi lingvistyky: entsyklopedychnyi slovnyk* [Selected Topics and Lexicon of Modern Linguistics: an encyclopedic dictionary]. Kyiv: Artek, 335 p. [in Ukrainian].
3. Atkin Albert. Peirce's Theory of Signs. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/peirce-semiotics/?ref=superjump>
4. Fillmore Ch. Frames and the semantics of understanding. *Quaderni di Semantica*. 1985. № 6 (2). P. 222–2.
5. Green K. The shifting origo and the deictic centre of orientation. *Language and the Subject*. Amsterdam (Atlanta): GA, 1997. P. 87–93.
6. Lakoff G., Turner M. *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: The University of Chicago Press, 1989. 230 p.
7. Lyons J. *Deixis as a source of reference. Formal Semantics of Natural Language*. L., N.Y.: Academic Press, 1975. P. 66–86.
8. Stockwell P. *Cognitive Poetics*. London, New York: Routledge, 2002. 188 p.
9. *The Handbook of Pragmatic/ Ed. by Laurence R. Horn and Gregory Ward*. Oxford, Blackwell Publishing, 2006. URL: <https://www.felsemiotica.com/descargas/Horn-Laurence-R.-and-Ward-Gregory-Ed.-The-Handbook-of-Pragmatics.pdf>
10. *Theory of Language. The Representational Function of Language/ Karl Buhler; translated by Donald Fraser Goodwin*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 1990. URL: https://books.google.com.ua/books?id=YQ1CAAAAQBAJ&pg=PA91&hl=uk&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ:

1. <https://allpoetry.com/poem/13587560-plato-told-by-e.e.-cummings> (accessed 26 May 2023).
2. <https://www.everseradio.com/empire-builders-by-archibald-macleish/> (accessed 26 May 2023).
3. <https://www.poetryfoundation.org/poems/43003/you-andrew-marvell> (accessed 25 May 2023).
4. <https://www.poetryfoundation.org/poems/46465/luke-havergal> (accessed 27 May 2023).
5. <https://voetica.com/voetica.php?collection=1&poet=600&poem=3736> (accessed 27 May 2023).

УДК [81'27:81'373.47]:316.77

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2023-1-9>**ПРАГМАТИКА ТА СЕМАНТИКА ЕКСПРЕСИВІВ**

Приходько Ганна Іллівна,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри англійської філології та лінгводидактики
Запорізький національний університет
anna.prikhodko.55@gmail.com
orcid.org/0000-0001-6220-5333

Приходченко Олександра Олексіївна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Запорізький національний університет
prihodchenkoaleksandra@gmail.com
orcid.org/0000-0002-8468-2453

Статтю присвячено розгляду мовленнєвих актів, які відносяться до класу експресивів. Загальне структурне членування людського мовлення детерміновано типологічною диференціацією мовленнєвих актів, що становлять живий мовленнєвий простір. Ідентифікацією різних типів висловлювань, їх структурним та функціональним аналізом займається теорія мовленнєвих актів. Експресивність мовлення, його прояв відноситься до кардинальних і досить популярних лінгвістичних проблем, оскільки вона пов'язана з емоційним ставленням мовця до адресата і до змісту мовлення. Метою запропонованої розвідки є дослідження природи та складу класу експресивів. Експресиви можна в цілому охарактеризувати як двосторонній мовленнєвий акт, який може виступати у функції ініціації діалогічної інтеракції або бути реакцією на зовнішній (вербальний чи невербальний) стимул, але, як правило, експресиви починають інтеракцію, вони здійснюються як би «поза мовленнєвим контекстом». Експресивні мовні акти розглядаються як акти, що реалізують інтенцію вираження психологічного стану та здійснення емоційного впливу на адресата. Умовами успішності експресивів є такі: емоційний стан або емоційне ставлення мовця; позитивна чи негативна зарядженість експресивних висловлювань; умова щирості. До складу експресивів включають мовленнєві акти оцінки, оскільки вони є «приватним випадком» оцінних мовленнєвих актів. Пропонується виділяти в межах класу експресивів два підкласи мовленнєвих актів: соціативи – мовленнєві акти вираження визнання мовцем слухача як члена однієї з ним соціальної групи, що виражається у певних стандартних ситуаціях (вітання, вибачення, привітання, співчуття, подяка, жаль, тост, співчуття, благословення); емотиви – мовленнєві акти вираження емотивно-оціночного відношення та емоційного впливу, до яких мовець вдається як до санкцій, що регулюють виконання слухачем своїх соціальних та міжособистісних ролей (похвала, осуд, комплімент, образа). Ці мовленнєві акти здійснюються з різними цілями, за різних умов, спираються на різні канонічні мовленнєві та категоріальні ситуації.

Ключові слова: мовленнєвий акт, експресивність, пропозиція, умови успішності, соціативи, емотиви.

PRAGMATICS AND SEMANTICS OF EXPRESSIVES

Prihodko Ganna Illivna,
Doctor of o Philological Sciences, Professor,
Professor at the Department of English Philology and Linguodidactics
Zaporizhzhia National University
anna.prikhodko.55@gmail.com
orcid.org/0000-0001-6220-5333

Prykhodchenko Olexsandra Olexsiivna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages for Specific Purposes
Zaporizhzhia National University
prihodchenkoaleksandra@gmail.com
orcid.org/0000-0002-8468-2453

The article is devoted to the consideration of speech acts that belong to the class of expressives. The general structural division of human speech is determined by the typological differentiation of speech acts that make up the living speech space. The theory of speech acts deals with the identification of different types of utterances, their structural and functional

analysis. Expressiveness of speech, its manifestation is one of the cardinal and quite popular linguistic problems, as it is related to the emotional attitude of the speaker to the addressee and to the content of the speech.

The purpose of the proposed survey is to study the nature and composition of the class of expressives. Expressives can generally be characterized as a two-way (reciprocal) speech act, which can act as the initiation of dialogic interaction or be a reaction to an external (verbal or non-verbal) stimulus, but, as a rule, expressives initiate interaction, they are carried out, as it were, "outside the speech context". Expressive speech acts are considered as acts that realize the intention of expressing a psychological state and exerting an emotional influence on the addressee. The conditions for the success of expressives are as follows: emotional state or emotional attitude of the speaker; positive or negative charge of expressive statements; condition of sincerity. Expressives include evaluative speech acts, as they are a "private case" of evaluative speech acts. It is proposed to distinguish two subclasses of speech acts within the class of expressives: sociatives speech acts expressing recognition by the speaker the listener as a member of the same social group, which is expressed in certain standard situations (greetings, apologies, congratulations, sympathy, thanks, regret, toast, sympathy, blessing); emotives are speech acts expressing an emotional-evaluative relationship and emotional impact, which the speaker uses as sanctions that regulate the listener's performance of his social and interpersonal roles (praise, condemnation, compliment, insult). These speech acts are carried out with different goals, under different conditions, based on different canonical speech and categorical situations.

Key words: speech act, expressiveness, proposition, success conditions, sociatives, emotives.

Вступ. Мовленнєва діяльність людини – це величезний масив різнорідних за формою, протяжністю і будовою висловлювань, зумовлених іллокутивними компонентами, індивідуальними інтенціями і мотивами, які пронизані емоціями суб'єкта.

Загальне структурне членування людського мовлення детерміновано типологічною диференціацією мовленнєвих актів, що становлять живий мовленнєвий простір. Ідентифікацією різних типів висловлювань, їх структурним та функціональним аналізом займається теорія мовленнєвих актів (Бацевич, 2004; Шепетяк, 2008: 93 – 105; Austin, 1962).

Одним із об'єктів її розгляду є експресивні мовленнєві акти – клас мовленнєвих дій, які відрізняються тим, що їх виконавець у своїх діях висловлює внутрішні стани певного типу – а саме «почуття», «емоції», «думки» у широкому сенсі слова.

Експресивність мовлення, його прояв відноситься до кардинальних і досить популярних лінгвістичних проблем, оскільки вона пов'язана з емоційним ставленням мовця до адресата і до змісту мовлення. (Хіміч, 2018: 241–242). Експресивні мовленнєві акти, що виражають психологічні стани комунікантів, мають особливу соціальну значущість у процесі міжособистісної комунікації. Але незважаючи на окремі успіхи та досягнення в галузі їх вивчення, залишилося ще безліч лакун, які чекають заповнення дослідженнями втілюваних в експресивах інтенцій суб'єкта, взаємодії комунікантів, впливу комунікативної ситуації, а також психолого-лінгвістичних особливостей мовної особистості. Це і становить мету запропонованої розвідки.

Ще одним мотивом звернення до групи експресивних мовленнєвих актів є відсутність їхнього комплексного опису, всі емпіричні досягнення вивчень експресивів не вихо-

дили досі за рамки аналізу окремих представників цього класу. Одним з основних завдань цієї статті є узагальнення та інтеграція вже вивченого, детальний аналіз семантичних та прагматичних особливостей експресивних мовленнєвих актів, що виражають широкий спектр інтенцій носіїв мови, виявлення мовних механізмів створення експресивності.

Експресивні мовленнєві акти розглядаються як акти, що реалізують інтенцію вираження психологічного стану та здійснення емоційного впливу на адресата. Іноді вона поєднується з іншими інтенціями, будучи похідною або впливаючи з них. Однак це не робить комунікацію утрудненою: основні, провідні інтенції зчитуються адресатом, оскільки прагматичне розуміння базується на досить широкому наборі мовної та позамовної інформації, що включає знання про властивості граматичної структури висловлювання, його паралінгвістичні характеристики, про особливості комунікативної ситуації, про адресат, світ тощо.

Для того, щоб встановити межі експресивного класу іллокутивних актів, необхідно визначити умови їх успішного та досконалого виконання, тобто умови, виконання яких гарантуватиме успішність такого мовленнєвого акта при його виголошенні мовцем. При формулюванні правил успішності ми спираємося на схему Дж. Сьорля, розроблену ним для всіх мовленнєвих актів (Searle, 2005).

Природа класу експресивів. Саму загальну сутність експресивного мовленнєвого акту можна сформулювати в такий спосіб: мовець щиро і з експресією вимовляє висловлювання у присутності адресата, висловлюючи певний пропозиційний зміст, що стосується адресата чи за яке адресат відповідає.

Вступною (попередньою) умовою успішності експресивів є умова, що мовець, виголошуючи висловлювання і формулюючи через

нього деяке судження, маніфестує емоційний стан або емоційне ставлення. Експресивний мовленнєвий акт повинен бути здійснений самим мовцем і не може стосуватися події, що ще не відбулася.

Вимовляючи висловлювання мовець виражає пропозиціональний зміст, значення якого таке: якщо вираз пропозиції правдивий щодо об'єкта чи суб'єкта, воно є істинним, тобто має сенс і до самого факту висловлювання пропозиції з експресією. Цю умову можна назвати умовою змісту.

Наступна (істотна) умова залежить від позитивної чи негативної зарядженості експресивних висловлювань, тобто від того зацікавлений або не зацікавлений адресат у проголошенні мовцем промови, яка виражає певний пропозиційний зміст.

Обов'язковою є умова щирості: мовець щирий при виголошенні висловлювання, що виражає пропозиціональний зміст. Відмінність між щирими і нещирими експресивами полягає в тому, що у разі нещирого експресиву мовець не відчуває маніфестованого висловлюванням психологічного стану, він не має наміру виконати те, що виражає пропозиція. У щирому експресивному висловлюванні мовець виголошує його, відчуваючи заявлений психологічний стан і маючи намір виконувати дію, що міститься у пропозиції.

Ситуація виголошення щирого експресивного висловлювання така, що вона змушує мовця вимовляти своє висловлювання з експресією. Щирим є і прагнення виправити ситуацію, виконати виражену пропозицією дію. Це певною мірою зближує експресиви з комісивами, основною ознакою яких є прийняття мовцем зобов'язань зробити щось стосовно слухача. Успішність експресиву багато в чому залежить від достатньої міри виразності виголошення такого висловлювання.

Сказане свідчить про те, що умова щирості має особливе значення при реалізації експресивних мовленнєвих актів. По-перше, можна стверджувати, що експресиви мають не загальну, а варіативну умову щирості, що змінюється в кожному конкретному мовленнєвому акті (Vanderveken, 1990: 127). Експресивні мовленнєві акти виражають психологічний (інтенціональний) стан або ставлення до будь-якої події/положення справ. Ставлення, що виражається експресивом (як правило, є емоційним) і є його умовою щирості.

Існування висловлювань, що не реалізують умову щирості, при проголошенні яких мовець не відчуває віддзеркалюваного ними психологічного стану, дає привід деяким лінгвістам не відносити конвенційні мов-

леннєві акти подяки, вибачення, привітання, побажання тощо до експресивів (Wierzbicka, 1972: 122–146).

На наш погляд, неправомірно відокремлювати щирі мовленнєві акти від нещирих і розглядати їх у межах різних категорій. Ми вважаємо, що вихідним, інваріантним (прототипним) є висловлювання, що відповідають умові щирості. Однак у зв'язку з повторюваністю, стереотипизацією ситуацій в окремих випадках вони перетворюються на формули, за якими дійсно не стоїть вираження сильних емоцій, які вимовляються машинально, тому що так прийнято. Ми розглядаємо їх як варіанти щирих експресивів – як клішовані, конвенційні мовленнєві акти. Такий підхід видається нам вірним, оскільки він уможливує опис класу мовленнєвих актів як таких, а також змісту, що виражається ними. За такого розуміння ми можемо визначити, наскільки нейтралізовано первинне прототипне значення, яке додаткове значення реалізує висловлювання, у якому співвідношенні ці значення знаходяться між собою.

Склад класу експресивів. Як показує представлений вище огляд термінологічних позначень класу експресивів, у лінгвістичній літературі немає загальноприйнятого, однозначного визначення такого типу мовленнєвих дій. Це викликано не тільки різними позиціями авторів щодо теорії мовленнєвих актів. Різноманітність самих експресивних актів (вираз почуттів і стосунків (Bird, 2002: 1–15) також утруднює точне встановлення меж класу експресивів, що підкреслюється у роботах про аналізований клас.

Справді, починаючи з піонерських робіт Дж. Остіна та Дж. Сьорля, до цього типу належать не одні й ті ж самі дії. Так, наприклад, Дж. Остін, крім типових актів вираження позитивного ставлення мовця до адресата (*вітання, подяки, вибачення* тощо), відносить до бехабітів (експресивам) також виклики на змагання, дуель тощо (Austin, 1962), і навіть висловлювання негативного ставлення мовця до вчинків, представленого дієсловами: *обурюватися, різко заперечувати, звинувачувати, скаржитися, протестувати, заперечувати* тощо. Таким чином, вже у Дж. Остіна є широке і не зовсім визначене розуміння класу бехабітів як такого, та включення до його складу актів, що наближені до тверджень та екзерситивів, про що писав сам Дж. Остін. Викликано це було відсутністю чітких критеріїв виділення різних типів мовленнєвих актів, на що потім критично вказував Дж. Серль, аналізуючи слабкості таксономії Дж. Остіна (Searle, 2005).

Пропонуючи інший спосіб класифікації мовленнєвих актів і формулюючи критерії їх виділення, Дж. Сьорль спочатку обмежує клас експресивів такими дієсловами: дякувати, вітати, вибачатися, співчувати, шкодувати, вітати. Потім до класу експресивів ним додаються такі дієслова: *хвалити і говорити компліменти* (Searle, Vanderveken, 1985). Як можна судити з наведених дієслів, клас експресивів трактується в даному випадку як мовленнєві акти, що мають на меті вираження позитивних почуттів мовця щодо будь-якого стану справ (події).

Дуже широко розуміється клас мовленнєвих актів, що відображають інтенцію мовця, в класифікації Б. Фрейзера (Fraser, 1975: 192), до якого поряд з актами експресивного характеру (*вітати, дякувати, співчувати* тощо), автор включає мовленнєві акти *питання, протесту, згоди*. У зв'язку з відсутністю критеріїв класифікації важко вирішити, на яких підставах вираження різних іллокуцій об'єднується в один тип.

Н. Р. Норрік визначає експресиви як акти, які виражають почуття, емоції, що виникають як реакція на певні ситуації, і включає до їх складу *вибачення, подяку, привітання, співчуття, осуд, скаргу, вітання, прощання, хвастощі* (Norrick, 1978: 179). При цьому Норрік Н. Р. не вважає почуття достатнім критерієм для диференціації експресивів, на його думку, присутність/відсутність щирого почуття є функцією ситуації і нерелевантно для конкретного мовленнєвого акту.

Погляди Норрік Н. Р. критикує С. Мартен-Кліф (Marten-Cleef, 1991), яка припускає, що експресиви призначені для того, щоб висловити щирі почуття мовця. Отже, почуття як психічний базис, вважає С. Мартен-Кліф, є головною характеристикою експресивів. У її класифікації групуються на основі аналогій та відмінностей *комплімент, привітання, побажання, вітання, подяка; глузування, тріумф; радість, надія; співчуття, жаль, вибачення, стурбованість; скарга, критика, лайка*. С. Мартен-Кліф не включає в цей клас похвалу та осуд, вважаючи, що їх метою є не вираження почуттів та переживань, а ознайомлення з певною системою цінностей. З аналізу виключається також похвальба, оскільки, на думку автора, цей мовленнєвий акт виконує насамперед функцію інформування адресата про певний стан справ.

У працях, присвячених іллокутивно-інтерактивній функції мовленнєвих актів, тобто функціонуванню мовленнєвих актів у складі більших одиниць комунікації, клас експресивів (етикетних мовленнєвих дій) включає

подяки, вибачення, привітання та побажання, тости, співчуття, прощання, та вибачення (Dominicy, Franken, 2001: 263–283; Moeschler, 2009). Порівняно з розглянутими вище складами класу експресивів у цих роботах з'являються нові одиниці: тости, прийняття подяки та вибачення. Побажання поєднуються з вітаннями, мабуть, на тій підставі, що у дискурсі вони часто виступають разом.

Наведені вище класифікації не включають мовленнєві акти оцінки (крім монографії С. Мартен-Кліф, яка розглядає серед інших експресивів комплімент). Наголошуючи на цьому факті, деякі дослідники пропонують виділити їх або в особливий клас, або зарахувати їх до асертивів (Myroniuk, 2017: 103–108). Ми вважаємо, що логічно віднести їх до експресивів, оскільки останні є «приватним випадком» оцінних мовленнєвих актів (White, 2016: 77–96). При такому широкому розумінні класу експресивів до нього включаються оцінні висловлювання на підставі спільності їхнього перлокутивного ефекту (викликати емоційну реакцію співрозмовника) з експресивами Дж. Сьорля. Таким чином, до класу експресивів вводяться акти *схвалення, несхвалення* (як оцінні мовленнєві акти), а також *образи, комплімент, похвала* (як мовленнєві акти, що містять оцінний елемент).

Отже, при підході, що враховує вираз і негативних почуттів мовця і перлокутивну мету даної мовленнєвої дії – емоційний вплив на слухача, заснований на схваленні та засудженні в широкому розумінні слова, до класу експресивів додаються нові мовленнєві акти: *схвалення, несхвалення, образа*.

Виходячи з вищесказаного, ми пропонуємо виділяти в межах класу експресивів два підкласи мовленнєвих актів:

- соціативи – мовленнєві акти вираження визнання мовцем слухача як члена однієї з ним соціальної групи, що виражається у певних стандартних ситуаціях (*вітання, вибачення, привітання, співчуття, подяка, жаль, тост, співчуття, благословення*);

- емотиви – мовленнєві акти вираження емотивно-оціночного відношення та емоційного впливу, до яких мовець вдається як до санкцій, що регулюють виконання слухачем своїх соціальних та міжособистісних ролей (*похвала, осуд, комплімент, образа*);

Ці мовленнєві акти здійснюються з різними цілями, за різних умов, спираються на різні канонічні мовленнєві та категоріальні ситуації.

Висновки. Експресивні мовленнєві акти як клас мовленнєвих дій, функцією яких є вираз мовцем різноманітних психологічних

станів (почуттів, емоцій, думок) і надання емоційного на адресата, викликають чималі суперечки серед дослідників.

Експресиви можна в цілому охарактеризувати як двосторонній мовленнєвий акт, який може виступати у функції ініціації діалогічної інтеракції або бути реакцією на зовнішній (вербальний чи невербальний) стимул, але, як правило, експресиви починають інтеракцію, вони здійснюються як би «поза мовленнєвим контекстом». Реакція на експресив залежить від освіти, виховання, віку та соціального статусу комунікантів, від їх індивідуальних особливостей як темперамент, характер, емоційність.

Сутність кожного експресиву конститує, окрім інтенції, пропозиція, яка формує певний стан справ у можливому світі. У мовленнєвих актах емотивного відношення та емоційного впливу вона включає вираз мовцем або оцінку об'єкта (позитивну в похвалі та компліменті, негативну в інвективі та осуді), або його ставлення до об'єкта. Ця частина, як правило, експлікована, вона є сутністю та метою виголошення висловлювань емотивного ставлення та емоційного впливу. Без вираження оцінки ці акти втрачають смисл і приречені на прагматичну невдачу. Перспективу дослідження вбачаємо у подальшому розгляді функціонування експресивів у різних типах дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Академія, (2009). 376 с.
2. Хіміч Р. С. Експресивна комунікація як об'єкт лінгвістичного дослідження. *Національна ідентичність в мові і культурі: зб. наук. праць / за заг.ред. А.Г. Гудманяна, О.Г. Шостак*. Київ: Талком, (2018). С.241 – 242.
3. Шепетяк О. Теорія мовленнєвих актів. *Вісник факультету романо-германської філології*, Вип. 3. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, (2008). С. 93 – 105.
4. Austin J. L. How to do things with words. Cambridge/Mass. : Harvard Univ. Press, (1962). 166 p.
5. Bird A. 'Illocutionary silencing,' *Pacific Philosophical Quarterly*, (2002). 83. P. 1–15
6. Dominicy M., Franken N. Speech Acts and Relevance Theory. *Essays in Speech Act Theory / Daniel Vanderveken and Susumo Kubo (eds.)*. Amsterdam : John Benjamins, (2001). P. 263–283;
7. Fraser B. Hedged Performatives. *Syntax and Semantics*. New York etc., (1975). Vol. 3: Speech Acts. P. 187–210.
8. Marten-Cleef S. Gefühle ausdrücken. Die expressiven Sprechakte. Göttingen : Kümmerle, (1991). II, 371 S.
9. Moeschler J. Pragmatic Theory, Lexical and Non-lexical Pragmatics. Berlin : de Gruyter, 2009. 272 p.
10. Myroniuk, T. Evaluative Responses in Modern English Fiction. *Advanced Education*, (2017). Vol. 8. P. 103–108.
11. Norrick N. R. Expressive Illocutionary Acts. *Journal of Pragmatics*. (1978). Nr. 3. P. 277–291.
12. Searle J. R. Speech Acts. 27th printing. Cambridge : Cambridge Univ. Press, (2005). 203 p.
13. Searle J. R., Vanderveken D. Foundations of Illocutionary Logic. Cambridge : University Press, (1985). 227 p.
14. Vanderveken D. Meaning and Speech Acts Volume I: Principles of Language Use. Daniel Vanderveken (Université du Québec à Trois-Rivières). Cambridge, England : Cambridge University Press, (1990). Vol. I. 244 p.
15. White P. R. R. Evaluative contents in verbal communication. *Rocci A; de Saussure L (eds.). Verbal communication*. (2016). Vol 3. P. 77 – 96.
16. Wierzbicka A. Acts of speech. *Wierzbicka, A. Semantic primitives*. Frankfurt am Main : Athenaum, (1972). P. 122 – 146.

УДК 811.112.2'42:070:004.738.5
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2023-1-10>

СПЕЦИФІКА СУЧАСНОГО ГАЗЕТНОГО НІМЕЦЬКОМОВНОГО ЗАГОЛОВКУ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОВІДНИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ НІМЕЧЧИНИ)

Солдатова Світлана Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри німецької та романської філології
Херсонський державний університет
sn.soldatova@gmail.com
orcid.org/0000-0003-1005-8399

Гоштанар Ірина Вікторівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
декан факультету української й іноземної філології та журналістики
Херсонський державний університет
goshtanar.irina@gmail.com
orcid.org/0000-0002-7547-5495

Стаття присвячена лінгвістичному аналізу сучасного німецькомовного газетного заголовку. Мета роботи полягає у комплексному дослідженні специфіки німецькомовного заголовку ХХІ століття в сучасних інтернет-виданнях Німеччини. Методологія цієї роботи заснована на застосуванні загальнонаукових та емпіричних методів дослідження, серед яких: критичний аналіз (дослідження проблеми заголовку у сучасних лінгвістичних студіях); теоретичний (узагальнення теоретичних відомостей про заголовок та заголовковий комплекс як один із постійних елементів архітекtonіки друкованого періодичного видання засобів масової інформації); метод індукції (для узагальнення конкретизації загальних висновків); описовий метод та метод контекстуального аналізу для виокремлення та аналізу емпіричного матеріалу дослідження. Встановлено, що німецькомовні заголовки ХХІ століття охоплюють найбільш актуальні проблеми сьогодення як: пандемія, вакцинація громадян, політична діяльність окремих лідерів Німеччини та інших країн, кліматичні зміни та катастрофи, пов'язані з цими змінами; проблеми міжнародної політики, вирішення військових конфліктів, збереження миру в Європі та і в цілому світі. Емпіричний матеріал дослідження дозволив виокремити низку стилістичних прийомів та фігур, якими насичені сьогоденні заголовки: антитеза, перелік, гра слів, метафора, модифікація фразеологічних одиниць. Доведено, що до лексичної організації заголовку залучаються спеціальні слова, терміни, професіоналізми з різних галузей суспільного буття, скорочення різного типу, а також зазначена провідна роль запозичень, англіїських зокрема. У дослідженні підкреслено тісний зв'язок заголовку із підзаголовком, що впливає у значній мірі на реципієнта і спонукає його до прочитання викладеного матеріалу.

***Ключові слова:** газетний заголовок, інтернет-видання, лексична організація, синтаксичні особливості, стилістичні засоби та прийоми, запозичення, типи речень, адресант-адресат, експресивні комунікативні одиниці мови.*

SPECIFICITY OF THE MODERN NEWSPAPER GERMAN TITLE (BASED ON THE MATERIAL OF LEADING GERMANY ONLINE PUBLICATIONS)

Soldatova Svitlana Mykolaivna,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of German and Romance Philology
Kherson State University
sn.soldatova@gmail.com
orcid.org/0000-0003-1005-8399

Hoshtanar Iryna Viktorivna,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Dean of the Faculty of Ukrainian and Foreign Philology and Journalism
Kherson State University
goshtanar.irina@gmail.com
orcid.org/0000-0002-7547-5495

The article is devoted to the linguistic analysis of a modern German-language newspaper headline. The purpose of the work is a comprehensive study of the specifics of the German-language headline of the 21st century in modern

online publications in Germany. The methodology of this work is based on the application of general scientific and empirical research methods, including: critical analysis (study of the title problem in modern linguistic studies); theoretical (generalization of theoretical information about the title and the title complex as one of the permanent elements of the architecture of a printed periodical of the mass media); the method of induction (for generalization of concretization of general conclusions); the descriptive method and the method of contextual analysis to isolate and analyze empirical research material. It has been established that the German-language headlines of the 21st century cover the most pressing problems of today, such as: pandemic, vaccination of citizens, political activities of individual leaders of Germany and other countries, climate change and disasters related to these changes; problems of international politics, resolution of military conflicts, preservation of peace in Europe and the world as a whole. Empirical material of the research made it possible to single out a number of stylistic techniques and figures that are saturated with today's headlines: antithesis, list, play on words, metaphor, modification of phraseological units. It is proved that the lexical organization of the title involves special words, terms, professionalism from various branches of social life, abbreviations of various types, and the leading role of borrowings, English in particular, is noted. The research emphasizes the close connection of the title with the subtitle, which has a significant impact on the recipient and prompts him to read the presented material.

Key words: newspaper headline, online publication, lexical organization, syntactic features, stylistic devices and techniques, borrowing, types of sentences, addressee-addressee, expressive communicative language units.

Постановка проблеми. Аналіз наукової літератури свідчить про значний інтерес до проблеми заголовків сучасних періодичних видань. Останнім часом газетний заголовок як складний феномен знаходиться в центрі уваги багатьох науковців (Кубанова, 2018; Шевченко, 2014; Фадєєва, 2017). Заголовок визначається як залежна форма газетного стилю. Заголовки мають просту форму (в більшості випадків) і їх завдання стисло викласти суть повідомлення. Заголовок виступає як певне комунікативне повідомлення, прагматичною настановою якого є адекватна передача задуму автора статті з метою певного спонукання читача до прочитання його матеріалу. Отже, заголовок виступає як певна лінгвістична одиниця, яка покликана в яскравій і короткій формі попередити читача про зміст статті, можливо тим самим зробити сприйняття статті більш чітким та зрозумілим.

Заголовок відносять до найважливішого компонента газетної інформації. Саме заголовок зосереджує увагу читача на найбільш цікавих, важливих, актуальних моментах газетної статті. Однак він не розкриває суті статті, чим спонукає реципієнта до ознайомлення з представленою інформацією більш детально (Фадєєва, 2017:138).

Аналіз досліджень. Дійсно, сучасний стан життя суспільства, який характеризується надто швидким темпом розвитку, знаходить відображення і у розвитку і видозмінах, які відбуваються у деяких засобах масової інформації. Сьогоднішній пересічний громадянин звертається найчастіше до електронних версій й друкованих видань, які мають свої переваги, а саме: яскравість, актуальність, поліфункціональність. На думку дослідників “замість консервативних, клішованих, нічим не примітних заголовків натрапляємо на яскраві, виразні назви статей” (Мовчан, Лаптева, 2019:138).

Дослідники аналізують ряд функцій, які притаманні журнальним та газетним заголовкам, де виокремлюють інформативну, оцінну, інтригуювальну та прагматичну функції (Мовчан, Лаптева, 2019:138-139). Окрема увага приділяється рекламній функції, яку “відрізняє стислість передачі основного матеріалу, а також неочікувана, іноді шокувальна інформація. Саме ця функція налаштовує читача на якусь певну реакцію” (Мовчан, Лаптева, 2019:139). Отже, заголовок реалізує декілька функцій, але лише при умові автора статті, самої власне статті та аудиторії, на яку розрахований матеріал.

У дослідження Кійко Ю. аналізуються жанрові особливості заголовків в порівняльному аспекті: у німецькому та українському газетних дискурсах. Німецькі й українські заголовки аналізуються в трьох типах газетних текстів: інформативному, біцентральному та аналітичному. Встановлено, що німецькі заголовки представлені в більшості випадків такими типами: іменникові конструкції, прості речення, складнопідрядні та складносурядні, де останні переважають лише в аналітичних типах тексту німецькомовних видань (Кійко, 2013:149). Автор статті наголошує, що “заголовок (заголовковий блок) як початковий елемент будь-якого тексту залежить від типу тексту і жанру” (Кійко, 2013:153). У статті чітко прописано, що для інформативних типів текстів є характерними насичені заголовки, які виражені простими реченнями, іменниковими конструкціями. Для інших типів текстів – біцентральних й аналітичних – притаманними є заголовки “виражені переважно простими реченнями, які передають центральну думку респондента ... або різноманітними синтаксичними конструкціями із залученням різних стилістичних засобів з метою привернення уваги адресата” (Кійко, 2013:153).

Фадеева К.М. детально вивчає інформативну, оцінну, спонукальну та інтригуючу функції англійських газетних заголовків. У дослідженні вивченню підлягають – стилістичні засоби прагматизації заголовків на різних мовних рівнях, а саме: на лексико-семантичному, морфологічному, фонологічному та синтаксичному (Фадеева, 2017). Визначаючи засоби прагматизації на лексичному рівні, авторка виокремлює багатозначні слова, використання топонімів й антропонімів, національних реалій, метафори та метонімії. Щодо синтаксичного рівня у роботі значне місце відводиться заголовкам-одночленам, риторичним запитанням, де останнє вибудовується як “транспозиція (тобто прямий порядок слів у запитаннях)”, що дозволяє наповнити їх іронією, подекуди сарказмом і з метою привернення уваги читача, посилення враження, підвищення емоційного впливу та інше (Фадеева, 2017:138). У дослідженні зазначається, що ефективний вплив на читача ЗМІ передбачає певну апеляцію до його емоцій, адже людина сприймає навколишній світ крізь призму емоцій. Саме тому мас-медійний дискурс набуває сьогодні особливого яскравого емоційного забарвлення. Значне місце у створенні експресії дискурсу мас-медіа посідають стилістично забарвлені мовні одиниці (Фадеева, 2017:138). У мас-медійному дискурсі вони привертають увагу адресата, викликають певну реакцію на публікацію та визначають ставлення адресанта до фактів та подій. На думку Федорової Ю. призначення заголовків не обмежується лише завданням надати чіткий огляд змісту інформації або його узагальнення. Суть заголовку інша: привернути увагу читача, побудити його інтерес до матеріалу, що подається (Федорова, 2010:127). У статті зазначається, що “мова преси орієнтована на окремі категорії споживачів(читачів), і у зв’язку з цим, простежується плавні переходи від максимального жорстких (офіційних, регламентованих) до невимушених, розмовних і навіть сленгових форм у рамках зіставлених жанрів” (Федорова, 2010:127). Мета заголовку визначається і окреслюється не просто передачею змісту статті або повідомлення, а й зацікавити, здивувати, зацікавити покупця, зумовити його купити ту чи іншу газету та прочитати статтю і при цьому забезпечити компресію інформації (там само).

Проблемі газетного заголовку дійсно присвячено цілий ряд досліджень цікавим, на нашу думку, є вивчення лінгвістичної при-

роди саме сучасного німецькомовного заголовку, встановлення його специфічних рис та особливостей.

Мета статті полягає в дослідженні сучасного німецькомовного заголовку на основі авторитетних інтернет-видань Німеччини. Об’єктом дослідження є сам німецькомовний заголовок.

Відповідно до мети слід вирішити такі завдання:

- окреслити найбільш поширену тематику, яку охоплюють сучасні німецькомовні інтернет-видання;
- визначити особливості лексичної організації німецькомовного заголовку;
- окреслити специфіку синтаксичної будови сучасних заголовків.

Матеріалом слугували онлайн ресурси відомих газетних видань Німеччини: “Zeit”, “Der Spiegel”, “Berliner Zeitung” (далі: BZ) за останні 2 роки.

Виклад основного матеріалу. В корпусі тексту інтернет-видань заголовки виступає як особлива лінгвістична одиниця, яка є яскравою і стислою, та покликана інформувати читача про зміст статті, звертаючи його увагу на сам текст статті. Емпіричний матеріал дозволив дійти висновку, що найбільш актуальними темами німецькомовних інтернет-видань на сьогодні є:

- Пандемія, коронавірус та його модифікації, проблеми, пов’язані з вакцинуванням громадян;
- Політична діяльність (вибори нового бундесканцлера Німеччини О. Шольца), діяльність політичних партій;
- Кліматичні зміни та катастрофи, пов’язані з цими змінами;
- Забезпечення Європи і Німеччини зокрема газовими ресурсами;
- Проблеми, пов’язані з міжнародною політикою та вирішенням військових конфліктів, які є небезпечними для будь-якої країни без винятку.

Заголовки покликані зацікавити найбільшу кількість читачів, тобто забезпечити функціонування самого видання. Саме тому заголовки авторитетних німецькомовних видань відзначаються своєю зовнішньою особливістю: вони надруковані різним шрифтом, подекуди мають не зовсім стандартне для заголовку розміщення. Необхідність вмістити в досить обмежені рамки заголовку різні факти, новини призводять до використання різноманітних синтаксичних, морфологічних структур, які б забезпечували максимальну

стислість заголовку, його яскравість та емоційність.

Відомо, що основною ознакою газетного заголовку є його структура. У лінгвістичних дослідженнях існує декілька класифікацій заголовків (Кубанова, 2018; Микитів, 2010). Більшість з них виокремлює: 1) простий заголовок; 2) ускладнений, оскільки він формується з декількох самостійних частин, які є завершеними та містять у собі якусь закінчену думку; 3) заголовковий комплекс, до якого входить і сам заголовок і підзаголовок (Кубанова, 2018:65). У нашому дослідженні ми дотримуємося класифікації А. Коваленко, який виділяє наступні моделі: односкладні, двоскладні (поширені та непоширені), складні, еліптичні, сегментовані речення та ізольовані підрядні речення (Коваленко, 2002:5).

Односкладні речення мають досить велику частотність вживання, оскільки в них виражена основна думка в максимально стислій формі і це дозволяє читачеві зосередити свою увагу саме на цьому повідомленні: а) заголовок, де стрижневий компонент виражений іменником, який несе основне смислове навантаження. Наприклад:

Mahnende Zuschauerin (Süddeutsche Zeitung 13.05.2020) *Aktuelles zum Coronavirus; Überbietungswettbewerb beim Klimaschutz* (BZ.02.06.2021)

2) іменні заголовки, де структурні складові поєднані між собою за допомогою сполучника:

Krieg und Frieden; Aggression oder Reaktion? Konflikt zwischen der Ukraine und Russland (BZ.02.06.2021) *Die Corona – Krise und ihre Folgen; Kontrolle mit Maschinenpistole; Das Olympia – Theater und der gefährliche Hochmut einer Supermacht* (Spiegel 06.02.2022).

Матеріал дослідження дозволяє виокремити цілу низку двоскладних простих непоширених та поширених речень:

US – Geheimdienste sollen Ursprung klären; Manchmal muss man Krieg führen; Australien will Grenzen wieder für Geimpfte öffnen (BZ.07.02.2022).

Непоширені речення в більшості випадків мають базові елементи: “підмет – присудок – додаток.”

Речення такого типу мають інформативну функцію, яка по суті є обов’язковою для всіх заголовків, оскільки сам заголовок виконує роль первинного елемента тексту (Мовчан, Лаптева, 2019:138).

При цьому слід зазначити, що заголовок у сьогоднішніх інтернет-виданнях поєднується майже всюди з підзаголовком, який концентрує увагу читача на суті самого повідомлення.

Наприклад:

Konflikt in Osteuropa: mit diesen Sanktionen konnte Joe Biden Russland empfindlich treffen

Mutter aller Sanktionen: Die USA schnüren das massivste Strafmaßnahmenpaket ihrer Geschichte, um Russland von einer Invasion in der Ukraine abzuhalten. Betroffen wäre womöglich erstmals auch Wladimir Putin persönlich (Spiegel 03.02.2022).

NATO sieht Verteidigungsfähigkeit durch Corona nicht gefährdet

Generalsekretär Stoltenberg erwartet weiter, dass die Nato-Staaten ihre Verteidigungsausgaben steigern. Die Bedrohungslage habe sich durch Corona nicht verändert (Zeit, 19.03.2020),

Antony Blinken mahnt vor militärischer Konfrontation mit China

Der US-Außenminister beklagt ein zunehmend aggressives Verhalten Chinas. Ein militärischer Konflikt mit der Volksrepublik sei jedoch nicht im Interesse der USA. (Zeit, 02.06.2021)

So gesehen: Scholz greift ein

Viele haben sich schon gefragt, ob wir überhaupt einen Kanzler haben – jetzt endlich meldet sich Olaf Scholz (SPD) zu Wort. (Spiegel, 04.02.2022)

Wegen hoher Energie-Preise: Friedrich Merz für niedrigere Sprit-Steuern.

Habeck plädiert stattdessen für einen Zuschlag an Ärmere. Denn die hohen Preise würden vor allem Geringverdiener “wirklich unter Druck” setzen (BZ, 06.02.2022).

Складні речення в системі німецькомовного заголовку займають чільне місце, де “інформативна функція є домінуючою, яка може погоджуватися з оцінною, спонукальною або інтригуючою” [Коваленко, 2002:6].

Значну кількість у сучасних інтернет-виданнях займають не повні складнопідрядні речення, а лише самі підрядні речення; так звані “ізольовані підрядні речення” (Коваленко, 2002 :7).

Wenn die Angst vor dem Klimawandel krank macht ...

Wie Russen auf Putins Truppenmarsch reagieren.

“Wir haben wirklich andere Probleme W. Putin lässt immer mehr Soldaten an der Grenze zur Ukraine zusammenziehen. Wie reagieren Russinnen und Russen darauf?”

Wenn Tierärzte Menschen impfen.

Wie Olaf Scholz in Washington den deutschen Ruf wiederherstellen kann (Spiegel, 07.02.2022).

Цей тип речень характеризується компактністю. Вони містять лише ті необхідні елементи, які за змістом складають необхідний мінімум висловлювань і привертають увагу читача до самого повідомлення.

У рубриці “Міжнародна політика, збереження миру у світі на сьогодні представлена значна кількість заголовків у вигляді риторичних запитань та вигуків речень. Наприклад:

Bitte keinen kalten Krieg mehr!/Deutschland sollte auf ein kritisches und zugleich auf Verständigung zielendes Verhältnis zu China und Russland hinarbeiten / (BZ, 02.06.2021).

Warum greift die Polizei nicht härter durch?

Wo sind Begriffe wie Rüstungskontrolle und Abrüstung geblieben? (BZ, 07.02.2022)

Такі заголовки привертають увагу читача і закликають до детального ознайомлення з усією статтею.

Для того, щоб заголовок був більш привабливим та експресивним, у заголовках часто зустрічаються еліптичні конструкції. Наприклад еліпсис допоміжного дієслова:

Erdoğan und seine Frau positiv auf Corona getestet;

Olympia: ZDF – Kameramann sackt zusammen, Übertragung gestoppt;

Ukraine – Russland-Konflikt: mit dem Holzgewehr gegen Putin.

Familie wehrt sich gegen Präsenzunterricht: Schule für den Sohn – oder Gefängnis für die Eltern?

Junge in Panorama entdeckt - zurück bei der Mutter (Spiegel, 07.02.2022).

Такі еліптичні конструкції поєднують у собі інформативну та оцінну функцію.

Аналіз джерельного матеріалу дозволяє стверджувати, що переважна більшість заголовків має констатуючий характер, де чітко можна простежити основну ідею викладу нового матеріалу.

In Syrien droht militärischer Konflikt zwischen der Türkei und Russland.

Die Coronavirus-Pandemie: Aktuelles, Hintergründe, Zahlen, Fakten und Analysen.

Deutschland muss sich auf eine langjährige Durre vorbereiten: Klimawandel gefährdet Parks von Sanssouci (BZ, 16.05.2021).

Частина досліджуваних заголовків вирізняється своєю яскравістю завдяки використанню різних стилістичних прийомів та фігур, наприклад:

– антитези **Impfen in Berlin: Schlechte Zahlen, gute Zahlen** (BZ, 06.02.2022);

– переліку в поєднанні з оксимороном: **Pandemie, Winter, ewiges Grau: so halten wir bis zum Frühling durch** (BZ, 07.02.2022);

Mein Hund, meine Familie und ich: Elmo und Donald Trump (Spiegel 05.02.2022)

– гри слів: **Wer hat uns verraten? Freie Demokraten** (Spiegel 05.02.2022);

– метафори: **Tabubruch oder Beispielloser akt politischer Dummheit** (Spiegel 06.02.2022);

– модифікації фразеологізмів: **Wenn man über Spieler redet, sollte man auch Namen nennen.** Цей заголовок є певною трансформацією фразеологізму: *Wer zum Spiele kommt, muss man spielen* [Häusermann, 1977:114];

– використання прямої мови: **Auch CDU-Chef Merz fordert: “Impflicht für Pfleger stoppen”** (BZ, 07.02.2022),

ARD – Journalistin fragt Baerbock: “Warum machen Sie sich toller, als Sie sind?” (BZ, 08.02.2022).

Такі прийоми надають як заголовкам, так і самим медіатекстам оригінальності, свіжості, та підсилюють емоційний вплив на адресата (Шаповалова, 2011:206).

Заголовок медійного дискурсу виконує декілька функцій, про що говорилося у аналізі останніх лінгвістичних досліджень. Комунікативна функція заголовку передбачає певне вербальне оформлення. Основний пласт складають одиниці загальноживаного стилістично нейтрального словникового фонду сучасної німецької мови. У аналізованих заголовках функціонують спеціальні слова, терміни, професіоналізми з різних галузей суспільного буття (політики, медицини, культури) Наприклад: **Linke gegen Verleihung von Bundesverdienstkreuzen an Abgeordnete** (Spiegel, 07.02.2022).

Deutschland im Corona-Fieber; Forscher entdecken bislang älteste Holzkonstruktion der Welt;

Kryptowährung : Bitcoin fällt unter 7000 Dollar (Spiegel, 05.02.2022).

Дієвим в умовах сьогодення є визначення у заголовках інтернет-видань значної кількості скорочень різного типу (ініціальних, складових), а також запозичень з англійської мови. Скорочення вживаються у своїй більшості з метою економії мовних засобів, англіцизми ж виконують як номінативну функцію так і експресивну.

Der Facebook – Gründer plant eine völlig neue Welt...;

Berlinare: Online-Tickets ab heute verfügbar...;

Corona-Demo im “Freedom Convoy”: LKW – Fahrer am Montag in Berlin...;

Racial Profiling – Kontrollgrund – Hautfarbe;

Impf-Drive – in an der Landsberger Allee öffnet wieder (BZ,08.02.2022).

З метою поживлення викладу, оновлення образності, створення атмосфери довіри, наближення автора до читача [Шаповалова, 2011:208] у заголовки інтернет-видань автор залучає розмовну лексику:

“Joa, guad. Spul vor!”

“Mann, Frau, vollig egal”

“Röcke, wie Hose”(anstatt “Jacke wie Hose”)

“Mit Verlaub, scheisse”(Zeit,19.01.2022)

Отже, як показав аналіз джерельного матеріалу, заголовок сучасних німецькомовних інтернет-видань стимулює читача до пізнавальної діяльності, зацікавлює реципієнта, прогнозує події, які викладені у тексті повідомлення.

Висновки. Газетний заголовок є одним з основних композиційних елементів у структурі будь-якого друкованого або інтернет-видання засобів масової інформації. Він виступає як найбільш ємне та концентроване відображення головної теми, ідеї викладеного матеріалу. Заголовки ХХІ століття є лаконічними, стислими та водночас глибоко інформативними. Однак серед сьгоднішніх німецьких заголовків зустрічаються і поширені, і такі, які є самобутніми та оригінальними. Найбільш гострими темами, що відображають сьгодні німецькомовні інтернет-видання є: пандемія, пов'язана з проблемою коронавірусу, питання політичного характеру, кліматичні зміни, вирішення військових конфліктів, забезпечення країни газовими та енергоресурсами, проблема біженців та їх адаптація до нових законів та правил життя в Німеччині.

Вважаємо, що найважливіша функція газетного заголовку – вплив на читача, керування його увагою. Питання заголовків інтернет-видань залишаються й сьгодні актуальними, адже саме засоби мовної інформації відіграють важливу роль у житті людей. Сучасний читач дуже швидко переглядає заголовки та фото і вибирає лише те, що його цікавить в першу чергу, а потім звертається до прочитання статті. Отже, саме від заголовку залежить сьгодні привабливість не лише самої статті, а і видання в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кійко Ю.Є. Жанрові особливості заголовків у німецькому й українському газетних дискурсах. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія філологія. 2013. № 1052. Вип. 74. С. 147-155.
2. Коваленко А.М. Заголовок англомовного журнального мікротексту-повідомлення: структура, семантика, прагматика (на матеріалі тижневика Newsweek) автореф.

- дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук.: 10.02.04 германські мови. Київ. 2002. 19 с.
3. Кубанова Т.В. Функціонально-семантична специфіка сучасного англомовного газетного заголовку. Вісник Луганського нац. університету ім. Т. Шевченка. 2018. № 2(318). С. 63-71.
4. Микитів Г.В. Інтерпретація газетних заголовків у сучасному інформаційному просторі. Вісник Запорізького національного університету. Зб. наук. праць. Філологічні наук. 2010. № 1.С. 233-237.
5. Мовчан Д.В., Лаптева А.В. Поліфункціональна природа заголовків німецькомовних публіцистичних текстів. Науковий вісник Дрогобицького державного педагог. університету ім. І. Франка. Серія. Філологічні науки: Мовознавство. 2019. № 12. С. 137-140.
6. Фадєєва О.А. Функція та засоби прагматизації газетних заголовків. Науковий Вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. 2017. Вип. 27(2) С. 135-139.
7. Федорова Ю. Газетний заголовок як одиниця лінгвістичного дослідження. Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка. Серія: Філологічні науки. 2010. Вип. 80(5). С. 126-128.
8. Шаповалова Г.В. Лексико-стилістичні особливості заголовків у сучасних українських друкованих ЗМІ. Учёные записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия "Филология. Социальные коммуникации". 2011.Т. 24(63). № 4. Часть 1. С. 204-210.
9. Шевченко С.П. Заголовок у сучасних інтернет-виданнях. Український інформаційний простір: науковий журнал інституту журналістики і міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв. 2014. Вип. 2. С. 241-247.
10. Häusermann J. Phraseologie: Tübingen: Max Niemeyer Verlag. 1977. 134 S.

REFERENCES:

1. Kiyko Y.E. (2013) Zhanrovi osoblyvosti zaholovkiv u nimetskomy u ukrainskomu hazetnykh dyskursakh. [Genre specificity of the titles in the German and Ukrainian newspaper discourse] Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Serii filolohiia. №1052. Vyp. 74. Z.147-155. [in Ukrainian].
2. Kovalenko A.M. (2002). Zaholovok anhlovnoho zhurnalnoho mikrotekstu-povidomlennya: struktura, semantika, prahmatyka (na materialy tyzhnyvka Newsweek) [The title of the English-language magazine microtext-message: structure, semantics, pragmatics (based on the material of the weekly magazine Newsweek)] Avtoref. na zdobuttia nauk. stupennia kand.fiol.nauk. spetsialnist 10.02.04 hermanski movy. 19 s. [in Ukrainian].
3. Kubanova T.V. (2018). Funktsionalno-semantychna spetsyfika suchasnoho anhlovnoho hazetnoho zaholovku [Functional-semantic specificity of the modern English-language newspaper headline] Visnyk Luhanskoho nats.universytetu im. T. Shevchenka. 2018. № 2(318). Z. 63-71. [in Ukrainian].
4. Mykytiv H.V. (2010). Interpretatsiia hazetnykh zaholovkiv u suchasnomu informatsiinomu prostori [Interpretation of newspaper headlines in the modern information space] Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu.Zb.nauk. prats filolohichni nauk. № 1. Z. 233-237. [in Ukrainian].

5. Movchan D.V., Lapteva A.V. (2019). Polifunktsionalna pryroda zaholovkiv nimetskomovnykh publitsystychnykh tekstakh [Polyfunctional nature of headings of German-language journalistic texts] *Naukovyi visnyk Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahoh.universytetu im I. Franka. Seriiia. Filolohichni nauky: Movoznavstvo*. № 12. Z. 137-140. [in Ukrainian].
6. Fadieieva O.A. (2017). Funktsiia ta zasoby prahmatyzatsii hazetnykh zaholovkiv [Function and means of pragmatization of newspaper headlines] *Naukovyi Visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriiia:Filolohiia*. Vyp. 27(2) Z.135-139. [in Ukrainian].
7. Fedorova Yu. (2010). Hazetnyi zaholovok yak odynytsia linhvistychnoho doslidzhennia [Newspaper headline as a unit of linguistic research] *Naukovi zapysky Kirovohrad'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im V. Vynnychenka. Seriiia: Filolohichni nauky*. 2010. Vyp. 80(5). Z.126-128. [in Ukrainian].
8. Shapovalova H.V. (2011). Leksyko-stylistychni osoblyvosti zaholovkiv u suchasnykh ukrainskykh drukovanykh ZMI [Lexical and stylistic features of headlines in modern Ukrainian print media] *Uchennie zapysky Tavricheskoho natsionalnoho universyteta im V.I. Vernad'skoho. Seriiia "Filolohiia. Socialnie komunikatsii"*. T. 24(63). № 4. Chast 1. Z. 204-210. [in Ukrainian].
9. Shevchenko S.P. (2014). Zaholovok u suchasnykh internet-vydanniakh [Headline in modern Internet publications] *Ukrainskyi informatsiinyi prostir:naukovyi zhurnal instytutu zhurnalistyky i mizhnarodnykh vidnosyn Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv*. 2014.Vyp. 2. Z. 241-247. [in Ukrainian].
10. Häusermann J. (1977). *Phraseologie*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. 134 S.

УДК 811.111'366:81'367.634'373.6

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2023-1-11>

ГЕНЕТИЧНО-МОРФОНОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ СПОЛУЧНИКІВ-ЕТИМОНІВ У ПРАМОВАХ

Тугай Олександра Миколаївна,
доктор філософії з філології,
доцент кафедри германської філології
Київський університет імені Бориса Грінченка
o.tuhai@kubg.edu.ua
orcid.org/0000-0001-9831-2288

У пропонованій статті окреслено морфологічні та фонологічні риси сполучників сурядного та підрядного синтаксичного зв'язку як етимонів або етимологічних конструктів у праностратичній, праїноєвропейській та прагерманській мовах з урахуванням історичної та генетичної мовної модифікації зазначених прамов. Уточнено, що індоєвропейська мовна сім'я, включно із групою германських мов, зокрема, входить до гілки західно-ностратичних мов ностратичної макросім'ї, яка має одного гіпотетичного предка – найдавнішу дописемну індоєвропейську мову – ностратичну прамову. Тоді як праїноєвропейська мова є праматір'ю усіх індоєвропейських мов, із прагерманською мовою як мовою-предком германських мов. Доведено, що генеза давньогерманських мов бере свій початок із мови-предка ностратичної макросім'ї – ностратичної прамови, яка є праматір'ю праїноєвропейської та прагерманської мов. Визначено, що термінальна дата розповсюдження, розпаду індоєвропейських мов припадає на перше тисячоліття до нашої ери, що є тригером до появи їхніх відмінних морфологічних ознак, зі збереженням спільнокореневих та / або флексійних праформ. Виокремлено етимологічні конструкти сполучників праностратичної, праїноєвропейської, прагерманської мов, відповідно: 1) сурядного зв'язку – **har-*; **hher-* [-~ **hhar-*] / **hr-*; **auke* (or, with, and, but); 2) підрядного зв'язку – **k^{wh}ay-* / **k^{wh}i-* [-~ **k^{wh}e-*] / **k^{wh}a-* [-~ **k^{wh}ə-*]; **k^{wh}ay-*, **kwo-r* [-~ **k^wo-r*] / **kwor* [-~ **k^wor*]; **hwilo-* [-~ **hwilo-*], **hwar-* / [-~ **h^war-*] (when, where, as, though, while). З'ясовано, що етимологічні конструкти сурядних та підрядних сполучників у прамовах індоєвропейської сім'ї демонструють спільні морфологічні процеси як: 1) спільнокореневу праформу із чергуванням або редуцією приголосних та голосних фонем; 2) зрушення праностратичного праморфемного кореня-основи відповідного сполучника-етимона – від праїноєвропейської основи до прагерманської основи; 3) трьох-, чотирьохелементну консонантно-вокалічну структуру відкритого та закритого складів. Ідентифіковано, що етимологічні конструкти сурядних та підрядних сполучників у досліджуваних прамовах індоєвропейської сім'ї виявляють відмінні морфологічні процеси як: 1) преформанти та постформанти як прасубморфи; 2) двох- та п'ятиелементну консонантно-вокалічну структуру відкритого складу. Спільні та відмінні морфологічні ознаки зазначених сполучників-етимонів сигналізують про історико-генетичний зв'язок між досліджуваними прамовами, із подальшим розвитком мовної генетики у давньогерманських мовах.

Ключові слова: морфологічні процеси, етимон, етимологічний конструкт, генеза давньогерманських мов, історичний синтаксис, праностратична / праїноєвропейська / прагерманська мова.

GENETIC AND MORPHONOLOGICAL FEATURES OF CONJUNCTIONS-ETYMONS IN PROTO-LANGUAGES

Tuhai Oleksandra Mykolaivna,
PhD (Philology),
Associate Professor at the Department of Germanic Philology
Borys Grinchenko Kyiv University
o.tuhai@kubg.edu.ua
orcid.org/0000-0001-9831-2288

The proposed article outlines the morphological and phonological features of conjunctions of coordinate and subordinate syntactic connection as etymons or etymological constructs in Proto-Nostratic, Proto-Indo-European and Proto-Germanic languages, taking into account the historical and genetic linguistic modification of the mentioned proto-languages. It has been specified that the Indo-European language family, including the group of Germanic languages, in particular, belongs to the branch of the West-Nostratic languages of the Nostratic Macrofamily, which has one hypothetical ancestor – the oldest pre-written Indo-European language – the Nostratic Proto-language. While Proto-Indo-European is the great-grandparent of all Indo-European languages, with Proto-Germanic as the ancestor of Germanic languages. It has been proven that the genesis of Old Germanic languages originates from the ancestral language of the Nostratic Macrofamily – Nostratic Proto-language, which is the great-grandparent of the Proto-Indo-European and Proto-Germanic

languages. It has been determined that the terminal date of the disintegration and spread of the Indo-European languages falls on the first millennium BC, which is a trigger for the appearance of their distinctive morphological features, with the preservation of common root and / or inflectional proto-forms. There have been singled out etymological constructs of Proto-Nostratic, Proto-Indo-European, Proto-Germanic conjunctions of, respectively: 1) coordinate connection – *hary-; *hher- [~ *hhar-] / *hhr-; *auke (or, with, and, but); 2) subordinate connection – *kwhay- / *kwhi- [~ *kwhe-] / *kwha- [~ *kwhe-]; *kwhay-, *kwo-r [~ *kwo-r] / *kwor [~ *kwor]; *hwilo- [~ *hwilo-], *hwar- / [~ *hwar-] (when, where, as, though, while). It has been brought to light that the etymological constructs of coordinate and subordinate conjunctions in proto-languages of the Indo-European family demonstrate common morphological processes as: 1) a common root proto-form with alternation or reduction of consonant and vowel phonemes; 2) the shift of the Proto-Nostratic proto-morphemic root-base of the corresponding conjunction-etymon – from the Proto-Indo-European base to the Proto-Germanic base; 3) three- and four-element consonant-vocal structure of open and closed syllables. It has been identified that the etymological constructions of coordinate and subordinate conjunctions in the studied proto-languages of the Indo-European family reveal distinctive morphological processes as: 1) pre-formants and post-formants as proto-submorphs; 2) two- and five-element consonant-vocal structure of an open syllable. The common and distinctive morphological features of the mentioned conjunctions-etymons signal about the historical-genetic connection between the investigated proto-languages, with the forthcoming development of linguistic genetics in Old Germanic languages.

Key words: morphological processes, etymon, etymological construct, genesis of Old Germanic languages, historical syntax, Proto-Nostratic / Proto-Indo-European / Proto-Germanic language.

Вступ. Історичні лінгвістика займає провідне місце серед сучасних досліджень, зокрема у порівняльному аспекті. Як самостійна парадигма лінгвістики, сучасна лінгвокомпаративістика зорієнтована на з'ясування та доведенні: 1) механізмів мовних змін та функціонування мов у їхньому діахронному розвитку (І. Р. Буніятова (Буніятова, 2003), Т. М. Horodilova (Horodilova, 2022), Т. Vunon (Vunon, 1977)); 2) походження та риси окремих граматичних парадигм у певній давній мові (О. М. Тугай (Тугай, 2022), О. В. Шапочкіна (Шапочкіна, 2022)); 3) реконструкції мовних фактів двох чи більше конкретних мов, мовних сімей (А. В. Корольова (Корольова, 2014), І. Buniyatova (Buniyatova, 2021)); 4) установлення спорідненості мов на рівні мовних сімей у складі певної макросім'ї (Я. В. Капранов (Капранов, 2015, 2020), J. P. Mallory and D. Q. Adams (Mallory & Adams, 2006), А. R. Bomhard (Bomhard, 1996).

Перші філологи-компаративісти у своєму розумінні кращого дослідження мови винайшли техніку порівняльного методу, завдяки якому ними було продемонстровано та обґрунтовано систематичну відповідність між фонологічними або звуковими та морфологічними або граматичними формами конститuentів в різних індоєвропейських мовах (Mallory, Adams, 2006: 40). Проте міждисциплінарний методологічний підхід до вивчення реконструкції мови-предка як основи германських мов уможливує висвітлити не тільки провідні історичні факти, а й генезу давньогерманських мов від праностратичної, праіндоєвропейської, прагерманської мов.

Мета статті полягає у визначенні та окресленні морфонологічних ознак сполучників-етимонів сурядного та підрядного зв'язку як

етимологічних конструктив прамов германської мовної групи індоєвропейської сім'ї ностратичної макрородина. **Об'єкт** дослідження – парадигма сполучників-етимонів тріади прамов (праностратична, праіндоєвропейська, прагерманська мови) як лінгвістичної основи простих / складних речень давньогерманських мов. **Предмет** дослідження складають історичні витоки та генетично-морфологічні характеристики етимологічних конструктив сполучникового зв'язку досліджуваної тріади прамов. **Матеріалом** дослідження слугували сполучники сурядного та підрядного зв'язку як етимологічні конструкти ностратичної прамови, праіндоєвропейської та прагерманської мов, що були вилучені із довідкових та словникових джерел досліджуваних прамов.

Мета дослідження зумовлює розв'язання таких завдань, як: 1) окреслити поняття «ностратична прамова», «праіндоєвропейська мова», «прагерманська мова»; 2) визначити та довести генезу давньогерманських мов від ностратичної прамови як мови-предка ностратичної макросім'ї; 3) виокремити етимологічні конструкти сурядного та підрядного синтаксичного зв'язку праностратичної, праіндоєвропейської, прагерманської мов; 4) з'ясувати генетично-морфонологічні ознаки сполучників-етимонів досліджуваної тріади прамов.

Для проведення комплексного дослідження нами залучено відповідні **методи**. Порівняльний метод дослідження сполучників сурядного та підрядного зв'язку праностратичної, праіндоєвропейської та прагерманської мов, дібраних із довідкових та словникових джерел, дав змогу реконструювати у діахронії джерела формування синтаксичної

категорії давньогерманських кон'юнктив із виокремленням спільного генетичного та історичного зв'язку праностратичної, праїндоевропейської та прагерманської мов із давніми германськими мовами. *Описовий та історичний методи* дослідження дали змогу окреслити такі лінгвістичні поняття як «ностратична прामова», «праїндоевропейська мова», «прагерманська мова», із доведенням їхньої «мови-основи». *Методи морфологічного та фонетичного аналізу* уможливили реконструювання морфологічної та фонетичної кореневої основи етимологічних конструктив сполучникового зв'язку із сигналізацією спільних, відмінних праформ та морфонологічних зрушень у досліджуваних прामовах.

Історичні витoki прамов германських мов. Проведення ґрунтовного історичного дослідження базується на провідних лінгвістичних положеннях. Для окреслення історико-генетичних витоків сполучникової основи давньогерманського речення зупинимось на поняттях «ностратична прामова», «праїндоевропейська мова», «прагерманська мова».

Термін «*ностратична мова*» походить від латинського *noster, nostra* (наш, наша земля), який уперше був уведений в науковий узус данським лінгвістом Хольгером Педерсеном ще у 1903 році як теорія ностратичних мов. Проте вже у 60-х роках ХХ століття остання отримала свій розвиток як «ностратична теорія» (розробник – В. М. Ілліч-Світич) – для виокремлення макросімей та репрезентації аргументованих доказів їхньої спорідненості. Подальші розробки цієї теорії активно впроваджувалися у працях радянських вчених А. Б. Долгопольського, С. А. Старостіна, В. А. Дибо (Капранов, 2015: 86-87).

Ностратична макросім'я включає такі мовні сім'ї, як: індоевропейська, алтайська, уральська, дравідійська, картвельська та хаміто-семітська. Згідно з дослідженнями Лінуса Бруннера, Джозефа Г. Грінберга, Аллана Р. Бомхарда, Джона К. Кернса, індоевропейські та інші сім'ї ностратичної макросімейї мали багато спільного, а саме багато подібних ознак у морфології (морфеми, корені, флексії), фонології (фонеми, звуки, приголосні, голосні) і в деяких випадках у синтаксисі («плаваючий» або вільний порядок слів) (Bomhard, 2021: 1-5; Bomhard, 1996).

За припущенням макрокомпаративістів, ностратичні мови є гіпотетичною макросімейю мов, яка об'єднує кілька мовних сімей і мов Європи, Азії, Африки, що походять від

однієї *ностратичної прамови* або гіпотетичного предка мов, що входить до ностратичної макрородини. На основі доведених певних мовних відповідностей, всі ностратичні мови розподіляються на дві гілки: західно-ностратичні мови – індоевропейські, афразійські, картвельські мови; та східно-ностратичні мови – уральські, дравідійські, алтайські мови, де час їхнього розпаду припадає загалом на ХІІ–І тис. до н.е. Зокрема, час розпаду індоевропейських мов – V–І тис. до н.е. (Капранов, 2015: 88; Корольова, 2014).

За Я. Капрановим (2015), найдавніша дописемна індоевропейська мова або *прамова* – це праматір всіх існуючих індоевропейських мов. Реконструкцію прамови вважають вихідним мовним станом будь-якої мови, що входить до певної мовної сім'ї у складі макромовної сім'ї, зокрема мови індоевропейської гілки ностратичної макросімейї. Згідно з теорією моногенезу, «всі *гіпотетичні прамови* походять з діалектів однієї мови *Homo sapiens sapiens*, що існувала з часів її появи (від 100 до 30 тис. років тому)» (Капранов, 2015: 71).

Термін «*праїндоевропейська мова*» відноситься до мови-предка усіх індоевропейських мов, включаючи групу германських мов, які входять до складу останньої. Як це зазвичай трапляється із прामовами далекого минулого, немає достеменних даних про час та місце вживання праїндоевропейської мови. На основі первинних термінів побуту та домогосподарства, що увійшли до індоевропейського вокабуляру, існує лише припущення, що нею розмовляли племена праїндоевропейців пізнього неоліту або енеоліту близько 4000 років до н.е. у долинах річок сучасної України та далі на схід (території Дунаю, Межиріччя, Кавказу, Каспійських степів). Найпершим ймовірним часом для культурної реконструкції успадкованого вокабуляру індоевропейських мов вважають 4500 років до н.е. як умовну дату, із кінцевими датами розповсюдження та розпаду праїндоевропейської мови від 4500 до 2500 років до н.е. (Mallory, 1989: 126-127; Ringe, 2006: 4, 67).

Терміном «*прагерманська мова*» називають мову-предка східної гілки германських мов (готська мова) та північно-західної гілки германських мов. Прагерманською мовою розмовляли на території сучасної Данії близько 500 років до н.е. (Mallory, 1989: 84-85; Ringe, 2006: 213).

Генетичні витoki етимонів сполучникового зв'язку. «Генетична спорідненість ностратичних мов простежується у наявності

широкого корпусу родинних (генетично тотожних) морфем як кореневих, так і афіксальних». Для встановлення генетичної спорідненості мовних сімей та різних мов сучасні дослідники послуговуються вже розробленою морфологічною класифікацією мов (Vomhard, 2021), за способом поєднання морфем, що реалізують певне граматичне значення у певній мовній праформі або *етимоні* (етимологічному конструкті) (Капранов, 2015: 87; Корольова, 2014; Vomhard, 1996).

У ностратичних мовах поняття *етимон* пропонують визначати як «імовірну матеріальну мовну праформу фіксації численних інтерпретацій колективних ідей, образів, смислів, уявлень людини». Етимон розрізняють на рівні групи споріднених мов та на рівні мовної сім'ї. На рівні індоєвропейської мовної сім'ї оперують терміном «індоєвропейський етимон», під яким розуміють «структурно оформлений [...] фономорфологічний і семантичний комплекс, що є вихідним для конкретної лексеми або групи похідних утворень у різних індоєвропейських мовах» (Капранов, 2018: 93).

Проте, оскільки правила вокалізації гортанних [h], дзвінких губних [m/n/l/r] та напівголосних фонем [i / u] в окремих дочірніх індоєвропейських мовах повністю несумісні між собою, вони повинні також з'являтися або траплятися у пізній від прамови період: праіндоєвропейський прислівник-етимон [*h₂mb^h]i (навколо, близько) із кореневою основою [*h₂mb^h] реалізується у прагерманській мові як етимон *u[mb]i з кореневою основою [mb], у санскриті як етимон a[bh]i з кореневою основою [bh], а у грецькій мові як етимон a[μf]i із кореневою основою [μf] (Kroonen, 2013). Це свідчить про розпад поєднання *кореневих морфемних основ* у кожному наступному від прамови періоді.

Термін *етимон* є «визначенням координат різних систем (фонологічної, словотворчої, лексичної, семантичної, поетичної і т. ін.), перетин яких породжує певне слово і зумовлює його подальшу траєкторію» (Капранов, 2018: 94).

У нашому дослідженні послуговуємось термінологічним визначенням *етимон* або *етимологічний конструкт* для окреслення етимологічних значень та морфонологічних ознак і процесів сполучникової парадигми синтаксичного зв'язку в прामовах-основах германських мов.

Морфонологічні процеси етимологічних конструктів сполучникових праформ. Для виявлення генетичної спорідненості вищеза-

значених мов, аналізуємо спільні та відмінні морфонологічні процеси сполучникових праформ як етимонів за коренем (морф / пра-морф), преформантом / постформантом (суб-морф / прасубморф), і фонемою з урахуванням дії одного із морфологічних законів про двох-, трьох- і більшеелементні структури, а також фонетичного консонантно-вокалічного закону про відкритий / закритий склад (Капранов, 2020: 59-61; Соколовська, 2012: 99-102; Колесник, 2015: 54-59).

Враховуємо й фонетичні зміни, що відбулися від праіндоєвропейського до прагерманського та давньогерманського періодів. Так, втрата «гортанних» приголосних праіндоєвропейської мови критично вплинула на подальший розвиток її мовних сімей-нащадків із повною втратою гортанних звуків у кожній мовній сім'ї, окрім анатолійської сім'ї, що призвело до зміни фонологічної типології та фонотактики усіх індоєвропейських мов, включно із прагерманською мовою. Але це сигналізує про їхній незалежний паралельний розвиток (Ringe, 2006: 68-69; Kroonen, 2013).

Найвидатнішим випадком зрушення в системі приголосних звуків праіндоєвропейської мови вважають *Перший Консонантний Зсув* (First Consonant Shift) – закон Грімма (Grimm's Law) із поправкою в окремих випадках згідно із законом Вернера (Verner's Law), що призвело до зрушення приголосних у прагерманській мові із утворенням таких звуків як [Bynon, 1977; Kroonen, 2013): 1) [*b] → [*p], [*d] → [*t], [*g] → [*k], [*g^w] → [*k^w]; 2) [*p] → [*f], [*t] → [*θ], [*k] → [*h], [*k^w] → [*h^w]; 3) [*b^h] → [*b] / [β], [*d^h] → [*d] / [*ð], [*g^h] → [*g] / [ɣ], [*g^{wh}] → [*g^w] / [ɣ^w].

Ця фонологічна інновація й відокремила праісторичного попередника германських мов від інших сімей індоєвропейських мов (Bynon, 1977: 83-84).

Відповідно, завдяки зрушенням в системі праіндоєвропейських шумних глухих та дзвінких приголосних, у споріднених за походженням із праіндоєвропейською мовою словах або так званих «когнатах» (англ. cognate – кровний родич) прагерманська фонологічна система отримала велику кількість нових приголосних, як дзвінких, так і глухих як *b-ḃ, d-ḏ, g-g, gw~w; f, p, h, hw*; а також узагальнений інвентар коротких, довгих голосних та дифтонгів як *e / ē, a / ā, i / ī, u / ū; ai, au, eu, ia* (Kroonen, 2013; Ringe, 2006: 71, 78; Cambridge online dictionary):

І. Прагерманська голосна *a / *e отримує генезу від праіндоєвропейського глухого фри-

катива (шумного приголосного) *h / *h₂e / *h₁e завдяки вокалізації останнього:

1) *h₂eu-ge (PIE) > *auke (PGm.) – and, but > auk (Gothic) – but;

2) *h₂ep-ero- (PIE) > *afera (PGm.) – behind, later > afar (Gothic) – after, according to > avar, afar (OHG) – but;

3) *h₁eti (PIE) > *edi (PGm.) – again > ip (Gothic) – but;

4) *h₂enti (PIE) > *andi (PGm.) – in addition, and > enti (OHG) > and (OE).

II. Прагерманський глухий фриктив *h / *hw / *h^w первинно походить від праїндоевропейського глухого гортанного приголосного *k / *k^w:

1) *k^wyeh₁ / *k^wih₁- / *k^weh₂- (PIE) > *hwīlō / *h^wīlō (PGm.) – while > hveila (Gothic) – period, while > hwīl (OE) – time.

У наступних прикладах продемонстровано парадигму *сполучників сурядного та підрядного зв'язку* як етимонів / етимологічних конструктів тріади прамов: праностратична – праїндоевропейська – прагерманська мови. Зазначено їхні морфологічні процеси (далі – МП) та фонологічні процеси (далі – ФП):

I. Сполучники-етимони сурядного зв'язку – or / with / and / but (Bomhard, 2021: 485; Kroonen, 2013: 42): 1) праностратичний: *har^y- – or, with, and; 2) праїндоевропейський: *hher- [~ *hhar-] / *hhr- – and; 3) прагерманський: *auke – and, but.

1. МП сурядних сполучників як етимологічних конструктів:

1) спільнокоренева праформа / праморфемний корінь – [*ha] / [*hhe] / [ke] із чергуванням гортанних фонем *h / *k або додаванням фонем *h; чергуванням або редукацією голосних фонем *a / *e; редукацією фонем *r; 2) спільні морфологічні зрушення праморфемного кореня-основи праностратичного сполучника-етимона [*ha]r^y- – від праїндоевропейської основи [*hhe]r- / [~ *hhar-] до прагерманської основи *au[ke];

3) відмінний преформант як прасубморф – [au]; 4) відмінний постформант як прасубморф – [y] / [r].

2. ФП сурядних сполучників як етимологічних конструктів:

1) праностратичний сполучник-етимон *har^y- реалізує консонантно-вокалічну структуру як *CVC- – із засвідченням дії закону про трьохелементну структуру та фонетичного закону про закритий склад;

2) праїндоевропейський сполучник-етимон *hher- [~ *hhar-] / *hhr- реалізує кон-

сонантно-вокалічну структуру як *CCVC- [~ *CCVC-] / *CCC- – із засвідченням дії закону про чотирьох- та трьохелементну структуру, та фонетичного закону про закритий склад;

3) прагерманський сполучник-етимон *auke реалізує консонантно-вокалічну структуру як *VCV – із засвідченням дії закону про трьохелементну структуру та фонетичного закону про відкритий склад.

II. Сполучники-етимони підрядного зв'язку – when / where / as / though / while (Bomhard, 2021: 484-485; Kroonen, 2013: 263-267): 1) праностратичний: *k^{wh}ay- / *k^{wh}i- [~ *k^{wh}e-] / *k^{wh}a- [~ *k^{wh}ə-] – when, as, though; 2) праїндоевропейський: *k^{wh}ay- – when, as, though; *kwo-r [~ *k^wo-r] / *kwor [~ *k^wor] – when; 3) прагерманський: *hwilo- [~ *h^wilo-] – while; *hwar- / [~ *h^war-] – where.

1. МП підрядних сполучників як етимологічних конструктів:

1) спільнокоренева праформа / праморфемний корінь – [*k^{wh}ay] / [*kwo] [~ *k^wo] / [*hwi] [~ *h^wi] / [*hwa] [~ *h^wa] із чергуванням дифтонга та голосних фонем як *ay / *i / *e / *ə / *o / *a; редукацією фонем *r; переходом фонем *k^{wh} у фонему *h^w;

2) спільні морфологічні зрушення праморфемного кореня-основи праностратичного сполучника-етимона [*k^{wh}ay] – від праїндоевропейської основи [*k^{wh}ay] / [*kwo] [~ *k^wo] до прагерманської основи [*hwi] [~ *h^wi] / [*hwa] [~ *h^wa];

3) відмінний постформант як прасубморф – [lo-] / [r-];

4) відсутність преформанта як прасубморфа.

2. ФП підрядних сполучників як етимологічних конструктів:

1) праностратичний сполучник-етимон *k^{wh}ay- / *k^{wh}i- [~ *k^{wh}e-] / *k^{wh}a- [~ *k^{wh}ə-] актуалізує консонантно-вокалічну структуру як *CV- / *CV- [~ *CV-] / *CV- [~ *CV-] – із засвідченням дії закону про двохелементну структуру та фонетичного закону про відкритий склад;

2) праїндоевропейський сполучник-етимон *k^{wh}ay- / *kwo-r [~ *k^wo-r] / *kwor [~ *k^wor] актуалізує консонантно-вокалічну структуру як *CV- / *CCV-C- [~ *CV-C-] / *CCVC- [~ *CVC-] – із засвідченням дії закону про двох-, трьох- та чотирьохелементну структуру, та фонетичного закону про відкритий та закритий склади;

3) прагерманський сполучник-етимон *hwilo- [~ *h^wilo-] / *hwar- / [~ *h^war-] актуалізує консонантно-вокалічну структуру як

*CCVCV- [~ *CVCV-] / *CCVC- [~ *CVC-] – із засвідченням дії закону про трьох-, чотирьох- та п'ятиелементну структуру, та фонетичного закону про закритий склад.

Висновки. Праностратична мова є мовою-предком та первісною основою праїндоевропейської, прагерманської мов із подальшим розвитком давньогерманських мов. У досліджуваній тріаді прамов виокремлюємо етимологічні конструкції сполучників сурядного зв'язку – *har^y-; *hher- [~ *hhar-] / *hhr-; *auke (or, with, and, but); та сполучників підрядного зв'язку – *k^{wh}ay- / *k^{wh}i- [~ *k^{wh}e-] / *k^{wh}a- [~ *k^{wh}ə-]; *k^{wh}ay-, *kwo-r [~ *k^wo-r] / *kwor [~ *k^wor]; *hwilo- [~ *h^wilo-], *hwar- / [~ *h^war-] (when, where, as, though, while). На генетичному прамовному рівні, ідентифікуємо та окреслюємо морфонологічні спільні, відмінні ознаки сполучників-етимонів сурядного та підрядного зв'язку праностратичної, праїндоевропейської, прагерманської мов як: 1) спільний праморфемний корінь-основа: корінь сурядності як [*ha] / [*hhe] / [ke]; корінь підрядності як [*k^{wh}ay] / [*kwo] [~ *k^wo] / [*hwi] [~ *h^wi] / [*hwa] [~ *h^wa], із чергуванням або редукцією приголосних та голосних фонем; 2) спільна консонантно-вокалічна структура закритого, відкритого складів: трьохелементна – сурядного сполучника-етимона як *CVC- / *CCC- / *VCV; підрядного сполучника-етимона як [~ *CV-C-], [~ *CVC-] та чотирьохелементна – сурядного сполучника-етимона як *CCVC- [~ *CCVC-]; підрядного сполучника-етимона як *CCV-C- / *CCVC-, [~ *CVCV-] / *CCVC-; 3) спільні морфологічні зрушення праностратичного праморфемного кореня-основи: сурядного сполучника-етимона [*ha]^ry- – від праїндоевропейської основи [*hhe]^r- / [~ *hhar-] до прагерманської основи *au[ke]; підрядного сполучника-етимона [*k^{wh}ay] – від праїндоевропейської основи [*k^{wh}ay] / [*kwo] [~ *k^wo] до прагерманської основи [*hwi] [~ *h^wi] / [*hwa] [~ *h^wa]; 4) відмінні флексійні форманти як прасубморфи: преформант сурядного сполучника-етимона [au], постформанти – сурядного сполучника-етимона [y] / [r]; підрядного сполучника-етимона [lo-] / [r-]; 5) відмінна консонантно-вокалічна структура відкритого складу сполучника-етимона підрядності: двохелементна – як *CV- / *CV- [~ *CV-] / *CV- [~ *CV-], *CV-; п'ятиелементна – як *CCVCV-.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці етимологічних конструкцій сполучників сурядного та підрядного зв'язку

давньогерманських мов з урахуванням принципу «перевернутої синхронії».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Буніятова І. Р. Еволюція гіпотаксису в германських мовах (IV–XIII ст.): монографія. Київ: Київ. нац. лінгв. ун-т, 2003. 328 с.
2. Капранов Я. В. Архетип та етимон як когнітивно-прамовні протоструктури. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 4 (72), грудень. С. 92–95.
3. Капранов Я. В. Історико-генетичні витоки поняття ностратичної прамови у сучасному порівняльно-історичному мовознавстві. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов*, (13), 2015. С. 86–92.
4. Капранов Я. В. Історико-генетичні витоки поняття «прамова» у порівняльно-історичному мовознавстві. *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*, 18 (2), 2015. С. 70–76.
5. Капранов Я. В. Презентація наукових результатів квантитативної ностратичної верифікації ступенів споріднення афразійської, індоєвропейської і картвельської мовних сімей. *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*, 23 (2), 2020. С. 58–71.
6. Колесник О. С., Гаращук Л. А., Гаращук К. В. Теоретична фонетика англійської мови: навчальний посібник для студентів факультетів іноземних мов. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2015. 226 с.
7. Корольова А. В. Когнітивна лінгвокомпаративістика: від реконструкції прамовних форм до реконструкції структур свідомості. *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*, 17 (2), 2014. С. 94–101.
8. Соколовська С. В., Веклич Ю. І. *Theoretical English Course (Теоретичний курс англійської мови): навч.-метод. посібник*. Київ: Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2012. 364 с.
9. Тугай О. М. Порядок конститuentів у реченнях поступки: давньоанглійська vs давньоверхньонімецька мови. *Львівський філологічний часопис*, № 12. Львів: Вид-дім «Гельветика», 2022. С. 146–154.
10. Шапочкіна О. Типологія категорії стану в германських мовах: монографія. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2022. 300 с.
11. Bomhard A. R. *A Comprehensive introduction to Nostratic comparative linguistics: with special reference to Indo-European*. Vol. 1. 4th ed. Florence: SC, 2021. 825 p.
12. Bomhard A. R. *Indo-European and the Nostratic hypothesis*. Charleston: Signum Desktop Publishing, 1996. 265 p.
13. Bunyatova I. Elimination of grammatical redundancy in the history of English: The case of negative constructions. *Studies in linguistics, anglophone literature and cultures: Studies in the evolution of the English language*, Vol. 32. Berlin: Peter Lang, 2021. P. 97–109.
14. Bynon T. *Historical linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1977. 310 p.
15. Cambridge online dictionary [last accessed 24.05.2023]. Retrieved from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/cognate>
16. Horodilova T. M. Negative constructions in the history of German: the case of multiple negation. *Zhytomyr*

Ivan Franko State University Journal. Philological Sciences, Vol. 1 (96), 2022. P. 75–86.

17. Kroonen G. *Etymological dictionary of Proto-Germanic*. Leiden-Boston : Brill, 2013. 794 p.
 18. Mallory J. P. In *Search of the Indo-Europeans. Language, Archaeology and Myths*. London : Thames & Hudson, 1989. 288 p.
 19. Mallory J. P., Adams D. Q. *The Oxford introduction to Proto-Indo-European and the Proto-Indo-European world*. Oxford – New York : Oxford University Press, 2006. 731 p.
 20. Ringe D. *From Proto-Indo-European to Proto-Germanic*. Oxford : Oxford University Press, 2006. 355 p.
- REFERENCES:**
1. Buniatova, I. R. (2003). *Evolutsiia hipotaksysu v hermanskykh movakh (IV–XIII st.): monografiia*. [Evolution of hypotaxis in Germanic languages (IV–XIII centuries): monograph]. Kyiv : Kyiv. Nats. Linhv. Un-t. 328 p. [in Ukrainian].
 2. Kapranov, Y. V. (2018). *Arkhetyp ta etymon yak kohnityvno-pramovni protostruktury*. [Archetype and etymon as cognitive proto-language proto-structures]. *Scientific Proceedings of Ostroh Academy National University: Philology Series. Vol 4* (72), December. P. 92–95. [in Ukrainian].
 3. Kapranov, Y. V. (2015). *Istoryko-henetychni vytoky poniattia nostratychnoi pramovy u suchasnomu porivnialno-istorychnomu movoznavstvi*. [Historical and genetic origins of the notion of Nostratic Proto-Language in linguistics comparative studies]. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series 9. Current Trends in Language Development*, (13). P. 86–92. [in Ukrainian].
 4. Kapranov, Y. V. (2015). *Istoryko-henetychni vytoky poniattia "pramova" u porivnialno-istorychnomu movoznavstvi*. [Historical and genetic origins of the concept of Proto-Language in comparative-historical linguistics]. *Messenger of Kyiv National Linguistic University. Series Philology, Vol. 18* (2). P. 70–76. [in Ukrainian].
 5. Kapranov, Y. V. (2020). *Prezentatsiia naukovykh rezultativ kvantytatyvnoi nostratychnoi veryfikatsii stupeniv sporidnennia afraziiskoi, indoievropeiskoi i kartavelskoi movnykh simei*. [Presentation of the quantitative Nostratic verification scientific results of the degrees of affinity of the Afro-Asiatic, Indo-European and Kartvelian language families]. *Messenger of Kyiv National Linguistic University. Series Philology, Vol. 23* (2). P. 58–71. [in Ukrainian].
 6. Kolesnyk, O. S., Harashchuk, L. A., Harashchuk, K. V. (2015). *Teoretychna fonetyka anhliiskoi movy: navchalnyi posibnyk dlia studentiv fakultetiv inozemnykh mov*. [Theoretical phonetics of the English language: training manual for students of foreign languages faculties]. Zhytomyr : Zhytomyr Ivan Franko State University Press. 226 p. [in Ukrainian].
 7. Korolyova, A. V. (2014). *Kohnityvna linhvokomparatyvistyka: vid rekonstruktsii pramovnykh form do rekonstruktsii struktur svidomosti*. [Cognitive and linguistics comparative studies: from reconstruction of proto-language forms to reconstruction of structures of consciousness]. *Messenger of Kyiv National Linguistic University. Series Philology, Vol. 18* (2). P. 94–101. [in Ukrainian].
 8. Sokolovska, S. V., Veklych, Y. I. (2012). *Teoretychnyi kurs anhliiskoi movy*. [Theoretical English Course (Theoretical course of the English language): educational and methodological manual]. Kyiv : Borys Grinchenko Kyiv University. 364 p. [in Ukrainian].
 9. Tuhai, O. M. (2022). *Poriadok konstytuentiv u rechenniakh postupyky: davnioanhliiska vs davnioverkhniomimetska movy*. [Constituent order in sentences of concession: Old English vs Old High German]. *Philological Periodical of Lviv*, (12). P. 146–154. [in Ukrainian].
 10. Shapochkina, O. (2022). *Typolohiia katehorii stanu v hermanskykh movakh: monografiia*. [Typology of the voice category in Germanic languages: monograph]. Kyiv : Borys Grinchenko Kyiv University. 300 p. [in Ukrainian].
 11. Bomhard, A. R. (2021). *A Comprehensive introduction to Nostratic comparative linguistics: with special reference to Indo-European*. Vol. 1. 4th ed. Florence : SC. 825 p.
 12. Bomhard, A. R. (1996). *Indo-European and the Nostratic hypothesis*. Charleston : Signum Desktop Publishing. 265 p.
 13. Buniatova, I. (2021). *Elimination of grammatical redundancy in the history of English: The case of negative constructions*. *Studies in linguistics, anglophone literature and cultures: Studies in the evolution of the English language, Vol. 32*. P. 97-109.
 14. Bynon, T. (1977). *Historical linguistics*. Cambridge : Cambridge University Press. 310 p.
 15. Cambridge online dictionary [last accessed 24.05.2023]. Retrieved from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/cognate>
 16. Horodilova, T. M. (2022). *Negative constructions in the history of German: the case of multiple negation*. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philological Sciences, Vol. 1* (96). P. 75–86.
 17. Kroonen, G. (2013). *Etymological dictionary of Proto-Germanic*. Leiden-Boston : Brill. 794 p.
 18. Mallory, J. P. (1989). In *Search of the Indo-Europeans. Language, Archaeology and Myths*. London : Thames & Hudson. 288 p.
 19. Mallory, J. P., Adams, D. Q. (2006). *The Oxford introduction to Proto-Indo-European and the Proto-Indo-European world*. Oxford – New York : Oxford University Press. 731 p.
 20. Ringe, D. (2006). *From Proto-Indo-European to Proto-Germanic*. Oxford : Oxford University Press. 355 p.

УДК [7.038.6:821.111-3-93]:81'42
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2023-1-12>

НАРАТАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИХ КАЗОК БРИТАНСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ (НА ОСНОВІ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ ДЛЯ ДІТЕЙ Р. ДАЛА)

Цапів Алла Олексіївна,
докторка філологічних наук, доцентка,
професорка кафедри англійської філології та світової літератури
імені професора Олега Мішукова, проректорка з міжнародної,
соціально-гуманітарної й науково-педагогічної роботи
Херсонський державний університет
atsapiv@ksu.ks.ua
orcid.org/0000-0002-5172-213X

Андрєєва Марія Андріївна,
аспірантка кафедри англійської філології та світової літератури
імені професора Олега Мішукова
Херсонський державний університет
mandrieva@ksu.ks.ua
orcid.org/0000-0002-9116-4056

Наукову розвідку присвячено виявленню характерних рис взаємодії наратора та читача-дитини у художніх текстах для дітей відомого британського письменника Р. Дала. Відповідно, нами поставлено завдання з'ясувати особливості відображення наратора у художніх текстах для дітей Р. Дала, окреслити взаємозв'язок найменування казок з ключовими елементами сюжету та визначити роль антропоморфних анімалістичних персонажів у наративах Р. Дала. У казках автора елементи реального переплітаються з елементами магічного та фантастичного. Між окремими художніми текстами існують інтертекстуальні зв'язки двох видів: події казок можуть відбуватися в одній художній реальності, або ж події однієї казки можуть бути вигаданими для персонажів іншої. Казкам Р. Дала характерні експліцитні звертання до наратора. Наратор неодноразово привертає увагу своїх читачів-дітей до особливо важливих елементів сюжету та намагається збільшити їхній рівень довіри до нього як до оповідача, використовуючи займенник you в тексті. У більшості назв наративів Р. Дала вживається ім'я головного героя-дитини. У статті з'ясовано взаємозв'язок між вживанням повної або лагідної форм імені в найменуванні з ключовими елементами сюжетної лінії. Однією із проаналізованих у статті робіт є збірка казок "Revoltin' Rhymes" (Dahl, 2016i), у якій автор у віршованій формі переосмислює відомі англійськомовні казки. Читачам необхідно мати наперед знання типових казкових сюжетів, щоб відрізнити їх від новітньої інтерпретації письменника. Поруч із головними героями у художніх текстах Р. Дала традиційно зустрічаємо анімалістичних персонажів. Звірі супроводжують героїв-дітей у їхніх пригодах та подорожах, підтримують їх на шляху до успіху та захищають від небезпек. У казках "Fantastic Mr. Fox" та "The Enormous Crocodile" тварини виступають головними героями, що є нетиповим для наративів автора. Усі антропоморфних звірів та комах можна віднести до чоловічої або жіночої статі, відповідно до особових займенників he/she, якими їх позначено у тексті, та приставок Mr/Ms/Mrs перед їхніми іменами.

Ключові слова: наратор, наратив, наратор, імпліцитний читач, читач-дитина, анімалістичний персонаж, інтертекстуальність.

NARRATIVE CHARACTERISTICS OF POSTMODERN FAIRY TALES OF THE BRITISH TRADITION (A CASE STUDY OF R. DAHL'S NARRATIVES)

Tsapiv Alla Oleksiivna,
Doctor of Sciences in Philology, Associate Professor,
Professor at the Department of English Philology and World Literature
named after Professor Oleg Mishukov, Vice-Rector for International,
Social and Humanitarian Issues, Research and Education
Kherson State University
atsapiv@ksu.ks.ua
orcid.org/0000-0002-5172-213X

Andriieva Mariia Andriivna,

PhD Student at the Department of English Philology and World Literature
named after Professor Oleg Mishukov

Kherson State University

mandriieva@ksu.ks.ua

orcid.org/0000-0002-9116-4056

The research focuses on the characteristics of the interaction between the narrator and the child reader in R. Dahl's fiction texts for children. A brief analytical analysis considering the peculiarities of the narratee's reflection, the relationship between the titles of fairy tales and the key elements of the plot, the role of anthropomorphic animalistic characters in R. Dahl's narratives has been foregrounded. In the author's fairy tales, elements of the real, the magical and the fantastic are intertwined. Two types of intertextual connections between the fictional texts can be traced: the events of fairy tales can take place in one fictional reality, or the events of one fairy tale can be fictionalized for the characters of another. Explicit addressing the narratee by using pronoun you is peculiar for the fiction texts of the author. This way, he draws the readers' attention to important elements of the plot and increases their level of trust in him. The name of the child protagonist is used in most of the titles of R. Dahl's narratives. The article examines the relationship between the usage of the names and the key elements of the storyline. The author poetically reinterprets well-known English-language fairy tales in the book "Revolting Rhymes" (Dahl, 2016i). Readers need to have a prior knowledge of typical fairy tale plots to distinguish them from the writer's interpretation. Children meet animalistic characters in Roald Dahl's fiction. Animals accompany the protagonists in their adventures, support them on their way to success and protect them from dangers. Animals act as main heroes in the tales "Fantastic Mr. Fox" and "The Enormous Crocodile". All anthropomorphic animals and insects can be classified as male or female, according to the personal pronouns he/she used in the text and the prefixes Mr/Ms/Mrs before their names.

Key words: *narratee, narrative, narrator, implicit reader, child reader, animalistic character, intertextuality.*

Вступ. Нарататором, або ж імпліцитним читачем, художнього тексту є адресат нарації, якому наратор розповідає певну історію. Автор будь-якого художнього тексту *орієнтується* на нاراتора та його вікові, географічні, освітні та соціальні особливості (Schmid, 2010: 83). Від цього залежить складність нарації автора, лексична та стилістична наповненість тексту, образність тощо. Дослідженнями нاراتаторів художніх текстів займалися такі вчені як М. Баль (Bal, 2017), В. Шмід (Schmid, 2010), Л. В. Мацевко-Бекерська (Мацевко-Бекерська, 2008), І. В. Папуша (Папуша, 2013). Дослідженню казок присвячено наукову розвідку Б. Беттельгейма (Bettelheim, 1991), Дж. Зайпса (Zipes, 2012), В. Я. Проппа (Прорп, 1968), А. О. Цапів (Цапів, 2019; 2020), В. А. Єфименко (Єфименко, 2018) та М. А. Карп (Карп, 2016).

Мета статті полягає у виявленні характерних рис взаємодії нاراتора та читача-дитини у казках Р. Дала. Відповідно, нами поставлено **завдання** з'ясувати особливості відображення нاراتора у художніх текстах для дітей Р. Дала, окреслити взаємозв'язок найменування казок з ключовими елементами сюжету та визначити роль антропоморфних анімалістичних персонажів у наративах Р. Дала.

Розділ 1. Нарататор-дитина.

Художні тексти для дітей відрізняються від художніх текстів для дорослої аудиторії своєю простотою, специфічними сюжетними ходами, високим рівнем образності та апеляцією до дитячої уяви. У казках завжди при-

сутній елемент магічного чи фантастичного. Наприклад, відомий британський письменник Р. Дал у своїх наративах для дітей вдало поєднує реальний та казковий (Лумпаленд (Dahl, 2016b), планета Вермес (Dahl, 2016c)) хронотопи, фантастичні наукові відкриття (скляний ліфт на якому можна полетіти у космос (Dahl, 2016c)) та буденність, типових казкових істот (відьми (Dahl, 2016m), велети (Dahl, 2016j), мінпіни (Dahl, 2016a)) з реальними людьми.

Казкам Р. Дала характерні експліцитні звертання нاراتора до нاراتора. Таким чином нاراتор намагається збільшити залученість читачів до подій у тексті та рівень довіри до нього. Для цього він використовує особовий займенник *you*, пропонує нاراتорам уявити себе на місці головних героїв та застерігає їх про небезпеки: "*Because what I am trying to tell you...*" (Dahl, 2016d), "*I am not, of course, telling you for one second that your teacher actually is a witch*" (Dahl, 2016m), "*And that is what you have just finished reading*" (Dahl, 2016g), "*What, for example, would you say if strolling through the woods one day, right there in front of you you saw a pig who'd built his house of STRAW?*" (Dahl, 2016i: 41), "*BEWARE! He's looking for someone... someone that looks a lot like YOU...*" (Dahl, 2016k).

Автори казок часто використовують фольклорні тексти або творчі доробки попередників як основу для своїх наративів, переосмислюючи таким чином усім відомі сюжети (Цапів, 2019: 90). Наприклад, у своїй

збірці *“Revolt Rhymes”* (Dahl, 2016i) Р. Дал у віршованій формі переказує шість казок, які є найулюбленішими для дітей з усього світу, додаючи до них абсолютно нові повороти сюжету: *“Cinderella”* (Dahl, 2016i: 5-12), *“Jack and the Beanstalk”* (Dahl, 2016i: 13-20), *“Snow-White and the Seven Dwarfs”* (Dahl, 2016i: 21-28), *“Goldilocks and the Three Bears”* (Dahl, 2016i: 29-35), *“Little Red Riding Hood and the Wolf”* (Dahl, 2016i: 36-40), *“The Three Little Pigs”* (Dahl, 2016i: 41-47).

Кожен наратив містить імпліцитну інформацію про те, яке уявлення має автор про обсяг знань та компетентності свого імпліцитного читача (Schmid, 2010: 83). *“I guess you think you know this story. You don't. The real one's much more gory”* (Dahl, 2016i: 5). У передмові збірки наратив звертається до читачів, попереджаючи їх про те, що ці казки є не типовими: *“This book is filled with REVOLTING RHYMES. (BE WARNED: these are no ORDINARY “Once upon a time” tales.)”* (Dahl, 2016i). Таким чином, казки цієї збірки Р. Дала спрямовані на наративів, які вже знайомі з цими популярними англійськими казками, можуть зрозуміти відмінності між їхніми оригіналами та переосмисленням автора і яких не злякають нові жорстокі елементи сюжету.

Дійсно, у казці *“Cinderella”* Прекрасний Принц відрубав голови сестрам Попелюшки, через що вона просить Хрещену Фею видати її заміж за звичайного хлопця (Dahl, 2016i: 12):

*“Within a minute, Cinderella
Was married to a lovely feller,
A simple jam-maker by trade,
Who sold good home-made marmalade.”*

Джек обкрадає Велетня та стає мільйонером, попередньо вказавши на необхідність щоденно приймати душ (Dahl, 2016i: 20):

*“And gathered so much gold, I swear
He was an instant millionaire.
'A bath,' he said, 'does seem to pay.
'I'm going to have one every day.’”*

Білосніжка та гноми використовують чарівне дзеркало її мачухи, щоб робити правильні ставки на кінних перегонах та також стають мільйонерами (Dahl, 2016i: 28):

*“Thereafter, every single day,
The Mirror made the bookies pay.
Each Dwarf and Snow-White got a share,
And each was soon a millionaire...”*

Мале Ведмежа з'їдає нечемну Золотоволоску, адже вона вдерлася в Ведмежий дім, зламала антикварний стілець його мами та з'їла його кашу (Dahl, 2016i: 35):

*“Then go upstairs,' the Big Bear said,
'Your porridge is upon the bed.
'But as it's inside mademoiselle,
'You'll have to eat her up as well.’”*

Події казок *“Little Red Riding Hood and the Wolf”* та *“The Three Little Pigs”* Р. Дала відбуваються в одній казковій реальності, де існують два Злих Вовки. Одного з них застрелила з пістолета Червона Шапочка та зробила собі з нього новий плащ. Опинившись у схожій ситуації, останнє Поросятко попросило її про допомогу. Читач-дитина може лише здогадуватися, що сталося після перемоги Червоної Шапочки над другим Вовком, але наприкінці казки вказано, що тепер у неї є дві вовчі шкури та валізка з поросятчої шкіри (Dahl, 2016i: 47):

*“For now, Miss Riding Hood, one notes,
Not only has two wolfskin coats, But when
she goes from place to place,
She has a PIGSKIN TRAVELLING CASE.”*

Інтертекстуальність також властива іншим художнім текстам для дітей Р. Дала. У казці *“The Giraffe and Pelly and Me”* (Dahl, 2016l) головний герой продає у своєму магазині цукерки виробництва Віллі Вонки, героя діалогії *“Charlie and the Chocolate Factory”* (Dahl, 2016b) та *“Charlie and the Great Glass Elevator”* (Dahl, 2016c): *“... there was a whole lot of splendid stuff from the great Wonka factory itself, for example the famous Willy Wonka Rainbow Drops – suck them and you can spit in seven different colours. And his Stickjaw for talkative parents. And his Mint Jujubes that will give the boy next door green teeth for a month”* (Dahl, 2016l: 65). Головному герою наративу *“Danny the Champion of the World”* (Dahl, 2016d) батько щонаочі розповідає казку про Великого Дружнього Велета *“The BFG”* (Dahl, 2016j): *“One of them, which must have gone on for at least fifty nights, was about an enormous fellow called The Big Friendly Giant, or The BFG for short”* (Dahl, 2016d: 9). У цьому випадку батько Денні виступає вторинним наративом (*secondary narrator*, який оповідає внутрішню історію та є героєм основної історії (Schmid, 2010)) а сама казка *“The BFG”* (Dahl, 2016j) є вигаданою для героїв наративу *“Danny the Champion of the World”* (Dahl, 2016d).

Розділ 2. Особливості номінації казок.

Головними героями казок Р. Дала є діти. Цікавою рисою наративів автора є те, що в назвах більшості із них фігурує ім'я головного героя: *“Billy and the Minpins”* (Dahl, 2016a), *“Charlie and the Chocolate Factory”*

(Dahl, 2016b), “*Charlie and the Great Glass Elevator*” (Dahl, 2016c), “*Danny the Champion of the World*” (Dahl, 2016d), “*George’s Marvellous Medicine*” (Dahl, 2016f), “*James and the Giant Peach*” (Dahl, 2016g), “*Matilda*” (Dahl, 2016h) та інші. Таким чином автор одразу натякає читачу-дитині, що головний герой художнього тексту такий же хлопчик чи дівчинка, як і сам читач.

З цією ж метою Р. Дал переважно використовує не повні імена героїв, а їх лагідні скорочення, якими їх кличуть рідні: *Billy* (Dahl, 2016a) а не *William*, *Charlie* (Dahl, 2016b; 2016c) а не *Charles*, *Danny* (Dahl, 2016d) а не *Daniel*. Натомість головні герої тих казок, в назві яких стоять їхні повні офіційні імена – *George* (Dahl, 2016f), *James* (Dahl, 2016g), *Matilda* (Dahl, 2016h) – мають проблеми із дорослими членами їхніх сімей, постійно знаходяться під їхніми знуцаннями та кпинами, полярно їм протиставляються та врешті-решт здобувають над ними перемогу. Батьки Матильди (Dahl, 2016h), тітоньки Джеймса (Dahl, 2016g) та бабуся Джорджа (Dahl, 2016f) гіперболізовано уособлюють все те лихе, з чим діти можуть стикнутися під час комунікації з дорослими в реальному житті. Саме тому нараторам-дітям так приємно читати, як їхнім одноліткам вдається помститися дорослим-негідникам.

У назвах інших казок Р. Дала зустрічаємо імена антагоністів (“*Witches*” (Dahl, 2016m), “*The Enormous Crocodile*” (Dahl, 2016k)) або супутників головних героїв: антропоморфного Великого Дружного Велета у казці “*The BFG*” (Dahl, 2016j), та антропоморфних Жирафу, Пелікана та Мавпу у казці “*The Giraffe and Pelly and Me*” (Dahl, 2016l). У назві останньої казки займенник *Me* заміщує згадку про персонажа Мавпу, адже сама назва є рефреном пісні-реклами, якою Мавпа не одноразово представляє їхню компанію.

Розділ 3. Анімалістичні персонажі.

У художніх текстах для дітей Р. Дала головні герої часто комунікують з анімалістичними персонажами (Цапів, 2020: 47). Оскільки тварини вільно мандрують світом, природно, що в казках вони супроводжують героя в його подорожах чи пригодах (Bettelheim, 1991: 46). Джеймс (Dahl, 2016g) рятується від своїх злих тітоньок та відправляється до Нью-Йорку у компанії антропоморфних комах: *the Old-Green-Grasshopper*, *the Centipede*, *Miss Spider*, *the Silkworm*, *the Glow-worm*, *the Earthworm*, *the Ladybird*. Головний герой казки “*The Giraffe and Pelly and Me*” (Dahl, 2016l), імені

якого ми у тексті не зустрічаємо, знайомиться з Мавпою, Пеліканом та Жирафою і разом з ними відправляється до герцога Гемпширського. Головним героєм казки Р. Дала “*Fantastic Mr. Fox*” (Dahl, 2016e) є Лис. Він протистоїть трьом жадібним фермерам, яких звать *Boggis*, *Bean* та *Bunce*. Тварини у цій казці поводяться, як люди, вміють мислити та розмовляти, мають людські риси характеру, живуть в ошатно декорованих домівках, ходять одне до одного в гості: “*A large dining-room had been hollowed out of the earth, and in the middle of it, seated around a huge table, were no less than twenty-nine animals. They were: Mrs Fox and three Small Foxes. Mrs Badger and three Small Badgers. Mole and Mrs Mole and four Small Moles. Rabbit and Mrs Rabbit and five Small Rabbits. Weasel and Mrs Weasel and six Small Weasels*” (Dahl, 2016e: 74-75).

Усі антропоморфні звірі та комахи в казках Р. Дала мають чоловічу або жіночу стать, яку можна простежити за заміною їхніх імен у тексті відповідними особовими займенниками *he/she* та приставкам *Mr/Ms/Mrs* перед їхніми іменами. Таким чином, до осіб жіночої статі належать, наприклад, *Miss Spider* (Dahl, 2016g), *the Ladybird* (Dahl, 2016g), *the Giraffe* (Dahl, 2016l), а до осіб чоловічої статі – *the Pelly*, *the Monkey*, *the Old-Green-Grasshopper* (Dahl, 2016g), *the Centipede* (Dahl, 2016g), *Mr. Fox* (Dahl, 2016e), *the Badger* (Dahl, 2016e) та інші.

Звірі також виступають персонажами ще одного художнього тексту Р. Дала “*The Enormous Crocodile*” (Dahl, 2016k). Головним героєм казки є антагоніст Крокодил, який керується лише однією метою – пообідати дитиною із селища поблизу. Йому не вдається цього зробити, адже йому раз за разом протистоять інші тварини, які захищають дітей: бегемот *Humpy-Rumpy*, слон *Trunky*, мавпа *Muggle-Wump* та пташка *Roly-Poly*. Хоча побудова сюжету навколо антагоніста є нетиповою для художніх текстів Р. Дала, все ж казка має типове для автора закінчення: Зло (Крокодил) покаране, Добро (інші звірі) тріумфує, діти знаходяться в безпеці.

Висновки. Художні тексти для дітей мають свої характерні особливості, які відрізняють їх від художніх текстів для дорослої аудиторії: простота нарації, специфічні повороти сюжету, високий рівень образності, апеляція до уяви читача-дитини та поєднання елементів магічного чи фантастичного з елементами реального. Завдяки нараторологічному аналізу казок Р. Дала з’ясовано, що наративам автора властиві експліцитні звер-

тання до наратора-дитини через постійні заклики, попередження та запитання до нього з використанням особового займенника *you*. У тексті збірки казок “*Revolting Rhymes*” імпліцитно вказано, що її адресовано читачам, які попередньо ознайомлені з ключовими елементами відомих казок та вміють їх аналізувати. Сама ж збірка є авторським переосмисленням шести популярних англійськомовних казок, яке відрізняється надмірною жорсткістю, неочікуваними сюжетними ходами та абсолютно новими фіналами.

Художнім текстам для дітей Р. Дала характерна інтертекстуальність. Події його казок можуть відбуватися в одній художній реальності (“*The Giraffe and Pelly and Me*”, “*Charlie and the Chocolate Factory*”, “*Charlie and the Great Glass Elevator*”), або ж події однієї казки є вигаданими стосовно іншої та переказуються одним із її персонажів (“*Danny the Champion of the World*”, “*The BFG*”). В останньому випадку ми виокремлюємо первинну та вторинну нарацію.

Головними героями казок Р. Дала є діти. Їхні імена зустрічаємо у назвах багатьох наративів автора (“*Billy and the Minpins*”, “*Charlie and the Chocolate Factory*”, “*Charlie and the Great Glass Elevator*”, “*Danny the Champion of the World*”, “*Fantastic Mr. Fox*”, “*George’s Marvellous Medicine*”, “*James and the Giant Peach*”, “*Matilda*”). Також для найменування художніх текстів для дітей Р. Дала використовуються імена супутників головних героїв (“*The BFG*”, “*The Giraffe and Pelly and Me*”) та антагоністів (“*Witches*”, “*The Enormous Crocodile*”). Форма імені головного героя у назві наративу пов’язана з його сюжетною лінією. Скорочені форми імені властиві тим героям-дітям (“*Billy and the Minpins*”, “*Charlie and the Chocolate Factory*”, “*Charlie and the Great Glass Elevator*”, “*Danny the Champion of the World*”), у яких є люблячі члени родин, які їх підтримують та піклуються про них. Натомість повні форми імен вжито у тих казках (“*George’s Marvellous Medicine*”, “*James and the Giant Peach*”, “*Matilda*”), де діти мають протистояти своїм лихим родичам та іншим дорослим.

Наявність антропоморфних звірів-персонажів є ключовим елементом деяких казок Р. Дала. Вони супроводжують головного героя у його подорожах (“*James and the Giant Peach*”), на його шляху до успіху (“*The Giraffe and Pelly and Me*”) або навіть є головними героями казок (“*Fantastic Mr. Fox*”, “*The*

Enormous Crocodile”). Такі анімалістичні персонажі подібні до людей, мислять, розмовляють, мають свій специфічний характер. та можуть бути віднесені до чоловічої або жіночої статі. Стаття таких персонажів можна визначити за заміною їхніх імен у тексті особовими займенниками *he/she* або ж приставкам *Mr/Ms/Mrs* перед їхніми іменами.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у наратологічному аналізі постмодерністських казок інших авторів британської традиції, зокрема Джоан Роулінг та Дермота О’Лірі, для виявлення та систематизування домінантних наратологічних та наративних особливостей британських казок епохи постмодернізму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Єфименко В. А. Жанрові трансформації та мультимодальність сучасних казкових наративів (на матеріалі англійської мови): дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04. Київ, (2018). 531 с.
2. Карп М. А. Текстотвірні ознаки когезії та когерентності в англійських мультимодальних літературних казках (на матеріалі творчості Філіпа Арда): автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, (2016). 20 с.
3. Мацевко-Бекерська Л. В. Українська мала проза кінця XIX – початку XX століть у дзеркалі наратології: монографія. Львів: Сплайн, (2008). 408 с.
4. Папуша І. В. *Modus ponens*: Нариси з наратології. Тернопіль: Крок, (2013). 259 с.
5. Цапів А. О. Поетика наративу англійськомовних художніх текстів для дітей: дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04. Харків, (2020). 419 с.
6. Цапів А. О. Сучасні казкові кінонاراتиви під мікроскопом наратолога: критичний огляд та дискусії. Науковий вісник ХДУ. Серія «Германістика та міжкультурна комунікація». (2019). № 2. С. 89–95.
7. Bal M. *Narratology : Introduction to the theory of narrative*. Toronto: University of Toronto Press, (2017). 206 p.
8. Bettelheim B. *The uses of enchantment : The meaning and importance of fairy tales*. London: Penguin Books, (1991). 352 p.
9. Dahl R. *Billy and the Minpins*. London: Puffin Books, (2016a). 128 p.
10. Dahl R. *Charlie and the Chocolate Factory*. London: Puffin Books, (2016b). 208 p.
11. Dahl R. *Charlie and the Great Glass Elevator*. London: Puffin Books, (2016c). 208 p.
12. Dahl R. *Danny the Champion of the World*. London: Puffin Books, (2016d). 240 p.
13. Dahl R. *Fantastic Mr. Fox*. London: Puffin Books, (2016e). 112 p.
14. Dahl R. *George’s Marvellous Medicine*. London: Puffin Books, (2016f). 128 p.
15. Dahl R. *James and the Giant Peach*. London: Puffin Books, (2016g). 176 p.
16. Dahl R. *Matilda*. London: Puffin Books, (2016h). 256 p.
17. Dahl R. *Revolting Rhymes (colour edition)*. London: Puffin Books, (2016i). 52 p.

18. Dahl R. *The BFG*. London: Puffin Books, (2016j). 224 p.
19. Dahl R. *The Enormous Crocodile (colour edition)*. London: Puffin Books, (2016k). 36 p.
20. Dahl R. *The Giraffe and Pelly and Me*. London: Puffin Books, (2016l). 96 p.
21. Dahl R. *The Witches*. London: Puffin Books, (2016m). 224 p.
22. Propp V. I. *Morphology of the folktale*. 2nd ed. Austin: University of Texas Press, (1968). 158 p.
23. Schmid W. *Narratology : An introduction*. Berlin: De Gruyter, (2010). 270 p.
24. Zipes, J. *The irresistible fairy tale: The cultural and social history of a genre*. Princeton: Princeton University Press, (2012). 256 p.
6. Tsapiv A. O. (2019). *Suchasni kazkovi kinonaratyvy pid mikroskopom naratoloha: krytychnyi ohliad ta diskusii [Modern fairy cinematic narratives under the microscope of a narratologist: Critical review and discussions]*. *Naukovyi visnyk KhDU. Seriya «Heramanistyka ta mizhkulturna komunikatsiia»*. № 2. P. 89–95. [in Ukrainian].
7. Bal M. (2017). *Narratology: Introduction to the theory of narrative*. Toronto : University of Toronto Press. 206 p.
8. Bettelheim B. (1991). *The uses of enchantment: The meaning and importance of fairy tales*. London : Penguin Books. 352 p.
9. Dahl R. (2016a). *Billy and the Minpins*. London: Puffin Books. 128 p.
10. Dahl R. (2016b). *Charlie and the Chocolate Factory*. London: Puffin Books. 208 p.
11. Dahl R. (2016c). *Charlie and the Great Glass Elevator*. London: Puffin Books. 208 p.
12. Dahl R. (2016d). *Danny the Champion of the World*. London: Puffin Books. 240 p.
13. Dahl R. (2016e). *Fantastic Mr. Fox*. London: Puffin Books. 112 p.
14. Dahl R. (2016f). *George's Marvellous Medicine*. London: Puffin Books. 128 p.
15. Dahl R. (2016g). *James and the Giant Peach*. London: Puffin Books. 176 p.
16. Dahl R. (2016h). *Matilda*. London: Puffin Books. 256 p.
17. Dahl R. (2016i). *Revolting Rhymes (colour edition)*. London: Puffin Books. 52 p.
18. Dahl R. (2016j). *The BFG*. London: Puffin Books. 224 p.
19. Dahl R. (2016k). *The Enormous Crocodile (colour edition)*. London: Puffin Books. 36 p.
20. Dahl R. (2016l). *The Giraffe and Pelly and Me*. London: Puffin Books. 96 p.
21. Dahl R. (2016m). *The Witches*. London: Puffin Books. 224 p.
22. Propp V. I. (1968). *Morphology of the folktale*. 2nd ed. Austin: University of Texas Press. 158 p.
23. Schmid W. (2010). *Narratology : An introduction*. Berlin: De Gruyter. 270 p.
24. Zipes, J. (2012). *The irresistible fairy tale: The cultural and social history of a genre*. Princeton: Princeton University Press. 256 p.

REFERENCES:

1. Yefymenko V. A. (2018). *Zhanrovi transformatsii ta multimodalnist suchasnykh kazkovykh naratyviv (na materialii anhliiskoi movy) [Genre transformations and multimodality of contemporary fairy tale narratives (based on the English language)]: dys. ... d-ra filol. nauk : 10.02.04. Kyiv. 531 p. [in Ukrainian]*.
2. Karp M. A. (2016). *Tekstotvorni oznaky kohezii ta koherentnosti v anhliiskykh multimodalnykh literaturnykh kazkakh (na materialii tvorchosti Filipa Arda) [Text characteristics of cohesion and coherence in English multimodal literary fairy tales (case study of Philip Ard's creative works)]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04. Odesa. 20 p. [in Ukrainian]*.
3. Matsevko-Bekerska L. V. (2008). *Ukrainska mala proza kintsia KhIKh – pochatku KhKh stolit u dzerkali naratolohii: monohrafiia [Ukrainian small prose of the late nineteenth and early twentieth centuries in the mirror of narratology: a monograph]*. Lviv: Splain. 408 p. [in Ukrainian].
4. Papusha I. V. (2013). *Modus ponens: Narysy z naratolohii [Essays on narratology]*. Ternopil: Krok. 259 p. [in Ukrainian].
5. Tsapiv A. O. (2020). *Poetyka naratyvu anhliiskomovnykh khudozhnykh tekstiv dlia ditei [Poetics of Narrative of the Anglophone Literary Texts for Children]: dys. ... d-ra filol. nauk : 10.02.04. Kharkiv. 419 p. [in Ukrainian]*.

УДК [821-93(494):39]:001.82:82.09
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2023-1-13>

ТАКСОНОМІЯ АВСТРАЛІЙСЬКИХ ХУДОЖНІХ ЕТНОНАРАТИВІВ ДЛЯ ДІТЕЙ У КОНТЕКСТІ ПОЕТИКИ НАРАТИВУ

Цапів Алла Олексіївна,
докторка філологічних наук, доцентка,
професорка кафедри англійської філології та світової літератури
імені професора Олега Мішукова, проректорка з міжнародної,
соціально-гуманітарної й науково-педагогічної роботи
Херсонський державний університет
atsapiv@ksu.ks.ua
orcid.org/0000-0002-5172-213X

Ставенко Олена Вікторівна,
провідна фахівчиня й викладачка сектору іншомовної освіти
відділу міжнародних ініціатив та проектної діяльності
Херсонський державний університет
evstavenko@gmail.com
orcid.org/0000-0003-0857-3359

Статтю присвячено класифікації австралійських художніх текстів для дітей жанрів літературної казки та короткого оповідання у контексті поетологічної наратології й висвітленню особливостей наративного конструювання виокремлених типів наративів. Австралійські художні тексти для дітей, створені в межах австралійської етнокультури та домінантною характеристикою яких є експліцитно або імпліцитно втілені в елементах наративного конструювання етнокультурні смисли, кваліфіковано як австралійські художні етнонаративи для дітей. Історії художніх етнонаративів для дітей складаються із низки наративних епізодів, поєднаних за допомогою наративних прийомів, що описують події, які трапляються із етнокультурно маркованим персонажем й розгортаються у межах етнокультурно забарвленого хронотопу. Мета статті полягає в обґрунтуванні класифікації австралійських художніх етнонаративів для дітей відповідно до таких критеріїв: сюжет історії, аранжування наративних епізодів, тип наратора й фокалізатора, персонажні образи та хронотоп. У статті представлено результати наратологічно-культурологічного аналізування наративного конструювання австралійських художніх етнонаративів для дітей з опертям на здобутки сучасної наратології, лінгвокультурології, та філологічних досліджень художніх текстів для дітей. Виявлено засоби втілення етнокультурної специфіки в наративному конструюванні художніх етнонаративів для дітей та висвітлено наративні особливості й етнокультурне підґрунтя чотирьох виявлених типів наративів: етіологічного, дидактичного, ініціаційного й пригодницького. Етіологічні художні етнонаративи для дітей витлумачено як історії про виникнення в результаті метаморфози тих чи тих об'єктів дійсності. Дидактичні наративи – це історії про випадок із життя, або вчинок персонажа, що сконструйовані у такий спосіб, аби навчити читацьку аудиторію певних моральних цінностей. Ініціаційні історії оповідають про дорослішання персонажа, що розгортається в пошуці ним чогось бажаного і цінного та здобуття цього у фіналі. Пригодницькі наративи є історіями про захоптиві, проте ризикові пригоди етнокультурно маркованого статичного персонажа, що ілюструють зразки правильної й неправильної поведінки. Особливості наративного конструювання чотирьох типів художніх етнонаративів для дітей продемонстровано на прикладах відомих творів різних періодів розвитку австралійської літератури.

Ключові слова: етіологічні наративи, дидактичні наративи, ініціаційні наративи, пригодницькі наративи, наративне конструювання, наративний епізод, наративний прийом.

A TAXONOMY OF AUSTRALIAN LITERARY ETHNONARRATIVES FOR CHILDREN IN THE CONTEXT OF NARRATIVE POETICS

Tsapiv Alla Oleksiivna,

Doctor of Sciences in Philology, Associate Professor,
Professor at the Department of English Philology and World Literature
named after Professor Oleg Mishukov, Vice-Rector for International,
Social and Humanitarian Issues, Research and Education

Kherson State University

atsapiv@ksu.ks.ua

orcid.org/0000-0002-5172-213X

Stavenko Olena Viktorivna,

Senior Specialist and Instructor at the Foreign Language Education Office
of the International Initiatives and Project Activities Department

Kherson State University

evstavenko@gmail.com

orcid.org/0000-0003-0857-3359

The article focuses on the classification of Australian literary texts for children, literary fairy tales and short stories in the context of poetic narratology and the peculiarities of the narrative construing of different narrative types. Australian literary texts for children are qualified as Australian literary ethnonarratives for children created within the framework of Australian ethnoculture, the dominant characteristic of which is explicit or implicit ethnocultural meanings embodied in their elements. Stories of literary ethnonarratives for children consist of a series of narrative episodes connected by means of narrative techniques and describing events that happened to an ethnoculturally marked character and unfold within an ethnoculturally marked chronotope. The aim of the paper is to substantiate the classification of Australian literary ethnonarratives for children according to the story plot, narrative episode arrangement, type of narrator and focalizer, characters, and chronotope. The article presents the results of a narratological and cultural analysis of Australian literary ethnonarratives for children based on the achievements of modern narratology and linguistic and cultural studies of literary texts for children. We reveal the means of embodying ethnocultural specificity in the narrative building and highlight the main narrative and ethnic and cultural peculiarities of the four identified narrative types: etiological, didactic, initiation, and adventure. Etiological narratives include stories about the emergence of some objects of reality due to metamorphosis. Didactic narratives are stories about a case that happened to a character or their actions aiming to teach the readers some moral values. Initiation narratives are stories about the main character growing up and searching for something desirable and valuable. Adventure stories narrate exciting but risky adventures of an ethnoculturally marked static character that illustrate correct and incorrect behaviour patterns. The peculiarities of the narrative building of narrative types are demonstrated in the case study of famous and popular Australian ethnonarratives for children.

Key words: *etiological narratives, didactic narratives, initiation narratives, adventure narratives, narrative construing, narrative episode, narrative technique.*

Вступ. Художні тексти для дітей охоплюють широке різноманіття жанрів, яким властиві як універсальні ознаки, характерні для орієнтованої на дитячу читачку аудиторію літератури, так і відмінні жанрові, а також унікальні національні й етнокультурні характеристики. Класифікацію художніх текстів для дітей за їх сюжетними ознаками розробляють ще засновники наратології та дослідники фольклорних текстів (Aarne, 1910; Aarne, & Thompson, 1928/1961; Propp, 1928/2009). Найвідомішою системою класифікації казкових типів є типологія, розроблена фінсько-американською школою (Aarne, & Thompson, 1928/1961; Uther, 2004), у контексті якої народна казка є логічним поєднанням низки відібраних мотивів. Це й уможливорює об'єднання подібних за своїми

мотивами-складниками сюжетів під заголовками казкових типів (Naase, 2008: 231). Проте народні тексти для дітей деяких країн, зокрема таких дистанційованих від решти світу та колонізованих у певний період, як-от Австралія, подекуди неможливо віднести до окремого типу з огляду на етнокультурно специфічні мотиви та характерне їх поєднання у певну історію.

У річищі сучасної наратології фокус уваги також спрямовано на аналізування сюжету тексту, його складників і способів поєднання у єдину історію (Цапів, 2020: 111; Fludernik, 2009: 30; Schmid, 2010: 190). Таксономія, що ґрунтується на внутрішній будові наративів, дозволяє виявити значущі смисли в наративному конструюванні художніх текстів для дітей, й у такий спосіб засвідчити різнома-

ніття й етнокультурну специфіку австралійських художніх наративів для дітей.

Метою дослідження є класифікація австралійських художніх етнонаративів для дітей відповідно до сюжетів історій та низки наративних критеріїв: наративних епізодів, типу наратора, фокалізатора, персонажних образів і хронотопу. **Науково-дослідними завданнями** є виявити й висвітлити наративні й етнокультурні особливості різних типів австралійських художніх етнонаративів для дітей.

Матеріалом дослідження було обрано найпопулярніші книги для дітей різних періодів розвитку австралійської літератури для дітей, написаних австралійськими письменниками, які є носіями цієї етнокультури, що загалом налічують 100 окремих художніх наративів для дітей жанрів літературної казки та короткого оповідання. У прийомах і засобах конструювання цих етнокультурно маркованих наративів відбито історію та культурний досвід австралійського автохтонного населення й сучасного мультикультурного суспільства. Із огляду на це, слідом за розробником етнонаративного підходу Х. Хансеном (Hansen, 2006) та дослідницею поетики наративу англійськомовних художніх текстів для дітей А. Цапів (Цапів, 2020: 143), кваліфікуємо їх як **австралійські художні етнонаративи для дітей**.

Таксономія австралійських художніх етнонаративів для дітей

Запропонована типологія австралійських художніх етнонаративів для дітей розбудована з опертям на класифікацію А. Аарне, С. Томсона й Г. Утера (Uther, 2004), літературознавчі й лінгвістичні дослідження художніх текстів для дітей (Nikolajeva, 1996/2016; Nodelman, 2008; Shavit, 1986), наукові доробки у ричищі наратології (Белехова & Цапів, 2019; Fludernik, 2009; Propp, 1928/2009; Schmid, 2010) й лінгвокультурології (Кононенко, 2008; Wierzbicka, 1992).

Методологія нашого наратологічно-культурологічного дослідження австралійських художніх текстів для дітей охоплює застосування *контекстуального й інтерпретаційно-текстового аналізування* їх наративного конструювання, *лексико-семантичного й лінгвостилістичного аналізування* фонографічних, лексичних, синтаксичних і семасіологічних лінгвостилістичних засобів творення постатей наратора, фокалізатора, хронотопу й персонажних образів в художніх етнонаративах та низки *методів лінгвокультурологічних досліджень* (архетипного, концептуального, семіотичного аналізування значень

вербальних засобів репрезентації окремих елементів наративів) з метою виявлення етнокультурного підґрунтя наративів.

Наративне конструювання австралійських художніх етнонаративів для дітей є особливим, доступним для емпіричного сприйняття аранжуванням у певній послідовності «наративних епізодів» (термін А. Цапів) історії, що оповідається. **Наративні епізоди** є автосемантичними елементами історії, у межах яких розгортається окремий мотив, об'єктивований у лексичних одиницях – нараепізодичних маркерах (Цапів, 2020: 124). У наративних епізодах наратор історії, фокалізатор, персонажні образи та хронотоп конструюються за допомогою **наративних прийомів** – певних способів вибудовування наративів, і вербальних засобів їх вербалізації, що забезпечують цілісність і зв'язність наративного тексту.

Підґрунтям наративного конструювання австралійських художніх етнонаративів для дітей є певні, характерні для австралійської етнокультури архетипи, концепти та/або реалії. Виявлення того, що лежить в основі вибудовування наративів та особливостей їх наративного конструювання, уможливорює диференціювати типи художніх етнонаративів, адресованих дитячій читацькій аудиторії. У нашому дослідженні виокремлюємо чотири основні типи австралійських художніх етнонаративів для дітей: **етіологічний, дидактичний, ініціаційний і пригодницький типи**.

Етіологічні художні етнонаративи для дітей Австралії

Етіологічний тип охоплює етнонаративи для дітей жанру короткого оповідання й казки, в основу яких лягли австралійські автохтонні народні казки, міфи та легенди про появу певного аспекту дійсності (див. Thompson, 1946: 9). **Етіологічні художні етнонаративи для дітей** є історіями про виникнення в результаті певної метаморфози природних явищ, австралійських рослин, тварин, міфічних, або казкових істот та предметів, у яких експліцитно виражено, або імпліцитно втілено первинні (міфопоетичні) етнокультурні уявлення про світ австралійців. **Нараепізодичними маркерами** етіологічних художніх етнонаративів для дітей є лексичні одиниці, що вербалізують етапи виникнення того чи того явища, персонажа, предмета (його поява, метаморфоза, через яку він проходить, і теперішній стан): дієслівні вирази із семантикою творення (наприклад, *to make, to create, to work, to build, to form, to appear*), пробудження

до життя, або відродження (як-от, *to be born, to revive, to live, to rebirth*), метаморфози, або зміни (зокрема, *to change into, to be changed, to turn into, to become*).

Етіологічні художні етнонаративи для дітей є наративами з нульовою (нараторською) фокалізацією, а **наратор** їх є **недієгетичним**, тобто таким, який розповідає історію читачеві, але не є її учасником. Здебільшого, недієгетичний наратор проявляється за допомогою займенників *he, she, you, they* на початку й у фіналі наративу в коротких нараторських коментарях. Хронотоп наративів цього типу різниться етноспецифічним забарвленням та постає **етнохронотоп**, доміантними ознаками якого є характерний австралійський простір та специфічний художній час – Дрімтайт, у який читач занурюється з першого ж наративного епізоду і який втілює в наративі певні ознаки міфопоетичної картини світу австралійців. А система персонажів етіологічних художніх етнонаративів для дітей характеризується домінуванням **архетипних етноперсонажів**, які є етнокультурно маркованими й які творяться за допомогою наративного прийому архетипізації – актуалізації імплікативних ознак певного архетипного образу в персонажному, та охоплює персонажа – суб'єкта метаморфози; персонажа/персонажів – об'єкта метаморфози, і персонажів – «помічників» метаморфози. У наративному конструюванні етіологічних художніх етнонаративів для дітей через прийом та засоби творення їх історії, хронотопу й персонажів актуалізуються ключові австралійські етноміфологеми та специфічні етнокультурні смисли.

Продемонструємо особливості наративного конструювання етіологічного типу художніх етнонаративів для дітей на прикладі твору Д. Рафсі “*The Rainbow Serpent*” (Roughsaw, 1975) про появу австралійських ландшафтів, тварин і рослин у часи Дрімтайму. У наративі виокремлюємо наративний епізод експозиції, зав'язки, наративні епізоди розвитку дії, кульмінаційний епізод та епізод-розв'язку історії.

Перший наративний епізод (нараепізодичні маркери: *to set off, to look for, to travel*) є експозицією сюжету, у якій зазначається, що події відбуваються на теренах Австралії протягом міфічного періоду Дрімтайму, коли за волею духовних пращурів виникло все живе на Землі. За допомогою засобів вербалізації художнього хронотопу в епізоді розгортається етноміфологема Дрімтайму: “*Far off in*

Dreamtime there were only people, no animals or birds; no trees or bushes; no hills or mountains. The country was all flat.” (Roughsey, 1975: 3). Окрім того, хронотоп реалізовано через низку австралійських топонімів: *Australia, Cape York, Narabullgan, Fairview, Minalinka*, серед яких є й автохтонні назви місцевостей, що уможливорює кваліфікувати художній часопростір етіологічного художнього етнонаративу для дітей як **етнохронотоп**, який конструюється за допомогою **наративного прийому дрімтаймінгу**. В інтродукції ж головного персонажа наративу прямо актуалізується етноміфологема Райдужного Змія за допомогою антропонімів *Goorialla* та *Rainbow Serpent*: “*Goorialla, the great Rainbow Serpent, stirred and set off to look for his own tribe. He travelled across Australia from south to north.*” (Roughsey, 1975: 3). Райдужний Змія за легендами корінних австралійців був творцем багатьох ландшафтів Австралії в часи Дрімтайму, рухаючись землею він створював ріки, озера, низини та гори. У наративі, архетипний мотив творення набуває художнього переосмислення, оскільки поштовхом до подорожі персонажа, у ході якої створюватимуться австралійські ландшафти, зазначено потребу Змія знайти свій народ (“*set off to look for his own tribe*”) і своє місце, тоді як у міфах про це не йдеться.

Другий наративний епізод, нараепізодичним маркером якого є лексема *to make*, описує суб'єкта (*Goorialla, his huge body*), об'єкти (*a big red mountain, a deep gorge, a lily lagoon*) та причини метаморфози, про яку оповідається в історії. У персонажному образі Райдужного Змія розгортається архетипний мотив творення, характерний для австралійського етноархетипу Дрімінгу, і втілюється архетипний образ духовного пращура, наприклад у такому фрагменті: “*Goorialla left Narabullgan and his huge body made a deep gorge where he came down*” (Roughsey, 1975: 4). Архетипний мотив творення актуалізовано дієсловом *made*, а архетипний образ духовного пращура та його імплікативну ознаку величчя – атрибутивним виразом *his huge body*.

Наративні епізоди розвитку дії слугують розгортанню архетипного мотиву пошуку етноархетипу Дрімінгу (нараепізодичні маркери: *his people, found, came out, was welcomed, taught; opened his mouth, swallowed; followed after, follow Goorialla, took spear, climbed, crept up to him, reaching, found Goorialla*), що підводять до кульмінаційного епізоду. У кульмінаційному епізоді ж (нараепізодичні маркери:

to change into, to turn into) втілено головний мотив – метаморфозу, у результаті якої виникають австралійські рослини й тварини: “They cut until they reached the *Bil-bil boys*, who had changed into beautiful parrots with all the colours of the *Rainbow Serpent*.” (Roughsey, 1975: 22), “He began to thresh about in fury, his long red tongue flashing like lightning and the great mountain shook and thundered as *Gooriella tore it apart in his anger*” (Roughsey, 1975: 24), “Others ran away to hide, turning themselves into all the kinds of animals, birds, insects and plant life that live in the country today.” (Roughsey, 1975: 26). З цього фрагмента вилучаємо особливості ключової метаморфози, суб’єктом якої є Райдужний Змія (*the Rainbow Serpent*), об’єктом – персонажі наративу (*the Bil-bil boys, people*), які перетворилися на тварин, птахів, комах та рослин Австралії (*animals, birds, insects, plant life*), каузатором – руйнівні дії Змія (*he swallowed them, began to thresh about, tore it apart*), а предикатом – дієслова *to change into, to become, to turn into*. Також у цьому нарративному епізоді розкривається амбівалентність етноміфологеми Райдужного Змія, який був наділений не лише творчою, а й руйнівною силою, що актуалізовано в тексті за допомогою художнього порівняння руху його язика з блискавкою *his long red tongue flashing like lightning* й експресивної лексики *in fury, to flash, to thunder*.

Останній нарративний епізод-розв’язка історії (нараепізодичні маркери: *to remain, to look after, to watch everybody*) стисло описує те, як Райдужний Змія назавжди полишив Землю, спустившись у море, і тепер увесь час спостерігає за своїми творіннями: “He went down and disappeared into the sea, where he remains to this day. <...> *The shooting star racing across the sky at night is the eye of Gooriella – watching everybody*.” (Roughsey, 1975: 28). Етноміфологема Райдужного Змія опредметнюється через архетипний словесний символ зірки на небі “*shooting star racing across the sky*”, яка є всевидним оком Райдужного Змія “*the eye of Gooriella – watching everybody*”, та у семантиці таких епітетів, як *shooting* «що падає», *racing* «що дуже швидко летить», *watching* «що спостерігає», а також дієслова *remain* «залишається», що актуалізують імплікативні ознаки всюдисутності й безсмертя, властиві архетипному образу духовного пращура та концептуальну імплікацію нескінченності етноархетипу Дрімінгу.

Аранжування нарративних епізодів етіологічних нарративів відбувається у хроно-

логічній послідовності за допомогою **нарративного прийому лінеаризації** подій історії, слідом за В. Шмідом (Schmid, 2010: 190), проте в останньому нарративному епізоді із Дрімтайму оповідь переноситься у сучасність: “*Now the remaining people have to look after...*” (Roughsey, 1975: 28), що є вибудовуванням історії **нарративним прийомом проспекції**. Лінгвальними засобами реалізації цього прийому є прислівники із семантикою теперішнього часу (*now, this day*), та зміна граматичних часів – із минулого на теперішній (*have to, live, remains, is*). Таке нарративне конструювання забезпечує реалізацію **функції етнокультурної самоідентифікації** через занурення читача в міфологізований австралійський світ, його поступове знайомство з традиціями, поглядами, світобудовою й культурою автохтонних австралійців, та повернення до теперішнього часу й пояснення наратором значення історії у контексті сучасних реалій.

Дидактичні австралійські художні етнонарративи для дітей

Дидактичні нарративи є історіями про певний випадок, або вчинок персонажа, що мають на меті навчити читачку аудиторію певних моральних цінностей (Haase, 2008: 265). В **австралійських дидактичних художніх етнонарративах для дітей** залежно від характеристик вчинку/випадку, а також від джерела норм, що висвітлюються в наративі, розрізняємо історії про: 1) правильні/неправильні вчинки з поглядом австралійських морально-етичних норм, у яких реалізуються певні культурні архетипи; 2) випадки взаємодії з надприродними силами, у яких втілюються автохтонні уявлення про соціальні норми поведінки, зокрема концептуальні імплікації ключового в межах австралійської етнокультури етноархетипу Дрімінгу; 3) щасливі/нешасливі випадки, що відбивають соціально-правові явища австралійського мультикультурного суспільства й те, як до них слід ставитися, зокрема за допомогою актуалізації лінгвокультурного концепту *MULTICULTURALISM*.

З огляду джерела нарративів цього типу, що сягають жанрів байки та притчі, конструювання дидактичних художніх етнонарративів для дітей охоплює **три нарративні епізоди**: ілюстрацію певного вчинку/випадку (зав’язку); опис наслідків вчинку/випадку (розвиток дії, кульмінацію та розв’язку сюжету); і пояснення та/або оцінку вчинку/випадку у контексті певних норм австралій-

ського суспільства (стислу, або розгорнуту післямову наратора). І відповідно **нараєнізо-дичними маркерами** в цих наративах можуть бути різноманітні лексичні одиниці, що експлікують вчинок/випадок, його результати або наслідки, а також оцінку, або пояснення того, про що йдеться в наративі (рис. 1). **Наратор** є, здебільшого недієгетичним та імпліцитним, який також виступає їх фокалізатором. Він не є учасником подій, оповідає історію в її природній послідовності за допомогою **наративного прийому лінеаризації подій**, передає думки та почуття персонажів (є всюдисутнім) та дає оцінку їх діям за допомогою використання валоративних номінативних одиниць. Подекуди трапляються дидактичні наративи з **дісгетичним** та **експліцитним** наратором, коли історію розповідає безпосередній учасник подій, як-от у наративі Ш. Тена “Eric”, де персонаж, до родини якого приїхав іноземець Ерік, веде оповідь

від першої особи: “*some years ago we had a foreign exchange student come to live with us.*” (Tan, 2008: 8).

Особливістю дидактичних художніх етнонаративів для дітей є конструювання хронотопу та системи персонажів наративів за допомогою **наративного прийому опозиційності**, що полягає в протиставленні двох протилежних за своїми домінантними характеристиками хронотопів, а також персонажів, які належать до них. Зокрема, у засобах репрезентації **хронотопу** просторові анти тези близький::далекий, сільський::міський, минулий::сучасний набувають в дидактичних етнонаративах етнокультурного забарвлення й художньо переосмислюються як просторові смисли свій::чужий, безпечний::небезпечний, цінний::нецінний, гарний::поганий, живий::неживий та інших. Наприклад, у художньому етнонаративі Ш. Тена “Eric” (Tan, 2008: 8–17) опозиційними відносно

АВСТРАЛІЙСЬКІ ДИДАКТИЧНІ ХУДОЖНІ ЕТНОНАРАТИВИ ДЛЯ ДІТЕЙ		
<p>історії про правильні/неправильні вчинки з погляду австралійських морально-етичних та релігійних устоїв</p> <p>Наприклад, етнонаратив “Elsie” А. Вестбері (Wesbury, 1897, p.155–161)</p>	<p>історії про випадки взаємодії з надприродними силами, що переосмислюють уявлення про світобудову корінних австралійців</p> <p>Наприклад, етнонаратив “Wake” Ш. Тена (Tan, 2008, p.80)</p>	<p>історії про щасливі/нещасливі випадки, що відбивають домінантні соціально-правові явища у межах австралійської етнокультурної спільноти</p> <p>Наприклад, етнонаратив “Eric” Ш. Тена (Tan, 2008, p.8–17)</p>
<p>1. Випадок, що у певний спосіб впливає на головного персонажа:</p> <p><i>"has been dreadfully hurt, stone <...> crushed one of his legs dreadfully"</i></p>	<p>1. Вчинок-порушення правил (або вчинок-слідування правилам):</p> <p><i>"a man <...> had beaten his dog to death "</i></p>	<p>1. Випадок, обумовлений австралійським соціокультурним явищем:</p> <p><i>"a foreign exchange student come to live with us"</i></p>
<p>2. Дії / бездіяння відносно цього випадку:</p> <p><i>"Elsie helped the widow, until he grew well and strong"</i></p>	<p>2. Наслідки вчинку (покарання, або винагорода):</p> <p><i>"there was a fire at the house"</i></p>	<p>2. Результати, або наслідки випадку: <i>"none of us could help but be bewildered by the way Eric left our home: a sudden departure early one morning"</i></p>
<p>3. Позитивна або негативна оцінка дій персонажа:</p> <p><i>"kind-hearted little Elsie Barton, the kindly disposed"</i></p>	<p>3. Оцінка (або пояснення) вчинку персонажа:</p> <p><i>"the man <...> stand in the ash, alone and weeping"</i></p>	<p>3. Пояснення причин тих чи тих результатів / наслідків:</p> <p><i>"one of us discovered what was in the pantry. It must be a cultural thing!"</i></p>

Рис. 1. Наративне конструювання дидактичних австралійських художніх етнонаративів для дітей

один одного є два хронотопи: «свій» для наратора (*here in our country*) й «чужий» (*foreign*) край, із якого приїхав іноземний студент за обміном Ерік, а також ці два персонажі: «місцевий» (*a local expert*) наратор й «іноземний» (*a foreign exchange student, a foreign visitor*) студент Ерік.

Здебільшого, у дидактичних художніх етнонаративах для дітей серед опозиційних **персонажів**, які можуть бути архетипними, стереотипними або кенотипними, один домінує над іншим, як-отрятивник над постраждалим в етнонаративі “*Elsie*” (Wesrburg, 1897: 155–161), або суддя над правопорушником в етнонаративі “*Wake*” (Tan, 2008: 80). Проте, у наративах, у яких реалізується лінгвокультурний концепт **MULTICULTURALISM**, опозиційні персонажні образи є рівноцінними – у наративі “*Eric*” Ш. Тена, образ оповідача наративу й образ Еріка рівною мірою слугують відбиттю імплікативного смислу поняттєвої площини концепту – рівності усіх культур, що проживають в Австралії. Загалом наративне конструювання дидактичних художніх етнонаративів для дітей й усіх його складників слугує реалізації **дидактичної функції наративів**, а саме: передаванню основних релігійних, морально-етичних, етнічних, соціокультурних і правових норм поведінки читачеві.

Ініціаційні художні етнонаративи для дітей

За своїми домінантними ознаками **ініціаційні художні етнонаративи для дітей** є наближеними до художніх текстів жанру «чарівної», або «ініціаційної» казки (Haase, 2008: 324; Thompson, 1946: 8), історіями про пошук головним персонажем бажаного і цінного предмету, знання, якості, або властивості та здобуття цього у фіналі. У процесі пошуку герой проходить умовну «ініціацію» у світ дорослих, що розгортається на тлі етноспецифічного середовища та є художнім втіленням архетипного мотиву пошуку знань як концептуальної імплікації етноархетипу Дрімінгу.

Ініціаційні художні етнонаративи для дітей охоплюють **п'ять основних наративних епізодів**: 1) інтродуктивний (експозиційний), у якому зазначається цінний для головного персонажа об'єкт (нараепізодичні маркери – *long for, wanted*); 2) пошук бажаного, у якому персонаж у певний спосіб реагує на нестачу цього цінного об'єкту та вирушає на його пошуки (*search, look for*); 3) проходження випробувань, що може охоплювати навчання головного персонажа, тренування, боротьбу й різноманітні випробування (*to learn, to study,*

to train, to instruct; education, knowledge, test, trial, ordeal, task); 4) отримання винагороди персонажем (*to win, reward, get*); 5) внутрішня трансформація, що відбувається з персонажем у результаті проходження випробувань (*to change, to transform into, to grow up, to become, transformation, transition*). **Наратор** є недієгетичним та імпліцитним, якому відомі думки й почуття персонажів, і який знає більше за будь-кого з учасників історії. **Фокалізатором** же – головний персонаж наративу, крізь призму сприйняття якого читач бачить події, що з ним трапляються.

Попри досить традиційну будову ініціаційних художніх етнонаративів для дітей, в їх наративних епізодах розгортається та художньо переосмислюється низка архетипних мотивів та образів, що актуалізують концептуальну імплікацію знання етноархетипу Дрімінгу та слугують джерелом прихованих етнокультурних смислів. Наприклад, у наративі “*Koala Lou*” М. Фокс (Fox, 1988), що є коротким оповіданням про життя дитинчати коали, якій бракувало любові матері, і яка вирішила, вигравши спортивні змагання, здобути, у такий спосіб, її увагу та любов, архетипний мотив пошуку художньо втілено в бажанні героїні отримати увагу й любов матері (*Koala Lou thought about the times when her mother had looked at her and said, ‘Koala Lou, I DO love you!’ and she longed for her to say it again.*); архетипний мотив випробування – за допомогою репрезентації підготовки Коали Лу до спортивних змагань (*Koala Lou began her training right away.*”, “*she climbed the tallest tree that she could find, over and over and over again*”) й участі в змаганнях (“*Up and up she climbed – higher and higher and higher. Faster and faster and faster until – there she was, right at the very top!*”); архетипний мотив винагороди – в отриманні бажаного (*Before she could say a word her mother had flung her arms around her neck and said, ‘Koala Lou, I DO love you! I always have, and I always will.’*), а мотив трансформації – через лінгвостилістичні засоби творення персонажу, що відбивають те, наскільки сильнішою, спритнішою й безстрашною стала Коала Лу (*She hung from a branch with one claw at a time; Koala Lou wasn't scared*).

Персонажі та хронотон ініціаційних наративів також є етнокультурно забарвленими. В образах традиційних казкових, або стереотипних антропних персонажів, зокрема, втілюються певні національно специфічні риси, як-от буркотливість Тобі Грамблтона із нара-

тиву “*Three Sparrows*” А. Вестбері (Westbury, 1897: 82–90), або риси, обумовлені етнокультурно специфічними професіями, на кшталт бажання відшукати багатство золотошукача австралійських копалень Самсона Нартета з “*Golden Cloud*” (Westbury, 1897: 9–47). В образах же антропоморфних анімалістичних, або фітонімних персонажів містяться певні характеристики їхніх тваринних, або рослинних прототипів. Більш того, головний персонаж ініціаційних наративів є художнім втіленням архетипного образу ініційованого, який у процесі розгортання історії переживає певну трансформацію, дорослішає, а персонажні образи «помічників» головного персонажа – архетипного образу старійшини. Події ж наративів розгортаються в невизначеному часі, проте завжди на теренах австралійського бушу: *the Bush Olympics, the gum-tree-climbing event* (Fox, 1988), або в інших етнокультурно маркованих місцях, як-от у казках А. Вестбері в австралійському містечку Вентворт “*the little township of Wentworth, New South Wales*” (Westbury, 1987: 73), або золотокопальні Балларату “*down in one of the deepest mines in Ballarat*” (Westbury, 1987: 82).

З огляду на імплікативні значення, закладені в засобах наративного конструювання ініціаційних художніх етнонаративів для дітей, домінантними вважаємо **дидактичну функцію** (засвоєння нових зразків поведінки, набуття нових знань в результаті ідентифікацій читача-дитини з головним персонажем) та **функцію етнокультурної самоідентифікації** (сприяння усвідомленню приналежності читача до унікальної австралійської етнокультури).

Пригодницькі художні етнонаративи для дітей

Пригодницькі художні етнонаративи для дітей охоплюють тексти жанру пригодницького короткого оповідання, що є історіями про захопливі, проте ризикові пригоди етнокультурно маркованого персонажа, наділеного низкою сформованих рис. Ці пригоди ілюструють моделі правильної й неправильної поведінки в екстремальних ситуаціях з погляду австралійської етнокультури.

Пригодницькі художні етнонаративи для дітей охоплюють **п'ять типових наративних епізодів** із такими нараепізодичними маркерами: 1) зображення головного персонажа (персонажів), його дому та цілі його/їх подорожі (нараепізодичні маркери: *home, house, bush, paddock*); 2) полишення свого дому і початок пригод персонажа (*to go, to run; adventure, journey, travel*); 3) розгортання

пригод персонажа шляхом багаторазового повторення типових ситуацій (*to walk around, to return; joy, happy, exciting, afraid, worried, horrified*); 4) долання найбільш небезпечної ситуації (*dangerous, not safe, risky*); 5) досягнення персонажем мети подорожі та його повернення додому (*to come home, to come back; home, house, bush, paddock*).

Аранжування наративних епізодів відбувається за допомогою **наративного прийому циклізації**. Циклічність втілюється в наративах у номінативних одиницях із семантикою руху по колу, як, наприклад, у збірці “*The Muddleheaded Wombat*” Р. Парк (Park, 2011): *to start, to trundle forward; to go around, to run around, to trundle around, to walk right around; to come back, to trundle back* та інші, і через протиставлення образу домівки, що репрезентується на початку та наприкінці окремої пригоди, образу зовнішнього світу.

Хронотон пригодницьких наративів здебільшого є теренами австралійського бушу, що вербалізує важливі для австралійської етнокультури імплікативні смисли етноконцепту *BUSH*, і який завжди містить два підпростори – дім і зовнішній світ. Домінантними ознаками дому в текстах є певні позитивні характеристики, наприклад *cosy, comfortabubble, warm, bright, still, peaceful* (Park, 2011), тоді як зовнішнього світу – часто негативні, зі значенням небезпеки, як-от *horribubble, lonely, scratchy, strange* (там само). **Персонажі** пригодницьких наративів є статичними, для яких характерна одна, або декілька незмінних ключових ознак, як-от головний персонаж оповідань Р. Парк (Park, 2011), репрезентований за допомогою епітета *muddle-headed* «безтолковий; безладний, безглуздий». Це є його домінантною характеристикою, що багаторазово демонструється у різних наративних епізодах і залишається незмінною.

Недісгетичний імпліцитний «дорослий» **наратор** вибудовує історію у такий спосіб, щоб донести до читача важливу роль дому в житті дитини. **Фокалізатор** же є головним, або другорядним персонажем наративу, часто дитячого віку, який постійно прагне покинути домівку, вийти з-під нагляду дорослих й пізнати невідомий, але надзвичайно цікавий зовнішній світ, проте який зрештою усвідомлює численні переваги безпечного дому. Наративне конструювання пригодницьких художніх етнонаративів для дітей забезпечує реалізацію **розважальної, дидактичної функцій** та **функції етнокультурної само-**

ідентифікації, що сприяють усвідомленню читачем цінності свого дому, культури й країни.

Висновки. У такий спосіб, таксономія австралійських художніх етнонарративів для дітей на основі виокремлених критеріїв уможливила структурувати великий масив художніх нарративів та виявити приховані етнокультурні смисли в їх нарративному конструюванні. Запропонована типологія є внеском у розбудову наратологічних досліджень літератури для дітей, лінгвокультурології та етнолінгвістики й у перспективі може бути застосована для таксономії художніх нарративів для дітей інших лінгвокультур.

ЛІТЕРАТУРА:

- Белехова Л. І., Цапів, А. О. Когнітивна ігрова модель нарації «Квест» у казці Роалда Дала «Чарлі та шоколадна фабрика». *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика: збірник наукових праць. Серія: «Філологія»*. 2019. № 25(2). С. 11–30.
- Кононенко В. *Українська лінгвокультурологія*. Київ : Вища школа, 2008. 328 с.
- Цапів А. О. *Поетика нарративу англійськомовних художніх текстів для дітей* (Дис. док. філол. наук). Харківський національний ун-т ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2020. 420 с.
- Aarne, A. *Verzeichnis der Märchentypen*. Helsinki : Suomalaisen Tiedeakatemia Toimituksia, 1910. 78 p.
- Aarne, A., Thompson, S. *The types of the folktale: A classification and bibliography: 2nd rev., Transl. and enlarged by Stith Thompson*. Suomalainen Tiedeakatemia, 1961. 588 p. (Original work published 1928)
- Fludernik, M. *An Introduction to narratology*. Routledge. Taylor & Francis Group, 2009. 190 p.
- Fox, M., Lofts, P. (ill.). *Koala Lou*. Bayswater, Vic. : Ian Drakeford, 1988. 32 p.
- Haase, D. (Ed.). *The Greenwood encyclopedia of folktales and fairy tales*. Greenwood Press. V. 1–3. 2008. 1160 p.
- Hansen, H. The Ethnonarrative Approach. *Human Relations*. 2006. № 59(8). P. 1049–1075.
- Nikolajeva, M. *Children's literature comes of age. Toward a new aesthetic*. Routledge. Taylor & Francis Group, 2016. 226 p. (Original work published 1996)
- Nodelman, P. *The Hidden adult: Defining children's literature*. Baltimore : The Johns Hopkins University Press, 2008. 390 p.
- Park, R. *The Muddleheaded Wombat*. Sydney: Angus & Robertson. Harper Collins Publishers, 2011. 256 p.
- Propp, V. (with Wagner, L. A. & Dundes, A.). *Morphology of the folktale* (L. A., Wagner, Ed., 2nd ed.). University of Texas Press, 2009. 158 p. (Original work published 1928)
- Roughsey, D. *The Rainbow Serpent*. Sydney: HarperCollins, 1975. 28 p.
- Shavit, Z. *Poetics of children's literature*. The University of Georgia Press, 1986. 194 p.
- Schmid, W. *Narratology : an introduction* (Alexander Starritt, Transl.). Berlin. New York: de Gruyter, 2010. 258 p.
- Tan, S. *Tales from Outer Suburbia*. Allen & Unwin, 2008. 96 p.
- Thompson, S. *The Folktale*. New York : The Dryden press, 1946. 510 p.
- Uther, H.-J. *The types of international folktales: A classification and bibliography, based on the system of Antti Aarne and Stith Thompson*. Suomalainen Tiedeakatemia, Academia Scientiarum Fennica, 2004. 620 p.
- Wierzbicka, A. *Semantics, culture, and cognition. Universal human concepts in culture-specific configurations*. New York : Oxford University Press, 1992. 488 p.
- Westbury, A. *Australian Fairy Tales*. London : Ward, Lock, & Co., Limited, 1897. 360 p.

REFERENCES:

- Bieliakhova, L., & Tsapiv, A. (2019). Kohnityvna iigrova model naratsii «Kvest» u kaztsi Roalda Dala «Charli ta shokoladna fabryka» [Cognitive play model of narration "Quest" in Roald Dahl's fairy tale Charlie and the Chocolate Factory]. *Psycholinguistics : zbirnyk naukovykh prats. Seria: «Filohiia»*, 25(2), 11–30. [in Ukrainian].
- Kononenko, V. (2008). *Ukrainska linhvokulturolohiia* [Ukrainian linguistic culturology]. Kyiv : Vyshcha shkola. [in Ukrainian].
- Tsapiv, A. (2020). *Poetyka naratyvu anhliiskomovnykh khudozhnykh tekstiv dlia ditei : Dys. dok. filol. nauk* [Poetics of narrative of the anglophone literary texts for children: Thesis for a Doctoral Degree]. Kharkivskiy natsionalnyi universytet im. V. N. Karazina, Kharkiv. [in Ukrainian].
- Aarne, A. (1910). *Verzeichnis der Märchentypen* [Types of the Folktale]. Helsinki : Suomalaisen Tiedeakatemia Toimituksia.
- Aarne, A. & Thompson, S. (1961). *The types of the folktale: A classification and bibliography* (2nd rev., Transl. and enlarged by Stith Thompson). Suomalainen Tiedeakatemia. (Original work published 1928)
- Fludernik, M. (2009). *An Introduction to narratology*. Routledge. Taylor & Francis Group.
- Fox, M., & Lofts, P. (ill.). (1988). *Koala Lou*. Bayswater, Vic.: Ian Drakeford.
- Haase, D. (Ed.). (2008). *The Greenwood encyclopedia of folktales and fairy tales*. Greenwood Press.
- Hansen, H. (2006). The Ethnonarrative Approach. *Human Relations* 59(8), 1049–1075.
- Nikolajeva, M. (2016). *Children's literature comes of age. Toward a new aesthetic*. Routledge. Taylor & Francis Group. (Original work published 1996)
- Nodelman, P. (2008). *The Hidden adult: Defining children's literature*. Baltimore : The Johns Hopkins University Press.
- Park, R. (2011). *The Muddleheaded Wombat*. Sydney: Angus & Robertson. Harper Collins Publishers.
- Propp, V. (with Wagner, L. A. & Dundes, A.). (2009). *Morphology of the folktale* (L. A., Wagner, Ed., 2nd ed.). University of Texas Press. (Original work published 1928)
- Roughsey, D. (1975). *The Rainbow Serpent*. Sydney: HarperCollins.
- Shavit, Z. (1986). *Poetics of children's literature*. The University of Georgia Press.
- Schmid, W. (2010). *Narratology : an introduction* (Alexander Starritt, Transl.). Berlin / New York: de Gruyter.
- Tan, S. (2008). *Tales from Outer Suburbia*. Allen & Unwin.
- Thompson, S. (1946). *The Folktale*. New York : The Dryden press.
- Uther, H.-J. (2004). *The types of international folktales: A classification and bibliography, based on the system of Antti Aarne and Stith Thompson*. Suomalainen Tiedeakatemia, Academia Scientiarum Fennica.
- Wierzbicka, A. (1992). *Semantics, culture, and cognition. Universal human concepts in culture-specific configurations*. New York : Oxford University Press.
- Westbury, A. (1897). *Australian Fairy Tales*. London : Ward, Lock, & Co., Limited.

УДК [004.032.6Telegram:316.773.4=161.1=161.2"364"]:81'42
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2023-1-14>

СЦЕНАРІЇ СМИСЛОТВОРЕННЯ В МЕДІАДИСКУРСІ: КОГНІТИВНИЙ І МУЛЬТИМОДАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Шевченко Ірина Семенівна,
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри ділової іноземної мови та перекладу
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
iryna.shevchenko@karazin.ua
orcid.org/0000-0003-2552-5623

У цій статті розглядаються мультимодальні сценарії побудови смислів РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (далі ВІЙНА) в англійському та українському сегментах Telegram. Теоретично аналіз базується на когнітивно-прагматичному, когнітивно-семіотичному та мультимодальному підходах до медіа-лінгвістики. Мультимодальний політичний дискурс месенджера Telegram використовує рівноправні знакові системи формування смислів – графічну, аудіальну, кінематографічну, гіпертекстову.

В англо- і україномовних сегментах Telegram семіотичні ресурси поєднані у мультимодальні сценарії конструювання смислів Russia-Ukraine war (далі війна), де типовим є зображення (фото/відео) + заголовок + текст + лінк.

Емоджі-реакції мають прагматичні і когнітивні функції: вони сприяють конструюванню смислу, засвідчують його вплив, формують ментальний простір війни, слугують рейтингом інформації. Розгортання інформації у постах здійснюється за типом акцентуації, розширення, розробки, комбінування, зіштовхування.

Новинні канали The NYT і ТРУХА 2022-2023 років формують і змінюють читацьку картину світу; їх пости надають негативної оцінки ментальному простору війни та спростовують імперські ментальні стереотипи рашистських нарративів – політико-психологічне підґрунтя агресії проти незалежної України.

Смислотворення війни в постах Telegram будується на базі концептуальних розширень: Україна, союзники України, росія і відповідних когнітивних схем: «Україна має надійного лідера», «Україна має розвинену економіку», «Україна має велику історію і культуру», а також «росія є вбивця», «росія порушує міжнародне право», «росія має злочинних лідерів» тощо.

В роботі доведена гіпотеза про двосторонню залежність семіотичних засобів смислотворення і конструйованих ними смислів, в результаті чого ці засоби трансформують картину світу і опосередковано впливають на суспільство.

Ключові слова: російсько-Українська війна, когнітивна лінгвістика, ментальний простір, мультимодальність, нарратив, смислотворення, сценарій, Telegram.

MEANING-MAKING SCENARIOS IN MEDIA DISCOURSE: A COGNITIVE AND MULTIMODAL ANALYSIS

Shevchenko Iryna Semenivna,
Doctor of Sciences in Linguistics, Professor,
Head of ESP and Translation Department
V. N. Karazin Kharkiv National University
iryna.shevchenko@karazin.ua
orcid.org/0000-0003-2552-5623

This paper addresses multimodal scenarios for the construction of the meaning of the Russia-Ukraine war (hereinafter the war) in the English and Ukrainian segments of Telegram. Theoretically, this analysis is underpinned by the cognitive-pragmatic, cognitive-semiotic, and multimodal approaches in media linguistics. The multimodal political discourse of the Telegram messenger uses equipollent semiotic meaning-making systems – graphic, audio, cinematographic, hypertext.

In meaning-making of the WAR, semiotic resources combine into multimodal scenarios where the typical one is an image (photo/video) + title + text + link. Emoji reactions have pragmatic and cognitive functions: they contribute to the construction of meaning, testify to its influence on the reader, form the mental space of the war, and serve as information rating. In Telegram posts, the ways of stretching information include accentuation, elaboration, extending, combining, and questioning.

In 2022-2023, news channels The NYT and TRUHA form and change the reader's world construal; their posts give a negative assessment to the mental space of the WAR and refute the imperial mental stereotypes of Russian narratives – the political and psychological basis of their aggression against independent Ukraine.

In Telegram posts, meaning-making of the WAR is built on conceptual extensions: Ukraine, Ukraine's allies, Russia and corresponding cognitive schemes: "Ukraine has a reliable leader", "Ukraine has a well-developed economy", "Ukraine has a great history and culture", as well as "Russia is a murderer", "Russia violates international law", "Russia has criminal leaders", etc.

The work proves the hypothesis about the interdependence of semiotic means of meaning-making and the meanings they construct, as a result of which these means transform the world construal and indirectly influence the society.

Key words: Russia-Ukraine war, cognitive linguistics, mental space, multimodality, narrative, meaning making, script, Telegram.

Вступ. Медіа – це важливе джерело влади, яке дає змогу вести політичні змагання за прагнення, цінності та картину світу людей (Castells, 2007), вони артикулюють, передають, оцінюють та опосередковують конкуруючі погляди на світ. Цифрові технології прискорюють процеси формування і зміни соціокультурних норм і здатні радикально трансформувати культуру і суспільство (Bentley, O'Brien, 2017).

Розвиток Інтернету та пов'язаних з ним додатків всесвітньої павутини (WWW), а також її конвергенція з іншими цифровими медіа (мобільна телефонія, цифрове телебачення), зробили соціальні мережі виключно важливими у суспільстві, особливо в умовах війни РФ проти України, коли тисячі українців позбавлені їх домовок і обмежені у спілкування телефоном і Інтернетом. **Об'єктом аналізу** в статті обрано дискурс російсько-Української війни в новинних каналах Telegram – одного з найбільш розповсюджених месенджерів, який на наших очах впевнено перетворюється на різновид соціальної мережі, а **предметом** розгляду – мультимодальні сценарії смислотворення ментального простору Russia-Ukraine war / російсько-українська війна (далі – війна) у постах україно- і англомовного сегменту Telegram.

Мета статті – встановити мультимодальні сценарії конструювання смислів війни як поєднання численних семіотичних ресурсів англо- і україномовного сегменту Telegram. У роботі розглядається **гіпотеза** про двосторонню залежність різних семіотичних засобів смислотворення і конструйованих ними смислів, в результаті чого ці засоби формують і трансформують ментальний простір війни і ширше – картину світу, а отже і опосередковано впливають на соціальні практики та суспільство.

Матеріал і методи дослідження дигітальних медіа. Матеріал аналізу конструювання ментального простору ВІЙНИ в дигітальних медіа становлять англо- і україномовні пости новинних месенджерів Telegram за період з лютого 2022 по травень 2023. Матеріал отримано шляхом наскрізної вибірки з американського телеграм-каналу the New York Times (далі – the NYT) (t.me/nytimes), створеного для висвітлення перебігу війни Росії проти України, та низки телеграм-каналів ТРУХА різних міст України, серед яких «Труха Україна» (t.me/truexanewsua) очолила топ найпопулярніших серед українців телеграм-каналів 2023 р. Їх пости, як правило, створено

комплексом інтегрованих різносеміотичних ресурсів – вербальних (текст і заголовки), графічних (фото, схеми тощо), кінематографічних і аудіальних (у відео), гіпертекстових (у формі лінків), – які поєднують аудіальний і візуальний модули смислотворення. Сукупний смисл кожного посту є результатом конструювання між автором і читачем, що засвідчують читацькі емодзі-реакції. Саме наявність зворотної реакції у вигляді емодзі відрізняє пости від мультимодального тексту або наративу. Фактично пост – це онлайн діалог автора і реципієнта в реальному часі, опосередкований Інтернетом. Тож пости сукупно з реакціями на них підписників телеграм-каналу можна визначити як *мультимодальний політичний дискурс яскраво вираженого інтерактивного характеру*.

Поняття «засіб комунікації» увійшло в науку з кінця XIX ст. У XXI столітті одним із найбільш поширених дигітальних засобів комунікації стають соціальні мережі та месенджери. Месенджер – система обміну миттєвими повідомленнями, створена спершу для Facebook, із середини минулого десятиліття вже не є його додатком. Сьогодні Telegram – один із найбільш розповсюджених засобів масової комунікації, що впевнено перетворюється на різновид соціальної мережі (Черняєва, 2018). Користувачі Telegram залучені до інтерактивного процесу комунікації: вони беруть безпосередню участь у формуванні та трансляції контенту; кожен користувач має персональний обліковий запис; обмін є максимально швидким процесом і т.д. (детальніше про характеристики різновидів дигітального дискурсу див. (Приходько, Лазебна, 2022)).

У пошуках методів і підходів до вивчення дигітально опосередкованих процесів пізнання і смислотворення наука звертається до мультимодальної теорії комунікації (Moschini, Sindoni, 2022: 12). Одним з наріжних каменів досліджень став відомий тезис М. Маклюєна “the medium is the message” (McLuhan, 1964: 9), що фокусує трансформаційну роль самого засобу комунікації і, отже, припускає, що внутрішні і зовнішні ознаки цього засобу впливають не лише на конструйовані смисли і учасників, але можуть, зрештою, трансформувати суспільство. Смислотворення – трансформаційний процес, в якому медіатехнології надають інструменти та можливості, які використовуються для спілкування, створення та обміну знаннями, уявленнями та практиками (Silverstone, 2005).

Мультимодальна теорія комунікації досліджує різні семіотичні ресурси і можливості, що опосередковують висловлення людьми своїх ідей та почуттів у спілкуванні. За словами Р. Сільверстоуна (Silverstone, 2005: 189), таке опосередкування (mediation) – «це діалектичне поняття, яке вимагає від нас <...> розуміння того, як процеси комунікації змінюють соціальне та культурне середовище, що їх підтримує, а також ставлення, як індивідуальне так і інституційне, яке учасники мають до цього середовища та один до одного».

Цифрові технології не тільки опосередковують інформацію. Як стверджують Р. Джонс і К. Хафнер (Jones, Hafner, 2012: 2), цифрові засоби не просто дозволяють створювати нове, але визначають (define) нас так само, як вони впливають на те, як ми ставимося до інших, як спілкуємося і як ми думаємо. Фактично, цифрові технології долучаються до формування і реформування ментального простору комунікантів. У більш широкому сенсі новітні медіатехнології, на думку соціологів, через дигітальні комунікативні практики Web 2.0 відіграють роль впливових колективних агентів соціальних змін; вони здатні формувати структуру, ідентичність, можливості та протестні виміри соціальних рухів тощо (Loader, 2008).

Сьогодні дигітальні форми домінують серед інших медіа. З точки зору технології, досягнення у комп'ютерній сфері і телефонії забезпечують інфраструктуру для розвитку нових соціально-економічних відносин, які базуються на соціальних мережах. За поширеністю і відносною помірністю цін цифрові мережеві технології, такі як Інтернет, інтерактивне телебачення, мобільний зв'язок тощо, у розвинутих суспільствах стали частиною повсякденного життя багатьох людей, які користуються ними вдома, на роботі та в громадських місцях. За доступністю вони надають можливість цілодобово долучатись до новин та інформації майже в будь-якій точці світу. З точки зору залучення користувача інтерактивна здатність дигітальних медіа дає змогу підписнику створювати власний контент для публікації та поширювати його через адміністратора Telegram каналу, реагувати на пости та дізнаватись про реакції інших учасників соціальних мереж. Нарешті, у сучасному інформаційному або медійному суспільстві (information society / media society) (Webster, 2001) висвітлення новин відбувається миттєво, тут і зараз, тож цифрові мережеві технології роблять неможливим

приховати перебіг воєнних дій і розкривають геноцидний характер дій рашистського агресора.

В групах новинних каналів Telegram присутня напруженість – результат діалектичного протистояння солідарності та лояльності між членами групи, з одного боку, і альтернативних світоглядів окремих учасників, з іншого. Контент постів, визначений політикою колективного автора і певною мірою обмежений тематикою новин, здатен сформувати набір спільних переконань користувачів, консолідувати їх спільні почуття і їхню колективну ідентичність, утворювати спільний ментальний простір – концептуальну структуру, що виникає в процесі актуальної розумової або комунікативної діяльності (Fauconnier, Turner, 2002: 40). Водночас різноманітність картин світу окремих користувачів, засвідчена їх реакціями-емодзі, є проявом нестабільності і ціннісного унісону або конфлікту між індивідуальними учасниками спілкування і колективним автором каналу.

Мультимодальне смислотворення у когнітивно-прагматичному ракурсі.

Месенджери телеграм каналів, їх пости і реакції – це мультимодальний політичний дискурс інтерактивного характеру, втілений рівноправними семіотичними засобами. В американському і українському сегментах вони втілюють дискурсотвірний концепт війна і сукупно конструюють образ України – борця за свою незалежність – у картині світу читача.

Теоретичною основою дослідження смислотворення війни в медіадискурсі є когнітивно-прагматичний підхід, почасти закорінений у когнітивно-комунікативній лінгвістиці, яка спирається на теорію динамічного конструювання значення у контексті й ситуації. Він поєднується з когнітивно-семіотичним аналізом для встановлення семіотичних ресурсів актуалізації смислів і мультимодальним аналізом сценаріїв поєднання семіотичних ресурсів конструювання смислів.

«Зонтичним» науковим напрямом дослідження новинного телеграм-каналу є політична лінгвістика і зокрема, суміжна з нею політична психологія. Відомо, що поведінка народів є продуктом їх мотивації для досягнення певних цілей та наявної сили, щоб це зробити (Herrmann, 1985). У відносинах між країнами усталені ментальні уявлення про інші народи стають центральними будівельними блоками картини світу для визначення можливостей або загроз їх співіснування.

Аналізовані телеграм-канали не тільки конструюють нові смисли, а й змінюють старі образи, зокрема, створювані російською пропагандою, що спотворюють Україну і возвеличують Росію. Для пояснення формування і реформування смислів звернімося до теорій гештальт-психології. Теорія національних образів (National Image Theory) (Boulding, 1959; Cottam, 1977) вбачає природу агресивної поведінки і війни у національному гештальті – судженнях про відносний культурний статус інших країн, що формують як емоційні почуття, так і поведінкові переваги. Джерелом насильства між етнічними групами є схильність однієї групи бачити себе як більш просунуту у культурному плані, а інших як відсталіх (Herrmann, Fischerkeller, 1995; Horowitz, 1985: 147–149, 167–171). Ці культурні судження пов'язані зі схемою імперії, вони породжують антагоністичну поведінку і виправдовують застосування широкомасштабного насильства проти іншої країни з умовно «нижчим» культурним статусом. Імперський гештальт асоціюється зі стереотипом, який виправдовує імперську зверхність спотвореним зображенням іншої країни як такої, якій загрожує правління жадливих лідерів, як населеної людьми, які начебто не здатні подолати свої проблеми без опіки, що призводить до поведінкової схильності втрутитися в іншу країну та встановити контроль над нею. Демонізація та дегуманізація супротивника є загальною рисою жорстоких збройних конфліктів і водночас це психологічний захист агресивної еліти, яка сама ж починає вірити у створений нею міф (Herrmann, 2013: 352). Зокрема, російська пропаганда розповсюджує всередині і назовні імперські стереотипні уявлення про колишні республіки СРСР як свої колонії.

Аналіз смислотворення методологічно ґрунтується на новітньому когнітивно-прагматичному підході (Schmid, 2012), що інтегрує когнітивні та комунікативні (прагматичні) дискурсивні студії (Shevchenko, Gutorov, 2019). Цей мультидисциплінарний підхід почасти закоріненний у когнітивно-комунікативній лінгвістиці та її теоретико-методологічних принципах і інструментах аналізу концепту і когнітивних операцій. Дослідження дискурсивних концептів типу війна, засобів їх номінації (методика компонентного аналізу лексем), визначення доменів профілювання значень та моделювання структури концепту (методика семантики лінгвальних мереж С. Жаботинської) уможливають визначення

місця концепту у картині світу, а розгляд ролі дискурсивних концептів як засобів реалізації стратегій дискурсу розкриває мультимодальні сценарії конструювання смислів.

Мультимодальність – інтегральне використання різних модусів у процесі соціального семіозису (Kress, van Leeuwen, 2001: 20); взаємодія лінгвальних елементів з іншими семіотичними ресурсами, головним чином візуальними та акустичними, у процесі смислотворення, забезпечуючи трактування відносин, які можуть бути встановлені між ними для досягнення комунікативної мети (Krysanova, 2019; Machin, van Leeuwen, 2016; Molina, Belmonde, 2016: 113). Модус – це інформаційний канал комунікації (вербальний, візуальний, акустичний тощо), який бере активну участь у смислотворенні й пов'язаний з чуттєвою модальністю (Bateman, Schmidt, 2012: 76; Kress, van Leeuwen, 2001; Molina, Belmonde, 2016: 114).

З когнітивно-семіотичної точки зору семіотичні ресурси постів – вербальні (текстові), графічні (фото), аудіальні та синематографічні (відео) і гіпертекстові (посилання-лінки) – здатні підсилювати промінантність окремих смислів за рахунок різних кластерів або сценаріїв поєднання форматів постів, що робить ці ресурси рівноправними.

У постах новинних каналів Telegram розгортання інформації здійснюється за різними мультимодальними сценаріями смислотворення. До основних типів розгортання інформації (Lakoff, Turner, 1989; Zhabotynska, Ryzhova, 2022) в аналізованому мультимодальному дискурсі належать:

- акцентуація (accentuation) – надання «візуальності» певному концепту X, вербально поданому в тексті;
- розширення (extending) – подання інформації про новий концепт Y, суміжний до концепту X;
- розробка (elaboration) – подання інформації про нову додаткову властивість концепту X;
- комбінування (combining) – подання інформації про новий концепт Y, несуміжний з концептом X;
- зіштовхування (questioning) – подання нової інформації про концепт X, що піддає сумніву попередню інформацію про нього.

У наступному розділі виділяються типові сценарії мультимодального конструювання ВІЙНИ, які формують і трансформують відповідний ментальний простір.

Результати та їх обговорення. мислотворення війни в дискурсі україно- і англомовних

месенджерів Telegram будується на базі дискурсотвірного концепту війна і його концептуальних розширень: Україна, союзники України, росія. В аналізованих каналах вони реалізуються за різними сценаріями за участі мінімум двох семіотичних ресурсів із набору вербальних, графічних, аудіальних.

Отримані дані свідчать, що найбільш частотним, типовим сценарієм конструювання концепту війна є інтеграція трьох форматів постів телеграм-каналів The NYT і ТРУХА: це текст + зображення (image) + посилання на інший сайт (link). У прикладі (1) (The NYT, April, 19, 2023) концепт Україна сумісно конструйований текстом, який вербалізує концепт Україна через розширення президент (позесивний фрейм); зображення акцентує вербалізований текстом смисл Україна має безстрашного президента; лінк *Read more* розширює і розроблює цей смисл, відсилаючи користувача телеграм-каналу до повної версії статті у газеті The NYT, яка додає нову інформацію про цей та суміжні концепти.

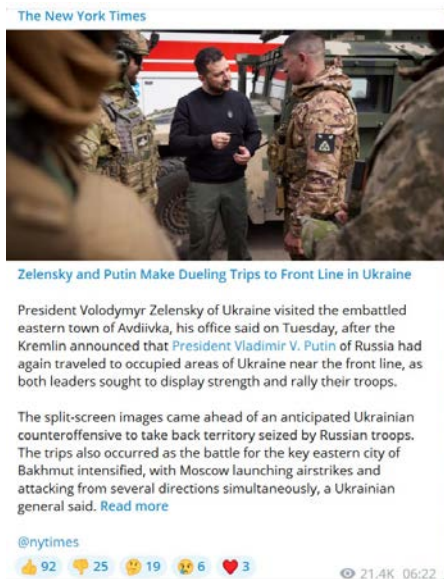

Рис. 1. Типовий сценарій смислотворення у постах The NYT і ТРУХА

До інших типових форматів новинних телеграм каналів належать: заголовок, який акцентує смисл X (шрифт, формат тощо), + відео, що акцентує, розширює і розроблює смисл X (аудіо, кінематографія – камера / кадр / нахил / світло / ракурс тощо), + лінк, що розроблює, а подекуди комбінує інформацію про X. Відео здатне найбільше психологічно травмувати користувача каналу. Невипадково його досить рідко вживає телеграм канал The NYT, відомий перева-

жанням раціонально-логічного над емоційним у своїх постах, на відміну від українських каналів, які інколи зловживають цим травматичним семіотичним ресурсом.

Політичні психологи (Herrmann, Fischerkeller, 1995) встановили, що сценарії міжнародної стратегії асоціюються з певними стереотипними образами. Образ ворога пов'язують із сценарієм стримування, образ союзника – зі сценарієм інституційної співпраці, імперський образ – зі сценарієм незалежної фортеці, а образ колонії – зі сценарієм втручання. Зокрема, в різних війнах на планеті, як от війна у Перській затоці тощо, країна, яка потерпає від агресії, подається в образі «колонії» і описується як така, що стоїть перед вибором, не має поміркованих відповідальних лідерів, є радикальна та ксенофобна, її народ є екстремістським в релігії чи ідеології, бідний і культурно відсталий. Саме так рашистський нарратив виправдовує необхідність втручання в Україну і зображує свою агресію як не лише морально виправдану, але й «благородну» місію.

Аналізовані телеграм-канали детально висвітлюють окремі ознаки концепту війна і конструюють смисли, які нівелюють стереотипний образ України – «колонії», який ціленаправлено навіювали російські нарративи. Зокрема, постах the NYT фіксуємо когнітивні схеми, реалізовані типовими мультимодальними сценаріями: зображення+заголовок+текст+лінк та емодзі. Це смисли:

- «Україна має надійного лідера» (рис. 1);
- «Україна релігійно неупереджена», її народ має свободу вірувань. Прикладом є пост про свято Великодня в Києві (The NYT, April, 17, 2023), де домінують зображення (дитина, віряни, освячення пасок), а заголовок + текст + лінк розширюють і розроблюють смисл;
- «Україна має розвинену економіку»: зіштовхування смислів у зображенні (довоєнна Запорізька АЕС) та у тексті (йдеться про пошкодження АЕС військами окупантів та інспекцію співробітниками ООН, стурбованими бомбардуванням з боку РФ) і лінку (The NYT, January, 28, 2023). Відповідно, розділились і емодзі-реакції: «підтримка» (червоне серце, палець догори) та «засмучення» (обличчя замислене, із сльозами, палець донизу);
- «Україна має велику історію і культуру» (позесивна схема). У пості (рис. 2) колаж з окремих фото (The NYT, December 20, 2022) актуалізує більше смислів, ніж сам текст (фото розширюють вербальну інформацію);

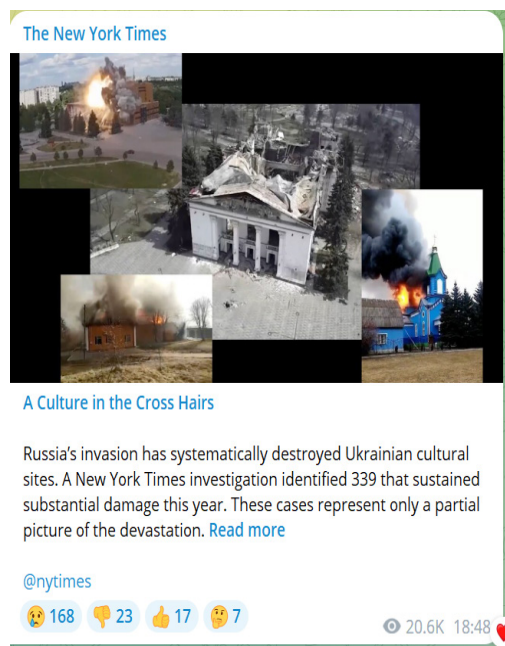

Рис. 2. Схема «Україна має велику історію і культуру»

Різновидами типового мультимодального сценарію актуалізації війни в постах The NYT є варіювання окремих елементів, наприклад, скорочення тексту до одного речення, як в пості, що актуалізує когнітивну схему «Україна бореться за незалежність», де текст – одне речення лише розкриває інформацію, подану зображенням ешелону воїнів, які вирушають захищати Україну (The NYT, April, 1, 2023).

Українські телеграм-канали актуалізують вищеназвані когнітивні схеми і доповнюють їх новими:

– «Україна має сильну армію». Пост без заголовку (Труха Україна, 30.05.2023) містить малюнок з поясненням всередині + текст – одне речення про знищення ворожих БПЛА, що експлікує пояснення на малюнку (розширення і розробка – «над Україною, над Києвом») + лінк та емодзі-реакції (рис. 3). Такий лаконічний новинний формат з весни 2023 все частіше на цьому каналі.

– «Україна є цивілізованою країною» з новітньою інфраструктурою, транспортом високим рівнем життя. Наприклад, у пості (Труха Харків, 18.04.2023) відео актуалізує текст-рекламу меблевого гіпермаркета ТЦ «Шок», що працює в Харкові навіть під час війни.

– «Україна екологічно зорієнтована» та «Україна є спортивною країною» і залишається такою всупереч війні. Минулі півроку канал все частіше актуалізує такі когнітивні схеми у постах, де провідним семіотичним ресурсом є зображення / відео звірят у парках

і зоопарках України (Труха Харків, 4.05.2023) або спортивних змагань за участі українських спортсменів (Труха Харків, 13.05.2023); текст скорочено до підпису під малюнком чи відео (що актуалізує смисл); лінк відсутній, а серед емодзі-реакцій переважають «схвальні» червоне серце і великий палець догори.

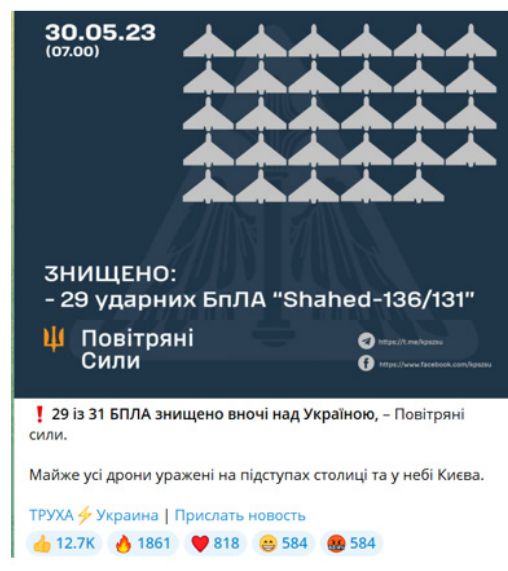

Рис. 3. Схема «Україна має сильну армію»

Серед когнітивних схем, що активують концепт союзники України найбільш частотними в постах The NYT і Труха є «союзники підтримують Україну» та «союзники постачають зброю Україні»; ці смисли конструюються типовими мультимодальними сценаріями і супроводжуються емодзі схвалення. У таких випадках американським постам притаманні два і більше лінків (наприклад, The NYT, 27.04.2023), які розширюють і розкривають смисл, додаючи нову інформацію, що містить технічні характеристики зброї, подробиці дипломатичних перемовин і рішень, тощо. Натомість в україномовних каналах лінки в таких постах здебільшого відсутні (наприклад, Труха, 17.05.2023).

Щодо актуалізації концепту росія, її образ формується численними схемами – когнітивними метафорами персоніфікації «росія є вбивця» (вбиває цивільних людей, дітей), «росія є варвар» (нищить інфраструктуру / екологію / культуру / тварин), а також «росія порушує міжнародне право» (арешт журналіста Гершковича – The NYT, April, 26, 2023), «росія має злочинних лідерів» (путін – терорист), «росія має злочинну церкву» тощо. З початку війни пости The NYT широко візуалізували крайню жорстокість агресора, страждання

цивільного населення, жахи зруйнованих міст. З 2023 політика американського новинного каналу частіше запобігає зайвій травматизації свого читача. У сценарії мультимодального конструювання смислу візуальний елемент (зображення жертв окупантів, руйнувань тощо), як правило, заміщується білим написом на чорному фоні «*This video includes scenes of violence*» і залишається доступним лише за посиланням. Український сегмент месенджера останнім часом теж суттєво зменшує травматичний ефект таких новин, обмежуючись вербальними і гіпертекстовими ресурсами, що не зменшує кількість читацьких реакцій.

Роль емодзі-реакцій у спільному конструюванні смислів заслуговує окремої уваги. The NYT обмежуються 5 реакціями, які мають фіксовані значення: «схвалення» передають червоне серце, великий палець вгору, «несхвалення» (великий палець вниз, і обличчя, що плаче), «сумнів» (замислене обличчя). Українські канали розширюють цей список емодзі за рахунок символів: «схвалення» (rolling on the floor laughing), «несхвалення» (face with symbols on mouth), «привабливий / чудовий» (вогонь або багаття). Емодзі в Telegram реалізують прагматичні і когнітивні функції; з одного боку, вони сприяють конструюванню смислу: доповнюють оцінку певного концепту, перспективізують його і роблять помітним, таким чином змінюючи картину світу користувача; з іншого, вони виступають в ролі рейтингу інформації і тим самим допомагають користувачам вибирати цікавий контент; створюють психологічно сприятливу атмосферу, даючи можливість самовираження.

Висновки. Проведене когнітивно-прагматичне дослідження сфокусоване на мультимодальних сценаріях конструювання смислів Russia-Ukraine war / російсько-Українська війна як поєднання різних семіотичних ресурсів в англо- і україномовному сегменті Telegram – одного із найбільш розповсюджених засобів масової комунікації, що сьогодні перетворюється з месенджера на різновид соціальної мережі. Мультимодальний політичний дискурс Telegram використовує рівноправні знакові ресурси формування смислів – графічні (вербальні/паравербальні), аудіальні (невербальні/паравербальні), кінематографічні, гіпертекстові.

Аналізовані новинні канали формують і змінюють читацьку картину світу; їх пости надають негативної оцінності ментальному простору війни та спростовують імперські ментальні стереотипи рашистських нарративів.

Типовими мультимодальними сценаріями конструювання смислів у новинних телеграм-каналах є поєднання форматів: зображення + заголовок + текст + посилання на інший сайт. Емодзі-реакції реалізують прагматичні і когнітивні функції: вони сприяють конструюванню смислу і перспективізують його елементи, засвідчують його вплив, беруть участь у формуванні картини світу, слугують рейтингом інформації.

Перспективним напрямом подальшого аналізу є дослідження взаємозв'язку між постом і емодзі, між емоціями і когнітивними образами та інші проблеми, специфічні для мультимодального медіадискурсу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Prykhodko, A., & Lazebna, N. Digital discourse in the realm of related phenomena. *Cognition, communication, discourse*. 2022. № 25. С. 52-64. <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2022-25-04>
2. Черняєва К. Telegram: месенджер чи соціальна мережа? *Marketer*, 13.02.2018. URL: <https://marketer.ua/ua/telegram-messenzher-ili-sotsialnaya-set/>
3. Bateman J. A., Schmidt K.-H. *Multimodal film analysis. How films mean*. London and New York: Routledge, 2012.
4. Bentley A. R., O'Brien M. J. *The acceleration of cultural change. From ancestors to algorithms*. Cambridge, MA: MIT Press, 2017.
5. Boulding K. National images and international systems. *Journal of Conflict Resolution*. 1959. № 3. P. 120–131.
6. Castells M. Communication, Power and Counter-Power. *International Journal of Communication*. 2007. № 1. P. 238–66.
7. Schmid, H.-J. (Ed.) *Cognitive Pragmatics*. Berlin etc.: Mouton de Gruyter, 2012.
8. Cottam R. W. *Foreign policy motivation: A general theory and a case study*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1977.
9. Fauconnier G., Turner M. *The way we think: Conceptual blending and the mind's hidden complexities*. New York: Basic Books, 2008.
10. Jones R., Hafner C.A. *Understanding digital literacies. A practical introduction*. London, New York: Routledge, 2012.
11. Herrmann, R. K. Perception and image theory in international relations / L. Haddy, D.O. Sears, J.S. Levy (Eds.) *The Oxford book of political psychology*. New York: Oxford University Press, 2013. P.334-363.
12. Herrmann R. K., Fischerkeller M. P. Beyond the enemy image and spiral model: Cognitive-strategic research after the Cold War. *International Organization*. 1995. 49. № 3. P. 415–450.
13. Horowitz D. L. *Ethnic groups in conflict*. Berkeley: University of California Press, 1985.
14. Kress G., Leeuwen T. van. *Multimodal discourse: The Modes and Media of Contemporary Communication*. London: Arnold, 2001.
15. Krysanova T. Constructing negative emotions in cinematic discourse: a cognitive-pragmatic perspective. *Cognition, communication, discourse*. 2019. № 19. P. 55-77.

16. Lakoff G., Turner M. *More Than Cool Reason. A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1989.
17. Loader B.D. Social movements and new media. *Sociology Compass*. 2008. V2. #6. P. 1920–1933. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2008.00145.x>
18. Machin D., van Leeuwen T. Multimodality, Politics and Ideology. *Journal of Language and Politics*. 2016. V. 15. #3. P. 243–258.
19. McLuhan M. *Understanding Media: The Extension of Man*. New York: McGraw-Hill, 1964.
20. Molina S., Belmonde I. The construction of meaning in multimodal discourse. A digital story as a case study. *Exploring Discourse Strategies in Social and Cognitive Interaction: Multimodal and Cross-linguistic Perspectives* / M. Romano, M. D. Porto (Eds.). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2016. P. 111-135.
21. Moschini I., Sindoni M. G. The digital mediation of knowledge, representations and practices through the lenses of a multimodal theory of communication. *Mediation and multimodal meaning making in digital environments* / I. Moschini, M. G. Sindoni (Eds.) New York, London: Routledge, Taylor and Francis group, 2022. P.1-13.
22. Shevchenko I., Gutorov V. A cognitive-pragmatic perspective on apologies in English and Ukrainian discourse. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow*. 2019. Vol. IV. #2. P. 301-342. URL: https://lartis.sk/wp-content/uploads/2019/11/ShevchenkoGutorov_Issue-2_2019.pdf
23. Silverstone R. The sociology of mediation and communication. *The International handbook of sociology* / C. Calhoun, C. Rojek, B. Turner (Eds.). London: Sage, 2005. P. 188–207.
24. Webster F. (Ed.) *Culture and politics in the information age: A new politics?* London, UK: Routledge, 2001.
25. Zhabotynska S., Ryzhova O. Ukraine and the West in pro-Russia Chinese media: A methodology for the analysis of multimodal political narratives. *Cognition, communication, discourse*. 2022. №24. P. 115-139. <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2022-24-09>
8. Fauconnier, G., & Turner, M. (2008). *The way we think: Conceptual blending and the mind's hidden complexities*. New York: Basic Books.
9. Jones, R. H., & Hafner, C.A. (2012). *Understanding digital literacies. A practical introduction*. London, New York: Routledge.
10. Herrmann, R. K. (2013). Perception and image theory in international relations. In L. Haddy, D.O. Sears, & J.S. Levy (Eds.) *The Oxford book of political psychology* (pp.334-363). New York: Oxford University Press.
11. Herrmann, R. K., & Fischerkeller, M. P. (1995). Beyond the enemy image and spiral model: Cognitive-strategic research after the Cold War. *International Organization*, 49(3), 415–450.
12. Horowitz, D. L. (1985). *Ethnic groups in conflict*. Berkeley: University of California Press.
13. Kress, G. & van Leeuwen, T. (2001). *Multimodal discourse: The Modes and Media of Contemporary Communication*. London: Arnold.
14. Krysanova, T. (2019). Constructing negative emotions in cinematic discourse: a cognitive-pragmatic perspective. *Cognition, communication, discourse*, 19, 55-77.
15. Lakoff, G., & Turner, M. (1989). *More Than Cool Reason. A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
16. Loader, B.D. (2008). Social movements and new media. *Sociology Compass*, 2(6), 1920–1933. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2008.00145.x>
17. Machin, D., & van Leeuwen, T. (2016). Multimodality, Politics and Ideology. *Journal of Language and Politics*, 15 (3), 243–258.
18. McLuhan, M. (1964). *Understanding Media: The Extension of Man*. New York: McGraw-Hill.
19. Molina, S., & Belmonde, I. (2016). The Construction of Meaning in Multimodal discourse. A Digital Story as a Case Study. In M. Romano, & M. D. Porto (Eds.). *Exploring Discourse Strategies in Social and Cognitive Interaction: Multimodal and Cross-linguistic Perspectives* (pp.111-135). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
20. Moschini, I., & Sindoni, M. G. (2022). The digital mediation of knowledge, representations and practices through the lenses of a multimodal theory of communication. In I. Moschini & M. G. Sindoni (Eds.) *Mediation and multimodal meaning making in digital environments* (pp.1-13). New York, London: Routledge, Taylor and Francis group.
21. Schmid, H.-J. (Ed.) (2012). *Cognitive Pragmatics*. Berlin, etc.: Mouton de Gruyter.
22. Shevchenko, I., & Gutorov, V. (2019). A cognitive-pragmatic perspective on apologies in English and Ukrainian discourse. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow, IV* (2), 301-342. Retrieved from https://lartis.sk/wp-content/uploads/2019/11/ShevchenkoGutorov_Issue-2_2019.pdf
23. Silverstone, R. (2005). The sociology of mediation and communication. In C. Calhoun, C. Rojek, & B. Turner (Eds.). *The International handbook of sociology* (pp. 188–207). London: Sage.
24. Webster, F. (Ed.) (2001). *Culture and politics in the information age: A new politics?* London, UK: Routledge.
25. Zhabotynska, S., & Ryzhova, O. (2022). Ukraine and the West in pro-Russia Chinese media: A methodology for the analysis of multimodal political narratives. *Cognition, communication, discourse*, 24, 115-139. <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2022-24-09>

REFERENCES:

1. Prykhodko, A., & Lazebna, N. (2022). Digital discourse in the realm of related phenomena. *Cognition, communication, discourse*, 25, 52-64. <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2022-25-04>
2. Cherniaieva, K. (2018). Telegram: mesendzher chy sotsialna merezha? [Telegram: a messenger or a social network?] *Marketer*, 13.02.2018. <https://marketer.ua/ua/telegram-messendzher-ili-sotsialnaya-set/> [in Ukrainian].
3. Bateman, J. A., Schmidt, K.-H. (2012). *Multimodal film analysis. How films mean*. London and New York: Routledge.
4. Bentley, A. R., & O'Brien, M. J. (2017). *The acceleration of cultural change. From ancestors to algorithms*. Cambridge, MA: MIT Press.
5. Boulding, K. (1959). National images and international systems. *Journal of Conflict Resolution*, 3, 120–131.
6. Castells, M. (2007). Communication, Power and Counter-Power. *International Journal of Communication*, 1: 238–66.
7. Cottam, R. W. (1977). *Foreign policy motivation: A general theory and a case study*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.

СЕКЦІЯ 2 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'25

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2023-1-15>

КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНІ ЧИННИКИ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ У ПЕРЕКЛАДІ

Засєкін Сергій Васильович,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри прикладної лінгвістики
Волинський національний університет імені Лесі Українки
sergiozasyekin@vnu.edu.ua
orcid.org/0000-0001-9453-3534

Стаття – спроба проаналізувати когнітивно-дискурсивні чинники поширення деформувальних тенденцій, що тлумачимо як закономірності, в перекладі. Мета цього дослідження – з'ясувати когнітивні чинники появи закономірностей в перекладі художнього тексту. Перекладними закономірностями перекладу слід вважати наявні в цільовій мові інгерентні процесу перекладу й відсутні в мові першоджерела риси, кодовані мовними одиницями з процедурним значенням. За Halverson (2010), їхній характер пов'язаний зі способами обробки перекладачем мовного матеріалу. До складу цих одиниць належать не лише сполучники, прийменники, частки, вигуки, а й продукти граматикизації – дискурсивні маркери (конектори), модальні слова, займенники. Ці носії процедурного значення – у фокусі нашої уваги, позаяк вони є вербальними маркерами перекладних закономірностей, що через свої властивості не підлягають свідомому контролю з боку перекладача під час його/її роботи. Орієнтація на когнітивні аспекти діяльності перекладача видається плідною, адже з'ясування різниці в питомій вазі функціональних слів, у когнітивній складності та зсувах дійсничної «осі» в перекладному дискурсі слугує свідченням на користь наявності «третього коду» (Frawley, 1984) в перекладній версії, мова якої стає штучною, бо має риси мови джерела. У дослідчених перекладачів, які покладаються здебільшого на імпліцитний спосіб перероблення інформації, триває інтегрована координація процесів розуміння першотвору та породження цільової версії. Вони здатні миттєво передбачати подальший хід подій у сприйманому тексті оригіналу й обрати відповідний спосіб обробки на основі відбитих у попередньому досвіді статистично частотніших і вагоміших нейронних зв'язків (конекцій). Натомість, перекладачі-студенти, через менший досвід, надають перевагу експліцитному (контрольованому), послідовному координуванню своїх когнітивних кроків з інтерпретації даних першотвору та породження цільової версії під час фази синтезу. Із часом, коли перекладацькі навички стають дедалі відпрацьованішими, відбувається поступовий перехід від застосування контрольованого (довільного) горизонтального механізму перероблення даних до превалювання автоматичного (недовільного).

Ключові слова: переклад, закономірності, процедурне кодування, теорія релевантності, когнітивна граMATика.

COGNITIVE AND DISCURSIVE FACTORS OF REGULARITIES IN TRANSLATION

Zasiekin Serhii Vasyliovych,
Doctor of Philological Sciences, Professor,
Professor at the Applied Linguistics Department
Lesya Ukrainka Volyn National University
sergiozasyekin@vnu.edu.ua
orcid.org/0000-0001-9453-3534

The article attempts to analyse the cognitive and discursive factors of deforming tendencies interpreted as regularities in translation. This study aims to discover the cognitive factors of the emergence of these translation regularities in the translation of literary texts. Translation regularities should be considered as features present in the target language that are inherent in the translation process and absent in the source language, encoded by linguistic units with procedural meaning. According to Halverson (2010), their nature is related to how the translator processes the linguistic material. These units include conjunctions, prepositions, particles, and interjections, but also products of grammaticalisation – discourse markers (connectives), modal words, and pronouns. These encoders of procedural meaning are the focus of our attention because they are verbal markers of translation regularities that, due to their properties, are not subject to conscious control by the translator during their work. Focusing on the cognitive aspects of the translator's activity seems to

be fruitful since finding out the difference in the proportion of functional words, cognitive complexity and shifts in the deictic "axis" in the translated discourse is evidence in favour of the presence of a "third code" (Frawley, 1984) in the translated version, whose language becomes artificial because it has the features of the source language. Experienced translators, who rely mainly on implicit information processing, have integrated coordination of the processes of understanding the source text and producing the target version. They can instantly predict the further course of events in the source text and choose the appropriate processing method based on the statistically more frequent and significant neural connections reflected in their previous experience. Student translators, by contrast, due to their not so rich experience, prefer explicit (controlled), consistent coordination of their cognitive steps in interpreting the source text and generating their target version at the stage of L2 text synthesis. Over time, as translators become more proficient, they gradually shift from using a controlled (arbitrary) horizontal data processing mechanism to an automated (non-arbitrary) one.

Key words: translation, regularities, procedural encoding, relevance theory, cognitive grammar.

Вступ. Серед головних причин значного поширення деформувальних тенденцій у перекладі С. Галверсон називає когнітивні, адже їхній характер пов'язаний зі способами обробки перекладачем мовного матеріалу (Halverson 1998; 2010). Це означає, що джерела перекладних закономірностей – деформацій слід шукати поза мовою чи мовами. Більшість дослідників погоджуються з тим, що ці закономірності мають недовільний характер (Olohan & Baker, 2000). Для нашого дослідження вкрай важливо те, що їхній пошук не у змістових (мовних), а в процедурних аспектах перероблення мови виключить проблему інтерференції мовних систем під час перекладацької діяльності. Цьому особливому критерію пошуку відповідає група мовних одиниць, чия функція полягає в кодуванні саме способів перероблення вербальної інформації ВТ. У теорії релевантності ці одиниці, що підлягають несвідомій (автоматичній) обробці перекладачем, одержали статус носіїв «процедурного значення». Отже, мета цього дослідження – з'ясувати когнітивні чинники появи закономірностей в перекладі художнього тексту.

Теорія релевантності в контексті перекладу. Теорія релевантності Д. Шпербера, Д. Вілсона (Sperber & Wilson, 1996) – одна з найвпливовіших прагматичних теорій у сучасній лінгвістиці. Відповідно до неї, визначальними чинниками вербальної комунікації є умовиводи та контекст, при цьому контексти є когнітивними та щоразу заново створюваними, ніж об'єктивними й даними. Комунікація керована «принципом релевантності», згідно з якою успішна комунікації досягає адекватного когнітивного ефекту (експлікатур та імплікатур) з мінімальними витратами когнітивних зусиль на обробку з дотриманням балансу, т.зв. «оптимальної релевантності». Теорія релевантності постулює існування двох базових типів вербально кодованої інформації: концептуальної та процедурної (Sperber & Wilson, 1996), які ризняються лінгвально

й когнітивно. Концептуальну інформацію кодують лексичні одиниці – іменники, дієслова, прикметники, прислівники, тобто повнозначні (змістові) слова. Процедурну інформацію кодують нелексичні категорії, як-от: сполучники, прийменники, частки тощо. Із когнітивного погляду, концептуальна інформація формує концептуальні репрезентації, а процедурна інформація орієнтує адресата в умовивідних процедурах, які належить адресату виконати, аби визначити інтенції мовця (автора) (Blakemore, 2002). Інакше кажучи, процедурна інформація сприяє досягненню оптимальної релевантності.

Перелік носіїв процедурного значення не обмежений сполучниками, частками чи прийменниками. До їхньої категорії ввійшли так звані продукти «граматикалізації» (Nicolle, 1998) – одиниці, що втратили первинне концептуальне значення і набули процедурного значення. Граматикалізація – один із «побічних продуктів» принципу релевантності. Джерелом граматикилізації є повнозначні мовні одиниці. Серед таких, наприклад, дискурсивні маркери *well (ну)*, *I mean (тобто)*, *listen (чуєш)*, *you know (знаєш)*, *so (отже/відтак)*, *anyway (втім)*; модальні слова та вирази *perhaps (певно)*, *certainly (без сумніву)*, *I believe (я вважаю)*, *to tell the truth (правду кажучи)* тощо. Ці одиниці, внаслідок втрати концептуального й набуття процедурного значення, одержують статус диз'юнктивів, бо більше не належать до пропозиційного змісту висловлень у дискурсі, виконуючи функцію «ключів» до належної інтерпретації суміжних або віддалених висловлень-пропозицій.

Видається важливим розмежовувати мовні одиниці, що передають процедурне значення, проте відповідають умовам істинності пропозиції (truth-conditions) і є її частиною, та ті, що також передають процедурне значення, але не належать до пропозиційного змісту (Wilson, 2011). Серед перших – займенники, що також є продуктами граматикилізації, функція яких

полягає в допомозі адресатові виконати завдання референції (Nicolle, 1998). Серед других – вигуки, частки, модальні слова, дискурсивні маркери, прийменники, сполучники, що пропонують чіткі процедури відносно конструювання експлікатур вищого порядку, формуючи або ставлення мовця (автора) до пропозиційного змісту, або з'єднуючи пропозиції в логічну послідовність (Alves & Gonçalves, 2013: 111).

До цих мовних одиниць сьогодні прикута увага не лише лінгвістів, а й психолінгвістів і психологів. Так, соціальний психолог Дж. Пеннебейкер називає всю групу носіїв процедурного значення функціональними, або «стильовими» словами, питома вага яких у актуальному дискурсі пересічного мовця сягає 30–50%, попри те, що в мові їхня кількість становить лише 500–600 слів (приблизно 0,5–0,6%) від усіх слів у мові (Pennebaker et al., 2015).

Якщо без сполучників та прийменників загалом важко уявити комунікацію й побудувати висловлення й дискурс загалом, то без вербальних конекторів – дискурсивних маркерів – можна обійтися, тобто їхня наявність у мовленні – необов'язкова (optional). Водночас відсутність цих експліцитних сигналів здатна ускладнити комунікацію, бо знижує релевантність висловленого для адресата, який залишається без «дороговказів» до інтерпретації висловлень у дискурсі.

Отже з погляду теорії релевантності, аби досягнути «оптимальної релевантності», автор (мовець) уводить сигнали-інструкції, зменшуючи цим когнітивні зусилля й полегшуючи завдання адресата з пошуку інтенційованого відправником способу обробки пропозицій. Інакше кажучи, якщо мовні одиниці-носії концептуальної інформації дають поштовх до обробки пропозиційного змісту висловлень, то носії процедурної інформації сприяють досягненню максимального когнітивного ефекту висловлень за мінімуму когнітивних зусиль з боку адресата, накладаючи морфо- синтаксичні обмеження на обробку висловлення. Із цієї перспективи, теорія релевантності визначає дихотомію концептуальної й процедурної інформації як таку, що скеровує умовивідний процес адресата в потрібне для автора річизе (Alves, Szpak, 2014: 155).

Для нашого дослідження перекладних закономірностей вельми важливо те, що кодована змістовими словами концептуальна інформація доступна для свідомого (експліцитного) перероблення мозком. Ця інформація представлена як частина декла-

ративних знань. Натомість, процедурні одиниці – активізатори когнітивних процесів, будучи частиною процедурних знань, є імпліцитними й не піддаються свідомій обробці, хіба що непрямим, метакогнітивним шляхом (Alves et al., 2016: 117). Водночас, як засвідчили експерименти зі стеження за рухом очей (eye-tracking), саме ці процедурні одиниці привертають левову частку перекладацької уваги й часу [Alves et al., 2016], бо вони активують глибинні процеси обробки висловлень ВТ згідно із закладеною в них відповідною «інструкцією». Інакше кажучи, самі ці одиниці не потребують часу на обробку, бо вхоплюються мозком автоматично, проте тригерують глибинний процес перероблення, на що потрібен час і когнітивні зусилля.

Більш того, інші експерименти, вже на основі методу кілогінгу (від англ.: *key logging* – натиснення клавіші на клавіатурі комп'ютера), спрямовані на спостереження за поведінкою професійних перекладачів і перекладачів-студентів Б. Дрегстед (Dragsted, 2010) доводять, що досвідчені тлумачі вдаються до інтегрованої координації процесів розуміння ВТ та породження ПТ, тобто ПРО даних. Процедурні одиниці полегшують вертикальну (автоматичну) обробку у цих перекладачів, оскільки набір цих одиниць- сигналів способів обробки пропозицій скінченний і зрілими перекладачами добре засвоєний. Таку мовну компетентність М. Параді (2004) вважає імпліцитною, яку зберігає та відтворює імпліцитна пам'ять досвідчених перекладачів. Удаючись під час перекладу до інтегрованого підходу, вони здатні миттєво передбачити подальший хід подій у ВТ і обрати відповідний спосіб обробки, бо керуються ймовірнісним механізмом на основі відбитих у попередньому досвіді статистично частотніших зв'язків (конекцій) (Paradis, 2004: 8). На противагу ним, студенти надають перевагу послідовному координуванню своїх когнітивних кроків із інтерпретації даних ВТ та породження ПТ під час фази синтезу. Інакше кажучи, професійні та молоді перекладачі працюють за різними схемами. Ідеться про вертикальну й горизонтальну обробку (De Groot 1997; Hvelplund, 2017: 254). Ця ідея добре узгоджується з результатами когнітивних досліджень перекладознавиці С. Галверсон, яка, ґрунтуючись на концепції когнітивної граматики Р. Ленекера, також зазначає про утворення закріплених нейронних зв'язків унаслідок частого повторювання мовленнєвих дій (Halverson, 2003).

Інакше кажучи, досвід, що має угрунтовані (entrenched) сліди повторюваності дій перекладачів, керує й активує схему їхніх поточних перекладацьких рішень в автоматичному режимі. У цьому процесі бере участь інтуїція: що багатший досвід, то автоматичніше виконуватимуться операції з декодування одиниць ВТ і пошуку відповідників у ПТ.

Це засвідчує й Ф. Алвес, який твердить, що чим досвідченіший перекладач, тим більшу кількість імплікатур він здатен породити, аби вибрати ту, що викличе в кінцевого адресата максимальний (і, як правило, найточніший) когнітивний ефект за мінімальних зусиль (Alves, 2007).

На противагу професіоналам, студенти надають перевагу послідовному координуванню своїх когнітивних кроків із інтерпретації даних ВТ та породження ПТ під час фази синтезу (Hvelplund, 2017: 254). Пояснити такий підхід видається можливим через небагатий досвід (малу повторюваність перекладацьких дій) початківців, які в більшій мірі реагують на концептуальну інформацію й покладаються радше на експліцитні процедури – металінгвістичні й прагматичні знання, керовані декларативною пам'яттю. Така стратегія суголосна ідеї М. Параді в частині того, що мовці, які вивчали другу мову після засвоєння рідної, компенсують прогалини шляхом частого звернення до металінгвістичних знань та прагматики (Paradis, 2009: x).

Застосування нейролінгвістичної теорії двомовності в перекладі. Про нагальність уключення нейролінгвістичної теорії білінгвізму до когнітивної теорії перекладу наголошує ряд учених (Ahrens, 2011; Halverson, 2017). Наприклад, С. Галверсон (2010: 353) зазначає, що вивчення процесів двомовності є однією з основ дослідження психології перекладу. Від часу відкриття мовленнєвих зон (Брока та Верніке) у мозку розпочалися дослідження, спрямовані на з'ясування нейрокогнітивних процесів, що лежать в основі розуміння та породження мовлення для встановлення механізмів роботи людської когніції та мовлення. М. Параді запропонував теоретичне обґрунтування механізмів усного перекладу, яке валідне й для письмового перекладу, інтегруючи нейролінгвістичні й нейрофізіологічні аспекти перероблення мовлення під час цього виду двомовної діяльності. Згідно з положенням теорії, мозок білінгвів має лише одну когнітивну систему нелінгвістичної ментальної репрезентації, до якої мають доступ обидві мови, залучені в переклад (Paradis, 2000).

Уведення поняття імпліцитної й експліцитної обробки мови – наступне положення теорії М. Параді (Paradis, 2004), якої дотримуємося в роботі. Згідно з цим положенням, перероблення інформації не може відбуватися з одночасним залученням автоматичного та контрольованого механізму, тобто не існує континууму між тим чи тим видом перероблення (Paradis, 2009: 26). Ідеться лише про переважання у перекладача автоматичного або контрольованого способу. Імпліцитна мовна компетентність зберігається та вилучається з асоціативної мережі впродовж паралельно-розподіленої (мозкової) обробки (ПРО) (parallel distributed activation), а експліцитне (метамовне) знання послідовно переробляється за допомогою алгоритмів на основі правил локально послідовної обробки (ЛПО) (local serial processing) (Roehr, 2008). Тут ідеться про два конкурентні підходи – конекціонізму та когнітивізму – до перероблення інформації. Відтак, вдаючися до першого способу, перекладач одночасно переробляє морфологічні, синтаксичні ознаки, здійснюючи пошук лексики цільовою мовою. Натомість металінгвальне знання вимагає уваги й покерованості (Roehr, 2008: 4).

Процедурна пам'ять – це компонент імпліцитної пам'яті, що містить уміння, включаючи когнітивні. Імпліцитна пам'ять – система на основі вербальної поведінки індивідів, що включає процедурну пам'ять як компонент, що підтримує навички, когнітивні зокрема – імпліцитну мовну компетентність. Імпліцитну пам'ять зберігає та відтворює асоціативна мережа, що залучає вищезгаданий механізм ПРО, в той час як експліцитне (металінгвістичне) знання залучає увагу, оброблюється послідовно на основі механізму правил-алгоритмів (Roehr, 2010) – ЛПО. Адже ПРО керується ймовірнісною матрицею статистично частотніших вагомих конекцій (Paradis, 2004: 8). Прагматичною компетентністю керує права півкуля, в той час коли експліцитні (метапрагматичні) знання розподілені в різних півкулях головного мозку (Там само: 24). Інакше кажучи, ділянки лівої півкулі відповідають за контекстуально незалежне перероблення мовних даних (буквальне значення слів, граматику), а правої – за прагматичну (голістичну) інтерпретацію мовних даних, зокрема кодованих їхніми просодичними характеристиками тощо.

Згідно з даними нейролінгвістичних експериментів із застосуванням функціонального магнітно-резонансного томографу

(фМРТ) та позитронно-емісійного томографу (ПЕТ), результатом контрольованого перероблення є вищий ступінь розкиду – синонімії (Там само: 36).

Отже процедура імпліцитної обробки триває автоматично, поза довільним контролем свідомості. Вербальна експліцитна комунікативна здатність охоплює мовну здатність (фонологію, морфологію, синтаксис, лексикон), метамовні знання (усвідомлене знання мовних фактів, що застосовує мовець для контролю над побудовою довгих речень), прагматичну компетентність – здатність до виведення значення з дискурсу та ситуативних контекстів, паралінгвістичних явищ і загального знання, а також здатність до ефективного використання мови для досягнення мети, мотивацію. Імпліцитну мовну здатність підтримує процедурна (імпліцитна) пам'ять, натомість метамовне знання – декларативна пам'ять (Paradis, 2009: x).

Отже існують два типи перекладацьких стратегій – імпліцитні та експліцитні. Перші покладаються на застосування імпліцитної лінгвістичної компетенції для декодування тексту ВТ, другі – послуговуються свідомо засвоєними морфосинтаксичними правилами еквівалентності для перекладу блоків ВТ із проходженням стадії їхньої повної інтерпретації (Там само: 186). Кожен перекладач змінно застосовує ту чи ту стратегію. Якщо в їхньому досвіді відбито попереднє знання про семантику конкретної одиниці чи синтаксичної структури, час на її обробку буде мінімальним, позаяк сегмент знань залучає економну ПРО.

Із часом, коли навички стають дедалі відпрацьованішими, відбувається поступовий перехід від застосування контрольованого (довільного) механізму перероблення даних до автоматичного (недовільного). Із набуттям практичних навичок приходить заміна контрольованих процесів неконтрольованими, що збільшує кількість автоматичних рішень (Там само: 36).

Відтак, базова психолінгвальна відмінність між досвідченими перекладачами та перекладачами-початківцями полягає в тому, що перші покладаються здебільшого на імпліцитні (автоматичні) стратегії, бо в них, через багатший досвід і повторюваність перекладацьких дій, відпрацьовано паралельно-розподілену обробку тексту. Початківець же, через небагатий досвід (малу повторюваність перекладацьких дій) поклатиметься радше на експліцитні процедури – металінгвістичні й прагматичні знання, керовані декларативною пам'яттю, що призводить до вищого ступеня

ентропії. Отже, якщо для початківця звичним є асиметрична робота півкуль головного мозку, зокрема превалювання (домінантної) лівої півкулі, як у монолінгвів, під час породження мовлення, то для розвинених білінгвів та професійних перекладачів залучення до роботи обох півкуль стає симетричнішим (Kurz, 1996). Інакше кажучи, зі зростанням ступеня тренуваності когнітивні процеси рівномірніше розподіляються між півкулями мозку інтерпретатора.

Така відмінність суголосна з ідеєю М. Параді щодо того, що мовці, які вивчали другу мову після засвоєння рідної, компенсують прогалини шляхом частого звернення до металінгвістичних знань та прагматики (Paradis, 2009: x). Інакше кажучи, спонукає їх до цього відсутність «живої» практики спілкування з носіями. Контрольоване перероблення інформації ВТ у цьому випадку – типовіша поведінка недосвідчених перекладачів. Таке перероблення породжує більшу варіативність у виборі того чи того еквівалента – носія концептуального значення, що приводить до вищої лексичної варіативності лексики ПТ (Paradis, 2004: 40); cf.: Segalowitz). У цьому полягає головна нейролінгвістична відмінність між професійними та недосвідченими перекладачами, в яких ще не багатий досвід. Водночас, деякі дослідники зазначають, що автоматична обробка інформації може мати місце навіть тоді, коли інтерпретатор не має наміру для цього (Favreu & Segalowitz, 1983). Попри значний поступ учених у здобутті даних фМРТ та ПЕТ щодо нервових процесів у голові перекладачів (Ahrens et al., 2010), феномен «чорної скрині» досі до кінця не розкритий. Досі немає вичерпних пояснень того, як власне ментальні репрезентації перетворюються в мовлення (Ahrens, 2011, с. 106).

Тому спробуймо проаналізувати теоретичні підґрунтя виокремлення мовних одиниць – носіїв процедурного значення, що беруть активну участь у вищезгаданих перетвореннях і піддаються недовільному переробленню мозком, в окрему групу на основі положень когнітивної граматики.

Когнітивна граMATика і переклад. Згідно з доволі влучним поглядом С. А. Жаботинської, когнітивна наука – це «федерація дисциплін, що досліджують мозок і мислення людини та інших живих істот» (Жаботинська, 2012, с. 214). У контексті когнітивного підходу до перекладу, важливим видається тлумачення англomовного терміна “construal”, яким послуговуються когнітивні лінгвісти

(див. Langacker, 2008). Авторка пропонує перекладати його як конструювання (акт/процес) чи конструкт (результат/продукт). Конкретний вибір мовних одиниць демонструє конструкти, тобто способи, якими автор, перекладач та кінцевий адресат бачать реальність (Жаботинська, 2012, с. 216). Ці когнітивні конструкти в ідеалі не можна порушувати під час перекладу, адже це призведе до «когнітивної асиметрії», за термінами С. Галверсон (2017). У нашому дослідженні когнітивна асиметрія в перекладах виявлятиметься в результаті усвідомлення ролі й способів (включаючи частотність) уживання процедурних одиниць у когнітивному конструюванні перекладу. Опис ділянок такої асиметрії й слугує підґрунтям й орієнтиром для виокремлення й класифікації перекладних закономірностей.

Мережа зв'язків когнітивних характеристик частин мови та засобів їхньої передачі моделюється в умоглядному вигляді, маючи досить чіткі межі. Деякі із цих зв'язків мають одно-однозначний характер. Наприклад такі риси має прототипове позначення об'єктів іменниками, активних дій і видів діяльності – дієсловами, орієнтирів – прийменниками, числових даних – числівниками і т.ін.. Найпершою універсальною ознакою системи частин мови – ознака її членованості – пов'язана з формальним протиставленням відкритих і закритих класів слів. Такий розподіл із концептуальних міркувань базується на протиставленні називних класів слів із вираженою номінативною функцією та не-називних, службових. Як зазначає Р. Джекендофф, у мовах світу деталізація називних класів слів суттєво більша, ніж службових. Сполучники, наприклад, менш чисельні, ніж прийменники, ще менша кількість модальних часток. Спеціалізація в позначенні міжпредметних зв'язків і відношень із допомогою прийменників не перевищує ста випадків (Jackendoff, 2007). Автор додає, що відмінності в специфікації позначень свідчать про те, що мовна система відбиває риси людського сприйняття, створюючи поряд із розгалуженою системою ідентифікації об'єктів, ознак і процесів, тобто «що-систему», досить обмежену систему для локації сутностей у часі й просторі – «де-систему», до яких належать функціональні мовні одиниці. Із цією тезою перегукується думка Ю. С. Степанова, в якій він підкреслює протиставлення системи номінації й предикації систему локації, охоплювану всіма дейктичними одиницями (Степанов, 1983).

За цим протиставленням вбачається очевидна різниця в референційних особливостях слів – представників двох класів: інтуїтивне уявлення, що одні «називають», відбивають світ речей, натомість інші – «служать», відображуючи світ мови, перші мають «прив'язки» (екстенціонали до дійсності), а останні, через таку відсутність, не здатні самостійно будувати висловлення, відповідає загалом різниці структур знання й відбитому в цих структурах типу інформації. Як бачимо, авторка актуалізує відмінності в типах інформації, універсальні тенденції описуваного розподілу й протиставлення цих слів у мовах, говорячи про нагальність їхньої когнітивної інтерпретації та потребу експериментальних досліджень відмінностей у сприйнятті повнозначних і службових слів. Потік інформації повинен моделюватися відповідно до психічних рис мовця й адресата й специфікою їхніх інтеракціональних стосунків поряд із мовними можливостями, продиктованими синтагматичною організацією дискурсу та відомими обмеженнями, накладеними на цю організацію.

Якщо на повнозначні слова покладено основне семантичне навантаження висловлення, то службові слова виконують виняткову роль під час формування синтаксичних структур, забезпечуючи ефективне маркування відношень між повнозначними словами (Біскуб, 2018: 23). Головне завдання лінгвіста, відтак – з'ясувати, як когнітивні закономірності слововживання відбито в дискурсі. Наприклад, особлива організація іменних фраз із включенням займенників, артиклів тощо слугують зняттям невизначеності референції, а референція, дейксис і модальність пов'язані з дискурсом (Parret, 1991: 322). А самим дискурсивним (синтаксичним) явищам можна дати когнітивне пояснення, розглядаючи їх крізь призму тих психічних процесів, що характеризують буття людини, слугуючи пізнанню світу, а відтак пов'язані з їхньою пізнавальною цінністю. Відтак, до дефініції кожної частини мови потрібно включити і дискурсивні і когнітивні характеристики. Усі частини мови служать чи вираженню інформації, чи її розподілу, обслуговуючи мисленнєві процеси в голові окремого індивіда і сприяючи відбиттю досвіду людства загалом, фіксуючи результати сприйняття й когніції дійсності. Отже, доцільним є розгляд профілю процедурних мовних одиниць згідно з основами когнітивної граматики (Langacker, 2008).

У когнітивній граматиці Р. Ленекер ці відмінності пов'язує з конструкціями промінантності: профілюванням – profiling (виокремленням значення одиниці в ширшому контексті концептуальної бази) та узгодженням траєктора й орієнтира – trajector/landmark alignment. Водночас траєктор здобуває статус первинного, а орієнтир – вторинного семантичного фокусу, обидва в рівному ступені потрібні для розуміння значення мовного виразу (Langacker, 2008: 70-73). Інформацію, закладену до основи значення мовної одиниці, забезпечуючи її розуміння, називає Р. Ленекер доменом. У ньому конкретна частина інформації набуває ознак більшої виділеності унаслідок застосування до неї певної когнітивної операції (операцій), наприклад, операцій фокусування чи промінантності, орієнтація, прийнята точка спостереження (Мартинюк, 2016). Профіль дискурсивних маркерів, або конекторів, – позначення (причинного, контрастивного, доповнювального) семантичного, прагматичного або топікального відношення між двома фокусами. У випадку семантичного фокуса одна із релятивних структур представлена пропозицією, що має статус траєктора – більш виділеної (salient) структури, а інша – пропозицією зі статусом орієнтира.

У разі маркування прагматичного відношення, до дії вступають мовленнєві акти. На топікальному (глобальному) рівні дискурсу його маркери позначають дискурсивну межу, профілюючи за тим само принципом відношення, але вже не між суміжно розташованими пропозиціями, а між дискантними дискурсивними сегментами, об'єднаними (або роз'єднаними) спільним топіком. Тут уже цілі дискурсивні сегменти можуть набувати функцій траєктора або орієнтира.

Отже, дискурсивні маркери утворюють окрему групу мовних одиниць носіїв процедурного значення, функціональним призначенням яких є індикація когерентних зв'язків між двома й більше висловленнями-реченнями. Їхня інструментальна функція не обмежена одним висловленням. Ці продукти граматики охоплюють не лише сполучники чи прийменникові сполуки, а й прислівники – *now (тепер)*, *well (заразд)*, *then (тоді)*, *still (втім)*, *yet (тако)*, *thus (отже)*, *anyway (втім)*, *словосполучення (after all (зрештою), after that (після цього), in addition (крім того), at last (нарешті), what's more (крім того), in any case, in that / this case, by the way (між іншим), by the time, for example (наприклад), дієслова (listen (послухай), look (дивись),*

дієприслівникові звороти (speaking of X (здаючи про X), talking about/of (говорячи про X)), суб'єктно-предикатні конструкції (I mean, you know/ see (я маю на увазі, знаєш/ бачиш)) і т.ін.

Щодо модальних слів (парентетичних вєсень), вони, подібно до конекторів, також не належать до складу пропозиції, бо є диз'юнктами, і також кодують прагматичне відношення. Але на відміну від дискурсивних конекторів (кон'юнктивів), вони передають окреме повідомлення, що має когнітивний статус додатковості щодо пропозиції. Вони – маркери модифікації іллокутивної сили мовленнєвого акту в бік збільшення чи зменшення його категоричності. Серед прагматичних маркерів є також група диз'юнктивів – вигуки й частки, котрі, не належачи до складу пропозицій, профілюють емоційне ставлення мовця до висловленого в пропозиції змісту. Особливу групу мовних одиниць – носіїв процедурального значення складають займенники, що з перспективи когнітивної граматики профілюють іменне (nominal) уґрунтування (grounding) (Langacker, 2008). Ґрунт (фон) – це граматичні засоби маркування епістемічного статусу речі або процесу (темпорального відношення) чи атемпорального відношення. Особовий займенник, наприклад, виконує завдання скерування уваги (покликання) на інтендоване ім'я, виражене іменником. Як і в разі вказівного займенника, позаяк він спеціалізується на деталізації дистальних/ проксимальних відношень щодо його референту, особові займенники так само виконують цю вказівку щодо деталізації особи. Водночас, займенники третьої особи не вказують потенційно інтендований референт. Вони його ідентифікують, але не надають способів такої ідентифікації. Отже, особові займенники профілюють річ/об'єкт, але лише у її/його схематичній деталізації в плані роду, числа тощо. Інакше кажучи, їхній профіль полягає в кореферентному вказуванні на річ (суб'єкт, об'єкт) в анафоричному відношенні, якщо йдеться про особові, присвійні, неозначені, означальні займенники, або профілюванні деталізації дистанції щодо референту (вказівні займенники).

Щодо прийменників, їхнім профілем є атемпоральне відношення між траєктором, який рухається за траєкторією, щодо орієнтира. Відтак, завдання прийменників – визначення того, що є виділеною структурою (фігурою, траєктором), а що фоновою (тлом). Слід завважити, що деякі прийменники

походять від дієслів, маючи «стертий» дієлівний концептуальний зміст, наприклад, прийменник “across” vs. “cross/go across” (Булатецька, 2004: 61). У цьому відношенні когнітивна функція прийменника подібна до сполучника, дискурсивного та прагматичного маркера, адже вони підвищують релевантність інформації для реципієнта завдяки маркуванню відношення «фігура-фон».

Насамкінець, ще одну групу одиниць, які, попри позірне концептуальне значення, через їхні спільні ознаки з вищезгаданими, умовно віднесено до групи носіїв процедурного значення. Це – група лексичних одиниць – маркерів неформального стилю, до складу яких традиційно включають колоквіалізми, сленгові та діалектові одиниці. Підставою для їхнього включення до розгляду процедурних одиниць є ідея про те, що їхнє вживання в дискурсі здебільшого не продиктовано змістом повідомлюваної інформації, а способом її представлення. Так, із погляду когнітивної граматики, послуговування ними можна пояснити наданням мовцем метатекстового «укорінення» (entrenchment) для інтерпретації (construal) соціолінгвальних властивостей концептуалізаторів, якими є комуніканти з їхнім соціальним, гендерним, віковим, сімейним тощо статусом. Наприклад, послуговування в дискурсі більш неформальними одиницями знижує статусну асиметрію між співрозмовниками. У перекладі сегментів дискурсу, де міжмовний посередник належно не відтворює «статусно-марковані» відтинки інформації, виникає згадана вище когнітивна асиметрія, позаяк виникає ефект деформації в сприйнятті цільового дискурсу цільовим адресатом. Тому потрібно зважати на такі розбіжності у відтворенні інформації вихідного тексту. Отже, формальну/ неформальну (розмовну) лексику в нашому дослідженні уналежнюємо, за термінами Дж. Пеннебейкера (2015), до групи «стильових слів», включивши її також до нашого зіставного аналізу.

Підсумовуючи викладений вище опис мовних одиниць із позицій когнітивної граматики, підкреслимо, що попри те, що більшість авторів завважають відсутність труднощів у описі мовних одиниць – представників закритих класів, з погляду когнітивної лінгвістики їхні когнітивні функції не такі очевидні. Наявність цих одиниць – універсальна риса всіх мов. Проте жодну зі згаданих функцій не можливо визначити виключно за термінами морфосинтаксичних (поведінкових) чи за термінами лише когнітивних (реферованих) до світу властивостей.

Отже носії процедурного значення обрано нами як вербальні маркери – мовні прояви перекладних закономірностей, що через свої властивості не підлягають свідомому контролю з боку перекладача під час його/її роботи.

Процес прийняття перекладачем рішення безпосередньо під час перекладу художнього тексту сьогодні недостатньо вивчене питання. Саме тому орієнтація на когнітивні аспекти діяльності перекладача видається плідною і потребує застосування нових об'єктивних методів для експериментальної перевірки ступеня адекватності тексту перекладу вихідного тексту та прийнятності цільового тексту в культурі рецептора (Toury, 2012). Відтак з'ясування різниці в питомій вазі функціональних слів, у когнітивній складності та зсувах дейктичної «осі» в перекладному дискурсі слугує свідченням на користь наявності «третього коду» в перекладній версії, яка стає штучною, бо має риси мови джерела. Такі випадки, як засвідчило здійснене нами дослідження (Засєкін, 2020), непоодинокі, і становлять інтерес для перекладознавства із погляду перекладних закономірностей, або деформувальних тенденцій.

Висновки. Головними причинами появи деформувальних тенденцій у перекладі слід вважати когнітивні, адже їхній характер пов'язаний зі способами перероблення перекладачем мовного матеріалу. Із погляду теорії релевантності, аби досягнути «оптимальної релевантності», автор (тексту оригіналу) вводить мовні сигнали-одиниці з процедурним значенням, що скеровують умовивідний процес перекладача в потрібне для автора річчя, зменшуючи цим когнітивні зусилля й полегшуючи його завдання перекладача з пошуку інтендованого відправником способу обробки пропозицій. Ці носії процедурної інформації – активізатори когнітивних процесів, що не піддаються свідомій обробці, сприяють досягненню максимального когнітивного ефекту висловлень за мінімуму когнітивних зусиль з боку адресата, накладаючи морфо-синтаксичні обмеження на обробку ним висловлення.

Перекладними закономірностями перекладу слід вважати наявні в цільовій мові інгредієнти процесу перекладу й відсутні в мові першоджерела риси, кодовані мовними одиницями з процедурним значенням. До складу цих одиниць належать не лише сполучники, прийменники, частки, вигуки, а й продукти граматикизації – дискурсивні маркери

(конектори), модальні слова, займенники. Оскільки породження й перероблення цих процедурних одиниць триває автоматично, це виключає інтерференцію з боку системи мови рецептора.

Існують два способи перероблення вхідної інформації під час перекладу – керований процедурною пам'яттю імпліцитний (автоматичний) спосіб із залученням механізму імовірнісного прогнозування й паралельно-розподіленої обробки, та керований декларативною пам'яттю експліцитний (довільний) спосіб із залученням металінгвістичних і прагматичних знань на основі локально-последовної обробки. Ці два способи співіснують і змінюють один одного, але не можуть застосовуватися одночасно. Процедурні одиниці сприяють залученню вертикальної (автоматичної) обробки, оскільки набір цих одиниць-сигналів способів обробки пропозицій скінченний і з досвідом зрілими перекладачами добре засвоєний.

У досвідчених перекладачів, які покладаються здебільшого на імпліцитний спосіб перероблення інформації, триває інтегрована координація процесів розуміння першотвору та породження цільової версії. Відтак вони здатні миттєво передбачати подальший хід подій у сприйманому тексті оригіналу й обрати відповідний спосіб обробки на основі відбитих у попередньому досвіді статистично частотніших і вагоміших нейронних зв'язків (конекцій). Натомість, перекладачі-студенти, через менший досвід, надають перевагу експліцитному (контрольованому), последовному координуванню своїх когнітивних кроків із інтерпретації даних першотвору та породження цільової версії під час фази синтезу. Із часом, коли перекладацькі навички стають дедалі відпрацьованішими, відбувається поступовий перехід від застосування контрольованого (довільного) горизонтального механізму перероблення даних до превалювання автоматичного (недовільного).

Усі окреслені вище когнітивні й дискурсивні чинники й створюють когнітивну асиметрію між українськими перекладами та неперекладами цією мовою, тобто написаними українськими авторами текстами (творами). Наявність в українських перекладних художніх творах деформацій, що статистично одержують статус закономірностей, створює загрозу природності звучання й автентичності української мови. Через те, що коло читачів (для яких українська – друга мова) зарубіжної літератури в українській версії щороку збіль-

шується, у них можливе виникнення хибного уявлення про мову.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Біскуб І. П. Категорії та категоризація. Філософія, суспільство, мова: монографія / За ред. І. П. Біскуб, А. Л. Данильчук, Л. Л. Макарук. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. С. 8-33.
2. Булатецька Л. І. Теорія і теоретизація у лінгвістиці. Вінниця: Нова книга, 2004. 176 с.
3. Жаботинська С. А. Мовні знаки як конструкти. *Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія*. 2012. Вип. 630-631. С. 213-222.
4. Засекін С. В. Психолінгвальні закономірності відтворення художнього тексту в перекладі (на матеріалі англійської та української мов). Дис. д-ра філол. н. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна. 486 р.
5. Мартинюк А. П. Когнітивно-комунікативна лінгвістика: в пошуках базових принципів і методик аналізу. *Когніція, комунікація, дискурс*. 2016. № 12. С. 17-35.
6. Ahrens B. Neurolinguistics and interpreting. In Y. Gambier, L. van Doorslaer (Eds.), *Handbook of Translation Studies*, Vol. 2. Amsterdam: John Benjamins, 2011. P. 105-107.
7. Ahrens B., Calderon E., Krick C. M., Reith W. fMRI for exploring simultaneous interpreting. In D. Gile, G. Hansen & N. K. Pokorn (Eds). *Why Translation Studies matters?* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2010. P. 237-247.
8. Alves F. (2007). Cognitive effort and contextual effect in translation: a relevance-theoretic approach. *Journal of Translation Studies*, 2007. Vol. 10(1). P. 18–35.
9. Alves F., Gonçalves J. L. (2013). Investigating the conceptual-procedural distinction in the translation process. *Target*, 2013. Vol. 25(1). P. 107–124.
10. Alves F., Gonçalves J., & Szpak K. Some thoughts about the conceptual/procedural distinction in translation: a key-logging and eye-tracking study of processing effort. *MonTI Special Issue – Minding Translation*, 2014. P. 151–175.
11. Alves F., Szpak K. S., Gonçalves J. L., Sekino K., Aquino M., Castro R. A., et. al. Investigating cognitive effort in post-editing: A relevance-theoretical approach. In S. Hansen-Schirra & S. Grucza (Eds.). *Eye-tracking and Applied Linguistics*. Berlin: Language Science Press, 2016. P. 109-142.
12. Blakemore D. Relevance and Linguistic Meaning: The Semantics and Pragmatics of Discourse Markers, Vol. 99. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 212 p.
13. De Groot, A. M. B. The cognitive study of translation and interpretation: Three approaches. In H. J. Danks, G. M. Shreve, S. B. Fountain, M. K. McBeath (Eds). *Cognitive Processing in Translation and Interpreting*. Thousand Oaks, CA: Sage, 1997. P. 25-56.
14. Dragsted, B. Coordination of reading and writing processes in translation. In G.M. Shreve & E. Angelone (Eds.). *Translation and Cognition*. Amsterdam/Philadelphia, PA: Benjamins, 2010. P. 41-62
15. Favreau, M., Segalowitz, N.S. Automatic and controlled processes in the first- and second-language reading of fluent bilinguals. *Memory & Cognition*, 1983. Vol. 11(6), P. 565–574.

16. Frawley, W. Prolegomenon to a Theory of Translation. In W. Frawley, Ed. *Translation: Literary, Linguistic, and Philosophical Perspectives*. Newark: University of Delaware Press, 1984. P. 54-98.
17. Halverson S. (1998). Translation Studies and representative corpora: establishing links between translation corpora, theoretical/descriptive categories and a conception of the object of study. *Meta*, 1998. Vol. 43(4). P. 631-651.
18. Halverson S. The cognitive basis of translation universals. *Target*. 2003. Vol. 15(2). P. 197-241.
19. Halverson, S. Cognitive translation studies: Developments in theory and method. *Translation and Cognition*. In G. Shreve, E. Angelone, (Eds.). Amsterdam: John Benjamins, 2010. P. 349-369.
20. Halverson, S. Gravitational pull in translation. Testing a revised model. In G. De Sutter, M.A. Lefer, I. Delaere, (Eds.). *Empirical Translation Studies: New Methodological and Theoretical Traditions*. Berlin: DeGruyter, 2017. P. 9-45.
21. Hvelplund, K. Eye tracking in translation process research. In J.W. Schwieter & A. Ferreira (Eds.), *The Handbook of Translation and Cognition*. New York: Wiley-Blackwell, 2017. P. 248-264.
22. Jackendoff R. (2007). *Language, Consciousness, Culture*. Cambridge: The MIT Press. 403p.
23. Kurz I. Simultandolmetschen als Gegenstand der interdisziplinären Forschung. Vienna: WUV, 1996.
24. Langacker R.W. *Cognitive grammar. A basic introduction*. New York: Oxford University Press, 2008. 562 p.
25. Nicolle S. (1998). A relevance theory perspective on grammaticalization. *Cognitive Linguistics*. 1998. Vol. 9(1). P. 1-35.
26. Olohan M., Baker M. Reporting *that* in translated English. Evidence for subconscious processes of explicitation? *Across Languages and Cultures*, 2000. Vol. 1(2), P. 141-158.
27. Paradis M. Prerequisites to a study of neurolinguistic processes involved in simultaneous interpreting. A synopsis. In B. Englund Dimitrova & K. Hyltenstam. (Eds.). *Language processing and simultaneous interpreting: Interdisciplinary perspectives*. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins, 2000. P. 17-24.
28. Paradis M. *A Neurolinguistic Theory of Bilingualism*. Amsterdam: John Benjamins, 2004. 299 p.
29. Paradis M. *Declarative and Procedural Determinants of Second Languages*. Amsterdam : John Benjamins, 2009. 220 p.
30. Parret H. Deixis and shifters after Jakobson. In L. R. Waugh, S. Rudy, (Eds.). *Current Issues in Linguistic Theory*. Vol. 49. Amsterdam: John Benjamins, 1991. P. 321-340.
31. Pennebaker J.W., Boyd R.L., Jordan K., & Blackburn K. *The Development and Psychometric Properties of LIWC2015*. Austin, TX: University of Texas at Austin, 2015. 26 p.
32. Pym A. *Exploring translation theories*. New York: Routledge, 2014. 178 p.
33. Roehr K. Linguistic and metalinguistic categories in second language learning. *Cognitive Linguistics*. 2008. Vol. 19. P. 67-106.
34. Segalowitz N. Automaticity and attentional skill in fluent performance. *Perspectives on Fluency*. H. Rigganbach (Ed.). Ann Arbor: University of Michigan Press, 2000. P. 200-219.
35. Sperber, D, Wilson, D. *Relevance: Communication and Cognition*. 2nd ed. Oxford: Blackwell, 1995. 338 p.
36. Toury, G. *Descriptive Translation Studies – and Beyond*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2012. 350 p.
37. Wilson, D. The conceptual-procedural distinction: Past, present and future. In V. Escandell-Vidal, M. Leonetti & A. Ahern (Eds.). *Procedural Meaning: Problems and Perspectives*. Bingley: Emerald, 2011. P. 3-31.

REFERENCES:

1. Biskub, I. P. (2018). *Kategorii ta kategorizatsiia. Filosofia, suspilstvo, mova: monografiia* [Category and Categorization. Philosophy, Society, Language]. In I. Biskub, A. Danylichuk, L. Makaruk, (Eds.). Lutsk : Vezha-Druk. P. 8-33.
2. Bulatetska, L. I. (2004). *Teoriia i teoretizatsiia u lingvistytsi* [Theory and Theoretization in Linguistics]. Vinnytsia: Nova Knyha Publishers. 176 p.
3. Zhabotynska, S. A. (2012). *Movni znaky yak konstrukty* [Language signs as constructs]. *Naukovyi Visnyk of Chernivtsi University. Germanic Philology*, 630-631. P. 213-222.
4. Zasiakin, S. V. *Psyholingvalni zakonomirnosti vidtvorennia hudozhnogo tekstu v perekladu (na materialy angliiskoi ta ukrainskoi mov)* [Psycholinguistic Regularities of Reproducing Literary Text in Translation (English and Ukrainian Languages)]. Unpublished DSc thesis. Kharkiv: V. N. Karazin National University of Kharkiv. 486 p.
5. Martyniuk, A. P. (2016). *Kognityvno-komunikatyvna lingvistyka: v poshukah bazovykh pryntsyypiv*. [Cognitive-Communicative Linguistics: In Search of Basic Principles and Methods of Analysis]. *Cognition, Communication, Discourse*, 12. P. 17-35
6. Ahrens B. (2011). *Neurolinguistics and interpreting*. In Y. Gambier, L. van Doorslaer (Eds.), *Handbook of Translation Studies*, 2. (pp. 105-107). Amsterdam : John Benjamins.
7. Ahrens B., Kalderon E., Krick C. M., Reith W. (2010). *fMRI for exploring simultaneous interpreting*. In D. Gile, G. Hansen & N. K. Pokorn (Eds.). *Why Translation Studies matters?* (pp. 237- 247). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
8. Alves F. (2007). *Cognitive effort and contextual effect in translation: a relevance-theoretic approach*. *Journal of Translation Studies*, 10(1), 18-35.
9. Alves F., Gonçalves J. L. (2013). *Investigating the conceptual-procedural distinction in the translation process*. *Target*, 25(1), 107-124.
10. Alves F., Gonçalves J., & Szpak K. (2014). *Some thoughts about the conceptual/procedural distinction in translation: a key-logging and eye-tracking study of processing effort*. *MonTI Special Issue – Minding Translation*, 151- 175.
11. Alves F., Szpak K. S., Gonçalves J. L., Sekino K., Aquino M., Castro R. A., et. al. (2016). *Investigating cognitive effort in post-editing: A relevance-theoretical approach*. In S. Hansen-Schirra & S. Grucza (Eds.). *Eye tracking and Applied Linguistics*. (pp. 109-142). Berlin: Language Science Press,.
12. Blakemore D. (2002). *Relevance and Linguistic Meaning: The Semantics and Pragmatics of Discourse Markers*, 99. Cambridge : Cambridge University Press, 212 p.
13. De Groot, A. M. B. (1997). *The cognitive study of translation and interpretation: Three approaches*. In H. J. Danks, G. M. Shreve, S. B. Fountain, M. K. McBeath (Eds) *Cognitive Processing in Translation and Interpreting*. (pp. 25-56). Thousand Oaks, CA: Sage.

14. Dragsted, B. (2010). Coordination of reading and writing processes in translation. In G.M. Shreve & E. Angelone (Eds.). *Translation and Cognition*. (pp. 41-62). Amsterdam / Philadelphia, PA: Benjamins.
15. Favreau, M., Segalowitz, N.S. (1983). Automatic and controlled processes in the first- and second-language reading of fluent bilinguals. *Memory & Cognition*, 11(6), 565–574.
16. Frawley, W. (1984). Prolegomenon to a Theory of Translation. In W. Frawley, Ed. *Translation: Literary, Linguistic, and Philosophical Perspectives*. (pp. 54-98). Newark: University of Delaware Press.
17. Halverson, S. (1998). Translation Studies and representative corpora: establishing links between translation corpora, theoretical/descriptive categories and a conception of the object of study. *Meta*, 43(4), 631–651.
18. Halverson, S. (2003). The cognitive basis of translation universals. *Target*, 15(2), 197-241.
19. Halverson, S. (2010). Cognitive translation studies: Developments in theory and method. *Translation and Cognition*. In G. Shreve, E. Angelone, (Eds.). (pp. 349–369). Amsterdam: John Benjamins.
20. Halverson, S. (2017). Gravitational pull in translation. Testing a revised model. In G. De Sutter, M.-A. Lefer, I. Delaere, (Eds.). *Empirical Translation Studies: New Methodological and Theoretical Traditions*. (pp. 9-45). Berlin: DeGruyter.
21. Hvelplund, K. (2017). Eye tracking in translation process research. In J.W. Schwieter & A. Ferreira (Eds.), *The Handbook of Translation and Cognition* (pp. 248–264). New York: Wiley-Blackwell.
22. Jackendoff, R. (2007). *Language, Consciousness, Culture*. Cambridge: The MIT Press. 403p.
23. Kurz, I. (1996). *Simultandolmetschen als Gegenstand der interdisziplinären Forschung*. Vienna: WUV.
24. Langacker, R.W. (2008). *Cognitive grammar. A basic introduction*. New York: Oxford University Press, 562 p.
25. Nicolle, S. (1998). A relevance theory perspective on grammaticalization. *Cognitive Linguistics*, 9(1), 1–35.
26. Olohan, M., Baker M. (2000). Reporting *that* in translated English. Evidence for subconscious processes of explicitation? *Across Languages and Cultures*, 1(2), 141–158.
27. Paradis, M. (2000). Prerequisites to a study of neurolinguistic processes involved in simultaneous interpreting. A synopsis. In B. Englund Dimitrova & K. Hyltenstam. (Eds.). *Language processing and simultaneous interpreting: Interdisciplinary perspectives*. (pp. 17–24). Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins.
28. Paradis, M. (2004). *A Neurolinguistic Theory of Bilingualism*. Amsterdam: John Benjamins. 299 p.
29. Paradis, M. (2009). *Declarative and Procedural Determinants of Second Languages*. Amsterdam : John Benjamins. 220 p.
30. Parret, H. (1991). Deixis and shifters after Jakobson. In L. R. Waugh, S. Rudy, (Eds.). *Current Issues in Linguistic Theory*, 49. (pp. 321-340). Amsterdam: John Benjamins.
31. Pennebaker, J.W., Boyd R.L., Jordan, K., & Blackburn, K. (2015). *The Development and Psychometric Properties of LIWC2015*. Austin, TX: University of Texas at Austin. 26 p.
32. Pym, A. (2014). *Exploring translation theories*. New York: Routledge. 178 p.
33. Roehr, K. (2008). Linguistic and metalinguistic categories in second language learning. *Cognitive Linguistics*, 19, 67-106.
34. Segalowitz, N. (2000). Automaticity and attentional skill in fluent performance. *Perspectives on Fluency*. H. Riggenbach (Ed.). (pp. 200-219). Ann Arbor: University of Michigan Press.
35. Sperber, D, Wilson, D. (1995). *Relevance: Communication and Cognition*. 2nd ed. Oxford: Blackwell. 338 p.
36. Toury, G. (2012). *Descriptive Translation Studies – and Beyond*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2012. 350 p.
37. Wilson, D. (2011). The conceptual-procedural distinction: Past, present and future. In V. Escandell-Vidal, M. Leonetti & A. Ahern (Eds.). *Procedural Meaning: Problems and Perspectives* (pp. 3-31). Bingley: Emerald.

UDC 81'37:821.11-12.09
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2023-1-16>

CATACHRESIS IN THE IMAGERY SPACE OF ENGLISH POETIC DRAMA: A COGNITIVE PERSPECTIVE

Perederii Hanna Mykolaivna,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Philology
Petro Mohyla Black Sea National State University
AnnPgandzya@gmail.com
orcid.org/0009-0005-1392-1241

This article focuses on revealing the nature of catachresis from a cognitive perspective in the imagery space of English poetic drama. The relevance of this article is determined by general tendency of modern linguistics on integration of traditional and novel approaches to analysis of semantics of literary texts in general and poetic drama in particular. The methodology of comprehensive analysis of the imagery space of English poetic drama is based on linguistic assumption of cognitive poetics. The application of such analysis made it possible to reveal genre properties and the specifics of the imagery space of English poetic drama. To formal properties of poetic drama we refer: special rhythmic-syntactic organization, enjambment, parallelism, specific compositional-graphic arrangement of a text (dialogue, monologue, polylogue, author's remarks, act division, action, scene etc.) and types of narration. We consider lyricism+dramatism, eventfulness, tendency to ambiguity of meaning, the specifics of image system as content properties of poetic drama. The specifics of the imagery space of English poetic drama are clarified via linguistic and cognitive analysis of the types of verbal poetic images: ambivalent, parabolic, paradoxical and symbolic. A paradoxical verbal poetic image is seen as a textual construal and a cognitive structure which has two planes – conceptual and verbal. It is a multifaceted phenomenon, a verbalized knowledge in the text construed by pre-conceptual, conceptual and language domains. In the context of our research we refer oxymoron, antithesis, paradox and catachresis to contrastive stylistic devices that create a paradoxical verbal poetic image. It is maintained that catachresis as a contrastive figure of speech is predominantly manifested in paradoxical verbal poetic images in the imagery space of English poetic drama. In paradoxical verbal poetic images various linguo-cognitive processes and operations of creating specifics are traced. The formation of paradoxical verbal poetic images is associated with linguo-cognitive processes of categorization and verbalization (mainly with linguo-cognitive operations of contrastive mapping). It has been proved that the formation of paradoxical verbal poetic images is predetermined by cognitive operations of attributive, situational and relational contrastive mappings.

Key words: *paradoxical verbal poetic image, attributive, situational and relational contrastive mappings, poetic drama.*

КАТАХРЕЗА В ОБРАЗНОМУ ПРОСТОРИ АНГЛОМОВНОЇ ПОЕТИЧНОЇ ДРАМИ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ

Передерій Ганна Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
AnnPgandzya@gmail.com
orcid.org/0009-0005-1392-1241

Стаття присвячена дослідженню природи катахрези в образному просторі англійської поетичної драми у лінгвокогнітивному аспекті. Актуальність статті визначається її відповідністю загальним спрямуванням сучасної лінгвістики на інтеграцію традиційних і новітніх підходів до аналізу семантики художніх текстів взагалі та поетичної драми зокрема. На основі теоретичних положень когнітивної поетики розроблено методику аналізу образного простору англійської поетичної драми. Критичний аналіз наукових доробків з проблеми жанрових різновидів поетичних текстів уможливив виявити основні категоріальні ознаки поетичної драми, що відображають її форму і зміст. Так, до формальних ознак поетичної драми як такої ми відносимо, перш за все, віршовану форму мовлення, об'єм – середній обсяг тексту, анжамбеман, безперервний паралелізм, специфіку композиційно-графічного оформлення тексту (наявність діалогів, монологів, полілогів, авторських ремарок, членування тексту на акти, дії тощо) та композиційно-мовленнєві форми оповіді. Змістовими ознаками поетичної драми вважаємо ліризм + драматизм (ліро-драматизм), подієвість, прагнення до невизначеності смислу, своєрідність образної системи. Своєрідність образного простору поетичної драми полягає у тому, що він містить категоріальні ознаки різних літературних родів: епосу і лірики, в яких найбільшою мірою виявляються поетичність і драматичність. Поєднання ознак творів епічного літературного роду обумовлює наявність в образному

просторі поетичної драми персонажних образів і опису місця й часу подій. Крім того, як і в ліричному літературному роді, образному простору поетичної драми притаманне зображення внутрішнього світу людини, її почуттів й переживань. Як і в поетичному тексті образний простір поетичної драми формується й вимірюється різними типами словесних поетичних образів: амбівалентних, параболічних, парадоксальних та символічних. Парадоксальний словесний поетичний образ розглядається як лінгвокогнітивний конструкт, що інкорпорує в собі три іпостасі: передконцептуальну, концептуальну й вербальну. В контексті нашого дослідження ми відносимо оксиморон, антитезу, парадокс та катахрезу до контрастивних стилістичних засобів, що утворюють парадоксальний словесний поетичний образ. З'ясовано, що катахреза як контрастивна стилістична фігура мовлення насамперед представлена в парадоксальних словесних поетичних образах в образному просторі англомовної поетичної драми. Утворення парадоксальних словесних поетичних образів асоціюється з лінгвокогнітивними процесами категоризації та вербалізації (переважно з когнітивними операціями контрастивного мапування). Було встановлено, що утворення парадоксальних словесних поетичних образів зумовлено когнітивними операціями атрибутивного, ситуативного й релятивного контрастивного мапування.

Ключові слова: парадоксальний словесний поетичний образ, атрибутивне, ситуативне й релятивне контрастивні мапування, поетична драма.

Introduction. Analytical reviews of scientific improvements in drama theory testify that it was investigated in stylistic, compositional and cognitive aspects. Thus, within the framework of a functional-communicative approach ways of compositional organization of drama, types of narration and their functions (Ольховська, 2007), linguistic and stylistic means of formations of images in drama were revealed (Горюнова, 1996; Мостова, 2003). In the context of cognitive-discourse paradigm of linguistics conceptual space of tragic in W. Shakespeare's plays is clarified via poetic and cognitive analysis (Ніконова, 2007), the symbolic imagery space of modern French drama was reconstructed (Старовойтова, 2008), basic structural element of dramatic discourse of T. Williams was represented (Байоль, 2008). Despite the fact that, a Nobel Prize winner, T. S. Eliot, was a founder of English poetic drama, his poetry was thoroughly investigated in different aspects, English poetic drama was not widely covered in cognitive poetics.

This research focuses on revealing the nature of catachresis from a cognitive perspective and intends to demonstrate cognitive operations underlying the formation of paradoxical verbal poetic images.

Poetic drama is a kind of drama whose dialogue is calculatingly rhythmized – in rhythms that are often regularized into meters and that are usually presented as discreet lines on the page (Preminger, 1993: 304). Poetic drama is any drama written as verse to be spoken, that contains genre properties of different literary genres (the lyric, the narrative, and the dramatic). Genre properties of English poetic drama are defined according to the main categories of poetic and dramatic. Thus, poetic drama as a type of a poetic text is characterized by its genre specifics: formal and content properties.

To formal properties of poetic drama we refer: special rhythmic-syntactic organization, enjamb-

ment, parallelism, specific compositional-graphic arrangement of a text (dialogue, monologue, polylogue, author's remarks, act division, action, scene etc.) and types of narration. We consider lyricism +dramatism, eventfulness, tendency to ambiguity of meaning, the specifics of image system as content properties of poetic drama.

Characteristics of lyricism as a content property of poetic drama are subjectivity, tendency to ambiguity of meaning and lyrical pathos. Characteristics of dramatism – conflict (dominant of a literary text), intrigue, objectivity and a mode of persuasion (heroic pathos, tragic pathos, dramatic pathos, symbolic pathos and pathos of absurd).

Therefore, poetic drama is a fusion of genre properties of poetic and dramatic, a mixture of subjective and objective perception of the world, a combination of lyricism and dramatism.

Basic Assumptions. We regard the imagery space as the dominant property of poetic drama in the context of our research. The specifics of the imagery space of English poetic drama consist in its constituents: character images and verbal poetic images. The imagery space of poetic drama is particularly associated with an expression of personal emotions and feelings of the lyric. As in any poetic text we can find typologically different verbal images, so the imagery space of English poetic drama is represented with different verbal images. The usage of ambivalent, parabolic, paradoxical and symbolic verbal poetic images is the characteristic of English poetic drama.

A paradoxical verbal poetic image is seen as a textual construal and a cognitive structure which has two planes – conceptual and verbal. It is a multifaceted phenomenon, a verbalized knowledge in the text construed by pre-conceptual, conceptual and language domains (Белехова, 2002). In the context of our research we refer oxymoron, antithesis, paradox and catachresis

to contrastive stylistic devices that create a paradoxical verbal poetic image. A paradox is a figure of speech that seems to contradict itself, but which, upon further examination, contains some kernel of truth or reason (Маріна, 2004). In general, paradox may be either a situation or a statement. In paradoxical verbal poetic images various linguo-cognitive processes and operations of creating specifics are traced. The formation of paradoxical verbal poetic images is associated with linguo-cognitive processes of categorization and verbalization (mainly with linguo-cognitive operations of contrastive mapping).

Mappings between domains are at the heart of the unique human cognitive faculty of producing, transferring, and processing meaning (Fauconnier, 1997: 1). Projection mappings will project part of the structure of one domain onto another (Fauconnier, 1997: 9; Evans, 2006: 167). The general idea is that, in order to talk and think about some domains (target domains) we use the structure of the other domains (source domains) and the corresponding vocabulary (Fauconnier, 1997: 9). The mapping is a way of thinking about aspects of the target domain and of acting upon it. It is not directly a reflection of a preexisting objective structure of that domain (Fauconnier, 1997: 20; Evans, 2007: 130]. Thus, mapping is understood as the projection of knowledge structures from one conceptual sphere onto another, as an analogical mapping of attributes and properties of entities of a source domain onto ontologically related entities of a target domain (Fauconnier, 1997). In addition to analogical, we determine other types of mapping, distinguishing between conceptual (analogical, substitutional, contrastive, narrative) and linguistic (constructive) one. Each type of mapping embodies a particular type of poetic thinking. Paradoxical poetic thinking serves as the basis for contrastive mapping, as a result of which one structure of knowledge collides or clashes with the other (Маріна, 2004: 53).

A poetic image is a verbal embodiment of the configuration of various conceptual schemas (metaphoric, metonymic and oxymoronic) (Белєхова, 2002). Following R. Gibbs we assume that besides conceptual metaphor and metonymy conceptual oxymoron is another schema and model of figurative thought which explains paradoxical reasoning of the events and phenomena of human life and reflect poetic schemas for conceptualizing human experience and the external world, ability to conceive of ideas, objects, and events in oxymoronic way (Gibbs, 1993: 395).

Conceptual oxymoron is the way of human paradoxical conceiving of the things, objects and phenomena of the real and imaginative world as a result of contrastive mappings of opposite entities in one and the same conceptual domains or different ones. The cognitive basis or conceptual ground for paradoxical thinking lies in ontologically existing binary opposition like death-life, sky-earth, up-down which are indispensable issues of human life. Sense relation of oppositeness (dark-light, long-short), contradiction (evil-virtue, beauty-ugliness, true-false), reversiveness (dress-undress, dead-alive, open-shut) and antinomy (man-woman) are entrenched in human conscience. It is a kind of built-in logical twoness (Werth, 1999). Conceptual oxymoron underlies each contrastive trope or figure (oxymoron, irony, antithesis, and catachresis) manifested in a verbal poetic image (Белєхова, 2002).

In the framework of literary studies, catachresis is a paradoxical figure of speech in which writers use mixed metaphors in an inappropriate way, to create a rhetorical effect. Catachresis is considered as a mistake in language, as it may change the meaning of words. What is more, it is a combination of different types of figures of speech (Маріна, 2004).

In stylistics, catachresis is a combination of lexically incompatible words that form a unique and meaningful whole (compare with oxymoron, a combination of words with contrasting and opposite meanings, such as in “a living corpse”). There are two types of catachresis: (1) that which comes into being naturally, through the development of the nominative means of a language, and which may be perceived at first as incorrect word usage (“white brownstone”); and (2) that which is created deliberately, for an intended effect (“black gold”). Catachresis can be either in a verbal blunder (“let not the arms of the sharks of imperialism extend to us”), where the tropes are joined mechanically, or an illustration of great artistic skill (Bollobás, 2007).

From a cognitive linguistic perspective, it could be suggested that catachresis falls under the phenomenon of polysemy—a situation in which a term has several related meanings (senses). Using the terminology of cognitive linguistics, we can think of a linguistic expression as having a form (sound shape) (F) and meaning (M). In such F-M pairs, a meaning (M1) attaching to a form (F1) can be extended to another meaning (M2). What is of interest is the relationship between M1 and M2. Catachresis as a meta-figure is the ultimate trope of innovation because

it allows for a new idea or concept, one that did not exist before, to receive a place in language (Bollobás, 2007).

Catachresis—a figure of thought, a combination of logically incompatible notions (Маріна, 2004). In contrast to oxymoron, manifested in the structural models adjective + noun, adverb + adjective, catachresis embraces (comprises) the utterance, but sometimes a supraphrasal unity. In the context of our research, catachresis is formed on the basis of attributive and situational mappings with combination of contrastive mapping that differentiates it from metaphor.

Imagery Space Exploration. In English poetic drama catachresis is viewed as expressive means, the function of which is to fulfill verbal poetic images, in which literary, basic (universal) concepts are actualized.

For example, in the paradoxical verbal poetic image of T. S. Eliot – “MARY. *Pain in the opposite of joy / But joy is a kind of pain / I believe the moment of birth / Is when I have the knowledge of death / I believe the season of birth / Is the season of sacrifice*” (Eliot, 1939: 251–252) – catachresis is a result of a linguistic-cognitive procedure of clashing incompatibility with different types of knowledge, that verbalized in semantics of nominative units *pain, joy, the moment of birth, knowledge of death, the season of birth, the season of sacrifice*. Thus, conceptual oxymora PAIN vs. JOY, JOY vs. PAIN, BIRTH vs. DEATH, LIFE vs. DEATH underlie catachresis manifested in this paradoxical verbal poetic image. The cognitive operation of relational contrastive mapping is characteristic of ontological oxymoron. As a result of clashing we observe the shift of connotative meaning in words *joy, birth* from positive to negative. The function of catachresis is to demonstrate the inner conflict of a personality that lies in non-perception of happiness of life and positive emotions.

Catachresis may lead to the creation of dramatic pathos. For example: “Harry. *The sudden solitude in a crowded desert, / In a thick smoke, many creatures moving / Without direction, for no direction / Leads anywhere but round and round in that vapour – / Without purpose, and without principle of conduct / In flickering intervals of light and darkness; / This is what matters, but it is unspeakable, / Untranslatable: I talk in general terms / Because the particular has no language. One thinks to escape / By violence, but one is still alone / In an over-crowded desert, jostled by ghosts*”. (Eliot, 1939: 235). In the given monologue of the main character of T. S. Eliot’s

poetic drama “The Family Reunion” dramatic pathos is formed as a result of convergence of various stylistic devices. Firstly, framing of catachresis, its meaning – loneliness in a crowded desert, strengthens in a final utterance through periphrasis: “*the sudden solitude*” into “*but one is still alone*”; “*a crowded desert*” into “*an over-crowded desert*”. Secondly, the combination of paradox and catachresis in one utterance (“*many creatures moving / Without direction, for no direction / Leads anywhere but round and round in that vapour*”) intensifies the main character’s dramatic feelings and emotions. Epithets, expressed with derivative adjectives with negative prefix “*unspeakable, untranslatable*”, combined with the epigrammatic utterance “*the particular has no language*” show the character’s state of mind. Furthermore, in the paradoxical verbal poetic images: “*a crowded desert*”, “*an over-crowded desert*” – the image of a lonely desert is created by mapping the attributes of a crowd on the devastated, solitary desert. Thus, attributive contrastive mapping consisting in overlaying an ontologically correspondent attribute of one entity onto opposite member of the same domain is characteristic of conceptual oxymoron like POSSIBLE vs. IMPOSSIBLE. Oxymora “*a crowded desert*”, “*an over-crowded desert*” are structured by the conceptsphere NATURE and two contrastive domains CROWD and DESERT.

In the following passage, the textual embodiment of a literary concept FAMILY BONDAGE is realized with the help of catachresis: “CHORUS. *Why should we stand here like guilty conspirators, waiting / for some revelation / When the hidden shall be exposed, and the newsboy shall shout / in the street? / When the private shall be made public, the common photographer / Flashlight for the picture papers: why do we huddle together / In a horrid amity of misfortune?*” (Eliot, 1939: 242). The members of a great family are associated with conspirators, waiting for some revelation; they huddle together in “*a horrid amity of misfortune*”. The unity of such logically incompatible notions as horrid, amity and misfortune leads to creation of a given paradoxical verbal poetic image, based on conceptual oxymoron HORROR vs. AMITY. Catachresis “*a horrid amity of misfortune*” is a result of overlapping of two heterogeneous ontological features of the words that belong to different semantic fields HORROR and AMITY. Linguo-cognitive operation of attributive contrastive mapping consists in adding the notion of the amity a contrastive, non-characteristic feature of horror.

The actualization of a concept SHADOW lies in its ontologically existing binary opposition in the text passage: “AMY. ...*A restless shivering painted shadow / In life, she is less than a shadow in death*” (Eliot, 1939: 230). Paradoxical utterance (that is catachresis on the semantic level) is formed on the basis of characteristic of a character image with the help of contradiction (*restless shivering painted shadow in life, a shadow in death*). Attributive contrastive mapping consisting in clashing concepts, as a result of which new meaning forms, helps to depict a picturesque paradoxical character image. Conceptual oxymoron LIFE vs. DEATH underlies catachresis manifested in a given paradoxical verbal image.

Conceptual oxymora LIFE vs. DEATH, EXHAUSTION vs. PEACE underlie the paradoxical verbal poetic image like “Sir Claude. *And I feel what the man must have felt when he made it. / But nothing I made ever gave me that contentment – / That state of utter exhaustion a peace / Which comes in dying to give something life...*” (Eliot, 1967: 47–48), formed on the basis of cognitive operation of clashing entities of source and target domains. In the above example, the character image (Sir Claude) describes a consuming passion to do something for which he lacks the capacity – to become a first-rate potter.

The following poetic passage of T. S. Eliot’s poetic drama “The Confidential Clerk” serves an example of relational contrastive mapping that underlies the paradoxical verbal poetic image: “Colby. *If you are my mother – was a living fact. / Now, it is a dead fact, and out of dead facts / Nothing living can spring*” (Eliot, 1967: 98). The attitude to a beloved mother as a real person clashes with its direct opposite – a fiction. The main character, Colby, believes that Lady Elizabeth is his mother. However, the reality is quite different, it is only a fiction and a living fact becomes a dead fact. At the end, Colby and Lady Elizabeth redefine their relationships, which imply calling themselves by other names and so adopting new family identities. Conceptual oxymoron LIFE vs. DEATH is embodied in the verbal structure of this paradoxical verbal poetic image, formed on the basis of cognitive operation of clashing an entity of the source domain onto the opposite entity of target domain.

The following example of a simile which is half a catachresis: “Eggerson. *Well, not so many years – when you get to my age / The past and future both seem very brief – / But long enough ago for the question to be possible*” (Eliot, 1967: 129). The catachresis “*The past and future both seem*

very brief – but long enough”, manifested in a paradoxical verbal poetic image, is structured by the conceptsphere TIME and two different contrastive domains PAST and FUTURE. The second half of catachresis is structured by the conceptsphere SPACE, to which two contrastive domains BRIEF and LONG belong. The analyzed passage serves as an example of relational contrastive mapping that underlies the paradoxical verbal poetic image. Structural conceptual oxymoron PAST vs. FUTURE, which shows spatial and time relations, underlies this paradoxical verbal poetic image formed as a result of clashing. The past as a measurement of time clashes with the future. However, the space of both is rather contradictory, brief and long at the same time that leads to a violation of a causal link.

The paradoxical verbal poetic image “Colby. *If it was pure fiction – / One can live on a fiction – but not on such a mixture / Of fiction and fact*” (Eliot, 1967: 100) results from convergence of conceptual metaphor LIFE IS A CONTAINER and conceptual oxymoron FICTION vs. FACT. Thus, archetypal perception of LIFE as something vital, essential, life-supporting is transformed into archetypal image-schema LIFE IS A CONTAINER. Further extension of this schema via cognitive operations of specification and elaboration may lead to different configurations of image-schemas within this paradoxical verbal poetic image: LIFE IS A FICTION, LIFE IS A FACT, LIFE IS A MIXTURE OF FICTION AND FACT. Conceptual oxymoron FICTION vs. FACT underlies catachresis (“*a mixture of fiction and fact*”) formed on the basis of cognitive operations of clashing or overlapping entities of source and target domains. The analyzed passage serves as an example of situational contrastive mapping.

Conclusions. Poetic drama as a genre variety of poetic texts is a synthesis of categorical properties that determine its form and content. The specifics of the imagery space as the content property of English poetic drama lie in its constituents (character images and verbal poetic images). Ambivalent, parabolic, paradoxical and symbolic verbal poetic images are predominated in the imagery space of English poetic drama. A paradoxical verbal poetic image as a textual construal and a cognitive structure is formed with different linguo-cognitive operations. Catachresis as a contrastive figure of speech, a combination of logically incompatible notions is considerably manifested in paradoxical verbal poetic images of English poetic drama. Conceptual oxymoron underlies each contrastive trope or figure, including catachresis. The

application of linguistic and cognitive analysis made it possible to reveal linguo-cognitive processes and operations (mainly attributive, situational and relational contrastive mappings) of formation catachresis.

BIBLIOGRAPHY:

1. Байоль О. В. Драматургічний дискурс Теннессі Вільямса: комунікативно-когнітивний аспект : дис. ...канд. філол. наук : 10. 02. 04. / КНЛУ, (2008). 231 с.
2. Белехова Л. І. Словесно-поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект : монографія. Херсон : Айлант, (2002). 368 с.
3. Горюнова М. Н. Лингвистические особенности немецкой драматургии XX века : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. / КНЛУ, (1996). 150 с.
4. Марина О.С. Контрастивні тропи й фігури в американській поезії модернізму: лінгвокогнітивний аспект : дис. ...канд. філ. наук : 10.02.04. / КНЛУ, (2004). 202с.
5. Мостова Н. А. Лінгвостилістичні засоби створення художнього образу в драматургічному тексті 1-ої пол. ХХст. (на матеріалі п'єс М. Паньоля "Marius", "Cesar") : дис. ...канд. філол. наук : 10.02.05. / КНЛУ, (2003). 173с
6. Ніконова В. Г. Трагедійна картина світу в поетиці Шекспіра : монографія. Дніпропетровськ : вид-во ДУЕП, (2007). 364 с.
7. Ольховська Н. С. Прагматико-комунікативні та лінгвістичні характеристики драматургічних текстів Томаса Бергнера: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. / ХНУ імені В.Н. Каразіна, (2007). 202 с.
8. Старовойтова Х. В. Архетип матері в сучасній французькій драмі: лінгвокогнітивний аспект: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05. / КНЛУ, (2008). 222 с.
9. Bollobás E., Kövecses Z. Catachresis as metaphoric and metonymic meaning extension. The case of poetic, prophetic, and political discourse. URL: https://www.researchgate.net/publication/310897783_Catachresis_as_Metaphoric_and_Metonymic_Meaning_Extension_The_Case_of_Poetic_Prophetic_and_Political_Discourse (дата звернення 10.04.21).
10. Eliot T.S. The Confidential clerk. URL: <http://archive.org/details/confidentialcleOOelio> (дата звернення 19.12.20).
11. Eliot T.S. The Family reunion. URL: https://archive.org/stream/familyreunionpl00elio/familyreunionpl00elio_djvu.txt (дата звернення 01.10.20).
12. Evans V. A Glossary of cognitive linguistics. Edinburgh: Edinburgh University Press, (2007). 233 p.
13. Evans V. Cognitive linguistics. An introduction. Edinburgh. (2006). 830 p.
14. Fauconnier G. Mappings in thought and language. San Diego: Cambridge University Press, (1997). 205 p.
15. Gibbs R.W. Process and products in making sense of tropes. *Metaphor and Thought*, Cambridge: Cambridge University Press, (1993). P. 252 – 276.
16. Preminger A. Dramatic verse. *The new Princeton encyclopedia of poetry and poetics*. New Jersey. (1993). P. 304 – 311.
17. Werth P. Text Worlds: Representing Conceptual Space in Discourse. N.Y.: Longman, (1999). 370 p.

REFERENCES:

1. Baiol O. V. (2008) Dramaturgichnyi dyskurs Tennessee Williams: komunikativno- kognityvnyi aspekt : [Dramatic

- Discourse of Tennessee Williams: Communicative-cognitive Aspect]. Cand. of Phil. Sciences: 10.02.04. Kiev: KNLU. 231 p. [in Ukrainian].
2. Belekhova L. I. (2002) Slovesno-poetychniy obraz v istoryko-typologichniy perspektiviy : lingvokognityvnyi aspekt [Verbal Poetic Image in Historic-typological Perspective : Cognitive Aspect]. Kherson : Ailant. – 368 p. [in Ukrainian].
3. Gorunova M. N. (1996) Lingvisticheskie osobennosti nemetskoj dramaturgii XX veka [Linguistic Peculiarities of German Dramaturgy of the XX century]. Cand. of Phil. Sciences: 10.02.04. Kiev: KNLU. 150 p. [in Russian].
4. Marina O. S. (2004) Kontrastyvni tropy i figury v amerykans'kii poezii modernizmu: lingvokognityvnyi aspekt [Contrastive Tropes and Figures in American Poesie of Postmodern: cognitive aspect]. Cand. of Phil. Sciences: 10.02.04. Kiev: KNLU. 202 p. [in Ukrainian].
5. Mostova N. A. (2003) Lingvistychni zasoby stvorennya hudozhniogo obrazu v dramaturgichnomu teksti pershoi polovyny XX stolittya (na materialy p'єs M. Paniolya "Marius", "Cesar") [Linguistic Means of Creation of the Literary Image in Dramatic Text of the First Half of the XX Century]. : Cand. of Phil. Sciences: 10.02.05. Kiev: KNLU. 173 p. [in Ukrainian].
6. Nokonova V. G. (2007) Tragediina kartyna svityu v poetytsi Shakespeare : monografiya [Tragic World Picture in W. Shakespeare's Poetics]. Dnipro : vyd-vo DUEP. – 364 p. [in Ukrainian].
7. Olkhovska N. S. (2007) Pragmatyko-komunikatyvni ta lingvistychni charakterystyky dramaturgichnyh tekstiv Thomas Bergner [Pragmatic and Communicative Characteristics of Dramatic Texts of Thomas Bergner]. Cand. of Phil. Sciences: 10.02.04. Kharkiv : Kh.NU. 202 p. [in Ukrainian].
8. Starovoitova Kh. V. (2008) Arkhetyp materi v suchasniy frantsuzkiy dramy : lingvokognityvnyi aspekt [Archetype Mother in Modern French Drama : Cognitive Aspect]. :Cand.ofPhil.Sciences: 10.02.05.Kiev:KNLU.222p. [in Ukrainian].
9. Bollobás E., Kövecses Z. Catachresis as metaphoric and metonymic meaning extension. The case of poetic, prophetic, and political discourse. URL: https://www.researchgate.net/publication/310897783_Catachresis_as_Metaphoric_and_Metonymic_Meaning_Extension_The_Case_of_Poetic_Prophetic_and_Political_Discourse (Accessed 10.04.21).
10. Eliot T.S. The Confidential clerk. URL: <http://archive.org/details/confidentialcleOOelio> (Accessed 19.12.20).
11. Eliot T.S. The Family reunion. URL: https://archive.org/stream/familyreunionpl00elio/familyreunionpl00elio_djvu.txt (Accessed 01.10.20).
12. Evans V. (2007) A Glossary of cognitive linguistics. Edinburgh: Edinburgh University Press. 233 p.
13. Evans V.(2006) Cognitive linguistics. An introduction. 830 p.
14. Fauconnier G. (1997) Mappings in thought and language. San Diego: Cambridge University Press. 205 p.
15. Gibbs R.W. (1993) Process and products in making sense of tropes. *Metaphor and Thought*, Cambridge: Cambridge University Press. P. 252 – 276.
16. Preminger A. (1993) Dramatic verse. *The new Princeton encyclopedia of poetry and poetics* New Jersey. P. 304–311.
17. Werth P. (1999) Text Worlds: Representing Conceptual Space in Discourse. N.Y.: Longman. 370 p.

UDC 82-312.9:81'373.612.2=030.111=161.2
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2023-1-17>

PECULIARITIES OF THE UKRAINIAN TRANSLATION OF METAPHORS IN THE FANTASY NOVEL GENRE

Sydorenko Yuliia Ihorivna,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Theory and Practice of English Translation
Petro Mohyla Black Sea National University
sydorenko.iuliia@gmail.com
orcid.org/0000-0001-6407-1017

The article is devoted to the analysis of the peculiarities of metaphor translation in fiction, in particular in a fantasy novel. Characteristic features of metaphor are considered, namely universality, conceptuality, systematicity. The classification of metaphor types according to the time and space indicator is analyzed, namely ontological metaphor, orientational metaphor, and structural metaphor. The main methods of metaphor translation are given – full translation, addition / omission, replacement, structural transformation, traditional accordance, parallel naming of metaphoricality. Hypotheses-conditions for the translation of metaphors are listed on the example of English and Ukrainian languages: 1) metaphors in the attributive function are more characteristic for English than for Ukrainian; 2) phrasal metaphors are more numerous in Ukrainian than in English; 3) conceptual metaphors can be represented in English and Ukrainian by structurally different equivalents and 4) syntactic-functional and lexical-structural differences of metaphorical equivalents in different languages can prompt the translator to resort to semantic modulation or, in particular, descriptive translation. In the next part of the article, examples of metaphors from Stephen King's novel are presented, and metaphors are highlighted, then divided according to the principle of ontological, orientational and structural. For each type, translation methods are analyzed and a comment is provided. Thus, ontological metaphors were translated using substitution, omission, addition, full translation, traditional accordance, and structural transformation. To reproduce structural metaphors, the translator chose to use substitution, omission, addition, full translation, the method of traditional accordance, structural transformation, replacement of a lexical component. Orientation metaphors were reproduction by replacing a lexical component, addition and omission, full translation, structural transformation, traditional accordance.

Key words: trope, metaphorical context, cultural connotation, traditional accordance, structural transformation, full translation, accuracy and adequacy of translation.

ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ МЕТАФОРИ У РОМАНІ ФАНТАСТИЧНОГО ЖАНРУ

Сидоренко Юлія Ігорівна,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
sydorenko.iuliia@gmail.com
orcid.org/0000-0001-6407-1017

Стаття присвячена аналізу особливостей перекладу метафори в художній літературі, зокрема у фантастичному романі. Розглядаються характерні риси метафори, а саме універсальність, концептуальність, систематичність. Аналізується класифікація типів метафори відповідно до показнику часу і простору, а саме онтологічна метафора, орієнтаційна метафора, структурна метафора. Подано основні способи перекладу метафори – повний переклад, додавання / опущення, заміна, структурне перетворення, традиційний відповідник, паралельне іменування метафоричності. Перелічено гіпотези-умови для перекладу метафор на прикладі англійської та української мов: 1) для англійської мови метафори в атрибутивній функції характерніші, ніж для української; 2) в українській мові фразові метафори численніші, ніж в англійській; 3) концептуальні метафори можуть бути представлені в англійській і українській мовах структурно різними еквівалентами та 4) синтаксично-функціональні й лексико-структурні розбіжності метафоричних еквівалентів різних мов можуть спонукати перекладача вдатися до семантичної модуляції чи, зокрема, описового перекладу. В наступній частині статті подано приклади метафор з роману Стівена Кінга, виділено метафори, які розподілено за принципом онтологічності, орієнтаційності та структурності. Для кожного типу проаналізовані способи перекладу та надано коментар. Так, онтологічні метафори перекладались за допомогою заміни, опущення, додавання, повного перекладу, традиційної відповідності, структурного перетворення. Для відтворення структурних метафор перекладачка обрала застосування заміни, опущення, додавання, повний переклад, спосіб традиційної відповідності, структурне перетворення, заміни лексичної складової. Орієнтаційні метафори були відтворення шляхом заміни лексичної складової, додавання та опущення, повного перекладу, структурного перетворення, традиційної відповідності.

Ключові слова: троп, метафоричний контекст, культурна конотація, традиційний відповідник, структурне перетворення, повний переклад, точність і адекватність перекладу.

Introduction. Any literary work contains tropes, which are an important part of it. Tropes are a tool for creating a unique text, a means of conveying one's own emotions and conveying figurative information using words. Metaphor is one of the most frequently used tropes that helps to effectively convey the writer's idea. Individual authors' metaphors contribute to a more complete and thoughtful expression of the semantic and emotional content of the text. The translator's task is difficult – to convey the necessary image while maintaining expressiveness. The loss of the intended meaning of the metaphor entails semantic errors, distortion of information, and a change in the intended impact on the audience. Thus, an adequate translation with the mandatory preservation of the metaphorical meaning plays a huge role.

Analysis of recent research and publications.

Metaphors have been the object of research for Lakoff G. Johnson M. (1980), Lan Chun (2006), Reddy M. J. (2008) and other foreign scientists. Among Ukrainian scientists Hertsovska N. (2021), Kabantseva N. (2014), Stretovych T. (2017) and others studied approaches to the classification of metaphors, and translation of metaphors was the question of interest for Bryshchen V. (2017), Yasynetska O. (2010) and many others. But still there are questions to be discussed.

The aim of the article is to investigate the ways of translating metaphors on the basis of comparing the original novel by Stephen King in English and its translation into Ukrainian.

Main material. The sphere of use of metaphor is very wide, it is found not only in books but also in spoken language. M. Reddy defines metaphor as the most common and significant trope, which consists of the figurative use of words and expressions based on the similarity and assimilation of objects (Reddy, 2008).

A metaphor can be considered a source of awareness of what is around us. The fact that in some cases words in the same contexts have not one, but two meanings, which should be taken into account to an equal degree, attracts attention. In everyday speech, the term "metaphor" is often used for any use of words in an indirect sense (Stretovych, 2017).

The phrase "metaphorical context" means that a certain word can have a different meaning, and the use of a metaphor contributes to the acquisition of knowledge about it. Metaphor promotes the use of non-standard semantic capabilities of language in addition to its traditional mechanisms.

The metaphorical context has two main qualities, and distinctive features: a creative beginning, because a metaphor creates new unknown concepts and contents, as well as interaction with a person and his cultural heritage, in particular, lexical units with a certain cultural connotation.

Metaphor, like all other tropes, is based on the properties of the word. Metaphor is unique, inherent not only to the structure of language but also to space and time. This concept serves as a means of creating art in the text, and to a certain extent is a reflection of the worldview of the author.

In the process of researching this phenomenon, scientists identified three basic features of metaphor, namely universality, its conceptual nature, and the systematic nature of metaphor. Hence, metaphor is universal: it is a universal phenomenon in written and spoken discourse that can also be a basis for thinking and expressing ideas. Secondly, a metaphor is conceptual: it reflects an idea, a conceptual or cognitive expression that is formed with the help of a language object. So metaphor is not just a phenomenon in some languages, but also a phenomenon in cognition; metaphors are plausible because of these multiple metaphorical concepts in our conceptual system. Third, metaphor is systematic because the general concept of metaphor can produce endless linguistic expressions, and the different concepts of metaphor create a system that is the basis for our thoughts (Chun, 2006).

N. Hertsovska finds it important that the parameters of the classification of metaphors are determined by the similarity of content plans and expressions, depending on the context and functional specificity of the metaphorical sign (Hertsovska, 2021).

Among the variety of approaches to the classification of metaphors, the classification proposed by D. Lakoff and M. Johnson, which reflects the integral connection of systems of analogies and associations with metaphor in language, deserves special attention (Lakoff, Johnson, 1980).

The distribution of types of metaphors by time and space contributed to the identification of the following types of metaphors:

1. ontological, which provides an opportunity to see emotions, ideas, evaluation, and events, for example – «*For one moment Henry saw the sitting figure's eyes, wide open but still, so still and bright and blank*»;
2. orientational (also called iorientated), which groups all concepts together without

defining any one individual in terms of another, for example, «*He seemed almost hypnotized by the clean blue sheet Jonesy had uncovered*»;

3. structural, in which some separate concept is metaphorically structured in terms of another, for example, «*Barry is an eating machine*» (Lakoff, Johnson, 1980).

Another interesting classification of metaphors belongs to N. Kabantseva – anthropomorphic, spatial, machine, floral, and animalistic metaphors (Kabantseva, 2014).

Authors widely use metaphors in their texts, which means that there is a need to convey this phenomenon through the means of the Ukrainian language.

It is worth noting that the translation of metaphors is subject to general translation trends, and may include the following techniques:

1. full translation (if both the rules of conjugation and the rules of expression of emotional characteristics coincide in the original language and the language of translation);

2. addition or omission (if the similarity in the text of the original and the translation is different);

3. replacement (if there is a lexical or associative incompatibility between the parts of the metaphor in the original and translation languages);

4. structural transformation (if there are differences between the grammatical components of the metaphor in LO and LT);

5. traditional accordance (for metaphors of folklore, biblical, ancient origin, if divergent ways of expressing metaphorical similarities have accumulated in the original text and translation);

6. parallel naming of metaphoricity (during the translation of texts built on a common metaphor, when the transmitted expression and the image contained in it must be preserved).

V. Bryshten analyzes four strategies for translating metaphors – literal translation, paraphrasing, substitution, equivalent compliance (Bryshten, 2017).

O. Yasinetska also gives the following hypotheses-conditions for the translation of metaphors using the example of the English and Ukrainian languages: 1) for the English language, metaphors in the attributive function are more characteristic than for the Ukrainian language; 2) phrasal metaphors are more numerous in Ukrainian than in English; 3) conceptual metaphors can be represented in English and Ukrainian by structurally different equivalents and 4) syntactic-functional and lexical-structural differences of metaphorical equivalents

in different languages can prompt the translator to resort to semantic modulation or, in particular, descriptive translation (Yasinetska, 2010).

During the analysis of the original novel and its translation, it was found that in most cases the translator conveys **ontological metaphors** using such techniques as full translation, substitution, addition and omission, traditional correspondence, and structural transformation.

By using **substitution**, the desired image of the original text is preserved. Example: «*Later, hyped on the clarity that sometimes comes to the horrified mind, he wished he had shot before he saw the orange cap and the orange flagman's vest*» (King, 2011). – «*Згодом, розбурханий ясністю, яка іноді вишановує своєю присутністю охоплений жахом розум, він пошкодував, що не вистрілив до того, як побачив помаранчеву шапку і помаранчевий сигнальний жилет*» (King, 2016). In its broad meaning, the verb *come* means to come, to appear, to arrive. It would be incorrect to translate the phrase «*the clarity that sometimes comes*» word for word as «*ясністю, яка іноді приходить*». Therefore, the translator, using the substitution method, translates the phrase as follows: «*ясністю, яка іноді вишановує своєю присутністю*».

He thinks it's because their states of mind are so often dim to start with (King, 2011). – «*в нього підозра: це через те, що в них у головах і так панує морок*» (King, 2016). The word *dim* in the original is an adjective and has the following meanings: 1) *тьмянний*, 2) *неяскравий*, 3) *невиразний*, 4) *потемнілий*, but it was translated by a noun «*темрява*». The verb *are* (initial form *be*), which is usually translated 1) *бути*, 2) *існувати*, 3) *перебувати* 4) *стати*, is translated as «*панує*». Therefore, we can speak about replacement in both cases.

We observe the use of **omission** or **addition**, because it is not always possible to fully reproduce the original system. Example: «*Snow swirled around his legs in a dancing mist*» (King, 2011). – «*Сніжинки хмарками кружляли навколо його ніг*» (King, 2016). When translating this metaphor, the lexical method was used, namely the method of omission, since the degree of assumption of similarity in LO and LT is different, and it is necessary to use implication in the source text to provide the appropriate meaning. In this example «*in a dancing mist*», meaning «*в туманному танці*» was omitted.

Around his bones, Jonesy feels a slight coldness (King 2011). – «*Усередині, навколо кісток, Джонсі відчуває холодок*» (King, 2016). The translator used the method of omission, so "slight"

has no counterpart in the translated text, because there is no need to use it due to the fact that the meaning of the metaphor is already obvious.

However, the author's language does not always require significant changes, so such a method of metaphor translation as **full translation** is also used. For example «*The first flakes of snow came skating down out of the white sky just then, and as they did, Jonesy saw a bright vertical line of orange below the deer's head – it was as if the snow had somehow conjured it up*» (King, 2011). – «Перші лапати сніжини посипалися з білястого неба, і тієї ж секунди Джонсі побачив отруйно-жовту вертикальну смугу під оленячою головою, наче сніг якимось чином начаклував її» (King, 2016). The metaphor «*the snow had somehow conjured it up*» was translated as: «сніг якимось чином начаклував її», that is, a full translation was used, preserving the lexical meaning of the verb «*conjure*».

...*harsh fluorescent light that kept no secrets but blabbed everything in a droning monotone* (King, 2011). – ... яскравого флуоресцентного світла, яке не зберігає таємниць і вибовкує все своїм монотонним дзижчанням (King, 2016). The metaphor was recreated with the help of a full translation, applying the corresponding equivalent to each word.

The use of the method of **traditional accordance** is explained by the impossibility of complete transfer of the image. The translator replaces metaphorical images with stable and more familiar expressions for a Ukrainian speaker. Example: «*In your secret heart you don't believe that, but it's true*» (King, 2011). – «Ви потайки не вірите в це, але це правда» (King, 2016). Full translation of the phrase «*in your secret heart*» would lead to the loss of metaphor. In this example, the traditional accordance method is used to create a logical and coherent text. As a result, the translation of the entire metaphor is replaced by one word «*потайки*».

The method of **structural transformation** was also used due to interlanguage differences, which cause a change in the original construction of the metaphor: «...*some old instrumental... pouring from the juke*» (King, 2011). – «...а з музичного автомата буде литися стара інструментальна музика» (King, 2016). When translating this metaphor, the translator used the method of structural transformation, because there are differences between the grammatical design of the metaphor. And if one reproduces the original structure, then the sentence will receive artificial phrases for the Ukrainian language.

Structural metaphors were reproduced in the same five ways.

The most common use of this type of metaphor is **substitution**. The translator tries to adapt the source text, partially transforming it. Example: «...*he is deadly pale except for little red roses, one growing in each cheek* (King, 2011). – ...він мертвотно блідий, лише на щоках горять дві троянди (King, 2016). In this metaphor *growing* has such variants of translation: 1) *зростаючий*, 2) *наростаючий*, 3) *відростаючий*, but the translator used «*горять*», using lexical substitution.

Squealing, sweating, tongue dancing in and out of his mouth like a demented party-favor; Beaver did the only thing he could think of: rolled over onto his back... (King, 2011). – З вереском, обливаючись потом, висовуючи і засовуючи язик, що став нагадувати якусь оскраженілу трубочку-пискавку, Бобер зробив єдине, що йому спало на думку: перекотився на спину... (King, 2016). This metaphor is translated using substitution, because if translated word for word «*tongue dancing in and out of his mouth*», the translation will have no sense, – «*танець язика*», so the translator managed to adequately reproduce this metaphor as «*висовуючи і засовуючи язик*».

We also noticed the use of **omission** or **addition**. The essence of this method when translating a metaphor is that some components appear or, on the contrary, disappear in the source text, but at the same time the information is preserved. Example: «*The Garand's gunsight on the top of the orange cap, the man's life on an invisible wire between the Garand's muzzle and that cap...*» (King, 2011) – «Приціл «гаранда» спрямований на помаранчеву шапку, і життя цієї людини балансує на невидимій нитці, що з'єднує дуло рушниці і цю шапку...» (King, 2016). When translating the phrase «*on an invisible wire*» the translator used addition, adding the word «*балансиє*», in order for the interpretation of this metaphor to be more figurative and understandable to the reader. The appearance of the monster is described as follows: «*The lower half of the node split open, revealing a nest of teeth*». In translation we see: «Нижня частина стовищення розчахнулася посередині, оголивши ціле гніздо гострих зубів». The translator used several methods, adding the word «*гострі*» to the description of teeth, and «*ціле*» – to the «*nest*», to emphasize how terrifying the monster is. «*A nest of tooth*» is fully translated as «*гніздо зубів*».

The preservation of the image of a metaphor by means of a **full translation**, which occurs if it

is understandable and close to speakers of another language, is illustrated by the following example: «*I'm only thirty-seven and already some of my wires are getting loose*» (King, 2011). – «*Мені лише тридцять сім, а вже дроти починають відходити*» (King, 2016). Metaphor «*some of my wires are getting loose*» means *to get old, worse*, but the translator decided to use full translation «*вже дроти починають відходити*», using lexical substitution, as «*loose*» is usually translated as 1) *слабкий*, 2) *нецільний*, 3) *вільний*, 4) *ослаблений*. With the help of such methods, the metaphor was preserved, because its meaning is understandable to speakers of both languages. Thus, the translator resorted to a full translation while preserving the metaphor in order to adhere to the original text as much as possible. The presence of equivalent elements of syntactic and lexical levels in the translated language contributes to the reproduction of the corresponding stylistic parameters of the original. The translator not only conveys the individual author's style, but also preserves the meaning laid down by the authors.

The method of **traditional accordance** is used due to conceptual and cross-linguistic differences in Ukrainian and English linguistic cultures. Let's consider an example: «*I've got a couple of awol choppers myself*» (King, 2011). – «*У мене самого парочка зубів гуляти пішла*» (King, 2016). *awol* is translated as «*бути відсутнім*», and *choppers* – «*(вставні) зуби*». This phrase is translated using traditional accordance, since LO and LT developed different ways of expressing metaphorical similarity. And this phrase is translated exactly like this: «*парочка зубів гуляти пішла*».

If it is impossible to fully convey the metaphor, a **structural transformation** is used, which replaces the structure of the metaphorical expression with a completely different grammatical construction: «*And he screamed it out as he lay against her breast, making her forget all about what might or might not be happening up in the Jefferson Tract, freezing her scalp to her skull and making her skin crawl and horripilate*» (King, 2011). – «*І він, лежачи в неї на грудях, сказав, точніше, прокричав. Вона забула про все, що відбувалося на Джефферсон-тракт, крижаний холод пронизав усе її тіло, шкіра взялася сиротами*» (King, 2016). In this metaphor, the translator used the method of structural transformation in order to convey to the Ukrainian reader as clearly as possible what Stephen King wanted to portray in his metaphor.

Having analyzed the methods of translation of **orientational metaphors**, we found cases of the use of these five methods.

By **replacing** the lexical component of the metaphor, the translator expresses the author's thought using an image that is more characteristic of the culture of the translated language. Example: «*The faint winterlight coming in through the window gleamed on his skull*» (King, 2011). – «*Тьмяне зимове світло з вікна поблискувало на його голому черепі*» (King, 2016). When translating the metaphor, the translator used the addition. Thus there is no word «*голий*» in the original, but to represent that the light can shine on the skull only when the person has no hair, she used this method. Also in the next example metaphor «*snow had begun to dance*» is translated with the help of omission «*had begun*», meaning «*почали*», so as not to overload the already logical content of the expression: «*Snow had begun to dance around his head and light on his untucked brown flannel shirt*» (King, 2011). – «*Сніжинки танцюють навколо його голови й опускаються на незаправлену коричневу фланелеву сорочку*» (King, 2016).

Examples of using **addition** and **omission**: «*Death...something carrying a concealed implement in the coarse folds of its robe*» (King, 2011). – «*Смерть...приховує в чорних складках грубого плаща своє знаряддя*» (King, 2016). When translating, the method of addition was used to describe the dark and gloomy figure of Death, so we see adding of the word «*чорний*».

For **full translation**, this type of metaphor in Ukrainian and English evokes the same associations in readers, which allows them to be compared as correspondences to each other. Example: «*Beaver's Mom had always said the toothpicks would kill him, but she had never imagined anything like this*» (King, 2011). – «*Мати Бобра завжди казала, що зубочистки в'ють його, але нічого подібного вона не могла уявити і в нічному жахотті*» (King, 2016). The metaphor is reproduced through a full translation, because there are equivalents in the language of translation.

The translator recreated the metaphor by means of **structural transformation**, which adapts the source text, partially transforming it: «*He's gotten a whiff of what's in the wind*» (King, 2011). – «*Мабуть, відчув, куди вітер дме*» (King, 2016). In the Ukrainian version, a subjunctive part appears, which was not in the original. Again, this was due to the inability to transform this metaphor without changing the structure of the sentence.

There is also the use of **traditional accordance**, which includes that accordance

that exists and has established itself in a fairly wide communicative sphere of language. For example: In the following example, the metaphor is translated using traditional accordance: «*The wind gusted again, a big, gaspy whoop that sent a fresh skein of snow*» (King, 2011). – «*Знову налетів вітер, сильний гучний порив шпурнув свіжу порцію снігу*» (King, 2016). «...sent a fresh skein of snow» is translated as «*відправив свіжий комок снігу*», but this phrase would have no sense and is not characteristic of the Ukrainian language, so the translator used «*шпурнув свіжу порцію снігу*».

As can be seen from the examples given, such a wide range of translation methods gives translation accuracy and adequacy.

Conclusions. Metaphors can be translated in different ways. At the same time, conceptual and cross-linguistic differences in the Ukrainian and English language norms cause a change in the original meaning of a metaphorical image when translated into another language. The problem of reinterpreting the figurative content in the translated language is solved by using various methods that ensure the adequacy of the transfer of the author's intention. Prospects for further work may be the study of metaphor translation in texts of other genres and their comparative analysis.

BIBLIOGRAPHY:

1. Бриштен В. В. Стратегії перекладу метафор у художньому тексті. Молодий вчений, (2017). № 11. С. 182-185.
2. Герцовська Н. О. Класифікація метафор у сучасній лінгвістиці. Наука майбутнього : збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених. Мукачево : РВВ МДУ, (2021). Випуск 1(7). С. 22-25
3. Кабанцева Н. В. Семантична класифікація метафори в публіцистиці на матеріалі англійської та української мов. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія, (2014). Вип. 10(2). С. 92-94.
4. Кінг, Стівен. Ловець снів : роман / пер. з англ. В. Меренко. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, (2016). 668 с.
5. Стретович Т. П. Класифікаційне розмаїття видів метафор. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 9: Сучасні тенденції розвитку мов, (2017). Вип. 16. С. 232-239.
6. Ясинецька О.А. Переклад метафори як мовна репрезентація концептуальних картин світу. Філологічні трактати, (2010). Т.2, №1. С. 96 – 100.
7. King, Stephen. Dreamcatcher. Hodder and Stoughton, (2011). 704 p.
8. Lakoff G. and Johnson M. Metaphors We Live By. University of Chicago Press, (1980). 193 p.
9. Lan, Chun. Cognitive Linguistics and Study on Metaphor. Foreign Language Teaching and Research Press. (2006)
10. Reddy, M. J. "The conduit metaphor: A case of frame conflict in our language about language." Metaphor and Thought, (2008). pp. 284–310.

REFERENCES:

1. Bryshthen V. (2017). Stratehiji perekladu metafor u khudozhniomu teksti [Metaphor translation strategies in a literary text]. Molodyy vchenyy. № 11. pp 182-185. [in Ukrainian].
2. Hertsovska N. (2021) Klyasyfikatsiya metafor u suchasniy lnhvistytsi [Classification of metaphors in modern linguistics]. Science of the future: a collection of scientific works of students, postgraduates and young scientists. pp. 22-25. [in Ukrainian].
3. Kabantseva N. (2014). Semantychna klyasyfikatsiya metafor v publitsystytsi na materiali anhliyskoyi ta ukrayinskoyi mov [Semantic classification of metaphor in journalism based on the material of the English and Ukrainian languages] Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya : Filolohiya. T. 10(2). pp. 92-94. [in Ukrainian].
4. King, Stiven (2016). Lovets sniv [Dreamcatcher]. Pereklad V. Merenko, Klub Simeynoho Dozvillya, 668 s. [in Ukrainian].
5. Stretovych T. (2017). Klyasyfikatsiyne rozmayittya vydiv metafor [Classification variety of types of metaphors] Naukovyy chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.M. Drahomanova. Seriya 9 : Suchasni tendentsiyi rozvytku mov. Vyp. 16. pp. 232-239. [in Ukrainian].
6. Yasynetska O. (2010) Pereklad metafor yak movna reprezentatsiya kontseptualnykh kartyn svitu [The Translation of Metaphor as Language Representation of the World Picture]. Filolohichni traktaty. T. 2, № 1. pp. 96 – 100. [in Ukrainian].
7. King, Stephen (2011). Dreamcatcher. Hodder and Stoughton. 704 p.
8. Lakoff G. and Johnson M. (1980). Metaphors We Live By. University of Chicago Press, 193p.
9. Lan, Chun (2006). Cognitive Linguistics and Study on Metaphor. Foreign Language Teaching and Research Press.
10. Reddy, M. J. (2008) The conduit metaphor: A case of frame conflict in our language about language. Metaphor and Thought. pp. 284–310.

УДК 82-17-31:81'373'25

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2023-1-18>

ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ ГУМОРУ В ПЕРЕКЛАДАХ ФЕНТЕЗІЙНИХ РОМАНІВ ТЕРРІ ПРАТЧЕТТА

Черник Марина Володимирівна,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри германської філології
Сумський державний університет
m.chernik@gf.sumdu.edu.ua
orcid.org/0000-0002-3666-0671

Лисенко Діана Юрївна,
магістрантка кафедри германської філології
Сумський державний університет
dianalysenko2@gmail.com
orcid.org/0009-0002-3749-094X

У статті досліджені особливості вираження гумору в перекладах фентезійних романів Террі Пратчетта «Колір магії» (переклад Юлії Прокопець), «Повен неба капелюх» (переклад Марти Госовської) та «Поштова лихоманка» (переклад Олександра Михельсона). Основна увага в роботі приділена особливостям актуалізації гумору в описах характерних гумористичних персонажів, ситуацій та сюжетів; визначені засоби вираження гумору, що передають психологічний і емоційний стан фентезійних героїв, їхній темперамент і морально-етичні якості; проаналізовані лексико-семантичні та стилістичні особливості передачі гумористичних ситуацій у творах жанру фентезі.

Твори Террі Пратчетта пронизані гумористичними моментами. Особливо часто зустрічаються гумористичні ситуації та описи героїв, присутні й гумористичні діалоги, комічні власні назви, імена та прізвиська. Деяко рідше спостерігаємо чорний гумор та гумористичні описи предметів. У творах фентезі вдало відтворені не тільки портретні характеристики героїв, а й описи природи, фентезійних предметів, одягу, їжі тощо. Вдало зображений психологічно-емоційний стан героїв у поєднанні з природними явищами й предметними описами, що занурюють читача у світ фентезі.

Переклад фентезійної літератури набуває популярності й приваблює читача унікальністю цього жанру. Кожен перекладознавець вносить свій літературний підхід до перекладу та застосовує відповідні прийоми. Перекладачі вдало передають гумористичний підтекст, розкривають образи, а також підбирають мовні засоби. Передача гумористичних сюжетів, описів предметів та персонажів, діалогів героїв, чорного гумору тощо потребує від перекладача творчого та креативного підходу – кожен шукає свій неповторний стиль, застосовуючи стилістичні засоби. Порівняння, гіперболи та персоніфікація допомагають розкривати образи чарівних істот та предметів. Менше зустрічаються метафори, епітети та іронія. Аналіз текстів оригіналу та перекладу показав, що перекладачі додають індивідуального гумористичного забарвлення в переклад, яке часом відсутнє в оригіналі. Це зумовлене тим, що в українській мові багатший словниковий запас, колорит, гумористичні вислови тощо.

Ключові слова: фентезі, засоби вираження гумору, опис героя, категорія опису, портретна характеристика, образ героя, лексико-семантичні та стилістичні засоби, прагматична адаптація, перекладацькі трансформації.

EXPRESSING HUMOUR IN THE TRANSLATED TERRY PRATCHETT'S FANTASY NOVELS

Chernyk Maryna Volodymyrivna,
Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Germanic Philology
Sumy State University
m.chernik@gf.sumdu.edu.ua
orcid.org/0000-0002-3666-0671

Lysenko Diana Yuriivna,
Graduate student at the Department of Germanic Philology
Sumy State University
dianalysenko2@gmail.com
orcid.org/0009-0002-3749-094X

The article deals with the peculiarities of expressing humour in translations of Terry Pratchett's fantasy novels *The Colour of Magic* (translated by Yuliia Prokopets), *A Hat Full of Sky* (translated by Marta Hosovska) and *Going Postal*

(translated by Oleksandr Mykhelson). The attention is focused on the humour actualising in the descriptions of typical humorous characters, situations, and plots; the means of expressing humour conveying the psychological and emotional state of fantasy characters, as well as their moral and ethical qualities are identified; lexical, semantic and stylistic features of conveying humorous situations in fantasy texts are analysed.

The works of Terry Pratchett are full of humorous moments – humorous situations and descriptions of characters are common, as well as humorous dialogues, comic proper names, nicknames, and nicknames. Black humour and humorous descriptions of objects are somewhat less common. Fantasy texts successfully reproduce portrait features of the characters and descriptions of nature, fantastic objects, clothes, food, etc. The psychological and emotional state of the characters is often depicted in combination with natural phenomena and object descriptions involving readers in the fantasy world.

Translated fantasy literature is gaining popularity and attracts readers with its genre uniqueness. Translators look for their literary approach to translation and use appropriate techniques. Translators successfully convey humorous subtexts, reveal images, and select language tools. Translating humorous plots, descriptions of objects and characters, dialogues between characters, black humour, etc., requires a translator to be creative and imaginative – everyone looks for a unique style using stylistic devices. Comparisons, hyperbole and personification help to reveal the images of magical creatures and objects. Metaphors, epithets and irony are less common. The analysis of the original and translated texts showed that translators add an individual humorous colouring to the translation, which is sometimes absent in the original. This is due to the fact that the Ukrainian language has a richer vocabulary, colouring, humorous expressions, etc.

Key words: fantasy, means of humour expressing, character description, category of description, portrait description, character image, lexico-semantic and stylistic means, pragmatic adaptation, translation transformations.

Вступ. Останнім часом фентезі набуває великої популярності серед читачів різних вікових категорій і широко використовується не лише в літературі, а й у кіноіндустрії та комп'ютерних іграх. Жанр гумористичного фентезі активно розвивається та робить впевнені кроки в літературі.

На українському книжковому ринку попит на україномовну літературу жанру фентезі також збільшується. Важливою подією в цьому сегменті перекладного книговидання стало те, що з 2018 року Видавництво Старого Лева почало видавати переклади романів з циклу «Дискосвіт» всесвітньовідомого британського автора Террі Пратчетта, відмітною рисою яких є гумористичні описи персонажів і ситуацій.

Складності перекладу гумору полягають у тому, що перекладач повинен донести гумористичний зміст до конкретного читача, вміло адаптувавши переклад українською мовою. Часто одна ситуація є різною для англійської та української аудиторії читачів – що є комічним в одній ситуації, не є комічним у іншій. Такі відмінності у сприйнятті залежать від особливостей менталітету, традицій, загальновідомих культурних понять тощо. Основне завдання, що постає під час перекладу творів цього жанру є точне відтворення усіх складових, зберігаючи при цьому унікальний та неповторний стиль автора, який виражає свої думки, ідеї через гумористичну форму, впливаючи за допомогою гумору на читача.

Актуальність роботи зумовлена популярністю жанру фентезі та збільшенням кількості читачів україномовного перекладу не лише української літератури, а й світової, зокрема й творів Террі Пратчетта з серії книг «Дискосвіт». Актуальною є проблема від-

творення в перекладі художньої літератури мовних одиниць опису фентезійних персонажів та предметів, власних та загальних назв, лексико-семантичних засобів, а також гумористичних ситуацій у творах Террі Пратчетта.

Питанням особливостей функціонування гумору в художніх текстах присвячені роботи таких дослідників, як А. Є. Болдирева (на матеріалі романів П. Г. Вудхауза вивчені лінгвокогнітивні аспекти створення гумористичного ефекту), І. Е. Сніховська (аналізує гумористичний текст, застосовуючи когнітивно-прагматичний підхід), Р. А. Martin (застосовує інтегративний підхід для вивчення психології гумору) (Болдирева, 2007; Сніховська, 2004; Martin, 2007). Аспекти перекладу актуалізації гумору українською мовою представлені в роботах В. А. Дмитренко (2003), Р. С. Колесник (2011), О. Г. Підгрушної (2015), Т. В. Стоянової (2020).

Об'єктом дослідження виступає специфіка відтворення аспектів перекладу гумору, лексико-семантичних засобів за фентезійними концептами, стилістичних засобів, а також застосування перекладацьких трансформацій у перекладі українською мовою фентезійних романів Террі Пратчетта з циклу серії книг «Дискосвіт»: «Повен неба капелюх», «Поштова лихоманка», «Колір магії».

Метою дослідження є вивчення відтворення при перекладі засобів вираження гумору, аналіз лексико-семантичних та стилістичних засобів на основі творів гумористичного фентезі Т. Пратчетта.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких **завдань:**

– вивчити особливості актуалізації гумору в художніх текстах;

- проаналізувати жанрові особливості фентезійних романів;
- розглянути теоретичні аспекти перекладу гумору в фентезі;
- дослідити лексико-семантичні та стилістичні засоби вираження гумору в романах Т. Пратчетта й особливості їх перекладу українською мовою.

Для досягнення мети й реалізації поставлених у статті конкретних завдань використано такі **методи дослідження**: перекладацький та зіставний лінгвістичний аналіз опису гумористичних ситуацій тексту оригіналу та перекладу. Використання методів зіставного та контекстуального аналізу в поєднанні з методом порівняння та описового методу для того, щоб визначити лексико-семантичні та стилістичні засоби вираження гумору в романах Т. Пратчетта.

Матеріалом дослідження послужили фентезійні романи Т. Пратчетта з циклу «Дискосвіт»: «Повен неба капелюх» (переклад М. Госовської); «Поштова лихоманка» (переклад О. Михельсона); «Колір магії» (переклад Ю. Прокопеч).

Виклад основного матеріалу

Актуалізація гумору в художніх текстах

Поняття гумору завжди приваблювало дослідників різноманітних галузей науки, таких як естетика, культурологія, лінгвістика, соціологія, педагогіка, психологія та ін., оскільки в гуморі розкривається психологічний, культурний, моральний, інтелектуальний, мовний та естетичний феномени. Вивчаючи поняття гумору можна побачити, що приваблює людей певної соціальної групи, а що висміюється, заперечується. Науковці детально вивчають це явище з урахуванням різноаспектних рис, які складають для перекладу певні труднощі. Гумор являє собою поняття з позитивним для соціума відтінком, завдяки йому аналізуються всі слова та дії людей, що викликають позитивне ставлення у інших, сміх та радісний настрій (Мовчан, 2011: 318–326).

Гумор передає національний колорит та культурні особливості певного народу. Це явище різноманітне, багатоліке, і потребує особливого підходу та обережності під час перекладу. У сучасному перекладознавстві є безліч узагальнених способів, ступенів, та особливостей перекладу гумористичного жанру. Особливі труднощі виникають при перекладі гумористичних подій та ситуацій у фентезійних творах. Це непростий вид перекладу і він потребує знання не тільки загальноновживаних методик перекладу, але

й індивідуальних підходів кожного окремого перекладача. Щоб цільова аудиторія читачів якісно зрозуміла гумористичну сюжетну лінію, треба вміти якісно донести гумористичні аспекти та смислові навантаження. Для цього потрібно не тільки перекласти текст оригіналу, а й вивчити національні, культурні, мовні особливості певного народу або діалектичної групи. Потім ці знання необхідно скомпонувати, узагальнити і подати у вигляді гумористичних сюжетів, для подальшого сприйняття україномовним читачем.

Гумор є феноменом розуму людини, і він залежить від контрасту очікуваного та дійсного, що не пов'язані між собою. На базі цього ґрунтуються сучасні теорії гумору, що враховують як когнітивні механізми так і сам процес сприйняття комічного. А. Болдирева зазначає, що гумор виникає як дилема між очікуваним та тим, що відбувається: «суперечливість, що створює основу гумору, можна тлумачити як невідповідність між тим, що очікується, тобто нормою, і тим, що відбувається насправді» (Болдирева, 2007: 8).

Потрібно враховувати, що кожний читач має свій індивідуальний підхід до почуття гумору (наприклад, коли у нього жарт не викликає сміх, а навпаки – почуття пригнічення або жалю до героя, негативні асоціації, поганий настрій та самопочуття тощо). Тут виникає таке поняття як несумісність між очікуваним і дійсним. Відбувається зіткнення «стереотипу» та «ігрового варіанту». «Будь-яке гумористичне повідомлення подвійне за своєю формою і змістом і на розкриття цієї подвійності спрямована ментальна діяльність адресата» (Болдирева, 2007: 7–8).

Гумор також поділяється на такий, що базується на мовних особливостях, і на такий, що залежить від певної ситуації. Мовні особливості ґрунтуються на застосуванні певних мовних одиниць, що викликають гумористичні почуття у читача. Ситуативний гумор залежить від окремих ситуацій, що несуть гумористичний аспект і є притаманними певній соціальній групі та не зрозумілий іншій. Тому можна стверджувати, що гумору також властива соціально-комунікативна функція. Різноманітні комічні ситуації часто набувають різних форм. Веселі ситуації, що можуть трапитися кожного дня часто мають певну (часто навіть несвідому) мету. Коли людина жартує вона має за мету вразити інших і за допомогою своєї дотепності може добитись уваги, схвалення або престижу (Martin, 2007: с. 25).

Дослідник Р. Мартін зазначає, що гумор може використовуватись також для передачі критичних або навіть зневажливих повідомлень. Наприклад, при доброзичливому насміханні, легке засудження передається за допомогою гумору. Завдяки цьому оповідач з легкістю може перевести все на жарт, сказавши: «Я просто жартую». Дійсно, гумор може допомогти врятувати власну репутацію, а також пом'якшити вплив самого повідомлення або перевірити реакцію на ситуацію. Такий спосіб ще називають функцією порятунку (Martin, 2007: с. 31).

Отже, гумор у гумористичних творах використовується для досягнення різних цілей соціального значення, при тому деякі з них можуть нести лише доброзичливий характер, а інші – певний підтекст. Гумористичне фентезі допомагає читачу переключитися на нереальний світ; гумор у таких творах поєднує реальність та фантастику. Для перекладача дуже важливо передати тонкощі англійського гумору максимально зрозуміло для українського читача: відтворити фентезійну ситуацію з гумористичним підтекстом, якісно продемонструвати специфіку гумору обох країн, показати принципові розбіжності, а також підкреслити схожість гумору обох культур.

Засоби вираження гумору в романах Т. Пратчетта

У художніх творах перекладачі вдаються до безлічі засобів, щоб краще передати зміст оригіналу та зацікавити читача. Для такої передачі застосовують різноманітні прийоми, перекладацькі трансформації, а також застосовують описи предметів, ситуацій, персонажів, атрибутів тощо. Саме вдало підібрані описи допомагають розкрити зміст твору та тримають читача в постійному напруженні. Аналізуючи твори Т. Пратчетта ми виділили гумористичні описи фентезійних предметів, ситуацій, а також власні назви та імена. Ще в романах простежуються гумористичні діалоги та властивий англійській культурі чорний гумор, який перекладачі дуже влучно подають до україномовного читача. У дослідженні ми аналізуємо гумористичний опис героїв, предметів, комічні діалоги, гумористичні ситуації, власні назви, а також чорний гумор.

Гумористичний опис героїв: *His partner was much shorter and wrapped from head to toe in a brown cloak. Later, when he has occasion to move, it will be seen that he moves lightly, catlike* (Pratchett, 2015: 14). *Його приятель був значно нижчого зросту, закутаний з ніг до*

голови у коричневий плащ. Пізніше, коли йому випаде нагода рухатись, можна буде побачити, що він робить це легко й безшумно, наче кіт (Pratchett, 2017: 14). (Показано комічну людину, де висміюється його нікчемність та незграбність, але в той же час підкреслюється його підступність та хижість). *Bravd and Weasel looked at the figure, now hopping across the road with one foot in a stirrup* (Pratchett, 2015: 10). *Бравд і Тхір поглянули на чоловіка, що тепер рухався, підстрибуючи по дорозі однією ногою, позаяк друга застряга у стремені* (Pratchett, 2017: 18). (Змальовано комічну ситуацію, у яку потрапив чоловік через своє невміння їздити верхи).

Застосування гумору для опису предметів: *“He’s got a box with a demon in it that draws pictures,” said Rincewind shortly* (Pratchett, 2015: 30). – *У нього є коробка з демоном усередині, що малює картинки, – коротко пояснив Ринсвінд* (Pratchett, 2017: 54). (Уявлення, що у коробці знаходиться щось, що може самостійно малювати, викликає подив, що потім призводить до усвідомлення нереальності ситуації, яка викликає сміх у читача у подальшому). *The broom must have been kept as an ornament, because it certainly hadn’t been used much on the accumulations in the stable yard* (Pratchett, 2009: 22). *Мітлу тут явно тримали лише для краси, бо для прибирання відкладень на подвір’ї нею навряд чи користувалися* (Pratchett, 2020: 30). (Використаний сарказм для підкреслення того, що цим предметом взагалі ніхто не користується, а він стоїть для краси там, де він конче потрібен для прибирання).

Комічні діалоги:

1) *“Good day to thee, sire,” Blind Hugh began, and found himself looking up into a face with four eyes in it. He turned to run.*

“!” said the stranger, and grabbed his arm. Hugh was aware that the sailors lining the rail of the ship were laughing at him. At the same time his specialized senses detected an overpowering impression of money. He froze. The stranger let go and quickly thumbed through a small black book he had taken from his belt. Then he said «Hallo».

“What?” said Hugh. The man looked blank.

“Hallo?” he repeated, rather louder than necessary and so carefully that Hugh could hear the vowels tinkling into place» (Pratchett, 2015: 12–13).

– Здоровенькі були, добродію! – почав було Сліпий Г'ю, аж раптом виявив, що на нього з одного обличчя дивляться дві пари очей. Він відсахнувся, готовий дременути.

– ! – сказав незнайомиць, схопивши його за руку. Г'ю чув, що моряки з нього регочуть – ледве за борт не випадають. Однак його натреновані відчуття так явно свідчили про непереборну присутність грошей, що він завмер на місці. Чужинець відпустив його руку і хутко прогортав невелику книжечку, яку вийняв з-за пояса, а тоді сказав:

– Халоу!

– Що? – не зрозумів Г'ю. Чоловік спантеличився.

– Халоу? – повторив знову, на цей раз трохи заголосно і так старанно, що Г'ю практично бачив, як голосні міняють конфігурацію, набуваючи знайомого звучання (Пратчетт, 2017: 22–23). (За допомогою влучно підібраних привітань, навіть адаптувавши до україномовного читача, перекладачка хотіла висміяти неосвіченість героїв та їх невміле пристосування до ситуації).

Гумористичні ситуації: ...he'd be the sort to stand on a hilltop in a thunderstorm wearing wet copper armor and shouting "All gods are bastards" (Pratchett, 2015: 10). ...він був би тим, хто стоїть у мокрих мідних обладунках на вершечку гори серед грому і блискавок і кричить: «Усі боги – покидьки!» (Пратчетт, 2017: 18). (Підкреслюється незвичність ситуації та як комічно це виглядає в уяві читача). For example, at the first little town he came to he'd go to work on this old nag with a few simple techniques and ingredients that'd make it worth twice the price he paid for it, at least for about twenty minutes or until it rained» (Pratchett, 2009: 17). «Наприклад, у першому ж містечку по дорозі він, за допомогою кількох простих інгредієнтів та прийомів, зробив свою конячину на вигляд удвічі дорожчою, ніж вона коштувала йому самому – принаймні на двадцять хвилин або до першого дощу (Пратчетт, 2020: 25). (У цьому гумористичному уривку показана людська хитрість, що може обдурити людей, користуючись їх довірливістю. Проте, читачу смішно спостерігати такий розвиток подій). The Nac Mac Feegle are the most dangerous of the fairy races, particularly when drunk. They love drinking, fighting, and stealing, and will in fact steal anything that is not nailed down. If it is nailed down, they will steal the nails as well» (Pratchett, 2004: 1). «Нак Мак Філі найнебезпечніші серед усіх видів фейрі, особливо коли напідпитку. Вони обожнюють п'ятику, бійки і крадіжки, власне, вони ладні поцупити все, що не прибите цвяхом намертво. А навіть якщо й так, то вони і цвях поцуплять» (Пратчетт, 2021: 5). (Змальована подія викликає сміх і навіть захват від професійного вміння красти).

Гумористичні власні назви, імена та прізвиська: "It's me, sir, Daniel «One Drop» Trooper. I am your executioner for today, sir» (Pratchett, 2009: 9). – Це я, Деніел Мотузаник на прізвисько «Раз-і-все». Сьогодні, пане, я – ваш кат (Пратчетт, 2020: 13–14). (Влучно підібране прізвисько характеризує рід діяльності людини. Простежуються елементи чорного гумору). Moist knew this because he expended one dollar on «Pins» by J. Lanigo» (Pratchett, 2009: 55). Мокр знав про це, бо витратив долар на книгу Дж. Пухнаста Совмогили під назвою «Шпильки»... (Пратчетт, 2020: 72). (Цікаве поєднання імені та прізвища змотивовують читача на несерйозність написаного твору). He gave Mr. Slant another friendly smile as he took his seat (Pratchett, 2009: 77). Коли своє місце займав пан Підступн, Патрицій приязно йому усміхнувся (Пратчетт, 2020: 93). (Перекладач адаптував переклад прізвища для сучасного читача зберігши при цьому комічні властивості).

Чорний гумор: They say that the prospect of being hanged in the morning concentrates a man's mind wonderfully; unfortunately, what the mind inevitably concentrates on is that, in the morning, it will be in a body that is going to be hanged» (Pratchett, 2009: 5). «Кажуть, загроза бути повішеним на світанку чудово зосереджує мислення; на жаль, тим, на чому зосереджується розум, неодмінно виявляється той факт, що він перебуває в тілі, яке на світанку повісять» (Пратчетт, 2020: 9). (У цьому випадку простежується сарказм ситуації, бо як не крути, ніякого виходу у вирішенні питання нема). Mr. Horsefry was a youngish man, not simply running to fat but vaulting, leaping, and diving toward obesity» (Pratchett, 2009: 79). «Пан Гедзь був досить молодистим чоловіком, який не просто прямував до погладшання, а підстрибом мчав до ожиріння» (Пратчетт, 2020: 96). (Відбувається висміювання вади героя з якої начебто не варто сміятись, але простежується засудження такого надмірного споживання їжі. Це викликає у читача неприязнь до героя, а також висміювання такої поведінки).

Українська мова багата на стилістичні засоби, за допомогою яких підкреслюється емоційність та характер творів, – англійські тексти часто поступаються українським за кількістю їхнього вживання. Зазначимо, що в англійській мові не так багато стилістичних засобів, як в українській. Завдяки вдалому перекладу з адаптуванням до українського читача стилістичних засобів, вдалося прикрасити переклад та надати йому неповторного звучання. У кожного перекладача є свої улюблені стилістичні засоби, до яких вони

вдаються. Також все залежить від типу твору та стилю у якому написано твір жанру фентезі. Виділяють основні стилістичні засоби: метафора, метонімія, іронія, сарказм, порівняння, персоніфікація, епітет, гіпербола, літота, антитеза тощо. Зробивши аналіз творів Террі Пратчетта «Колір магії», «Повен неба капелюх», «Поштова лихоманка» ми виокремили найбільш вживані з них:

Порівняння: *It held biscuits that turned out to be as hard as diamond wood* (Pratchett, 2015: 40). «То виявилось сухе печиво, що було твердим, як кора діамантового дерева» (Пратчетт, 2017: 72). *Muscles the size of melons bulged in forearms like floursacks* (Pratchett, 2015: 45). *На довжелезних, як два провислі мішки з мукою, руках випиналися м'язи, наче стиглі дині* (Пратчетт, 2017: 79).

Гіпербола: *Through sea-sized eyes that are crusted with rheum and asteroid dust He stares fixedly at the Destination* (Pratchett, 2015: 6). *Своїми закатареними, запаленими від астероїдного пилу, великими очима (кожне – завбільшки з море) Він уважно вдивляється у Пункт Призначення* (Пратчетт, 2017: 7). *Moist's mouth had dropped open* (Pratchett, 2009: 100). *У Мокра відвисла щелепа* (Пратчетт, 2020: 134).

Метафора: *"I'm sure you shall," she said, smiling sweetly* (Pratchett, 2020: 96). – *Я впевнена, що буде, – сказала вона з чарівною усмішкою* (Пратчетт, 2020: 129). *I Have Perfect Recall Of Legal Verbal Instructions,* said the golem in his normal rumbling tone (Pratchett, 2009: 101). – *Я вмю досконало запам'ятовувати усні інструкції, – сказав голем своїм звичайним громовим голосом* (Пратчетт, 2020: 135).

Епітет: *The boy was standing behind him with a glazed look on his face and the big kettle raised* (Pratchett, 2009: 98). *Хлопець стояв за його спиною – зі скляним поглядом і чайником у здійснятій руці* (Пратчетт, 2020: 131). *Then the answer hit him* (Pratchett, 2015: 86). *Тоді його раптом осінила блискуча ідея* (Пратчетт, 2017: 154).

Метонімія: *"Bugger off," said the face. "You're Bravd the Hublander, aren't you?"* (Pratchett, 2015: 9). – *Збирайся з дороги! – гаркнуло обличчя. – Ти – Бравд із Серединних земель, еге ж?* (Пратчетт, 2017: 16). *At the end of that road was you drooling and cackling to yourself all alone in a ginger-bread house, growing warts on your nose* (Pratchett, 2004: 12). *Варто лиш ступити на ту криву доріжку, як ось вже ти, сама-самісінька, хихочеш і дріботиш до пряминої хатки, витираючи порослий бородавками ніс* (Пратчетт, 2021: 15).

Іронія: *"I should use the bushes if I was you, dear," Miss Level called after her. "I dont like stopping once were airborne"* (Pratchett, 2004: 58). *Я б на твоєму місці розглядати куці, любя, – панна Рівень гукнула їй услід. – Бо на мімлі убиральні нема!* (Пратчетт, 2021: 49). *«Silly me,» she said. «I thought I was over there! I'll forget my own head next!»* (Pratchett, 2004: 63). – *Ото я безголова, – сказала вона. – Я думала, я вже тут! Колись я таки справді забуду й голову!* (Пратчетт, 2021: 53).

Персоніфікація: *The weak sunlight glinted on the S as it was swung into position* (Pratchett, 2009: 92). *Кволе сонячне світло блиснуло на літері «Ю», коли вона встала, нарешті, на місце* (Пратчетт, 2020: 124). *The potbellied stove, which still stood lopsided in the grass, was red with rust* (Pratchett, 2004: 13). *«Пузата пічка, що перехнябилася на траві, поруділа від іржі»* (Пратчетт, 2021: 15).

Отже, застосування лексико-семантичних та стилістичних засобів простежується в усіх фентезійних творах Террі Пратчетта. Перекладачі професійно передають гумористичний підтекст, розкривають образи та влучно підбирають мовні засоби. Особливої переваги надано застосуванню порівнянь, гіпербол та персоніфікацій. Такі стилістичні засоби переважають саме тому, що твори відносяться до жанру фентезі, де існує багато чарівних істот та предметів. Менше зустрічались метафори, епітети та іронія. Кожен перекладач конкретно підходить до перекладу та прагне використовувати свої індивідуальні стилістичні засоби, що виконують своє призначення та є близькими для перекладача.

Висновки. Гумор являє собою складний аспект при перекладі, а фентезійний гумор – це найскладніший його вид. Багато зусиль та високого професіоналізму докладають перекладачі при перекладі творів жанру гумористичного фентезі. Кожен з них, у той чи іншій мірі адаптує свій переклад для сприйняття україномовним читачем. Вони широко застосовують лексико-семантичні та стилістичні засоби для кращого вираження описів та їх яскравого сприйняття. Кожний мовознавець обирає для себе свої шляхи для досягнення якісного та змістовного перекладу. Так для М. Госовської характерно засосування великої кількості епітетів, фразеологічних оборотів, а також іронії та сарказму. Михельсон О. влучно застосовує переклад чорного гумору, що присутній в тексті оригіналу, передаючи його за допомогою гіпербол, епітетів, метафор. Прокопець Ю. широко застосовує порівняння та гіперболи. Також для кращого сприйняття саме для

україномовного читача перекладачі ввели безліч фразеологічних одиниць, що значно покращують сприйняття твору. Тож, лексико-семантичні та стилістичні засоби надають творам неповторного колориту, а також допомагають тримати читача під емоційним враженням протяжні всього процесу читання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Болдирєва А. Є. Мовні засоби створення гумористичного ефекту: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі романів П. Г. Вудхауза) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Одеса, 2007. 23 с.
2. Дмитренко В. А. Реалії у гумористичному тексті та особливості їх перекладу. *Вісник Харківського національного університету*. Харків : Константа, 2003. № 609. С. 16–19.
3. Колесник Р. С. Відтворення комічного у художньому перекладі (на матеріалі творів німецькомовних авторів ХХ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство»; Київський національний університет імені Т. Шевченка. К., 2011. 20 с.
4. Мовчан В. С. Естетика : навч. посіб. К. : Знання, 2011. 527 с.
5. Підгрушна О. Г. Відтворення англійського гумору в українському художньому перекладі: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 / Київський національний університет імені Т. Шевченка. Київ, 2015. 227 с.
6. Пратчетт Т. Колір магії : роман / переклад з англ. Юлії Прокопець. Львів : Видавництво Старого Лева, 2017. 320 с.
7. Пратчетт Т. Повен неба капелюх : роман / переклад з англ. Марти Госовської. Львів : Видавництво Старого Лева, 2021. 320 с.
8. Пратчетт Т. Поштова лихоманка : роман / переклад з англ. Олександра Михельсона. Львів : Видавництво Старого Лева, 2020. 520 с.
9. Сніховська І. Е. Когнітивно-прагматичний підхід до аналізу гумористичного тексту. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 2004. № 16. С. 140–141.
10. Стоянова Т. В., Черненко К. Особливості перекладу англійського гумору українською. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : Лінгвістичні науки* : зб. наук. праць. Одеса: Астропринт, 2020. № 31. С. 401–418.
11. Martin R. A. *The Psychology of Humor: An Integrative Approach*. Elsevier, USA, 2007. 464 с.
12. Pratchett T. A Hat Full of Sky. URL : <https://fdocuments.in/document/a-hat-full-of-sky-58821b32cd136.html?page=3>
13. Pratchett T. The Colour of Magic. URL : <https://ettron.com/wp-content/uploads/2022/07/The-Colour-of-Magic.pdf>
14. Pratchett T. Going Postal. URL : <https://silo.pub/going-postal-discworld-33.html>

REFERENCES:

1. Boldyrieva A. E. (2007) *Movni zasoby stvorennia humorstychnoho efektu: lnhvokohnityvnyi aspekt (na*

- materiali romaniv P. H. Vudkhauza) [Language means of creating humorous effect: linguistic and cognitive aspect (represented in the novels by P.G. Wodehouse)]: author's dissertation for the degree of Candidate of Philological Sciences: specialty 10.02.04 "Germanic languages". Mechnikov Odesa National University. Odesa. 23 p. [in Ukrainian].*
2. Dmytrenko V. A. (2003) *Realii u humorstychnomu teksti ta osoblyvosti yikh perekladu [Realia in a humorous text and peculiarities of their translation]. Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo universytetu – Bulletin of Kharkiv National University. Kharkiv : Konstanta. № 609. P. 16–19. [in Ukrainian].*
3. Kolesnyk R. S. (2011) *Vidtvorennia komichnogo u khudozhniomu perekladi (na materialii tvoriv nimetskomovnykh avtoriv XX stolittia) [Reproduction of the comic phenomenon in literary translation (based on the works by German-speaking authors of the XX century)]: author's thesis for the degree of Candidate of Philological Sciences: specialty 10.02.16 "Translation Studies"; Taras Shevchenko National University. Kyiv. 20 p. [in Ukrainian].*
4. Movchan V. S. (2011) *Estetyka [Aesthetics]: navch. posib. – study guide. Kyiv: Znannia. 527 p. [in Ukrainian].*
5. Pidhrushna O. H. (2015) *Vidtvorennia anhliiskoho humory v ukrainskomu khudozhniomu perekladi [English humour in Ukrainian literary translation]: author's dissertation for the degree of Candidate of Philological Sciences : 10.02.16 / Taras Shevchenko National University. Kyiv. 227 p. [in Ukrainian].*
6. Pratchett T. (2017) *Kolir mahii [The colour of magic] / translated from English by Yulia Prokopets. Lviv: Staryi Lev Publishing House. 320 p. [in Ukrainian].*
7. Pratchett T. (2021) *Poven neba kapeliukh [A hat full of sky] / translated from English by Marta Gosovska. Lviv: Old Lion Publishing House. 320 p. [in Ukrainian].*
8. Pratchett T. (2020) *Poshtova lykhomanka [Going postal] / translated from English by Oleksandr Mykhelson. Lviv: Old Lion Publishing House. 520 p. [in Ukrainian].*
9. Snikhovska I. E. (2004) *Kohnityvno-prahmatychnyi pidkhid do analizu humorstychnoho tekstu [A cognitive and pragmatic approach to the analysis of a humorous text]. Visnyk Zhytomirskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka – Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University. №16. P. 140–141. [in Ukrainian].*
10. Stoianova T. V., Chernenko K. (2020) *Osoblyvosti perekladu anhliiskoho humory ukrainskoiu [Peculiarities of translating English humour into Ukrainian]. Naukovyi visnyk Pivdenoukrainskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni K. D. Ushynskoho : Lnhvistychni nauky :zb. nauk. prats – Bulletin of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky : Linguistic Science: collection of scientific works. Odesa : Astroprynt. № 31. P. 401–418. [in Ukrainian].*
11. Martin R. A. (2007) *The Psychology of Humor: An Integrative Approach. Elsevier. USA. 464 p.*
12. Pratchett T. A hat full of sky (2004). URL : <https://fdocuments.in/document/a-hat-full-of-sky-58821b32cd136.html?page=3>
13. Pratchett T. The colour of magic (2015). URL : <https://ettron.com/wp-content/uploads/2022/07/The-Colour-of-Magic.pdf>
14. Pratchett T. Going postal (2009). URL : <https://silo.pub/going-postal-discworld-33.html>

СЕКЦІЯ 3 МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

УДК 811.112.2'42:[355:001.4

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2023-1-19>

ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ТЕРМІНІВ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ВІЙСЬКОВОМУ ДИСКУРСІ

Бугайчук Олена Вікторівна,
асистент кафедри німецької філології
Волинський національний університет імені Лесі Українки
lana_bohdanova@ukr.net
orcid.org/0000-0002-6500-274x

У статті розглянуто поняття «військовий термін» та розкрито функціональні особливості військових термінів. Автор акцентує увагу на особливостях функціонування військових термінів в німецькомовному військовому дискурсі.

Значна кількість військових реалій армій іноземних країн спричиняє труднощі для їх розуміння та перекладу. При цьому постійна зміна словникового запасу військовослужбовців у зв'язку з технічним прогресом та реформуванням військ також породжує ряд певних труднощів. Окрім того, автор аналізує загальні особливості перекладу військової термінології. Ця термінологія розглядається як окрема лексична категорія. Не дивлячись на певні вимоги однозначності, системності, точності та незалежності від контексту, вона є достатньо динамічною та активно розвивається. У зв'язку з цим виникла потреба у детальному вивченні особливостей перекладу військових термінів. Зокрема, окрема увага приділяється класифікації військової термінології щодо роду військ та видів збройних сил, згідно видів військової техніки тощо. Виділяється також організаційна, штабна, військово-політична, командно-стройова та військово-топографічна термінологія. Тому постає необхідність комплексного вивчення військового дискурсу з подальшим виявленням його характерних рис та специфіки перекладу в умовах сучасності. Дослідження німецької військово-політичної лексики є на сучасному етапі актуальним та важливим, адже таким чином є можливість виявити відповідні специфічні характеристики військово-політичної дійсності у країні та специфіку її відображення у мові та мовленні.

У дослідженні використано комплекс методів, а саме: аналіз лінгвістичної та навчально-методичної літератури, необхідний для розуміння понятійного апарату дослідження; метод аналізу словникових дефініцій; метод лексикографічного аналізу; метод контекстуального аналізу; порівняльний метод, який уможлиблює зіставлення реалії мови джерела та варіанту його перекладу; описовий метод, який полягає в поясненні застосування військовослужбовцями іноземних країн певних слів та словосполучень.

Ключові слова: військовий дискурс, військовий переклад, термін, військовий термін, функціональні особливості.

FUNCTIONING OF MILITARY TERMS IN GERMAN MILITARY DISCOURSE

Buhaichuk Olena Viktorivna,
Assistant at the German Philology Department
Lesya Ukrainka Volyn National University
lana_bohdanova@ukr.net
orcid.org/0000-0002-6500-274x

The article deals with the concept of „military term“ and reveals the functional features of military terms. The author emphasizes the peculiarities of the functioning of military terms in the German-language military discourse.

A significant amount of military realities of the armies of foreign countries causes difficulties for their understanding and translation. At the same time, the constant change in the vocabulary of military personnel in connection with technical progress and reformation of the troops also creates a number of certain difficulties. In addition, the author analyzes the general features of the translation of military terminology. This terminology is considered as a separate lexical category. Despite of certain requirements of ambiguity, systematicity, accuracy and independence from the context, it is sufficiently dynamic and actively developing. In connection with this, there was a need for a detailed study of the peculiarities of the translation of military terms. In particular, special attention is paid to the classification of military terminology regarding the type of troops and types of armed forces, according to the types of military equipment, etc. Organizational, staff,

military-political, command formation and military-topographical terminology is also highlighted. Therefore, there is a need for a comprehensive study of the military discourse with further identification of its characteristic features and the specifics of translation in modern conditions. The study of the German military-political vocabulary is currently relevant and important, because in this way it is possible to identify the relevant specific characteristics of the military-political reality in the country and the specificity of its reflection in language and speech.

The research used a set of methods, namely: analyses of linguistic and educational and methodological literature, necessary for understanding the conceptual apparatus of research; the method of analysis of dictionary definitions; the method of lexicographic analysis; a comparative method, which makes it possible to compare the reality of the source language and its translation version; descriptive method, which consists in explaining the use of certain words and phrases by military personnel of foreign countries.

Key words: military discourse, military translation, term, military term, functional peculiarities.

Вступ. Зважаючи на актуальну політичну ситуацію у багатьох країнах світу та, зокрема, в Україні, армія, а, отже, Збройні сили залишається одним з найважливіших соціальних інститутів. Тому виникає необхідність комплексного вивчення військового дискурсу з подальшим виявленням його характерних рис та специфіки перекладу в умовах сучасності. Об'єктом статті є військовий дискурс, а предметом – військові терміни та їхні функціональні особливості, зокрема, їх переклад українською мовою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед вітчизняних та зарубіжних дослідників, які об'єктом своїх наукових досліджень обрали військовий дискурс та особливості його відтворення в українському перекладі, слід відмітити В. В. Балабіна (Балабін, 2008), Ф. С. Бацевича (Бацевич, 2007), Л. М. Гончарук (Гончарук, 2015) та ін. Зазначені дослідники приділили особливу увагу вивченню військового дискурсу та особливостей його перекладу з урахуванням специфіки застосування військової лексики.

Актуальність нашого дослідження зумовлена значною кількістю військових реалій армій іноземних країн, що спричиняє труднощі для їх розуміння та перекладу, а також постійною зміною словникового запасу військовослужбовців у зв'язку з технічним прогресом та реформуванням військ.

Мета – виявлення основних функціональних особливостей військових термінів.

Завданнями дослідження у зв'язку із зазначеною метою є систематизація підходів до розуміння військових термінів, аналіз класифікацій військової термінології на основі концептуального методу та сфер застосування військових термінів.

1. Визначення поняття «військового терміну».

2. Вивчення функціональних особливостей військових термінів.

Об'єктом дослідження є військова лексика, що використовується на позначення реалій армій іноземних країн, а предметом – способи передачі цих реалій українською мовою.

Матеріал та методи дослідження. Робота була виконана на матеріалі військових текстів, наведених у відкритих Інтернет-джерелах. У роботі використано комплекс методів, а саме: аналіз лінгвістичної та навчально-методичної літератури, необхідний для розуміння понятійного апарату дослідження; метод аналізу словникових дефініцій; метод лексикографічного аналізу; метод контекстуального аналізу; порівняльний метод, який уможливує зіставлення реалії мови джерела та варіанту його перекладу; описовий метод, який полягає в поясненні застосування військовослужбовцями іноземних країн певних слів та словосполучень.

Розділ 1. Поняття військовий дискурсу у лінгвістиці.

Невід'ємним елементом кожної незалежної держави у сучасному світі є наявність армії. На думку О. Г. Шкути, цілком очевидним є той факт, що кожна з цих армій має свої характерні особливості, які виявляються не лише на структурному та організаційному рівні, а й у військових звичаях та традиціях. «Усі ці особливості мають своє вираження і на мовному рівні військовослужбовців різних країн, особливо у сфері військового документування та сленгу» (Шкута, 2017: 273). Неприпустимим для військового перекладу є можливе викривлення змісту цих реалій іншою мовою при передачі реалій, що є характерними для військового формування певної країни. Як зазначає І. В. Озимай, «перед перекладачами постійно постає проблема у правильному виборі прийомів адекватного перекладу військової термінології при відтворенні прагматичного ефекту, що суттєво може змінити зміст самого тексту або призвести до помилкового тлумачення термінів, які вжив автор, тим самим викликавши конфлікти і суперечки» (Озимай, 2020: 478). Тому коректний переклад військових термінів є одним із найважливіших завдань сучасних професійних перекладачів та редакторів.

Інтерес до вивчення військового дискурсу з боку дослідників останнім часом все більше зростає. У військовому дискурсі відображене

питання функціонування мови у військовій сфері (життєдіяльність, організація, структурно-системні зв'язки та специфічна обумовленість збройних сил). Згідно з Т. Корольовою, військовий дискурс – це «пов'язаний (усний чи письмовий) текст, виражений за допомогою вербальних і невербальних засобів, обумовлених ситуацією військового спілкування разом з прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами» (Корольова, 2021: 372).

Дослідниця вважає, що «військовий дискурс – це військова когнітивно-комунікативна система, яка представляє собою систему концептів, що відображають уявлення про реальні та уявні об'єкти, явища та їх взаємодію у сфері військового протистояння, їх раціональну та емоційну оцінку, і засоби вираження, що забезпечують комунікацію членів військового співтовариства між собою та із зовнішнім світом в різноманітних ситуаціях взаємодії і протидії. Основу цієї системи складають військові концепти, ув'язнені в форму військових термінів та їх неофіційних дублетів – військових професіоналізмів і жаргонізмів» (Корольова, 2021: 372).

Розглянемо специфіку військової сфери діяльності. Вона полягає насамперед у тому, що ця діяльність розгортається в обстановці постійної небезпеки. Життя військового колективу та успішне вирішення бойового завдання залежать від швидкості та точності дій. Специфіка даного виду діяльності передбачає такі риси мови, як лаконічність, стислість, ясність та точність. Будь-яка двозначність виключена. Це знаходить своє вираження у використанні певних клішованих мовних форм, особливо в таких типах військового дискурсу, які покликані регламентувати військову діяльність, тобто команд, бойових документів (наказів тощо), настанов, інструкцій, статутів тощо.

Т. Корольова висловлює свою думку, що «використання військової термінології у військовому дискурсі має низку особливостей, серед яких: використання суміжних понять сфери військової справи і політики; темпоральна і просторова співвіднесеність, що припускає звернення до обмеженого корпусу термінів, що вербалізує сучасні види зброї і тактики; тенденція до використання у військовому дискурсі відомих широкій аудиторії родових термінів, що відображають загальні поняття, описових зворотів замість вузькоспеціалізованих термінологічних одиниць, а також синонімів спеціалізованої та загальноживаної лексики; несистемне сприйняття понять» (Корольова, 2021: 375).

За Т. Корольовою військовий дискурс – це «військова когнітивно-комунікативна система, яка представляє собою систему концептів, що відображають уявлення про реальні та уявні об'єкти, явища та їх взаємодії у сфері військового протистояння, їх раціональну та емоційну оцінку, і засоби вираження, що забезпечують комунікацію членів військового співтовариства між собою та із зовнішнім світом у різноманітних ситуаціях взаємодії та протидії» (Корольова, 2021: 375).

Військовий дискурс відрізняється не лише лексичними особливостями, але і специфічною структурою та реалізацією. Це стосується як синтаксичних конструкцій, так і письмового оформлення. Ми погоджуємося з думкою Т. Корольової, що при перекладі військових текстів «повинен зберігатися тісний зв'язок перекладу з текстом оригіналу, оскільки тексти військового дискурсу часто є нормативними документами» (Корольова, 2021: 375). На всіх рівнях існують суворі обмеження, починаючи з макроструктури тексту до абзаців, речень та зворотів. Перекладач повинен дотримуватись стандартизованих форм, що є рідкістю для звичайних текстів, усталених виразів, кліше та особливих способів вираження цілісності повідомлення. Кожне речення несе в собі певне інформаційне навантаження. Тому важлива повна та однозначна передача інформації. Будь-яка можливість двозначного тлумачення виключена. Перекладач зобов'язаний використовувати довгі речення зі складним синтаксисом тощо. При перекладі інструкцій широко використовуються структури зі значенням умови та причини. Сьогодні до військових перекладачів ставляться надзвичайно високі вимоги, адже очікується створення паралельних текстів, ідентичних за впливом.

Як наголошує Т. Корольова, військовий переклад є «різновидом спеціального перекладу, що володіє відмінними рисами: наявність великої кількості термінів, точний, короткий виклад, відсутність засобів художньої виразності». До військових матеріалів поряд з технічною документацією, актами управління відносяться публіцистика, художня література та тексти політичної спрямованості. У перекладі військових текстів важливу роль відводять точності перекладу, оскільки перекладений матеріал може слугувати основою для проведення воєнних дій, прийняття важливих рішень тощо (Корольова, 2021: 376).

Згідно розвідки Т. Корольової дослідниками відзначаються такі особливості воєнного чи мілітарного дискурсу, як його міжчасовий

актуальний характер (мова військовослужбовців мала місце в усі часи, в кожен період вона володіла властивим тому часу колоритом); його яскраво виражена маскуліність семантики (служба в армії та участь в бойових діях вважалися проявом мужності); його тісний зв'язок з іншими, суміжними видами дискурсу (військово-політичним, військово-патріотичним) (Корольова, 2021: 372).

Розділ 2. Співвідношення понять «військовий термін» та «військова лексика».

Професійна мова має свої різновиди, які відрізняються від загальноживаної мови, так як мають свою систему спеціальних найменувань, що позначають поняття конкретної сфери. Такі найменування утворюють систему термінів, тобто термінологію. Термін важко піддається чіткому визначенню.

У Вікіпедії подано визначення, що термін – це «слово або словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття якої-небудь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо» (8). У перекладознавстві ведеться чимало дискусій з цього приводу. На думку зарубіжних вчених, таких як О. Реформатський, Б. Головін, В. Лейчик, поняття терміну визначається як «спеціальне слово, обмежене своїм особливим призначенням та статусом», як «найбільш інформативна одиниця конкретного знака, точний носій інформації про наукове поняття» та як «мовний знак, який означає спеціальне поняття в конкретній системі понять» (Озимай, 2020: 479). Основними властивостями терміна є системність, незалежність від контексту та однозначність. Функціями терміна є наступні: дефінітивна, номінативна, прагматична та комунікативна. Термін може змінювати значення лише за використання у незвичному для нього жанрі, при цьому буде проте не нове значення терміна, а нове вживання.

Відомо кілька поглядів на питання щодо визначення поняття «військова лексика». Головне слід розуміти, що вона є різновидом спеціальної лексики, адже вона певним чином віддзеркалює вплив зовнішніх та внутрішніх чинників, які необхідно враховувати при перекладі.

За В. Н. Шевчуком під військовим терміном ми розуміємо «слово або словосполучення, що використовується для позначення певного спеціального поняття, яке відноситься до того, чи іншого розділу військової науки або до військової техніки» (Шкута, 2017: 274). Ми погоджуємося з думкою О. Г. Шкути, що не слід обмежуватися лише військовою справою. Це не є доречним, адже, як вважає дослідник,

«всередині цієї великої сфери є багато галузей знань або діяльності, які можна розглядати як самостійні. Саме тому ми не можемо говорити про загальне поняття «військовий термін», а повинні розрізняти такі терміни, як тактичні, організаційні, військово-технічні, терміни, що належать до різних родів військ та видів збройних сил тощо» (Шкута, 2017: 274).

В. В. Балабін підкреслює, що «військова лексика є особливим видом спеціальної лексики, так як в силу специфічної комунікативно-функціональної спрямованості вона перебуває на стику двох функціональних стилів мови – офіційно-ділового та науково-технічного» (Балабін, 2008: 254). Крім того, вона включає не лише термінологію, до якої належать слова, що вживаються у зв'язку з військовими поняттями, але й військовий лексикон, елементи якого є переважно стилістичними синонімами відповідних військових термінів. Найскладнішими для перекладу є військові терміни, що передають реалії іншомовної дійсності, яких немає в іншій країні.

Отже, можна узагальнити, що військова лексика – це сукупність усіх елементів сфери військового спілкування, що відображають вплив культурних, історичних, територіальних, вузькоспеціальних та інших чинників, що знаходять свій словесний вияв у конкретних виразах, які іноді є серйозним бар'єром для перекладача.

Таким чином, військовий дискурс має такі лексичні особливості:

1. Для текстів військового дискурсу характерна насиченість термінами. Проаналізувавши праці вітчизняних та зарубіжних дослідників [Т. Корольова, А. А. Стрельцов], нами були виявлені такі основні види термінів:

1) прості терміни, що складаються з одного слова (das Arsenal – арсенал; der Admiral – адмірал; die Division – дивізія) (9);

2) похідні терміни, утворені за допомогою:
а) афіксації – приєднання афікса до основи слова:

– суфіксація (die Diktatur – диктатура, афікс –ur; die Rüstung – броня, афікс – ung) (12);
– префіксація (die Unabhängigkeit – незалежність; префікс un-) (12);

б) конверсії – утворення однієї частини мови від основи іншої без зміни форми (abkommen – домовлятися; das Abkommen – угода, договір) (12);

3) складні терміни складаються з двох слів і пишуться разом або через дефіс (das Boden-zu-Boden-Raketensystem – «космічний ракетний комплекс класу «земля-земля»; das Raum-zu-Raum-Raketensystem – «космічний

ракетний комплекс класу «повітря-повітря»; die Bord-zu-Bord-Rakete – «ракета класу «земля-земля») (12);

4) терміни-словосполучення, до складу яких входить кілька компонентів (багатокомпонентні терміни) (die Küstenverteidigung – берегова оборона; der Fallschirmjäger – десантник) (12).

Так як військова справа та військова наука поділяються на окремі області, відповідно виділяємо наступні види військової термінології:

1) тактична, тобто така, яка відноситься до тактики (складової частини військового мистецтва, що включає теорію і практику підготовки та ведення бою з'єднаннями, частинами (кораблями) і підрозділами різних видів збройних сил, родів військ (сил флоту) і спеціальних військ на суші, в повітрі і на морі, наприклад, der Rückzug – відступ, die Militärbasis – військова база (12);

2) військово-організаційна, що відноситься до організаційної структури військ: Generalstab der Streitkräfte – Генеральний штаб Збройних Сил; der Militärbezirk – військовий округ; militärischer Abschirmdienst – військова служба захисту (10);

3) військово-технічна, що відноситься до військової техніки, зброї і т. д.: Strategischer Bomber – стратегічний бомбардувальник, der Flugabwehrwerfer – зенітна пускова установка (10);

4) термінологія за видами збройних сил: die Armee – сухопутні війська; die Marine – військово-морський флот (8);

5) термінологія за родами військ: motorisierte Schützentruppen – мотострілкові війська, Angriffsflugzeug – штурмова авіація (8).

2. Наявність великої кількості скорочених лексичних одиниць різного роду. Це ще одна характерна риса сучасної німецької військової лексики, як і німецької лексики загалом. Абревіатури можуть складатися з одного (B – Bataillon), двох (UO – Unteroffizier) (9), трьох (EKF – Elektronische Kriegsführung), чотирьох (Krem. – Krematorium) та більше компонентів (MilAttStab – Militärattaché-Stab) (11).

У лінгвістичній науці військову лексику прийнято класифікувати за трьома основними групами. Згідно з запропонованою типологією Л. Л. Нелюбіна (Корольова, 2021: 374), усі військові терміни поділяють на:

– військову термінологію, що вербалізує поняття, які безпосередньо пов'язані з військовою справою, збройними силами, способами ведення збройної боротьби і т. ін.;

– військово-технічну термінологію, яка об'єднує науково-технічні терміни;

– емоційно забарвлену військову лексику (сленг), представлену словами та сполучен-

нями, які часто вживаються в усній розмовній мові військовослужбовців і є фактично стилістичними синонімами еквівалентів військових термінів. Прикладами військових сленгізмів можуть слугувати такі лексичні одиниці німецької мови: abziehen, Antiboocktee, Bananengas, Charlie, Schuma та ін. (11).

Ми згодні з думкою О. Зайцевої, що «правильний переклад військових матеріалів значною мірою залежить від правильного перекладу термінів, тому що більшою частиною військової лексики є військові та військово-технічні терміни, що мають максимальне смислове навантаження» (Зайцева, 2013: 98). Слід також зазначити, що склад сучасної військової та військово-технічної термінології не є постійним. Він регулярно змінюється через зміну значень, появу нових термінів тощо. Це пов'язано, наприклад, у зв'язку з реорганізацією деяких видів збройних сил, появою та розвитком нових зразків озброєння та бойової техніки, розробкою нових методів ведення війни і т. д.

Висновки. Отже можна зробити висновок, що військова лексика як один із підвидів спеціальної лексики характеризується наявністю не лише термінів, скорочень та кліше, а й певною низкою сленгізмів, які відображають умови життя військовослужбовців. Терміни в мові (тобто слова та словосполучення, що утворюються або запозичуються для точного вираження спеціальних понять та позначення спеціальних предметів) виникають в результаті бажання максимально стисло і точно передати інформацію. Тобто з такою точністю, яка могла б виключати можливість суб'єктивного її тлумачення. Це особливо відображено у військових текстах. Адже їх насиченість термінологією вимагає від перекладача відмінного знання не лише іноземної військової термінології, але й адекватної української військової термінології та уміння правильно нею користуватися. Тож можна узагальнити, що одним з основних труднощів при перекладі військових текстів є переклад термінів. Слід мати на увазі, що термін перекладається, як правило, відповідним терміном іншої мови. Якщо у мові немає відповідного терміна для перекладу, то необхідно застосовувати такі прийоми, як синонімічні заміни, описовий переклад тощо.

Тому перекладний текст повинен бути таким, щоб, з одного боку, він мав змогу зберегти чіткість і розуміння первинного, вихідного тексту, а з іншого боку, викликав саме ті асоціації, які намагається передати автор військового дискурсу. Як висновок, при

перекладі військового дискурсу необхідно враховувати низку важливих моментів. Слід взяти до уваги, що військовий текст як лінгвістична категорія має низку особливостей жанрово-стилістичного характеру: спонукальний та експресивно-емоційний зміст; чітко регламентована структура більшості військових текстів; членування тексту на параграфи, пункти і підпункти, наочна форма зовнішньої побудови, виділення абзаців.

Перспективою подальшого дослідження вбачаємо вивчення питання структурних особливостей військових термінів та їх перекладу українською мовою.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балабін В. В., Лісовський В. М., Чернишов О. О. Основи військового перекладу (англ. мова): підручник / В. В. Балабін, В. М. Лісовський, О. О. Чернишов / за ред. В. В. Балабіна. Київ : Логос, (2008). 587 с.
2. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ : Довіра, (2007). 205 с.
3. Гончарук Л. М. Жанрові аспекти перекладу офіційно-ділових документів франкомовного військового дискурсу [Дисертація]: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. КНУТШ. Київ, 2015. 211 с.
4. Зайцева, М. О. Особливості перекладу термінів у текстах на військову тематику. Київ : *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*, 10. Серія 9. (2013). 96–102.
5. Корольова, Т., Сорич, Р., Александрова, О. Військовий дискурс та особливості його перекладу. Одеса : *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського*, 33. (2021). 369–382.
6. Озимай, І., Демиденко, О. Семантичні та функціональні особливості перекладу англійських військових термінів у художній літературі. *Молодий вчений*, 10 (86). (2020). 478–484. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-10-86-98>
7. Шкута, О. Г. Відтворення військової термінології українською мовою (на матеріалі сучасних публіцистичних текстів). *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету*. Філологія, педагогіка, психологія, 34. (2017). 273–277.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

8. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/> (дата звернення: 31.05.2023)
9. Ільницький-Занкович І. Німецький та український військовий словник. Вид-во Бернад & Грефе, Берлін. (1939). 504 с. URL: <https://archive.org/details/slov0/page/12/mode/2up> (дата звернення: 31.05.2023)
10. Begriffe-Lexikon. Bundeswehr erklärt von A – Z. URL: <https://www.bundeswehr.de/de/ueber-die-bundeswehr/begriffe-bundeswehr-glossar> (дата звернення: 31.05.2023)
11. Das große Militär-ABC. URL: <https://www.srf.ch/radio-srf-virus/aktuell/slang-im-militaer-das-grosse-militaer-abc> (дата звернення: 31.05.2023)
12. Die Suchmaschine für Abkürzungen. URL: www.abkuerzungen.de (дата звернення: 31.05.2023)

13. Reverso. URL: www.reverso.net (дата звернення: 31.05.2023)

REFERENCES:

1. Balabin V. V., Lisovskyi V. M., Chernyshov O. O. (2008). *Osnovy viiskovoho perekladu* [Basics of military translation]. (anhl. mova): pidruchnyk / V. V. Balabin, V. M. Lisovskyi, O. O. Chernyshov / za red. V. V. Balabina. Kyiv : Lohos, 587 p. [in Ukrainian].
2. Batsevych, F. S. (2007). *Slovyk terminiv mizhkulturnoi komunikatsii*. [Dictionary of terms of intercultural communication]. Kyiv : Dovira. 205 p. [in Ukrainian].
3. Honcharuk, L. M. (2015). *Zhanrovi aspekty perekladu ofitsiino-dilovykh dokumentiv frankomovnoho viiskovoho dyskursu* [Dysertatsiia]: dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.16. [Genre aspects of translation of official and business documents of French military discourse]. KNUVSH. Kyiv. 211 p. [in Ukrainian].
4. Zaitseva, M. O. (2013). *Osoblyvosti perekladu terminiv u tekstakh na viiskovu tematyku* [regularities of the translation of terms in texts on military subjects]. Kyiv : *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova*, 10. Seriya 9, 96–102. [in Ukrainian].
5. Korolova, T., Sorich, R., Aleksandrova, O. (2021). *Viiskovyi dyskurs ta osoblyvosti yoho perekladu* [Military discourse and peculiarities of its translation]. Odesa : *Naukovyi visnyk PNPV im. K. D. Ushynskoho*, 33, 369–382. [in Ukrainian].
6. Ozymai, I., Demydenko, O. (2020). *Semantychni ta funktsionalni osoblyvosti perekladu anhlo-movnykh viiskovykh terminiv u khudozhnii literaturi* [Semantic and functional features of the translation of English military terms in fiction]. *Molodyi vchenyi*, 10 (86), 478–484. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-10-86-98> [in Ukrainian].
7. Shkuta, O. H. (2017). *Vidtvorennia viiskovoi terminolohii ukrainskoiu movoiu (na materialy suchasnykh publitsystrychnykh tekstiv)* [reproduction of military terminology in the Ukrainian language (on the material of modern journalistic texts)]. *Naukovyi visnyk kafedry YuNESKO Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu*. *Filolohiia, pedahohika, psykholohiia*, 34, 273–277. [in Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL:

8. Vikipediia. Vilna entsyklopediia. [Wikipedia. Free encyclopedia] URL: <https://uk.wikipedia.org/> (дата звернення: 31.05.2023) [in Ukrainian].
9. Ільницький-Занкович І. (1939). *Nimetskyi ta ukrainskyi viiskovyi slovyk*. [German and Ukrainian military dictionary] Vyd-vo Bernard & Hrefe, Berlin. 504 p. URL: <https://archive.org/details/slov0/page/12/mode/2up> (дата звернення: 31.05.2023)
10. Begriffe-Lexikon. Bundeswehr erklärt von A – Z. URL: <https://www.bundeswehr.de/de/ueber-die-bundeswehr/begriffe-bundeswehr-glossar> (дата звернення: 31.05.2023) [in Ukrainian].
11. Das große Militär-ABC. [The great military ABC.] URL: <https://www.srf.ch/radio-srf-virus/aktuell/slang-im-militaer-das-grosse-militaer-abc> (дата звернення: 31.05.2023)
12. Die Suchmaschine für Abkürzungen. [The abbreviation search engine] URL: www.abkuerzungen.de (дата звернення: 31.05.2023)
13. Reverso. URL: www.reverso.net (дата звернення: 31.05.2023)

УДК 165.194

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2023-1-20>

МЕХАНІЗМИ МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ ПУБЛІЧНОГО МОВЛЕННЯ НА АУДИТОРІЮ

Калита Алла Андріївна,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри теорії, практики та перекладу французької мови
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
kalitanewadd@gmail.com
orcid.org/00000-0001-7912-912X

Клименюк Олександр Валеріанович,
кандидат технічних наук, провідний науковий співробітник,
професор Центру кар'єрного зростання
Міжнародний університет фінансів
san-aleksandr@ukr.net
orcid.org/00000-0002-5957-5488

Тараненко Лариса Іванівна,
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
larysataranenko@gmail.com
orcid.org/00000-0002-4533-9986

У статті з позицій енергетичної теорії мовлення обґрунтовано системну міждисциплінарну планетарну модель механізму реалізації впливу публічного мовлення на аудиторію. Уніфіковані елементарні графічні образи психічних сфер духовного буття мовця і слухачів поділено на моделі на три умовно автономні сфери (екзистенційну, ментальну і трансцендентну). Показано, як у них здійснюється перебіг саморозвитку когнітивних процесів мислემовлення і миследій учасників комунікації, наслідком якого стає виникнення феномена маніпулятивної дії публічного мовлення. Модель демонструє, що адекватне декодування змісту публічної промови забезпечується лише за наявності зони спільного соціокультурного простору мовця і кожного з представників слухачької аудиторії. Зауважено, що, незалежно від офіційного соціального статусу слухачів, у реальних умовах комунікації завжди присутні індивіди з різними рівнями внутрішньої культури: високим, середнім і низьким. Наголошується, що для привертання уваги слухачів усіх культурних рівнів публічний лідер має використовувати різні комплекси мовних і позамовних засобів маніпулятивного впливу.

Розглядом особливостей функціонування енергетичних механізмів стохастичного саморозвитку мислემовлення і миследій публічного мовця під час спілкування з аудиторією показано, що концептуальне поле його пам'яті створюється на основі смисломістких нейрон-концептів, які різняться за рівнем енергетичного потенціалу та, взаємодіючи між собою за законами синергетики, створюють простір комунікативної культури мовця.

Розкриттям енергетичних механізмів породження й декодування маніпулятивної інформації автори доводять, що, по-перше, промова сприймається слухачами відповідно до їхнього культурного рівня як інваріантної єдності генетично природжених та соціально набутих енергетичних потенціалів концептів-значень, накопичуваних протягом життя у їхній пам'яті. По-друге, ступінь маніпулятивного впливу публічного мовлення на аудиторію залежить від енергетичного резонансу концептів-смишлів і концептів-емоцій, трансльованих на аудиторію, з енергетикою подібних концептів у пом'яті слухачів. По-третє, породження інформації психо-когнітивною системою публічного мовця та її декодування слухачем відбуваються за однаковими механізмами, але здійснюються у зворотній послідовності.

Підкреслено, що обґрунтована модель здатна слугувати основою для розробки методик дослідження психо-енергетичної специфіки процесів і явищ маніпулятивного впливу мовця на аудиторію, а також для подальшого конвенціонального вироблення міждисциплінарних понять когнітивістики.

Ключові слова: планетарна модель, когнітивні процеси, мислემовлення і миследії, енергетичний механізм, концепт, маніпулятивний вплив, мовець, аудиторія, публічна комунікація.

MECHANISMS OF THE PUBLIC SPEECH MANIPULATIVE INFLUENCE ON THE AUDIENCE

Kalyta Alla Andriivna,

Doctor of Philology, Professor,
Professor at the Department of Theory, Practice and Translation of French,
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
kalitanewadd@gmail.com
orcid.org/0000-0001-7912-912X

Klymenyuk Oleksandr Valerianovych,

PhD, Chief Researcher,
Professor at the Career Development Center
International University of Finance
san-aleksandr@ukr.net
orcid.org/0000-0002-5957-5488

Taranenko Larysa Ivanivna,

Doctor of Philology, Professor,
Head of the Department of Theory, Practice and Translation of English
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
larysataranenko@gmail.com
orcid.org/0000-0002-4533-9986

The paper substantiates a systemic interdisciplinary planetary model depicting the mechanism of the public speaking impact on the audience viewed from the standpoint of speech energetics theory. The elementary unified graphic images of the psychic spheres of speaker's and listeners' spiritual being are divided in the model into three conditionally autonomous spheres (existential, mental, and transcendental). The model shows the way these spheres carry out self-developing cognitive processes of the interlocutors' thinking-and-speaking and thinking-and-acting activities while communicating, that result in public speech manipulative effect. The model demonstrates that the adequate decoding of the public speech content is ensured only by the presence of a zone of the speaker's and each listener's common socio-cultural space. It is pointed out that, regardless of the listeners' official social status, in real communication there are always some individuals with different levels of the internal culture: high, medium, and low. It is emphasised therefore that to attract the attention of the listeners of all cultural levels, a public leader should use various sets of verbal and non-verbal means that perform a manipulative influence.

By way of examining the functional specificity of the energetic mechanisms of a stochastic self-development of the public speaker's thinking-and-speaking and thinking-and-acting processes while communicating with the audience, the authors show that the conceptual field of his/her memory is created on the basis of meaningful neuron-concepts that differ in the level of energy potential and are capable of forming the space of the speaker's communicative culture while interacting with each other according to synergetics laws.

By revealing the energetic mechanisms of the manipulative information generation and decoding, the authors prove that, firstly, speech is perceived by listeners in accordance with their cultural level viewed as an invariant unity of genetically innate and socially acquired energetic potentials of concepts-meanings accumulated in their memory throughout life. Secondly, the degree of public speech manipulative influence upon the audience depends on the energy resonance of concepts-meanings and concepts-emotions when broadcast to the audience, with the energy of similar concepts in the listeners' memory. Thirdly, the generation of information by the public speaker's psycho-cognitive system and its decoding by the listener are based on the same mechanisms, however performed in the reverse sequence.

It is emphasised that the substantiated model can serve as a foundation for the development of methods for studying the psycho-energetic specificity of the speaker's manipulative influence upon the audience, as well as for the further conventional advancement and elaboration of the interdisciplinary notions of cognitive science.

Key words: *planetary model, cognitive processes, thinking-and-speaking and thinking-and-acting, energetic mechanism, concept, manipulative influence, speaker, audience, public communication.*

Вступ. Поступовий історично неухильний рух людської думки у бік усе більш глибокого пізнання комунікативних явищ і феноменів, що їх вивчають когнітивні науки, за причинами виникнення його прийнято умовно поділити на необхідність задоволення нагальних потреб соціальної практики та потреб розвитку самого наукового знання.

Що стосується запитів соціальної практики, то, з одного боку, на теперішній час спеціалістами-практиками з комунікативної взаємодії завдяки стихійно-емпіричній пізнавальній діяльності опановано значну кількість практичних методів, прийомів і засобів маніпулятивного впливу публічного мовця на аудиторію. Це вбачається цілком законо-

мірним, оскільки набуття ними цих навичок відбувалось протягом багатьох століть.

З іншого боку, виникнення на основі науково-пізнавальної діяльності та подальший бурхливий розвиток сучасної когнітивістики як міждисциплінарної науки, загострили необхідність поглиблення наявних уявлень і розробки низки теоретичних моделей, що описують механізми спілкування лідера-мовця з аудиторією. У зв'язку з цим, зростає **актуальність** створення системної моделі публічної комунікації, що має віддзеркалювати особливості стохастичної взаємодії когнітивних процесів, перебіг яких відбувається у психічних сферах і мовця, і кожного представника аудиторії.

Тому **метою** започаткованого нами теоретико-методологічного пошуку було обґрунтування системної міждисциплінарної моделі-схеми для наочного поглиблення наукового знання про когнітивні механізми маніпулятивного впливу публічного мовлення на аудиторію.

Методологія дослідження. Зауважимо, насамперед, що проведений попередній методологічний аналіз показав доцільність створення планетарної моделі, яка має відображати особливості саморозвитку у психіці кожного слухача тих чи тих когнітивних процесів, за результатом перебігу яких і виникає феномен маніпулятивного впливу публічного мовця на аудиторію. Оскільки когнітивні процеси мисломовлення і мислєдій будь-якого індивіда відбуваються, як відомо, у трьох умовно автономних сферах його духовного буття: екзистенційній, ментальній і трансцендентній, то необхідність їхнього віддзеркалення на моделі-схемі також була для нас очевидною. За цих умов, звертаючись до опису ідей модельного образу відомої в когнітивістиці піраміди Клименюка О.В., де йдеться про емоційне, емо-раціональне, раціональне мислення та свідомість індивіда, підкреслимо таке.

Екзистенційне буття людини відбувається у царині її позасвідомого і ґрунтується на емоційному мисленні, яке здійснює свій перебіг за рахунок енергетичної взаємодії емоційних концептів, що зберігаються у пам'яті цієї людини. Зміст такого буття не може бути викладеним мовою понять, проте він підлягає частковому відтворенню через результати актуалізації самого емоційного мислення.

На відміну від цього, когнітивні процеси ментального й трансцендентного буття індивіда розгортаються у царині його підсвідомості. Основою ментального буття людини є енергетична взаємодія емоційних та емо-

раціональних концептів. На рівні ментального буття у взаємодії з емо-раціональними концептами беруть участь лише найбільш енергетично насичені емоційні концепти або їх комплекси, що були сформовані у хаосі екзистенційного буття індивіда. При цьому природа цих концептів є різною: це можуть бути і концепти-інстинкти, і концепти-емоції. Більше того, за механізмом породження обидва їх різновиди можуть поділятися на генетично вроджені й соціально набуті.

Що стосується емо-раціональних концептів, то їх тезаурус у пам'яті людини є, зазвичай, максимальним, оскільки концепти-прототиби, концепти-аналоги та концепти-табу (почуттів, емоцій, відчуттів, понять, образів, передбачень, типових дій, суджень, емоційно-духовних реагувань, мисленнєвих операцій, концептів-сценаріїв тощо) індивід набуває протягом усього життя. До цього слід додати наявність у пам'яті кожної людини аналогічної кількості діалектично неминуче пов'язаних з ними аконцептів. Зрозуміло й те, що завдяки максимальній кількості й високим енергетичним потенціалам тезаурусів емоційних та емо-раціональних концептів, розгортання хаосу когнітивних процесів у сфері ментального буття індивіда носить переважно турбулентний характер.

Особливістю сфери трансцендентного буття індивіда є сама специфіка перебігу притаманного їй раціонального мислення. Вона полягає в тому, що у сфері раціонального мислення етичні, естетичні та правові концепти здебільшого енергетично блокуються.

Слід також розуміти, що, хоча свідомість людини не здатна повністю контролювати хаотичний саморозвиток когнітивних процесів мисломовлення і мислєдій у її психіці, вона спроможна контролювати результати їхнього перебігу в цілому та дозволяти подальшу комунікативну матеріалізацію або накладати на це певні табу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для того, щоб краще уявити реальні масштаби складнощів перебігу когнітивних процесів, які розгортаються під час комунікації у психіці публічного мовця та кожного представника його аудиторії, достатньо, на наш погляд, побудувати модель їх взаємодії за аналогією з певною планетарною системою. У такому разі сукупності духовних сфер мовця і кожного конкретно взятого професійно або прагматично орієнтованого слухача набуватимуть, у певному розумінні, характерних ознак окремої планетарної системи,

а механізм енергетичної взаємодії їх існуючої множини – ознак і властивостей явищ, які відбуваються у цій системі. Реалізовану саме на цих підставах модель представлено на рис. 1.

Продовжуючи метафоричний опис уявної системи, ми будемо виходити з основних теоретико-гіпотетичних положень і користуватися міждисциплінарним понятійним апаратом фундаментальних праць (Калита 2007; 2016). Тому звернемо, насамперед, увагу на те, що у центрі моделі розташовано духовну сферу публічного мовця, когнітивні процеси мислёмовлення і мислєдій якого відбуваються, як зазначалось вище, у трьох умовно автономних сферах його духовного буття: екзистенційній (E_0), ментальній (М) і трансцендентній (Т).

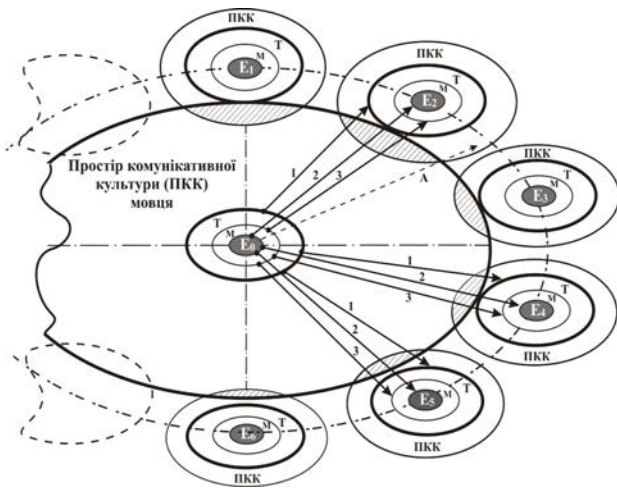

Рис. 1. Системна планетарна модель механізму маніпулятивного впливу публічного мовлення на аудиторію

Таке розташування духовної сфери публічного мовця нагадує, насамперед, про те, що від нього, як і від сонця у реальних планетарних системах, до духовної сфери кожного представника слухацької аудиторії ($E_1, E_2, E_3, \dots, E_n$) має надходити певна енергія, здатна приводити до збудження у його психіці відповідних когнітивних процесів мислёмовлення і мислєдій.

Під час комунікації лідера-мовця з аудиторією, ця психофізіологічна енергія виникає внаслідок майже автоматизованої безперервної активації енергетичних потенціалів популяцій нейронів, у пам'яті яких зберігаються певні концепти, тим чи іншим чином пов'язані з метою та ситуацією спілкування.

Між активованими таким чином нейронами відбуваються енергетично суперечливі взаємодії, результатом яких стає: енергетичне

підсилення одних за рахунок поповнення енергіями інших; виникнення енергетичного резонансу, внаслідок збудження двох або кількох функційно подібних нейронів; пригнічення енергетичного потенціалу менш активних нейронів більш потужними; повна дисипація енергії малопотужних нейронів (тобто їх видалення з пам'яті індивіда).

У цій взаємодії, зазвичай, беруть участь не лише відмінні за своїм енергетичним потенціалом концепти (або нейрон-концепти), а також різні за природою походження та складністю структур. До складних, здебільшого, відносять такі концепти, як: уявні картини, картини подібні репрезентації, мультіплікати, гештальти, фрейми, сценарії, схеми, звукові асоціативи, нав'язливі образи, почуттєві знаки, пізнавальні картини, знаки та їхні структури, ментальні речення, схеми, алгоритми фізичних і розумових дій тощо. Менш складними прийнято вважати концепт-поняття, концепт-символ, концепт-звук, концепт-запах, концепт-відчуття, концепт-образ, концепт-почуття тощо.

Тут і далі під **концептом** у загальному значенні цього поняття ми розуміємо певну обумовлену колективною свідомістю ментальну цілісність з притаманним їй ступенем віддзеркалення об'єктів або явищ реального світу, яка формується у свідомості у вигляді складного більш-менш чіткого образу або алгоритму дії, здатних зберігатися у пам'яті та постійно оновлюватися в результаті надходження й когнітивно-стохастичної переробки емоціональною сферою мислення індивіда нової перцептивної й логічної інформації.

За природою походження по відношенню до перцепції людини поширеним є диференціювання концептів на: зорові, слухові, почуттєві, відчуттєві та смакові. На рівні більш загальних ознак у співвіднесенні з механізмом породження дослідники часто поділяють концепти на логіко-понятійні, у формуванні яких беруть участь нейронні ансамблі лівої півкулі головного мозку людини, та емоційно-образні, що зароджуються у популяціях нейронів її правої півкулі.

За умовними сферами духовного буття людини, у яких під час перебігу мислення людини відбувається формування концепту, всі їх відомі множини можуть розглядатися як емоційні, ментальні або трансцендентні концепти. Що стосується категоріального структурування чи ступеня їх абстракції, то в системних схемах концепти набувають такої градації: концепт, підконцепт (концепт дру-

гого ієрархічного рівня), підпідконцепт (концепт третього рівня) і т. д. В окремих джерелах існують розподіли концептів за іншими їх другорядними ознаками, але в обсязі нашого розгляду особливої необхідності звертатися до них не виникає.

За цих обставин дослідники важливо чітко уявляти, що при наявності у мозку 10–14 мільйонів нейронів і додаткової кількості рогліальних клітин, що, перевищуючи у десять разів кількість самих нейронів, також беруть участь у мисленні людини (Azevedo et al, 2009: 533), обсяг результатів можливих енергетичних взаємодій нейрон-концептів є реально неосяжним. Слід також розуміти, що у процесі соціалізації, завдяки стохастичній самоорганізації різних видів пам'яті індивіда у вигляді сукупності певних нейронних сіток (або окремих популяцій нейронів), у його мозку відбувається формування тезаурусів емоційних, технологічних, звукових, образних та інших відомих нам концептів.

З погляду вивчення механізму породження мислемовлення та миследій людини особливої уваги заслуговує те, що в її довгостроковій пам'яті зберігаються складні технологічні концепти-дії, структура яких охоплює певну кількість смисломістких елементів, а також зв'язки між ними та алгоритми їх взаємодії у різних комунікативних ситуаціях. У цих концептах й закодовані притаманні психіці індивіда послідовності розумових і фізичних дій, які він набуває як життєвий досвід реагування на певні подразники, що виникають у комунікації й оточуючій його реальності. З часом, у міру надбання людиною додаткового чи нового соціального досвіду, ці концепти-дії здатні трансформуватися, тобто, удосконалюватися у процесах свого саморозвитку її когнітивної системи.

Підкреслимо також, що джерелом психофізіологічної енергії, необхідної для когнітивної взаємодії таких різних за природою виникнення та функціональним призначенням концептів, в організмі людини слугує енергія її емоцій. Аксиоматичне положення чітко постулює, що *будь-які подразники або стимули, інформаційно-енергетичний потенціал яких не досягає рівня інстинктів екзистенційної сфери емоційного мислення індивіда, не здатні збуджувати жодні емоції чи почуття, а, отже, викликати чи впливати на перебіг процесів його мислемовлення і миследій.*

Простіше кажучи, поштовх для збудження емоцій надходить у психіку людини винятково від енергії її інстинктів. Це відбувається

таким чином. У відповідь на дію певного подразника або стимулу у нейрон, що є носієм інстинкт-концепту, який зберігає пам'ять про необхідну інстинктивну реакцію, через його відростки (дендрити) надходять сигнали від рецепторних клітин та зовнішніх чи внутрішніх подразників.

За умов постійного набуття нового життєвого досвіду на одному нейроні-інстинкті може бути задіяно понад 100 тисяч дендритних відростків, по кожному з яких поступатимуть нервові токи від будь-яких нейронів або рецепторних (сенсорних) клітин. Від дії таких токів (тобто, вхідних сигналів) нейрон збуджується і при досягненні певного енергетичного рівня відбувається його розрядка, а вихідні сигнали про збудження через аксон і відповідні розгалуження (коллатералі) миттєво надходять до множини інших нейронів. Максимальна кількість інших нейронів, одночасно активованих одним інстинкт-концептом, може досягати кількох сотень (Neuron; Barsalou, 2008: 622-626, 634-635). Зазвичай унаслідок цього у мозку людини активується ціла низка популяції нейронів, концепти яких тим чи іншим чином пов'язані у довгостроковій пам'яті людини саме з цим інстинктом. Тому, будь-яке енергетичне насичене почуття також здатне збуджувати певний генетично зумовлений чи соціально набутий концепт-інстинкт, який, у свою чергу, обов'язково активує відповідну зміну емоційного стану індивіда.

Звідси неважко зрозуміти, що інстинкт-концепту притаманний і прямиий, і зворотній енергетичний зв'язок з концептами-почуттями. Більше того, подібний реверсивно-енергетичний вплив може відбуватися і між концептами-змістами, і між інстинкт-концептами. Для цього необхідно лише, щоб концепт-зміст (наприклад, концепт-табу) набув у стохастичних процесах саморозвитку мислемовлення чи миследій індивіда енергетичного потенціалу, достатнього для активації/пригнічення енергії інстинкт-концепту. Лишається додати, що психофізіологічна енергія когнітивних процесів мислемовлення чи миследій актуалізується в організмі людини у таких формах: електричні імпульси (нервові токи), постійні електромагнітні поля (нейронів і нейронних мембран), електромагнітні коливання, електрохімічні явища, фотони тощо.

Наведений вище стислий виклад характерних особливостей функціонування енергетичних механізмів стохастичного саморозвитку

мислёмовлення та миследій публічного мовця під час спілкування з аудиторією переконливо свідчить, що концептуальне поле матриці його пам'яті створюється на основі смисломістких нейрон-концептів, що мають різне змістове насичення, різняться за рівнем енергетичного потенціалу і взаємодіють між собою за законами синергетики. У результаті їхньої взаємодії у мозку мовця створюється тимчасова енерго-динамічна надсистема простору його комунікативної культури (далі ПКК).

На моделі рис. 1 проказано, що ця, обмежена умовною оболонкою, надсистема охоплює духовну сферу публічного мовця (E_0) й перетинається з частковими просторами комунікативних культур подібної надсистеми ПКК кожного представника ($E_1, E_2, E_3, \dots, E_n$) слухачької аудиторії. Заштрихованими на моделі ділянками перетину ПКК мовця з ПКК кожного окремого слухача нами позначено зони їх спільного соціокультурного простору, наявність яких і надає слухачеві можливість адекватного декодування змісту промови. Звернемо увагу на те, що за розміром ці ділянки є різними на моделі. Цим підкреслено необхідність урахувати під час опису механізмів впливу публічного мовлення на аудиторію реальну дійсність, в умовах якої у будь-якій аудиторії незалежно від офіційного соціального статусу її представників завжди будуть присутні індивіди різних рівнів внутрішньої культури: високого, середнього і низького. При цьому зрозуміло, що, з одного боку, з пониженням культурного рівня слухача зона його спільного з мовцем соціокультурного простору звужується, а, отже, зменшується і його здатність до адекватного декодування ідей лідера-мовця. З іншого боку, зважаючи на це, для досягнення своїх цілей лідер має вдаватися до певних комплексів засобів маніпулятивного впливу, розрахованих на привертання уваги слухачів усіх трьох культурних рівнів. Сутність технологічно-комунікативного прийому з використанням зазначених комплексів полягає у доборі мовцем таких комбінацій засобів спілкування, які є найбільш поширеними у середовищах представників цих культурних рівнів.

Ці особливості трансляції інформації на аудиторії зображено нами за допомогою стрілок 1, 2, 3, що беруть свій початок з оболонок сфер духовного буття мовця (екзистенційній – E_0 , ментальній – M та трансцендентній – T) і є спрямованими на відповідні їм сфери кожного слухача ($E_1, E_2, E_3, \dots, E_n$). При цьому наочно зрозумілим стає те, що

інформацію, яка транслюється мовцем, буде адекватно декодовано реципієнтом лише за умови її проходження крізь ділянки перетину ПКК мовця з ПКК реципієнта. В іншому випадку за умови виходу сигналу за межі зони спільного соціокультурного простору мовця і слухача (див. штрихову стрілку А) будь-яка інформація до свідомості слухача не потрапить. Про це переконливо свідчить той факт, що при відсутності у пам'яті реципієнта лише 30% понять, вживаних мовцем у будь-якому висловленні, він не здатен відтворити його смисл. Пояснюється це тим, що мозок не знаходить у тезаурусі відповідних концептів-значень, а, отже, свідомість індивіда не фіксує цю інформацію навіть у короткостроковій пам'яті.

Якщо звернутись до відомого з когнітивної практики положення про те, що довгострокова пам'ять зберігає переважно ті концепти, смисломістку сутність яких засвоєно індивідом у результаті їх енергетичного резонансу з підвищеним рівнем його емоційного стану, то можна апіорі вважати, що під час добре підготовленої промови кожний комплекс збуджуваних у духовній сфері лідера-мовця змістових та емоційних концептів невідмінно набудуватиме значного енергетичного потенціалу.

Оскільки різниця рівнів індивідуальних культур та світоглядів слухачів у аудиторії є неминучою, то в практиці спілкування значна частина публічних мовців має вдаватися до вживання емоційних, полікультурних щодо аудиторії, широко світоглядних, яскраво контрастних комплексів засобів маніпулятивного впливу. Специфічною, притаманною, зазвичай, публічному мовленню, є можливість налагодження зворотного зв'язку лідера-мовця з аудиторією. Вона полягає в тому, що, поряд із візуальним контролем реакції аудиторії на промову, лідер після виголошення певної фокусної думки має можливість звертатися до слухачів із традиційними шаблонними закличками. У промовах політичних особистостей такими можуть бути періодично повторювані заклички як-от: «*Ми вимагаємо справедливості!*», «*Разом ми сила!*» або гасла чи кличі на кшталт «*Ганьба!*». У релігійних лідерів це радше будуть такі акцентні фрази: «*Знамі Бог!*», «*Аміль!*», «*Врятуй та помилуй!*» тощо. Водночас це можуть бути й символічні жести мовця і представників аудиторії, їхні ритмічні погойдування, підняття рук до неба й таке інше. На групі слухачів різних соціально-культурних рівнів не аби-який маніпулятивний вплив можуть здійснювати

мовленнєво-комунікативні (лексичні, стилістичні, граматичні тощо), соціально-статусні (посада, вік, відомість, популярність тощо) та харизматичні (статут, одяг, манера спілкування тощо) ознаки лідера-мовця, які набувають у спілкуванні ролі факторів або засобів впливу особистості самого мовця.

Висновки і перспективи. Щодо подальших міркувань стосовно механізмів декодування інформації, яку лідер-мовець транслює на аудиторію, акцентуємо увагу на такому. По-перше, і породження психо-когнітивною системою мовця засобів транслювання інформації під час комунікації, і її декодування слухачем відбуваються за тими самими механізмами, але здійснюються у зворотній послідовності. По-друге, стереотипи смислів промов сприймаються слухачами у відповідності до їх культурних рівнів як інваріантної єдності генетично природжених і соціально набутих енергетичних потенціалів концептів-значень, накопичуваних у їхній пам'яті протягом життя. По-третє, чим більшим буде енергетичний резонанс концептів-смислів і концептів-емоцій, транслюваних лідером на аудиторію, з енергетикою подібних концептів, що є у пам'яті слухачів, тим глибшим буде маніпулятивний вплив його публічного мовлення.

Такими у площині міждисциплінарного аналізу існуючих результатів конкретно-наукових досліджень у їх загальному вигляді вбачаються нами енергетичні механізми, рушійні сили та комплекси мовних і позамовних засобів маніпулятивного впливу публічного мовця на аудиторію.

Зважаючи на викладені думки, ми сподіваймось, що вони здатні слугувати надійною основою для поглиблення наукового знання про закономірності та особливості перебігу процесів і явищ сугестивного впливу мовця на аудиторію, а також для подальшого конвенціонального вироблення загальних уявлень і міждисциплінарних понять самої когнітивістики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Калита А.А. Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу : монографія. Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. 320 с.
2. Azevedo F. A., Carvalho L.R.B., Grinberg L.T., Farfel J. M., Ferretti R.E.L., Leite R.E.P., Filho W.J., Lent R., Herculano-Houzel S. Equal numbers of neuronal and nonneuronal cells make the human brain an isometrically scaled-up primate brain. *Journal of Comparative Neurology*. 2009. Vol. 513, Issue 5. P. 532-541. <https://doi.org/10.1002/cne.21974>
3. Barsalou L. W. Grounded cognition. *Annual Review of Psychology*, 2008. Vol. 59(1). P. 617-645. 10.1146/annurev.psych.59.103006.093639
4. Herculano-Houzel S. The human brain in numbers: A linearly scaled-up primate brain. *Frontiers in Human Neuroscience*. 2009. Vol. 3:31. DOI: 10.3389/neuro.09.031.2009
5. Klymenyuk A. An Interdisciplinary Poly-Functional Lingual-Cognitive Classification of Instincts. *Bendrine Kalba*. 2021. Vol. 94. <https://journals.iki.lt/bendrinekalba/article/view/2137/2262>
6. Neuron. URL: <https://www.britannica.com/science/neuron> (accessed on the 28th May 2023).

REFERENCES:

1. Kalyta A.A. (2007). Aktualizatsia emotsiino-pragmatychnoho potentsialy [Emotional-and-pragmatic potential actualisation]. Ternopil: Pidruchnyky s posibnyky. 320 c.
2. Azevedo, F. A., Carvalho, L.R.B., Grinberg, L.T., Farfel, J. M., Ferretti, R.E.L., Leite, R.E.P., Filho, W.J., Lent R., Herculano-Houzel, S. (2009). Equal numbers of neuronal and nonneuronal cells make the human brain an isometrically scaled-up primate brain. *Journal of Comparative Neurology*, Vol. 513, Issue 5, P. 532-541. <https://doi.org/10.1002/cne.21974>
3. Barsalou, L. W. (2008). Grounded cognition. *Annual Review of Psychology*, Vol. 59(1). P. 617-645. 10.1146/annurev.psych.59.103006.093639
4. Herculano-Houzel, S. (2009). The human brain in numbers: A linearly scaled-up primate brain. *Frontiers in Human Neuroscience*, Vol. 3:31. DOI: 10.3389/neuro.09.031.2009
5. Klymenyuk A. (2021). An Interdisciplinary Poly-Functional Lingual-Cognitive Classification of Instincts. *Bendrine Kalba*. Vol. 94. <https://journals.iki.lt/bendrinekalba/article/view/2137/2262>
6. Neuron. URL: <https://www.britannica.com/science/neuron> (accessed on the 28th May 2023)

УДК [37.016:81'243]:316.77-057.874-047.22"364"
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2023-1-21>

ПІДВИЩЕННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Карпенко Ганна МIRONІВНА,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
ganna.karpenko@gmail.com
orcid.org/0000-0003-1034-4424

У статті проаналізовані способи, як можна підвищувати іноземну комунікативну компетентність школярів. Звернено увагу на сучасні реалії й піднято проблему навчання під час війни. Розкрито поняття «іноземна комунікативна компетентність», «методи формування іноземної комунікативної компетентності», «засоби формування іноземної комунікативної компетентності», «ігрові форми навчання», а також розглянуто погляди вчених на їх інтерпретування. Виокремлено, що до іноземної комунікативної компетентності входять мовна, мовленнєва та соціокультурна. Вказано, що у процесі вивчення іноземних слід застосовувати традиційні та інноваційні методи навчання. Аби іноземна комунікативна компетентність сформувалася успішно, слід створити відповідні умови. У час війни діти повинні відчувати себе у безпеці, наскільки це можливо. Вправи та заняття на уроках повинні не лише розвивати іноземну компетентність, але й відволікати від дійсності, заспокоювати, мотивувати до навчання. Окреслено, які засоби покращують іноземну комунікативну компетентність. Виокремлено навчальну гру як актуальний засіб формування іноземної комунікативної компетентності під час війни. Приділена увага психологічним (комфортна атмосфера, врахування особистих якостей дітей), дидактичним (застосування інтерактивних та інноваційних технологій ті ігрового методу) та організаційним (забезпечення реалізації дітей) умовам, завдяки яким покращується іноземна комунікативна компетентність. Розглянуто роль інтерактивних технологій у процесі формування цієї компетентності – підвищення зацікавленості та мотивації, згуртування колективу, розвиток комунікативних вмінь, врешті створення позитивних атмосфери. Звернена увага на аудіовізуальні засоби, оскільки вони зараз відіграють важливу роль під час навчання й позитивно впливають на організацію навчального процесу.

Ключові слова: іноземна комунікативна компетентність, покращувати, іноземна мова, форми навчання.

THE IMPROVEMENT OF STUDENTS' FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE IN WARTIME

Karpenko Hanna Myronivna,
Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
ganna.karpenko@gmail.com
orcid.org/0000-0003-1034-4424

The ways on how to improve students' foreign language communicative competence have been analyzed. Some attention to modern realities has been drawn. The problem of training in wartime has been raised. The concept of "foreign language communicative competence", "methods of formation of foreign language communicative competence", "means of formation of foreign language communicative competence", "game forms of learning" as well as scientists' opinions on their interpretation have been revealed.

It has been distinguished that foreign language communicative competence includes language, speech and socio-cultural one. It has been stated that traditional and innovative teaching methods should be used in the process of studying foreign languages. Appropriate conditions should be created in order to form some foreign language communicative competence successfully. In wartime, students should feel safe.

Classroom activities and exercises should not only develop foreign language competence, but also distract students from reality, calm them down and motivate them to study. Some ways that can help students improve their foreign language communicative competence have been outlined.

The educational game as a relevant means of improving foreign language communicative competence in wartime has been singled out. Some attention has been paid to psychological (comfortable atmosphere, students' personal qualities), didactic (the use of interactive and innovative technologies and a game method) and organizational conditions that can improve students' foreign language communicative competence.

The role of interactive technologies in the process of forming this competence (enhancing students' interest and motivation, uniting the team, improving communication skills, and ultimately creating a positive atmosphere) has been considered. Some attention to audio-visual aids has been paid, as they play an important role during education and have a positive effect on the organization of the educational process.

Key words: foreign language communicative competence, to improve, foreign language, forms of learning.

Постановка проблеми. У сучасному світі відбувається багато змін, які вимагають пристосування та прийняття нових рішень. Зокрема, це пов'язано з повномасштабних вторгненням Росії в Україну. Адаптуватися до нових умов необхідно всім – і дорослим, і дітям. Чимало родин покинули свої домівки і виїхали за кордон. Окрім цього, посилюються культурні, суспільні, політичні тощо зв'язки між Євросоюзом на нашою державою. Ці фактори стимулюють підвищити іншомовну комунікативну компетентність. Відтак вивчення цього питання особливо актуальне зараз. Під час війни школярам стало важче навчатися через повітряні тривоги, вимкнення світла, стрес та інші фактори. Тож важливо дослідити принципи, як підвищити іншомовну комунікативну компетентність учнів при цих обставинах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням формування іншомовної компетентності школярів займалися О. Бернацька (Бернацька, 2019), Н. Бідюк (Бідюк, 2012), Л. Макар (Макар, 2020), Т. Леонтєва (Леонтєва, 1995), Т. Рябокучма (Рябокучма, 2005), Ю. Федоренко (Федоренко, 2005) та інші вчені.

Ці вчені вивчали теоретичні основи дослідження іншомовної компетентності, засоби формування іншомовної компетентності, ігрові форми роботи, особливості формування іншомовної компетентності у школярів різного віку, студентів різних спеціальностей, інтерактивні технології навчання. Досліджували і формування цієї компетентності за допомогою відеоматеріалів.

Однак, на наш погляд, тема підвищення цієї компетентності в мовах війни висвітлена недостатньо.

Постановка завдання. Метою статті є дослідити, як під час війни підвищити іншомовну комунікативну компетентність школярів. Для реалізації мети необхідно виконати такі завдання: окреслити поняття іншомовної комунікативної компетентності школяра, методів та засобів її формування, дослідити засоби та методи підвищення цієї компетентності під час війни.

Виклад основного матеріалу. Іншомовна комунікативна компетентність означається в науці як «здатність успішно вирішувати

завдання взаєморозуміння і взаємодії» з носіями мови, яка вивчається, у відповідності до норм і культурних традицій в умовах прямого й опосередкованого спілкування.

До її складу входять гностична (знання про спілкування загалом, стилі іншомовного спілкування), емоційна (розвиток емпатії, готовність вступати у взаємини з іншою людиною) та комунікативна (комунікативні вміння та навички). На це акцентують увагу Л. Лозинська, Н. Курах, І. Депчинська (Лозинська, Курах & Депчинська, 2023). За визначенням вчених іншомовна комунікативна компетентність – це «багатоаспектний феномен, що включає: сукупність соціокультурних, лінгвістичних знань, вмінь та навичок з використанням засобів іноземної мови в залежності від соціально-рольових ситуацій професійної діяльності; когнітивний та діяльнісний компоненти; пізнавальну, комунікативну, інтегративну функції спілкування» (Лозинська, 2022).

Також вчені, зокрема, Н. Бідюк, виділяють дискурсивну (з'єднання речень у повідомлення, дискурс), стратегічну (вибір стратегії дискурсу під час іншомовної комунікації), лінгвістичну (створювати і розуміти висловлювання), соціолінгвістична (реалізовувати мовленнєвий акт і дискурс, які належать певному соціолінгвістичному контексту) (Бідюк, 2012).

О. Бернацька та М. Комогорова ділять іншомовну комунікативну компетентність на мовну (лексичні, фонетичні, граматичні, знання), мовленнєву (аудіювання, читання, говоріння, письмо) та соціокультурну (знання про культуру країни, оволодіння мовленнєвою та не мовленнєвою поведінкою) (Бернацька & Комогорова, 2019).

Методи роботи на уроці іноземної мови ми ділимо на активні та інтерактивні. Активні – «забезпечують навчально-пізнавальну активність ... мають комунікативну спрямованість і сприяють ефективності оволодіння знаннями, вміннями та навичками» (Афанасьєва, 2011). До активних належать методи інциденту, мозкового штурму, занурення, евристичних питань, дослідницький, конкретної ситуації. Інтерактивні методи передбачають взаємодію всіх учнів. До інтерактивних належать ігровий, частково-пошуковий, кооперативний, продуктивного навчання.

Серед засобів формування іншомовної компетентності ефективними ми вважаємо аудіовізуальні. «Доцільність їхнього використання в навчальному процесі зумовлюється тим, що вони сприяють реалізації всіх загальнодидактичних принципів навчання – активності, свідомості, послідовності, а також наочності. Аудіо- та відеоматеріали спрямовані на підвищення ефективності сприйняття програмового матеріалу, перевірку рівня його засвоєння, оволодіння вміннями та практичними навичками застосування отриманих знань», – стверджують вчені І. Зозуля, С. Стадній та А. Слободянюк (Зозуля, Стадній & Слободянюк, 2022).

Аудіовізуальні засоби можна поділити на три типи: зорові, слухові, зорово-слухові засоби. Вважаємо, що успішним під час вивчення англійської мови є поєднання обох компонентів.

Під час навчання можна використовувати записи текстів, аудіо- та відеоуроки, подкасти, фонограми, радіопроекти, відео, фоновправи, фільми, мультфільми, серіали, ігри. Також пропонуємо до використання сайти, електронні підручники, словники, застосунки.

Використання слухових засобів залежить від мети – дітям слід повністю зрозуміти текст чи загалом. Якщо дитина не знає всіх необхідних слів, слід провести словникову роботу перед прослуховуванням тексту.

Як стверджує Н. Бичкова, при систематичному прослуховуванні аудіо розвиватиметься фонематичний слух, учні чутимуть правильну вимову і наголоси (Бичкова, 1992).

А щодо відеоматеріалів, то перевагами у їх використанні є насиченість лексикою та повтор певних одиниць, показ типової ситуації, наявність соціокультурної та інформації (Леонтьєва, 1995). При виборі відеоматеріалів до уроку слід звертати увагу на рівень знань учнів, відповідність відео темі уроку, складність матеріалу, актуальність теми з огляду на потреби школярів, тривалість відео, наявність субтитрів. Ми використовуємо мультфільми, фрагменти фільмів, відео на різні теми, виступи на конференціях (старші класи), документальні фільми, програми, відеоекскурсії. Школярі успішно вивчають нові слова, вирази чи закріплюють набуті знання. Окрім того, перегляд позитивних відео покращує емоційний стан дітей, що важливо під час війни.

Аби закріпити вивчене рекомендуємо вслід за іншими вченими поєднувати аудіовізуальні методи з дедуктивними. Наприклад, прослу-

хавши аудіо- та відео, вписати слова або конструкції, які вивчили на уроці, знайти синоніми чи антоніми, продовжити діалог персонажів, продовжити розповідь, придумати художні засоби та інше. Під час використання таких засобів розвивається і орфографічні вміння, оскільки учні записують слова на слух.

Вчені виокремлюють такі етапи в роботі з відеоматеріалами: переддемонстраційний, демонстраційний, після демонстраційний (Рябокучма, 2021). Зупинимося на їхній короткій характеристиці. Підготовчий (переддемонстраційний) передбачає роботу з фонетикою правильної артикуляції та фонематичного слуху. Можна застосувати такі вправи:

- назвати слово, де немає звука, що повторюється в двох інших словах;
- називати слова з певними звуками;
- плескати в долоні при звучанні якогось звука.

Також цей етап передбачає вдосконалення лексики і граматики із розгадування ребусів та кросвордів, вправи та підбір синонімів та антонімів, вибір правильної граматичної форми слова, редагування речень, доповнення тексту тощо. Перед показом відео варто здійснити підготовчу роботу, наприклад, запитати про очікування, спрогнозувати зміст, розглянувши назву, подискутувати над проблематикою сюжету чи теми.

Наступний етап – це безпосередньо перегляд фільму чи відео. Його можна показувати один раз чи двічі залежно від поставлених завдань. Серед вправ – придумати назву до відео, додумати початок чи кінцівку.

Завдання для цього етапу, як пишуть вчені І. Зозуля, С. Стадній та А. Слободянюк (Зозуля, Стадній & Слободянюк, 2022), повинні бути лаконічними. Цей тип вправ і завдань орієнтований на виокремлення і трансформацію фонетики, лексики, граматики.

Останній – післяпереглядний етап – стосується розвитку усного та писемного мовлення. Наприклад, повторити репліки персонажа, взяти один в одного інтерв'ю, відповісти на запитання про герої чи зміст, дати поради режисерові, написати твір щодо змісту відео тощо.

У час війни важливо дбати про психоемоційний стан дитини. Одним із способів розслабитися, переключитися є гра. Завдяки ній на уроці створюються невимушена атмосфера. Діти ближче знайомляться, активніше комунікують. Школяр почувається впевненіше, не боїться висловлюватися (Макар, 2020). Вважаємо, що ігри варто застосову-

вати на уроках у будь-якому класі молодшої, середньої та старшої школи. Окрім цього, ігри є універсальними, бо їх можна застосувати до різних тем, а ще за їх допомогою можна вирішити різні цілі.

За словами педагога В. Сухомлинського духовне життя дитини є повноцінним тоді, коли вона живе у світі гри, казки, музики, фантазії, творчості. Реалії війни забрали у школярів це відчуття, і що як не гра допоможе його повернути. Також під час ігор створюється невимушена атмосфера (Збірник цитат, 2023).

Гра допомагає покращити мовні та мовленнєві навички, загальні комунікативні уміння, також розвивається пам'ять, увага, творче мислення. Атмосфера, сформована грою, підвищує мотивацію до навчання, а таким чином і цікавість до предмету.

Під час гри проявляються здібності дитини. Так, дитина може продемонструвати, як вмє малювати, співати, танцювати, проявити організаторські здібності.

Важливим пунктом у формуванні іншомовної компетентності є мотивація вивчення іноземної мови. Вона є внутрішнім фактором, який впливає на успішність навчання. Зовнішній – це соціальні умови, структура суспільства, рівень культури, освіти, різниця у мовленнєвій поведінці. Зміни, що відбуваються у суспільстві впливають і рівень комунікативної компетенції (Федоренко, 2005).

Сприяють ефективному формуванню комунікативної компетентності належні психологічні, дидактичні і організаційні умови. Дитина повинна відчувати себе у безпеці, комфорті, не переживати через зовнішні чинники. Також слід враховувати рівень пізнавальних процесів дитини, емоційно-вольову сферу, мотивацію. Це і є психологічні умови. Дидактичні умови – використання аудіовізуальних засобів, рольових і ділових ігор, проектної форми роботи, дискусій. Урок має бути організований так, аби забезпечити самореалізацію кожного учня, а також школярі потрібно спрямовувати на самостійне освоєння навчального матеріалу.

Оволодіти навичками спілкування можливо під час практики, тобто у процесі комунікації. Тож на уроках ми рекомендуємо створювати мовленнєві ситуації, які нагадують реальне спілкування.

Світ не стоїть на місці, тож на уроках слід використовувати інтерактивні технології. Вони інтенсифікують навчальний процес, мовний матеріал засвоюється свідомо, дії з викори-

стання слів та граматичних конструкцій будуть доведені до автоматизму. Перевагою використання їх вбачаємо у вдосконаленні комунікативних вмінь та навичок, розвиток творчих здібностей, мислення, уяви та фантазії. У процесі, де учні постають суб'єктами організації навчального процесу та спілкування, навчання постає як цілісна взаємодія учасників цього процесу (Комар, 2004).

Інтерактивні технології можна використовувати на всіх етапах – для засвоєння та закріплення матеріалу, систематизації вивченого, контролю

Знать, а також після пояснення теми, замість опитування. До ефективних методів навчання відносимо і дослідницькі проекти, рольові ігри, творчі форми роботи. Форми роботи ділимо на групові та фронтальні. Групова форма проводиться в групах з двох і більше школярів – робота в парах, трійках, п'яток тощо, акваріум тощо. При фронтальній формі працює одразу вся група, можна послуговатися методами мікрофону, мозаїки, мозкового штурму, дискусії, великого кола.

Висновки. Отже, у сучасних реаліях війни сучасні діти повинні відчувати себе у безпеці та навчитися відволікатися від трагічних та стресових ситуацій. Вважаємо, що у цьому найкраще допоможуть інтерактивні методи навчання, зокрема, актуальними будуть ігри. Саме вони допоможуть Пропонуємо також творче використовувати опорний матеріал, аудіовізуальні та електронні засоби, оскільки вони також здатні допомогти дитині сфокусуватися на вправі, підвищити інтерес до предмета, сприяють розвитку творчого мислення. Як результат – підвищується якість навчання.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у поглибленні теми методів навчання під час війни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практикум: підручник для студентів класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів Під заг. ред. С.Ю. Ніколаєвої. К. : Ленвіт, 2013. 590 с.
2. Лозинська Л. Ф., Курах Н. П., Депчинська І. А.: Формування іншомовної комунікативної компетентності студентів у процесі вивчення іноземної мови. URL: <http://academystudies.volyn.ua/index.php/humanities/article/view/283/269> (дата звернення: 25.03.2023).
3. Бідюк Н. М. Комунікативна компетентність майбутнього вчителя-філолога: зміст та структура. Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи : зб. наук. праць Третьої Міжнар. наук.-практ. конф., (12–14 листоп. 2012 р.). Львів, 2012. С. 158–160.

4. Бернацька О. В., Комогорова М. І. Сутність іншомовної комунікативної компетентності учнів початкової школи та стратегії її формування. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/30223/Vernatskaya_%d0%9aomogova.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 26.03.2023).
5. Афанасьєва Л. Методика формування професійної компетентності майбутніх менеджерів організацій у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін. URL: https://dut.edu.ua/uploads/p_307_49858783.pdf (дата звернення: 27.03.2023).
6. Зозуля, І. Е. Стадній, А. С. Слободянюк, А. А. Аудіовізуальні засоби навчання в процесі формування іншомовної комунікативної компетентності. Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. 2022. Вип. 40. С. 12-28.
7. Бичкова Н.І. Типологія відеофонограм для навчання усного іншомовного спілкування. *Методика викладання іноземних мов*. К.: Освіта, 1992. Вип. 21. С. 68–71.
8. Леонтєва Т.П. Досвід і перспективи застосування відео в навчанні іноземних мов. *Нетрадиційні методи навчання іноземних мов у вузі: матеріали респ. конференції*. Мінськ, 1995. С. 61–74.
9. Рябокучма Т.О., Горбаченко А. Л. Застосування автентичних відеоматеріалів у процесі вивчення іноземної мови для забезпечення ефективного опанування навичок слухання здобувачами вищої освіти. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2021. Вип. 79. Том 2. С. 90–94.
10. Макара Л.М., Деркач Ю.Я. Ігрові форми роботи як засіб формування іншомовної комунікативної компетентності школярів. *Young Scientist*. 2020. № 9. С. 209 – 213.
11. Збірник цитат «Золотослів» педагогічних думок В. Сухомлинського. URL: http://www.sttc.rv.ua/images/Biblioteka/Zbirnuk_Syhomlunski.pdf (дата звернення: 25.03.2023).
12. Федоренко Ю.П. Формування у старшокласників комунікативної компетенції в процесі вивчення іноземної мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.09 «теорія навчання». Луцьк, 2005. 212 с.
13. Комар О. Інтерактивні технології – технології співпраці. *Початкова школа*. № 9. 2004. С.5–8.
- perspektyvy: zb. nauk. prats 3 mizhnarodnoi nauk.-prak. konf. (12-14 lystopada 2012). Lviv. P. 158–160.
4. Bernatska O. V., Komohorova M. I., Sutnists inshomovnoi komunikativnoi kompetentnosti uchniv pochatkovoї shkoly ta stratehii ii formuvannia. [The essence of foreign language communicative competence of primary school students and strategies for its formation] URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/30223/Vernatskaya_%d0%9aomogova.pdf?sequence=1&isAllowed=y (accessed: 26.03.2023).
5. Afanasyeva L. Metodyka formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnih menedzheriv orhanizatsii u protsesi vyvchennia profesiino orientovanykh dystsyplin. [The methodology of formation of professional competence of future managers of organizations in the process of studying professionally oriented disciplines] URL: https://dut.edu.ua/uploads/p_307_49858783.pdf (accessed: 27.03.2023).
6. Zozulia I. Y., Stadnii A.S., Slobodianuik A.A. (2022) Audiovisualni zasoby navchannia v protsesi formuvannia inshomovnoi komunikativnoi kompetentnosti. [Audiovisual means of learning in the process of formation of foreign language communicative competence] *Vykkladannia mov u vyshchyykh navchalnykh zakladakh osvity na suchasnomu etapi. Mizhpredmetni zviazky*. Vyp. 40. P. 12–28.
7. Bychkova N. I. (1992) Typolohiia videofonohram dlia navchannia usnogo inshomovnoho spilkuvannia. [Typology of video phonograms for teaching oral foreign language communication] *Metodyka vykladannia inozemnykh mov*. Kyiv.: Osvita. Vyp. 21. P. 68–71.
8. Leontieva T. P. (1995) Dosvid i perspektyvy zastosuvannia video v navchanni inozemnykh mov. [Experience and prospects of using video in teaching foreign languages] *Netradytsiini metody navchannia inozemnykh mov u vuzi: materialy resp. konferentsii*. Minsk. P. 61–74.
9. Riabokuchma T. O., Horbachenko A. L. (2021) Zastosuvannia avtentychnykh videomaterialiv u protsesi vyvchennia inozemnoi movy dlia zabezpechennia efektyvnoho opanuvannia navychok slukhannia zdobuvachamy vyshchoi osvity. [The use of authentic video materials in the process of learning a foreign language to ensure effective mastery of listening skills by students of higher education] *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seria 5. Pedagogichni nauky: realii ta perspektyvy*. Vyp. 79. Tom 2. P. 90–94.
10. Makar L. M., Derkach Y. Y. (2020) Ihrovi formy roboty iak zasib formuvannia inshomovnoi komunikativnoi kompetentnosti shkolariv. [Game forms of work as a means of forming school students' foreign language communicative competence] *Young Scientist*. № 9. C. 209–213.
11. Zbirnyk tsytat "Zolotosliv" pedagogichnykh dumok V. Syhomlynskoho. [A collection of quotations "Zolotosliv" of V. Sukhomlynskyi's pedagogical thoughts] URL: http://www.sttc.rv.ua/images/Biblioteka/Zbirnuk_Syhomlunski.pdf (accessed: 25.03.2023).
12. Fedorenko U. P. (2005) Formuvannia u starshoklasnykiv komunikativnoi kompetentsii v protsesi vyvchennia inozemnoi movy: avtoref. dys. na zdobytta nauk. stupenia kand. ped. nauk: spets. 13.00.09 «teoria navchannia». [Formation of communicative competence in high school students in the process of learning a foreign language] *Luts'k*. 212 p.
13. Komar O. (2004) Interaktyvni tekhnolohii – tekhnolohii spivpratsi. [Interactive technologies are the technologies of collaboration] *Pochatkova shkola*. № 9. P. 5–8.

REFERENCES:

1. *Metodyka navchannia inozemnykh mov i kultur: teoriia i praktykum: pidruchnyk dlia studentiv klasychnykh, pedahohichnykh i lnhvistychnykh universytetiv*. (2013) [Methods of teaching foreign languages and cultures: theory and practice] *Pid zag. red. S. Y. Nikolaeva*. Kyiv. 590p.
2. Lozynska L.F., Kurakh N.P., Depchynska I.A. Formuvannia inshomovnoi komunikativnoi kompetentnosti studentiv u protsesi vyvchennia inozemnoi movy. [The formation of students' foreign language communicative competence in the process of learning a foreign language] URL: <http://academstudies.volyn.ua/index.php/humanities/article/view/283/269> (accessed: 25.03.2023).
3. Biduik N. M. (2012). Komunikativna kompetentnist maibutnioho vchytelia-filoloha: zmist i struktura. [Communicative competence of the future philology teacher: content and structure] *Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v suchasni osviti* dosvid, problemy,

СЕКЦІЯ 4 СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ

УДК [81'272:811.161.2'373.4]:004.774.6БЛОГ
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2023-1-22>

ОКАЗІОНАЛЬНІ УТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ БЛОГОПРОСТОРИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Климович Світлана Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри української і слов'янської філології та журналістики
Херсонський державний університет
orcid.org/0000-0002-9124-2931
sklymovych@ksu.ks.ua

Алмашова Марія Олександрівна,
магістрантка кафедри української і слов'янської філології та журналістики
Херсонський державний університет
orcid.org/0009-0001-0137-3197
almashovamaria29@gmail.com

У статті визначено особливості сучасного українськомовного блогоспростору, проаналізовано причини активного використання okazіональних утворень. Масове використання блогів спричиняє трансформації комунікаційного простору, які призводять до змін у мові як найважливішому засобі міжособистісного спілкування, оскільки кожна ситуація спілкування вимагає специфічної мовної поведінки, використання специфічних для цієї ситуації засобів.

Яскрава характерна риса комунікації в блогосфері – наявність тенденції до розмовності. Її головними рисами є: спонтанність, неофіційність, діалогічність, ситуативна закріпленість, тенденція до стислості й експресивності тощо. Наслідком цього є використання мовних елементів неформального спілкування у комунікаційних процесах блогів.

Відмічено, що в українськомовному просторі блогосфери процеси неологізації є абсолютно природними. З одного боку, цей факт визначається такою мовною універсальністю, як динаміка лексико-семантичного складу. Окрім того, в останні десятиліття всі європейські мови переживають неологічний ренесанс. Завдяки кумулятивній функції, здатності відображати, фіксувати та зберігати інформацію про пізнану людиною дійсність, у мовах з'являється значна кількість нових лексичних одиниць

Використання okazіоналізмів є популярним серед блогерів, і це зрозуміло, оскільки вони дозволяють виразити нову ідею або концепцію, яка ще не має встановленої назви, або ж передати відтінок емоцій, який не вдається виразити іншими словами. Завдяки своїй новизні та індивідуальності okazіоналізми привертають увагу та додають блогерському контенту особливої привабливості.

Зауважено, що кожен блогер обирає свої мовні засоби, серед яких особливої уваги заслуговують okazіоналізми, активно вживані блогерами. Okazіоналізми легко виділити із загальної маси слів – вони привертають увагу своєю оригінальністю, загадковістю, звуковою та смисловою новизною.

Проте важливо використовувати їх з розумінням та у міру потреби, оскільки занадто часте вживання okazіоналізмів може змінити сприйняття контенту іншими користувачами, а також спричинити зниження його якості. Тому, використовуючи okazіоналізми, важливо враховувати їх контекст та значення, а також зберігати баланс між оригінальністю та зрозумілістю для аудиторії.

Ключові слова: okazіоналізм, українськомовний простір, блог, блогосфера, інтернет.

OCCASIONAL FORMATIONS IN THE UKRAINIAN-LANGUAGE BLOGOSPHERE: THEORETICAL ASPECT

Klymovych Svitlana Mykolaiivna,

Candidate of Philology, Associate Professor,
Head of the Department of Ukrainian and Slavic Philology and Journalism
Kherson State University
orcid.org/0000-0002-9124-2931
sklymovych@ksu.ks.ua

Almashova Mariia Oleksandrivna,

Master's student at the Department of Ukrainian and Slavic Philology and Journalism
Kherson State University
orcid.org/0009-0001-0137-3197
almashovamaria29@gmail.com

The article identifies the specific features of the modern Ukrainian-language blogosphere and analyses the reasons for the active use of occasionalisms. It is defined that the mass use of blogs causes transformations in the communication field, which lead to changes in language as the most important means of interpersonal communication, since each communication situation requires specific linguistic behaviour and the use of means specific to this situation.

A distinctive feature of communication in the sphere of blogs is the tendency towards colloquialism. It is characterised by spontaneity, informality, dialogic nature, situational focus, tendency to brevity and expressiveness, etc. The consequence of this is the use of linguistic elements of informal interaction in the communication processes of blogs.

It is noted that in the Ukrainian-language blogosphere the processes of neologisation are absolutely natural. On the one hand, this fact is determined by such linguistic universality such as the dynamics of lexical and semantic composition. Additionally, in recent decades, all European languages have been experiencing a neological renaissance. Due to the cumulative function, the ability to reflect record and store information about the reality cognisable by humans, a significant number of new lexical items appear in languages. The usage of occasionalisms is popular among bloggers, and understandably so, as they allow you to express a new idea or concept that does not yet have a name, or to convey a shade of emotion that cannot be expressed in other words. Due to their novelty and individuality, occasionalisms attract attention and add a special appeal to blogger content.

It is marked that each blogger chooses his or her own linguistic means, among which the occasionalisms actively used by bloggers deserve special attention. Occasionalisms are easy to distinguish from the general mass of words – they attract attention with their originality, mystery, sound and semantic novelty. However, it is important to use them with understanding and when needed, as too frequent use of occasionalisms can change the perception of content by other users and lead to a decrease in its quality. Therefore, when using occasionalisms, it is important to take into account their context and meaning, as well as to maintain a balance between originality and clarity for the audience.

Key words: occasionalism, Ukrainian language environment, blog, blogosphere, Internet.

Вступ. Сучасний світ неможливо уявити без цифрових, мобільних та соціальних медіа, які з'явилися в результаті швидкого розвитку інформаційних технологій. Кількість людей, які користуються інтернетом, постійно зростає, що ще більше підсилює їх вплив на наше повсякденне життя. Усемережжя як платформа для реалізації міжособистісної віртуальної комунікації сьогодні стає універсальним засобом інформаційної підтримки суспільних відносин і набуває значення як один із найбільш доступних, масових і водночас особистісно-орієнтованих, глобальних, необмежених у часі та обсязі інформації, дешевих засобів комунікації.

Це питання викликало значний інтерес вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких: Т. Андреева (2019), Л. Бардіна (2008), О. Косович (2008), А. Кошлата (2017),

Л. Кравчук (2016), О. Кулик (2022), В. Куца (2022), Л. Мальцева (2011), А. Недо (2017), Ю. Половинчак (2015), О. Турчак (2005), М. Castells (2008) та інші.

Актуальність дослідження визначається суттєвим зростанням популярності блогів, значною динамікою лексичного та фразеологічного складу специфічної мови спілкування у цій сфері, а також відсутністю спеціального комплексного дослідження оказіоналізмів в українськомовному блогосфері.

Мета статті: розглянути причини утворення оказіоналізмів в українськомовних інтернет-блогах, що формують інформаційний простір, в якому перетинається приватне і публічне спілкування.

Причини утворення оказіоналізмів в українському блогосфері є маловивченими і на сьогоднішній день комплексного дослідження

цього питання не було проведено. Цей факт і визначає новизну теми нашого дослідження.

Основним завданням статті є дослідження причин утворення okazіоналізмів в українськомовному блогосфері.

Методологія дослідження. Для досягнення поставленої мети статті буде використано аналіз літературних джерел та текстів з українськомовних блогів.

Логіка уявлення досліджуваного матеріалу полягає в наступному: спочатку проведено аналіз літературних джерел і огляд попередніх досліджень щодо причин утворення okazіоналізмів в українськомовній блогосфері. Далі увагу приділено визначенню поняття «okazіоналізм» та його ролі в мовному просторі блогів. Розглянуто основні причини, що впливають на утворення okazіоналізмів в українському блогосфері. Зокрема, вивчено фактори, що впливають на мовленнєву поведінку користувачів соціальних мереж, особливості комунікації в мережі, а також роль інформаційних технологій у формуванні нових лексичних одиниць. Здійснено аналіз конкретних okazіоналізмів, що використовуються в українській блогосфері, з метою виявлення особливостей їх утворення та використання. Причини утворення okazіоналізмів в українському блогосфері є комплексними і пов'язані з різними аспектами мовленнєвої поведінки користувачів соціальних мереж та впливом інформаційних технологій на комунікацію. Також подано рекомендації щодо подальших досліджень у цій царині.

1. Блогосфера як середовище появи нових слів. Блогосфера як частина комунікаційного простору створює можливості для включення у спілкування користувачів з усього світу, міжкультурної, масової та міжособистісної комунікації (Половинчак, 2015: 99-100).

Блог – це специфічний жанр, характерний для інтернету. Як правило, це авторський сайт, на якому власник може розмістити будь-яку інформацію та фотографії в будь-який час і в будь-якій точці світу. Публікації блогерів стають предметом подальшого обговорення як особисті повідомлення для широкої громадськості. Чим цікавіший блогер та інформація, яку він публікує, тим більше людей будуть стежити за новинами на його сторінці.

Масове використання блогів викликає зміни в комунікативному просторі, які призводять до змін у мові як найважливішому засобі міжособистісного спілкування, оскільки кожна ситуація спілкування вимагає

специфічної мовної поведінки, використання засобів, властивих цій ситуації. Блогери, як віртуальні лінгвістичні особистості, прагнуть до мовної оригінальності та креативності, вдаються до переосмислення значень слів або створення нових мовних одиниць, зокрема й okazіоналізмів.

Блогосфера, яка є частиною комунікаційного простору, має свої характеристики. Однією з них є глобальність і демократичність, що дозволяють без державних, політичних, соціальних та інших обмежень залучати користувачів з усього світу для міжкультурної, масової та міжособистісної комунікації. Блогосфера, визначена М. Кастельсом як простір для реалізації соціальних практик, характеризується демократичністю, яка проявляється у можливості впливу на громадську думку – думка відкрита для всіх учасників спілкування. Зростає залучення аудиторії до процесу створення контенту та посередництва відкриває їм нові можливості, а це означає, що сучасних користувачів можна назвати просьюмерами (від «producer» – виробник і «consumer» – споживач) (Castells, 2008).

Серед основних відмінностей блогосфери від усіх інших засобів комунікації можемо визначити:

1. **Легкість публікації.** Однією з основних переваг блогів є їхня легкість публікації. Створення блогу не потребує спеціальних знань і досвіду в галузі вебдизайну чи програмування. Безкоштовні платформи для створення блогів, такі як WordPress, Blogger та інші, надають широкий вибір шаблонів і плагінів для розширення функціональності блогу. За допомогою таких платформ можна легко створити новий запис з будь-якою кількістю тексту, відео, зображень та інших медіафайлів. Після публікації новий запис стає доступним для читачів у будь-який зручний для них час. Це дає можливість швидко ділитися інформацією зі світом і долучатися до глобальної спільноти.

2. **Доступність.** Ще одна перевага блогосфери полягає у її доступності. Блоги можна легко знайти через пошукові системи, що дозволяє залучити нових читачів та розширити аудиторію. Окрім того, блогери можуть спілкуватися зі своїми читачами, відповідати на коментарі та запрошувати до дискусії. Доступність блогів також полягає у тому, що їх можна читати з будь-якого пристрою з підключенням до інтернету. Блоги можна підписати на RSS-стрічки, щоб отримувати сповіщення про нові записи безпосередньо на свій пристрій.

3. **Соціальний характер.** Блогосфера є соціальною платформою, яка дозволяє знайти людей зі спільними інтересами та взаємодіяти з ними. Блогери можуть починати дискусії та залучати своїх читачів до коментування, а інші блогери можуть обговорювати їхні публікації та посилатися на них у своїх записах. Все це надає можливості для знайомства з новими людьми, спілкування на різні теми та розширення кола знайомих та інтелектуального кругозору.

Блогосфера може також допомогти вам знайти людей, які цікавляться тією ж темою, що й ви, і створити свою власну спільноту з ними. Це може бути особливо корисним для тих, хто не може знайти людей зі своїми інтересами в реальному житті. Блоги можуть стати майданчиком для обміну інформацією, ідеями та досвідом, а також для створення соціальної мережі з людьми, які поділяють ваші погляди (Недо, 2017: 11).

Л. Мальцева характеризує блоги українських користувачів та зазначає, що їм притаманні певні ознаки (рис. 1).

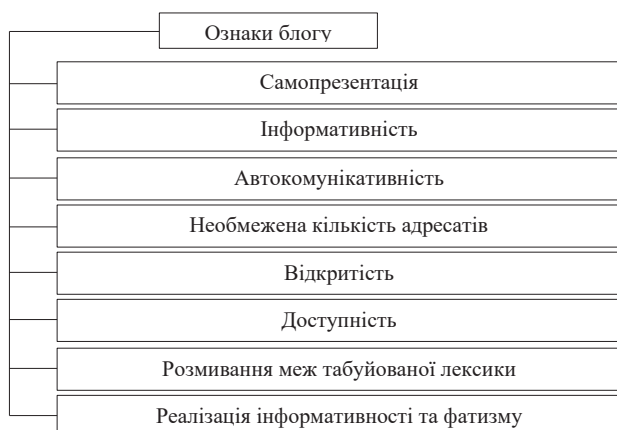

Рис. 1. Ознаки блогів українських користувачів (Мальцева, 2011)

Отже, блогосфера є атрибутом нового інформаційного суспільства – структури суспільства, що базується на інформаційно-комунікаційних технологіях – сьогодні вона стає поширеним інструментом масової комунікації в Україні та світі. Інтернет-простір став середовищем, де перетинаються офіційне та неофіційне, публічне та особисте. Блоги дають змогу читачам коментувати, висловлювати власне бачення порушених проблем, доповнювати інформацію власними спостереженнями та фактами. Публікації блогерів стають предметом подальшого обговорення як особисті повідомлення для широкої громадськості.

2. **Суть та особливості okazіоналізмів українськомовного блогоспростору.** Термін «оказіоналізм» (від лат. «occasio» – випадок, «occasionalis» – випадковий) почав вживатися в лінгвістичних працях приблизно з 1960-х років. Уперше його було використано Н. Фельдманом у статті «Оказіональні слова та лексикографія» (Фельдман, 1957).

Словник української мови «оказіоналізм» трактує як незвичне, переважно експресивно забарвлене слово чи словосполучення, що існує лише в певному контексті й відображає особливості світогляду автора та його мовотворчість (СУМ).

Л. Пустовіт і Н. Клименко зазначають, що okazіоналізм – це незвичне, зазвичай експресивно забарвлене слово, утворене на основі слова чи сполучення слів у мові, іноді з порушенням законів словотворення чи існуючої лише в мові мовної норми, що існує лише в певному контексті, у якому воно виникло (Українська мова: Енциклопедія, 2004: 451-452).

За визначенням О. Селіванової, okazіоналізми – це мовні одиниці, що входять до складу стилістичних неологізмів, що утворилися в ідіостилі окремих авторів і не набули поширення. Okazіоналізми підкреслюють мовлення одного автора, надають йому чіткості, емоційного забарвлення, образності, часто побудовані за нетрадиційними схемами словотвору і з порушенням мовних норм (Селіванова, 2006: 424).

Ми погоджуємося з думкою Л. Кравчук, що лінгвістично виправданим є тлумачення okazіоналізму як незвичного слова, здебільшого експресивно забарвленого, створеного на основі слова чи сполучення слів у мові, інколи з порушенням законів словотворення чи мовної норми, що існує лише в конкретному контексті, в якому воно було створено (Кравчук, 2016: 6).

О. Косович розглядає okazіоналізми як специфічно ситуативні мовленнєві утворення, що виконують експресивно-образну функцію, створені з цією метою за традиційними та нетрадиційними (новими) моделями словотворення, не зареєстрованими в словниках неологізмів (Косович, 2008: 6).

Серед аналізованих нами трактувань поняття «оказіоналізм», найбільш прийнятним і лінгвістично виправданим, на нашу думку, є таке: «оказіоналізм – це незвичне та експресивно забарвлене слово, яке новаторським, свіжим та оригінальним способом називає предмети або явища дійсності. Це слово утворене з порушенням законів словотворення

чи мовної норми, існує лише в певному контексті, у якому воно виникло. Оказіоналізм має свого автора та характеризується такими ознаками: належність до мовлення, утворюваність, залежність від контексту, одноразовість і нерегулярність застосування, ненормативність, незвичність та новизна, експресивність та індивідуальна належність» (Турчак, 2005: 5-6). У цьому визначенні перераховані основні відмінні риси поняття «оказіоналізм».

Отже, оказіоналізми є складними мовними утвореннями, які виникають у процесі взаємодії мови та мовлення, і є важливим засобом створення індивідуального стилю в мові.

Ознаками оказіоналізмів є:

– *функціональна одноразовість* – оказіоналізм використовується для опису конкретної ситуації та не має загального вжитку в мові;

– *створюваність* (а не відтворюваність) – оказіоналізми створюються в результаті потреби в новому слові для опису конкретної ситуації;

– *обмежене* (переважно одноразове) *використання* – оказіоналізми використовують обмежену кількість разів, переважно в конкретній ситуації, та не отримують широкого вживання;

– *словотвірна мотивованість* – оказіоналізми створюються на основі вже існуючих слів або за допомогою словотвірних засобів, що пов'язані зі специфікою ситуації;

– *ненормативність* – оказіоналізми не є стандартними словами мови та не входять до загальноновживаних словникових запасів;

– *зв'язок з контекстом* – оказіоналізми пов'язані з конкретною ситуацією та використовуються в контексті, що дозволяє зрозуміти їх значення;

– *експресивність* – оказіоналізми використовуються для вираження певного емоційного стану або враження;

– *номінативна факультативність* – оказіоналізми можуть мати декілька варіантів назви для опису конкретної ситуації;

– *постійна новизна* – оказіоналізми постійно виникають в мові в зв'язку з появою нових ситуацій та потребою в нових словах для їх опису;

– *індивідуально-авторська належність* – оказіоналізми можуть бути створені конкретною особою та пов'язані з її індивідуальною творчістю та досвідом, що зумовлює належність цих слів до конкретного автора або групи авторів;

– *належність до тієї чи тієї частини мови* – оказіоналізми можуть належати до будь-якої повнозначної частини мови та мати

різноманітні морфологічні та синтаксичні форми в залежності від контексту та специфіки ситуації, для якої вони були створені.

Цей перелік не є вичерпним, оскільки мовотворчість у блогосфері є надзвичайно динамічною і постійно змінюється. Для детальнішого розуміння цього процесу потрібне подальше дослідження та уважне спостереження за змінами в цьому просторі.

Якщо говорити про українськомовний простір блогосфери, то випадкові дериваційні процеси є абсолютно природними. З одного боку, цей факт визначається такою мовною універсальністю, як динаміка лексико-семантичного складу. Окрім того, в останні десятиліття всі європейські мови переживають неологічний ренесанс. Завдяки кумулятивній функції, здатності відображати, фіксувати та зберігати інформацію про пізнавану людиною дійсність, у мовах з'являється значна кількість нових лексичних одиниць (Бардіна, 2008: 298). З іншого боку, рушійною силою виникнення оказіоналізмів є специфіка комунікативних процесів, що відбуваються в блогах.

Варто зазначити, що в блогосфері часто спостерігається тенденція до розмовності, що відрізняє її від більш офіційних форм комунікації. Основні риси такого стилю мовлення в блогах включають:

1. *Спонтанність* – автори блогів зазвичай пишуть свої пости на ходу, без детального планування або попереднього розроблення концепції. Це дозволяє їм виразити свої думки та ідеї в найбільш природній формі.

2. *Неофіційність* – блогери зазвичай використовують неформальний стиль мовлення, що дає їм можливість висловлюватися більш вільно та без страху бути засудженими за некоректність або непрофесіоналізм.

3. *Діалогічність* – блогери часто створюють публікації, які спонукають до дискусій та обговорень, тому в коментарях до постів можна знайти багато діалогів та взаємодій між автором та читачами.

4. *Ситуативна закріпленість* – блогери часто пишуть про теми, які на сьогодні є актуальними або цікавими для них особисто. Це дозволяє їм створювати контент, який відображає їхню індивідуальність та ставлення до світу.

5. *Тенденція до стислості й експресивності* – через те, що блоги зазвичай мають відносно короткі пости, авторам доводиться використовувати короткі, але виразні речення, щоб передати свої думки та ідеї. Це також сприяє збереженню уваги читачів та зростанню популярності блогів (Кошлата, 2017: 129).

Наслідком цього є використання мовних елементів неформального спілкування в комунікаційних процесах блогів. Одразу зазначимо, що практично всі сучасні оказіональні утворення так чи інакше стосуються нинішньої ситуації в нашій країні, а саме повномасштабного вторгнення росії (свідомо вживаємо експресивно-оцінне написання назви країни-агресорки) в Україну. Наведемо кілька прикладів таких лексем. Такі новотвори, як *лохорендум* (фальсифікований референдум), *оркостан* (назва країни-агресорки), *РАБусія* (назва можливого державного об'єднання) відображають негативне ставлення до нашого войовничого неадекватного «сусіда», наприклад: *Це шоу, яке провели й назвали референдумом. Не було референдуму. Був лохорендум: когось тримали за лохів, тягаючи у мішках "бюлетені", так, ніби хтось дійсно голосував* (Заїр Смедля); *Водночас оркостан почало «качати»* (Дмитро Ярош); *РАБусія – ймовірна майбутня об'єднана держава москвитів і бульбашів* (Ярослав Гарасим). Серед поширених оказіоналізмів афіксальні утворення *ватники* (абсолютно потворна людина, якій притаманне тоталітарне мислення); *гауляйтерьонши* (недолюдина-зрадник, який пішов на співпрацю з ворогом і посів посади в рейкових органах); *недоімперія* (назва російської федерації). Особливо виразно значення оказіоналізмів реалізовано у відповідному контексті, наприклад: *У нас склалося таке враження, що "ватники" – це насамперед прихильники "руського мира". Це дуже правильно, проте йдеться не лише про це, бо насправді позиція "ватництва" є ширшою та психологічно складнішою* (Вадим Васютинський); *Недоімперія – це територія виродків* (Юрій Береза). Також українські оцінні номінації періоду російської агресії активно утворюються способом складання, максимально вміщуючи в собі всю злість, ненависть і презирство до ворога: *бульбоштандартфюрер* (президент Білорусі О. Лукашенко); *довбодятли* (переважно росіяни, які позбавлені здорового глузду); *пуйлонерія* (пропагандистська організація для зомбування малолітніх росіян); *зайвохромосомні* (характеристика росіян, позбавлених здатності критично мислити й сприймати інформацію); *москворотий* (на жаль, українець, який не здатний вивчити й говорити українською мовою), наприклад: *Бульбоштандартфюрер, обнімаючись з карликом, «кидає» того після кожної «братської» зустрічі і вже веде сепаратні перемовини зі США та ЄС* (Дмитро Ярош); *Зайвохромо-*

сомні, які живуть у власному метавсесвіті, пишуть нам до міськради листи про обмін пам'ятників на дрова (Борис Філатов).

Усне мовлення є складним та специфічним видом діяльності людини, який дає змогу проявити свої психічні особливості, інтелект, світосприйняття, спосіб мислення, рівень освіченості та здатність взаємодіяти з іншими людьми. Сучасні персональні блоги дозволяють зафіксувати усне мовлення та ідентифікувати людину як лінгвокреативну особистість, що створює власні нестандартні (часто позанормативні) утворення.

Представлені приклади презентують віртуальну мовну особистість, якій в реальному житті відповідає конкретна людина, обізнана в ситуації спілкування й сучасних реаліях. Вона взаємодіє у віртуальному середовищі через свою комунікативну поведінку та повідомлення. В ході комунікації в мережі віртуальна особистість формує свою ідентичність та образ за допомогою самопрезентації, що є невід'ємною частиною самопізнання та самооцінки як мовної особистості.

Для мови інтернет-комунікації характерна адаптація засобів з арсеналу усного мовлення (за тембром, інтонаційним малюнком) до писемного мовлення (зокрема, найчастіше використовується віртуальними комунікантами). Цей факт переконливо демонструють блоги, в яких користувачі можуть спілкуватися вільно, наскільки це дозволяють виховання та етика. Для реалізації своїх інформативно-експресивних намірів віртуальні комунікатори використовують різні прийоми (Андрєєва, 2019: 127-128).

Висновки. Використання оказіоналізмів є популярним серед блогерів, і це зрозуміло, оскільки авторські новотвори дозволяють виразити нові ідеї або концепції, які ще не мають встановленої назви, або ж глибше передати весь спектр емоцій, який не вдається виразити узуальними словами. Завдяки своїй новизні та індивідуальності оказіоналізми привертають увагу читачів (слухачів) та додають блогерському контенту особливої привабливості. З огляду на все вищезазначене неuzuальні оцінні номінації, які фіксуємо в сучасній українськомовній блогосфері, потребують більш детального структурно-семантичного аналізу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрєєва Т. М. Специфіка мови Інтернету: капслокізація у ФБ-коментарях. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2019. VII(57). Issue: 191. С. 7–10.

2. Бардіна Л. М., Назаренко Н. Г. Питання вмотивованості і запозичення спортивних термінів-неологізмів. *Вісник: Проблеми української термінології*. Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2008. № 620. С. 298–301. URL: http://vlp.com.ua/files/62_3.pdf (дата звернення 25.01.2023)
3. Косович О. Оказіональне словотворення в сучасній французькій мові (на матеріалі мови мас-медіа, Інтернет-видань і художніх творів) : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня д-ра. філол. наук: 10.02.05 / Львівський національний університет ім. Івана Франка. Львів, 2008. 21 с.
4. Кошлата А. В. Теоретичні основи дослідження дискурсивного простору соціальних медіа. *Лінгвістика* : зб. наук. пр. / за ред. проф. К. Д. Глуховцевої. Старобільськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка» 2017. № 2 (37). С.126–135.
5. Кравчук Л. В. Семантико-функціональний потенціал okazіonalizmів у текстах засобів масової інформації початку XXI століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2016. 20 с.
6. Кулик О. Д. Оказіоналізми як мовний засіб створення епатажної реклами. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Том 33 (72). № 3. С. 17–22. DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.3/04>.
7. Куца В.А. Особливості okazіonalizmів у сучасній англійській мові: перекладацький аспект (на матеріалі роману Д. Мітчелла «Black Swan Green»). *Молодий вчений*. 2022. № 1 (101). С. 162–165. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-1-101-34>.
8. Мальцева Л. Українська блогосфера: функціонально-стильова характеристика. *Вісн. Львів. ун-ту. Сер. філологічна*. 2011. Вип. 52. С. 278–289.
9. Недо А. Блогосфера як вияв громадянської журналістики. *Медіапростір*. 2017. Спецвип. № 9. С. 8–14.
10. Половинчак Ю. Особливості функціонування української блогосфери. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2015. № 42. Р. 99–102.
11. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля. Київ, 2006. 716 с.
12. Словник української мови online. URL: <http://services.ulif.org.ua/expl> (дата звернення: 11.12.2022).
13. Турчак О. М. Оказіоналізми в мові української преси 90-х років ХХ століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова». Дніпропетровськ, 2005. 19 с.
14. Українська мова : Енциклопедія. 2-е вид. Київ : Вид.-во «Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана», 2004. С. 432–433.
15. Фельдман Н.И. Оказіональные слова и лексикография. *Вопросы языкознания*. 1957. № 4. С. 64–73
16. Castells M. The New Public Sphere: Global Civil Society, Communication Networks, and Global Governance. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. 2008. Vol. 616. № 1, P. 78–93.
17. Sports Terms-Neologisms]. *Visnyk: Problemy ukraïnskoi terminolohii*, No. 620, 298–301. URL: http://vlp.com.ua/files/62_3.pdf (Accessed: January 25, 2023) [in Ukrainian]
18. Kosovych, O. (2008). Okaziionalne slovotvorennia v suchasniï frantsuzskiiï movi (na materialiï movy mas-media, Internet-vydannia i khudozhnikh tvoriv) [Occasional Word Formation in Modern French Language (Based on the Language of Mass Media, Internet Publications, and Literary Works)]. Doctoral dissertation abstract, Lviv National University named after Ivan Franko, 21 p. [in Ukrainian]
19. Koshlata, A. V. (2017). Teoretychni osnovy doslidzhennia dyskursyvnoho prostoru sotsialnykh media [Theoretical Foundations of Discourse Space Research in Social Media]. In K. D. Glukhovtseva (Ed.), *Filolohiia: Zbirnyk naukovykh prats. Starobilsk: DZ "LNU imeni Tarasa Shevchenka"*, 126–135. [in Ukrainian]
20. Kravchuk, L. V. (2016). Semantyko-funktsionalnyi potentsial okazionalizmiv u tekstakh zasobiv masovoi informatsii pochatku XXI stolittia [Semantic-Functional Potential of Occasionals in Mass Media Texts of the 21st Century]. Master's thesis abstract, Kyiv, 20 p. [in Ukrainian]
21. Kulyk, O. D. (2022). Okaziionalizmy yak movnyi zasib stvorennia epatazhnoi reklamy [Occasionals as a Linguistic Means of Creating Shocking Advertising]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Zhurnalistyka*, 33(72), No. 3, 17–22. <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.3/04>. [in Ukrainian]
22. Kutsa, V. A. (2022). Osoblyvosti okazionalizmiv u suchasniï anhliiskiiï movi: perekladatskyi aspekt (na materialiï romanu D. Mitchell "Black Swan Green") [Features of Occasionals in Modern English: Translation Aspect (Based on the Novel "Black Swan Green" by D. Mitchell)]. *Molodyi vchenyi*, No. 1(101), 162–165. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-1-101-34>. [in Ukrainian]
23. Maltseva, L. (2011). Ukrainska blohosfera: funktsionalno-stylova kharakterystyka [Ukrainian Blogosphere: Functional-Stylistic Characteristics]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: Filolohichna*, Issue 52, 278–289. [in Ukrainian]
24. Nedoh, A. (2017). Blohosfera yak viav hromadianskoi zhurnalistyky [Blogosphere as a Manifestation of Citizen Journalism]. *Mediaprostr, Special Issue No. 9*, 8–14. [in Ukrainian]
25. Polovynchak, Yu. (2015). Osoblyvosti funktsionuvannia ukrainskoi blohosfery [Features of the Functioning of the Ukrainian Blogosphere]. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*, No. 42, 99–102. [in Ukrainian]
26. Selivanova, O. O. (2006). Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia [Contemporary Linguistics: Terminological Encyclopedia]. Poltava: Dovkillya. [in Ukrainian]
27. Slovnyk ukrainskoi movy online. (n.d.). [Dictionary of the Ukrainian language online] URL: <http://services.ulif.org.ua/expl> (Accessed: December 11, 2022). [in Ukrainian]
28. Turchak, O. M. (2005). Okaziionalizmy v movi ukrainskoi presy 90-kh rokiv XX stolittia [Occasionals in the Language of Ukrainian Press in the 1990s]. Master's thesis abstract, Dnipropetrovsk, 19 p. [in Ukrainian]
29. Ukrainska mova: Entsyklopediia [Ukrainian language: Encyclopedia.] (2nd ed.). (2004). Kyiv: Vydavnytstvo "Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana". [in Ukrainian]
30. Fel'dman, N. I. (1957). Okkazional'nye slova i leksikografiya [Occasional Words and Lexicography]. *Voprosy yazykoznaniiya*, No. 4, 64–73. [in Ukrainian]
31. Castells, M. (2008). The New Public Sphere: Global Civil Society, Communication Networks, and Global Governance. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 616(1), 78–93.

REFERENCES:

УДК [81'27:811.161.2'373.4]:316.77
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2023-1-23>

ОКАЗІОНАЛЬНЕ СЛОВОТВОРЕННЯ В КОМУНІКАТИВНІЙ ПАРАДИГМІ

Климович Світлана Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри української і слов'янської філології та журналістики
Херсонський державний університет
sklymovych@ksu.ks.ua
orcid.org/0000-0002-9124-2931

Кірієнко Вадим Вадимович
аспірант кафедри української і слов'янської філології та журналістики
Херсонський державний університет
vadusia35@gmail.com
orcid.org/0009-0001-4943-5094

У статті відзначено важливість комунікації в сучасному суспільстві та необхідність розуміння сутності та механізмів комунікації з використанням природної живої мови. Саме комунікативний підхід є актуальним напрямом дослідження як узуального, так і okazionalного словотворення в сучасній лінгвістиці. Медійне середовище виступає сьогодні одним з головних джерел творення соціально зумовлених неолексем. Хоча використання таких слів може порушити мовні норми, вони відіграють важливу роль у збагаченні лексичного запасу мови і сприяють її оновленню та активному розвитку.

У статті також розглянуто характеристики та особливості комунікативної парадигми у мовознавстві, такі як контекст, комунікативна функція, взаємодія, автентичність та контекстуалізованість. Дослідження okazionalного словотворення у комунікативній парадигмі зосереджені на вивченні механізмів та умов створення нових слів у процесі комунікації. Важливим є аналіз чинників, що мотивують появу таких слів, а також їх вживання в конкретних мовленнєвих ситуаціях та їхню функціональну роль у мовній комунікації, бо це сприятиме встановленню зв'язку між комунікативними потребами та процесом створення нових слів.

Відзначено, що процес утворення нових слів залежить від конкретної комунікативної ситуації. Соціальні мережі стали платформою для комунікації та передачі інформації, інтернет глобалізував вплив на різні сфери людського життя. ЗМІ також використовує нові можливості глобального інформаційного простору, що дозволяє їм впливати на людську свідомість. Ця широка комунікація здійснюється переважно мовними засобами, які використовують у соціальних спільнотах. Okazionalні утворення своєю незвичністю, яскравістю та високою експресивністю допомагають авторам виражати комунікативні інтенції, зокрема негативну або позитивну оцінку суспільно-політичним процесам. Акцентовано на тому, що процес поповнення мови новими словами, включаючи незувальні утворення, є закономірним, його неможливо зупинити.

У статті здійснено спробу аналізу уживання okazionalізмів у комунікативному аспекті, що дає змогу відстежити поширення таких лексем у суспільстві й визначити ступінь їх популярності. Застосовуючи комунікативну парадигму, ми можемо об'єктивно оцінити фактори, що впливають на формування та функціонування okazionalізмів, номінативне навантаження. Авторські неологізми надають яскравості, неординарності й навіть унікальності мовленню, допомагають реалізувати комунікативну ідею автора та проявити лінгвістичну креативність.

Ключові слова: okazionalізм, соціальні мережі, комунікація, експресивність, незувальна неолексема.

OCCASIONAL WORD FORMATION IN THE COMMUNICATIVE PARADIGM

Klymovych Svitlana Mykolaiivna,
Candidate of Philology, Associate Professor,
Head of the Department of Ukrainian and Slavic Philology and Journalism
Kherson State University
sklymovych@ksu.ks.ua
orcid.org/0000-0002-9124-2931

Kirienko Vadym Vadymovych,
Postgraduate student at the Department of Ukrainian and Slavic Philology and Journalism
Kherson State University
vadusia35@gmail.com
orcid.org/0009-0001-4943-5094

The article emphasises the importance of communication in modern society and the need to understand the essence and mechanisms of communication using natural living language. It is the communicative approach that is a topical area

of research in both usage and occasional word formation in modern linguistics. The media environment is nowadays one of the main sources of socially determined neologisms. Although the use of such words may violate linguistic norms, they play an important role in enriching the lexical stock of the language and contribute to its modernisation and active development.

The article also discusses the characteristics and features of the communicative paradigm in linguistics, such as context, communicative function, interaction, authenticity and contextualisation. Research on occasional word formation in the communicative paradigm focuses on the study of mechanisms and conditions of new word creation in the process of communication. It is important to analyse the factors that motivate the emergence of such words, as well as their use in specific speech situations and their functional role in language communication, as this will help to establish a link between communicative needs and the process of creating new words.

It is noted that the process of creating new words depends on a specific communicative situation. Social networks have become a platform for communication and information transfer, and the Internet has globalised the impact on various spheres of human life. The media also uses the new opportunities of the global information space, which allows them to influence human consciousness. This broad communication is carried out primarily through language, which is used in social communities. Due to their unusualness, brightness and high expressiveness, the authors express their communicative intentions, in particular, a negative or positive assessment of socio-political processes. It is emphasised that the process of replenishing the language with new words, including non-usual formations, is natural and cannot be stopped.

The article makes an attempt to analyse the use of occasionalisms from the communicative aspect, which makes it possible to track the spread of such lexemes in society and determine the degree of their popularity. By applying the communicative paradigm, we can objectively assess the factors influencing the formation and functioning of occasionalisms and their nominal load. Author's neologisms add brightness, originality and even uniqueness to the speech, help to realise the author's communicative idea and show linguistic creativity.

Key words: occasionalism, social networks, communication, expressiveness, non-usual neolexeme.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство дуже залежить від комунікації, роль якої в майбутньому ще більше зростатиме. У зв'язку з цим виникає необхідність глибокого розуміння сутності та механізмів комунікації з використанням природної живої мови. Тому одним із найбільш актуальних напрямків дослідження в сучасній лінгвістиці є комунікативний підхід, що охоплює широке коло питань, пов'язаних з прагматичними аспектами комунікації. Сьогодні українські мовознавці активно досліджують різні аспекти узуального та okazіонального словотворення, звертаючи увагу на комунікативно-прагматичну складову (Л. Дяченко (2009), А. Загнітко (2014), Ж. Колоїз (2015), Т. Космеда (2000), О. Стишов (2005), О. Тараненко (2015) та ін.). Такий підхід дозволяє не лише простежити мовні засоби, якими було створено слово, а й з'ясувати його комунікативне призначення в контексті мовлення. Концентрація уваги на комунікативному аспекті при дослідженні словотворення, зокрема незуального, пов'язана з тим, що в новостворі реалізується антропоцентричність мови й мовлення, а сам okazіоналізм є відображенням самої людини в мові.

Незуальні новоутворення є головним джерелом збагачення лексичного запасу мови, що призводить до її постійного оновлення та активного розвитку, особливо в періоди великих соціальних зрушень. При цьому, медійне середовище – одне з найважливіших джерел соціально зумовлених неолексем. Хоча використання таких нових слів може

порушувати стандартні мовні норми, вони надають мові нової семантичної форми та експресивності, що привертає увагу комунікативів.

Метою статті є дослідження okazіонального словотворення у комунікативній парадигмі, виявлення функціональних можливостей мовних одиниць, а також вплив людських факторів на творення незуальних одиниць.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. За останнє десятиліття в мові новітніх українських масмедіа суттєво зросла кількість okazіоналізмів. Зокрема, помітно активізувалося використання експресивно-емоційних, образних лексичних і фразеологічних засобів, уживаних з метою увиразнити певний матеріал, зацікавити читача, спонукати його мислити, аналізувати факти дійсності тощо. Це сприяє авторським пошукам у царині мовно-виражальних засобів, стимулює експериментування зі словом (Стишов, 2001).

Розглянемо деякі характеристики та унікальні особливості використання комунікативної парадигми у мовознавстві. М Кочерган в енциклопедії «Українська мова» визначає: «Парадигма – у широкому розумінні ряд протиставлених мовних одиниць, кожна з яких визначається відношеннями до інших; групування одиниць однієї мовної системи чи підсистеми в класи на основі їхніх різних опозицій. У вузькому розумінні – об'єднання мовних одиниць у певні класи, де кожна з них може у мовленні бути заміненою іншою мовною одиницею цього класу. Поняття парадигма спочатку було застосоване в морфології,

потім – у фонології, лексиці, синтаксисі й, нарешті, в словотворі» (Українська мова, 2000: 457-458).

Комунікативна парадигма – це підхід до вивчення мови, який зосереджується на комунікативних аспектах мовлення: на реальному використанні мови для спілкування, передачі інформації та досягнення комунікативних цілей.

До структурних елементів комунікативної парадигми належать:

– контекст – мовне середовище, в якому відбувається комунікація, включаючи соціальний контекст, що включає в себе наміри співрозмовника;

– комунікативна функція – дослідження факторів, що впливають на використання мови з метою досягнення конкретних комунікативних цілей, таких як передача інформації, переконання чи постановка запитань;

– взаємодія – комплексний процес взаємодії між співрозмовниками, який включає емоційний резонанс або емпатію, а також використання як вербальних, так і невербальних засобів спілкування;

– автентичність – процес дослідження мовного стилю з метою визначення ступеня його відповідності реальній дійсності;

– контекстуалізованість – аналіз мови в контексті реальних ситуацій та завдань комунікації.

Дослідження оказіонального словотворення у комунікативній парадигмі має на меті вивчення механізмів та умов створення нових слів у процесі комунікації. Розвідки такого типу зазвичай зосереджені на аналізі чинників, які мотивують появу того чи того утворення, а також уживанні оказіональних слів у конкретних мовленнєвих ситуаціях та їхньої функціональної ролі у мовній комунікації. Це допомагає встановлювати зв'язки між комунікативними потребами та процесом творення нових слів.

Процес утворення нових слів залежить від конкретної комунікативної ситуації, від сфери їх вживання. Варто зауважити, що з появою усемережжя автоматично було започатковано фундаментальну платформу для передачі та розповсюдження інформації через соціальні мережі та електронне листування. Якщо спочатку соціальні мережі використовувалися як засіб для спілкування та передачі інформації на далекій відстані за короткий час, то згодом мережа Internet з усіма її можливостями охопила величезну кількість користувачів, що призвело до глобалізації впливу на різні сфери людського життя. Сучасні ЗМІ

з легкістю опанували нові можливості глобального інформаційного простору, перетворивши його на інструмент впливу на людську свідомість. Звичайно, інформатизація суспільства сприяла розширенню інформаційних мереж і в Україні, перетворивши медіапростір на інформаційний портал, в якому ведуться «політичні баталії», утворюються аналітичні платформи для освіти й бізнесу, а люди можуть висловити свої думки та поспілкуватися із однодумцями. Пересічний користувач соціальних мереж з легкістю отримує оперативну інформацію щодо ситуації в світі або громаді, до якої належить.

Така широка комунікація відбувається перш за все засобами мови, поширеної у тій чи тій соціальній спільноті. Як слушно зауважує Ю. Карпенко, функції мови – призначення, роль, завдання, що їх виконує мова в суспільному вжитку. Основна, визначальна функція мови – комунікативна. Мова виникла з потреб комунікації, і вся її організація підпорядкована цим потребам. Комунікативна функція є важливим чинником розвитку мови» (Українська мова, 2000: 777). Важко недооцінити роль саме комунікативної функції мови, бо мова у сучасному світі виконує ключову роль у розвитку ефективного комунікаційного середовища та забезпеченні успішних інформаційних процесів.

Сучасні медіа все частіше використовують соцмережі як широкодоступне джерело новин, на жаль, іноді зовсім ненадійне. Вони послуговуються постами відомих особистостей, щоб утримувати увагу споживача інформації на тривалий час, тим самим заповнюючи інфопростір, який став основою для утворення поняття «інформаційне суспільство». Зацікавити читача / слухача / глядача можна за допомогою ефективних механізмів, які діють на підсвідомість людини, наприклад, таким механізмом може виступати й утворення яскравого нестандартного нового слова – індивідуально-авторської одиниці.

Фізіологічна потреба людини в «абсорбції» інформації збільшується щодня, перетворюючись на нову залежність XXI століття. Це впливає з того, що спілкування є важливим фактором комунікативної потреби людини. Оказіональні утворення з властивою їм незвичністю, яскравістю, високою впливовою силою допомагають реалізації авторських комунікативних інтенцій – дати негативну (рідше позитивну) оцінку суспільно-політичним процесам, діям і вчинкам їх учасників (Воропай, 2015: 17).

Уважаємо найбільш доречним визначення Ж. Колоїз, що окаяніалізм (від лат. *ocasionalis* – випадковий) – новостворена одиниця, відсутня в системі мови, невідома її носіям, переважно не відтворювана, а утворювана у процесі мовлення, спродукована для конкретної ситуації спілкування (Колоїз, 2015: 3). Дійсно, окаяніальні утворення демонструють «прив’язаність» до конкретного контексту або події. Вони переважно обмежені у своєму функціонуванні як у часі, так і в просторі. Це означає, що неузуральні утворення використовуються для називання в особливих умовах, які набувають значення в межах певного контексту чи певної ситуації, і не мають широкого застосування в мовленні. Процес поповнення мови лексичними новотворами, зокрема окаяніальними, є закономірним, який неможливо зупинити. Завдяки появі нових слів наша мова весь час змінюється. Якби такого явища не було, ми сьогодні спілкувалися б тією ж мовою, що і наші предки 500 чи 1000 років тому (Дяченко, 2009: 82).

У сучасному інформаційному просторі нерідко зустрічаємо мовні новоутворення, які викликають зацікавлення, бо некодифіковані в сучасній українській мові. Якщо таке нестандартне слово привертає увагу, значить автор досяг своєї мети: проявив свою лінгвістичну креативність і створив підґрунтя для повторного вживання й обговорення, тобто комунікативну взаємодію. Найбільший прошарок нової лексики, що з’являється у медіатекстах, становлять соціально зумовлені іменники-окаяніалізми. Іменникові окаяніалізми репрезентують ті ж самі словотвірні категорії відповідного лексико-граматичного розряду, що й узуральні, а саме: назви осіб / неосіб; назви конкретних предметів / абстрактних понять; власні / загальні назви; назви збірних / одиничних предметів (Колоїз, 2015: 30). Ці лексичні одиниці є реакцією суспільства на важливі соціальні події, часто стресові, які обов’язково впливають на широкий загал.

Широкий соціальний резонанс викликали події, пов’язані з рішенням Національного заповідника «Києво-Печерська лавра» щодо припинення договору оренди зі Свято-Успенським монастирем УПЦ МП з 29 березня 2023 року. Соціальні мережі жваво обговорювали все, що відбувалося навколо цього рішення, а прихід очільників УПЦ МП до Офісу президента 29 березня 2023 року й відповідні фото моментально вербалізували реакцію українського суспільства й «народили» іменник-окаяніалізм

каділовці. Для увиразнення соціальної події використано іменник *каділо*, що називає церковний атрибут. У «Словнику української мови» зазначено: «Кадило – металевий посуд на довгих ланцюжках із прорізною накривкою для куріння ладаном під час відправи православного та католицького релігійного культу» (СУМ, 1979: 68). Цей новотвір – сатирична назва представників духовенства МП, які сприяють окупації та нищенню України, утворено за аналогією до іменника *кадіровці* – підлеглі Кадирова, які є невід’ємною частиною армії агресора в Україні, пор.: *Каділовці протягом року вивезли з Лаври все – оригінали давніх ікон, церковний реманент, цінне майно* (Facebook, 29.03.2023). Цей окаяніалізм, як і багато інших, набуває поширення завдяки створенню мемів у соціальних мережах.

Звернемо увагу на семантичний окаяніалізм *мопед* (*мопед*), що зараз широко використовується онлайн-спільнотами. Так українці називають дрони-камікадзе іранського виробництва Shahed, які активно використовують росіяни в своїй загарбницькій війні. Наприклад: *Два «мопеди» збили на підльоті до Києва, ще 5 – над самим містом* (Facebook, 24 Канал, 30.12.2022). Конотативне значення новотвору формується не лише на основі характерного звучання його двигуна, подібне до мопедного, а й через зневагу і презирство до російських агресорів. Показово, що використання цієї лексеми фіксуємо не лише в соціальних мережах, а й провідних електронних ЗМІ України, пор.: *Літаючі смертні мопеди* (Українська правда, 06.10.2023); *Як повідомив голова Дніпропетровської ОВА Микола Лукашук, в небі над областю зафіксовано дрони-мопеди* (УНІАН, 12.02.2023); *Куди поділись «мопеди»* (BBC NEWS Україна, 01.12.2022).

Акцентуємо нашу увагу на ще одному окаяніалізмові *бандеромобіль*, народженому конкретною подією: створення української імпровізованої бронемашини на базі ГАЗ-66. Відомо, що жартівливу назву автомобілю дав командир батальйону ОУН Микола Коханівський, а згодом так почали називати озброєні цивільні автівки, пор.: *Влаштував їм Чорнобаївку: як «бандеромобіль» розтроцює танки рф* (СТОПКОР, 01.07.2022); *Викладач Одеської юридичної академії переобладнає звичайні машини на бандеромобілі* (Суспільне Новини, 22.07.2022). Із початком повномасштабного вторгнення фіксуємо активізацію вживання цієї лексеми, яка з’явилася на численних наліпках та шевронах.

Оказіональні слова є свідомим порушенням словотвірних та семантичних норм, проте це має цілеспрямований характер і не пов'язане з неспроможністю мовця використовувати літературні норми української мови. Наприклад, значення слова *арестовлення*, яке асоціюється з конкретною публічною особою й її діяльністю від початку російсько-української війни, зрозуміле вже навіть без відповідного контексту переважній більшості українців. Тож, цей okazіоналізм, утворений внаслідок міжслівного накладання лексем «Арестович» і «повідомлення», означає заспокійливе повідомлення, якому у перші місяці повномасштабного вторгнення вірила велика частина українського суспільства, пор.: *В результаті – мільйони українців «підісли» на медитативні брифінги Арестовича. Хтось називає його своїм особистим психотерапевтом, а будь-яке заспокійливе повідомлення, скажімо, рідним – «арестовленням»* (BBC NEWS Україна, 29.03.2022).

Цікавим і нестандартним незузальним okazіоналізмом є слово *аналоговнет*, що означає щось вигадане або вироблене в росії (свідомо використовуємо емоційно-експресивний правопис щодо назви держави-агресорки), пор.: *Ракети залітають прямо у під'їзди: як «аналоговнет» ППО рашистів відбивало атаку БПЛА у Курську* (DEFENSE EXPRESS, 09.06.2023). Погоджуємося з думкою Ж. Колоїз, що аналогічні похідні одиниці сприймаються як такі, що маніфестують порушення норм сполучуваності слів, семантичну і поняттєву компресію. При продукуванні таких okazіональних одиниць відбувається конденсація змісту: аналітичні описові конструкції синтезуються в єдину нестандартну, незвичну смислову сутність, яка не завжди успішно проходить, так би мовити, «слухову апробацію», бо сприймається, як і вимовляється, із певними труднощами (Колоїз, 2015: 118). Дериваційна база цього утворення – це російськомовна синтаксична одиниця «аналоговнет», часто повторювана пропагандистською машиною росії. Українці утворили okazіоналізм із частиномовним значенням предметності, щоб чітко ідентифікувати все вироблене країною-окупантом.

Як бачимо з проаналізованих прикладів, експресивність – це невід'ємна риса okazіональних утворень. У сучасній лінгвістиці науковці розрізняють два види експресивності – адгерентну (виявляється при вживанні слова в певному контексті) й інгерентну (внутрішньо властива слову, не залежить від кон-

тексту, в якому воно вживається) (Дяченко, 2009: 78). Показово, що okazіональні утворення, народжені війною, виявляють свою експресивність як в певному контексті, так і реалізують самостійно, бо вони виникли з бажання викликати в комуніката сильні емоції, вплинути на почуття. Функціональна значимість авторських новотворів у медіапросторі зумовлюється передовсім експресивно-емоційною, а не власне номінативною функцією.

Висновки. Комунікація з використанням okazіональних утворень є не лише засобом передачі інформації, а й засобом вираження індивідуальної позиції мовця під час спілкування, що досягається використанням експресивних, фонетичних, графічних можливостей мови. Вживання незузальних неолексем у медіатекстах дозволяє привернути увагу, бо переважна більшість іменників-okazіоналізмів чітко співвідноситься з конкретними соціальними подіями, особливо під час повномасштабного вторгнення в Україну. Тож аналіз okazіоналізмів з комунікативного погляду дозволяє простежити розповсюдження таких утворень у соціумі, з'ясувати рівень їх «популярності». Використовуючи комунікативну парадигму, можемо об'єктивно оцінити чинники, які впливають на утворення й функціонування okazіоналізмів, сферу їх вживання, номінативне навантаження, реалізацію в контексті реальних ситуацій та завдань комунікації. Okazіональні новотвори надають яскравості, незвичності й навіть унікальності повідомленню, допомагають реалізувати комунікативний задум автора, виявити свою лінгвістичну креативність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної девіації. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, (2000). 237 с.
2. Воропай С. В. Індивідуально-авторський словотвір як засіб вираження оцінної інтенції користувачами соціальних мереж. *Філологічні трактати*. Том 7. № 4. 2015. С.15-21
3. Дяченко Л. Okazіоналізми в сучасних рекламних текстах: когнітивно-прагматичний і соціофункціональні аспекти. *Studia-Linguistica*. Вип. 3, (2009). – URL: <http://studia-linguistica.knu.ua/2009-3-76-83-djadechko-l-a-okazionalizmi-v-suchasnih-reklamnih-tekstah-kognitivno-pragmatichnij-i-sociofunkcionalnij-aspekti/>
4. Загнітко А.П. Сучасна лінгвістика: погляди та оцінки: науково-аналітичне видання. Донецьк: ДонНУ, (2014). 464 с.
5. Колоїз Ж.В. Незузальне словотворення: [монографія]. Кривий Ріг: НПП Астерікс, (2015). 156 с.

6. Космеда Т. А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки/ Львів : ЛНУ ім. І. Франка, (2000). 349 с.
7. Онищенко І. В. Категорія оцінки та засоби її вираження в публіцистичних та інформаційних текстах: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. техн. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Дніпропетровськ, (2004). 21 с.
8. Словник української мови в 11 томах (1970–1980). Том 10. (1979). 408 с. URL: <http://sum.in.ua/p/4/68/2>
9. Стишов О. Новотвори на основі власних назв у мові засобів масової. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки (Мовознавство)*. Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, (2001). Вип. 31. С. 51–55.
10. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). 2-ге вид., переобл. К. : Пугач, (2005). 388 с.
11. Тараненко О. О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець ХХ – ХХІ ст.) : Монографія. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, (2015). 248 с.
12. Українська мова: енциклопедія [ред. кол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк (заст. голови) та ін. Київ: Видавництво «Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана», (2000). 725 с.
- okazionalizmi-v-suchasnih-reklamnih-tekstah-kognitivno-pragmaticnij-i-sociofunkcionalnij-aspekti/ [in Ukrainian]
4. Zahnitko, A. P. (2014). Suchasna lnhvistyka: pohliady ta otsinky: naukovo-analitychne vydannia [Contemporary Linguistics: Views and Evaluations]. Donetsk: DonNU, 464 p. [in Ukrainian]
5. Kolyz, Zh. V. (2015). Neuzualne slovotvorennia [Unusual Word Formation: A Monograph]. Kryvyi Rih: NPP Asteriks., 156 p. [in Ukrainian]
6. Kosmeda, T. A. (2000). Aksiolohichni aspekty prahmalinhvistyky: formuvannia i rozvytok katehorii otsinky [Axiological Aspects of Pragmalinguistics: Formation and Development of the Category of Evaluation]. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv, 349 p. [in Ukrainian]
7. Onyshchenko, I. V. (2004). Kategorii otsinky ta zasoby yii vyrashennia v publichystychnykh ta informatsiynykh tekstakh [The Category of Evaluation and Means of Its Expression in Publicistic and Informational Texts]. (Doctoral dissertation abstract). Dnipro, Ukraine, 21 p. [in Ukrainian]
8. Slovnyk ukrainskoi movy v 11 tomakh [Dictionary of the Ukrainian Language in 11 Volumes]. (1979). Vol. 10. Retrieved from <http://sum.in.ua/p/4/68/2> [in Ukrainian]
9. Styshov, O. (2001). Novotvory na osnovi vlasnykh nazv u movi zasobiv masovoi [Derivatives Based on Proper Names in the Language of Mass Media]. Naukovi zapysky. Seria: Filolohichni nauky (Movoznavstvo), Issue 31, 51–55. Kirovohrad: RVC KDPU im. V. Vynnychenka. [in Ukrainian]
10. Styshov, O. A. (2005). Ukrainska leksyka kin-tsiakh XX stolittia (na materialy movy zasobiv masovoi informatsii) [Ukrainian Vocabulary at the End of the 20th Century (Based on the Language of Mass Media)]. (2nd ed., revised). Kyiv: Puhach, 388 p. [in Ukrainian]
11. Taranenko, O. O. (2015). Aktualizovani modeli v systemi slovotvorennia suchasnoi ukrainskoi movy (kinets XX - XXI st.): Monographia [Updated Models in the System of Word Formation of Modern Ukrainian Language (Late 20th - 21st Century): Monograph]. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 248 p. [in Ukrainian]
12. Ukrainska mova: entsyklopediia [Ukrainian Language: Encyclopedia]. (2000). Kyiv: Vydavnytstvo "Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana", 725 p. [in Ukrainian]

REFERENCES:

УДК 81'276(=511.141)(477.87)

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2023-1-24>

SLAWISCHE ENTLEHNUNGEN IN DER INTERNETKOMMUNIKATION DER UNGARN IN TRANSKARPATIEN¹

Lechner Ilona,
Philosophiae Doktor,
Hochschuldozentin am Lehrstuhl für Philologie
Ferenc Rákóczi II. Ungarische Hochschule von Transkarpatien
lechner.ilona@kmf.org.ua
orcid.org/0000-0001-7235-6506

Márku Anita,
Philosophiae Doktor,
Universitätsdozentin am Institut für Sprach- und Literaturwissenschaft
Katholische Eszterházy Károly Universität (Eger, Ungarn)
marku.anita@uni-eszterhazy.hu
orcid.org/0000-0001-8976-117X

Im Laufe der vergangenen Jahrhunderte lebten in dem westlichen Gebiet der Ukraine, das heute als Transkarpatien bekannt ist, mehrere Nationalitäten sowie Sprach- und Kulturgemeinschaften nebeneinander. Die ungarische Gemeinde mit etwa 135.000 Angehörigen in Transkarpatien lebt in einem multikulturellen und mehrsprachigen Umfeld. Dieses sich sprachlich und ethnisch dynamisch verändernde Umfeld hat unbestreitbare Auswirkungen nicht nur auf das tägliche Leben der Sprecher, sondern auch auf den Gebrauch der ungarischen Sprache. In den letzten Jahren hat sich gezeigt, dass ein interdisziplinärer Ansatz im Bereich der Zweisprachigkeit und der soziolinguistischen Forschungen neue Dimensionen eröffnen kann, beispielsweise das mentale Lexikon zweisprachiger Sprecher, ihr Sprachwissen, ihre kognitive Basis, die Wortentlehnung und Interferenzphänomene etc. können aus einer neuen Perspektive betrachtet werden.

Ziel dieser Studie ist es, anhand von Diskursen und Beispielen, die auf den öffentlichen und privaten Social Media-Plattformen gesammelt wurden, zu zeigen, wie lexikalische Entlehnungen in den Äußerungen der Internetnutzern von Transkarpatien im Internet auftreten und wie diese Sprachpraktiken aus Sicht der Funktionalität, Kreativität, beziehungsweise der kognitiven Semantik interpretiert werden können.

Das sprachliche Untersuchungsmaterial lieferte ein aus etwa 700 Äußerungen bestehender Korpus, der seit 2010 hauptsächlich mit der Verwendung der Methode der teilnehmenden Beobachtung in der Sprachgemeinschaft von Transkarpatien gesammelt wurde. Durch das gesammelte Sprachmaterial besteht die Möglichkeit, anhand des Beispielmaterials mit einem transdisziplinären Ansatz einen Blick auf die kreativen Sprachpraktiken der ungarischsprachigen Gemeinschaft zu werfen.

Wie es anhand der in der Studie vorgestellten Beispiele ersichtlich wird, nutzen Sprecher gerne die Vorteile der Zweisprachigkeit: die Tatsache, dass sie Zugang zu den Elementen von zwei (oder mehr) Codesystemen und zwei (oder mehr) Kulturen haben. Die Kontaktphänomene in Facebook-Posts kommen nicht zufällig vor, und sie sind kein Zeichen für Sprachdefizite/unvollständige (ungarische) Sprachkenntnisse, sondern bewusste und kreative Kommunikationstechniken: oft Ausdrucksmittel des Humors, Sprachspiele, Zeichen zusätzlicher Bedeutung oder anderer Stilwerte. Die Beispiele (und im weiteren Sinne der Online-Sprachgebrauch der ethnischen Ungarn in Transkarpatien) können nur mit Berücksichtigung des sprachlichen, kulturellen, politischen und öffentlichen Kontexts interpretiert und verstanden werden, in dem diese Sprachpraktiken aufgetreten sind.

Schlüsselwörter: *Online-Sprachgebrauch, sprachliche Kreativität, Mehrsprachigkeit in Transkarpatien, slawische Lehnwörter, kognitive Semantik.*

¹ Supported by the ÚNKP-22-4 New National Excellence Program of the Ministry for Culture and Innovation from the source of the National Research, Development and Innovation Fund

СЛОВ'ЯНСЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В ІНТЕРНЕТ-СПІЛКУВАННІ ЗАКАРПАТСЬКИХ УГОРЦІВ**Лехнер Ілона Густавівна,**

доктор філософії у галузі мовознавства,

доцент кафедри філології

Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II

orcid.org/0000-0001-7235-6506

lechner.ilona@kmf.org.ua

Марку Аніта Ласлівна,

доктор філософії у галузі мовознавства,

доцент Інституту мовознавства та літератури

Католицький університет імені Естерхазі Кароя (Егер, Угорщина)

orcid.org/0000-0001-8976-117X

marku.anita@uni-eszterhazy.hu

За минулі сотні років, місцевість, яку ми сьогодні називаємо Закарпаття, була та є домівкою для багатьох народів та національних груп зі своєю мовою й культурою. За оцінками, 135 тисячна закарпатська - угорська спільнота живе в багатокультурному та багатомовному середовищі, і це мовно та етнічно динамічно мінливе середовище має незаперечний вплив не лише на повсякденне розмовне життя мовців, але й на використання мови має незаперечний вплив. В останні роки стало очевидним, що нові виміри для досліджень можна відкрити в міждисциплінарних поглядах, у соціолінгвістичних дослідженнях, наприклад, ментальний лексикон двомовних носіїв, їхні мовні навички, когнітивна база, явища запозичення слів та інтерференції тощо.

Метою даного дослідження є з'ясування через зібрані дискурси та приклади із соціальних порталів закарпатських угорських користувачів Інтернету, як з'являються лексичні запозичення у висловлюваннях користувачів Інтернету у Всесвітній павутині, як у мовній практиці можна це інтерпретувати з точки зору функціональності та творчості, а також з точки зору когнітивної семантики.

Лінгвістична база даних досліджень складається з корпусу, що містить майже 700 висловлювань, які були зібрані з 2010 року для закарпатської мовної спільноти, значною мірою методом спостереження та участі. Зібраний матеріал дає нам можливість вивчити творчі мовні практики угорськомовної спільноти, що проживає в Україні.

Як видно з прикладів у дослідженні, місцеві жителі вважають за краще використовувати переваги двомовного існування: вони мають доступ до елементів двох (або більше) кодівних систем, двох (або більше) культур. Такі явища контактів у записах у Facebook не випадково присутні, це не мовно дефіцитні/неповні (угорські) навички, а свідомо та творча кухня спілкування: часто виразні інструменти для гумору, мовна гра, додатковий сенс або інший стиль. Приклади (і в найбільшому сенсі закарпатських угорців) можна інтерпретувати та розуміти лише з урахуванням мовного, культурного, політичного та публічного контексту, де з'являються ці мовні практики, і ми розуміємо, що заданий інтерфейс комунікації, правила віртуального світу та мови мовних звичок.

Ключові слова: використання мови в Інтернеті, мовна творчість, багатомовність закарпатців, слов'янські запозичення, когнітивна семантика.

Einleitung

Laut soziolinguistischer Forschungen (siehe die Tätigkeit des Hodinka Antal Sprachwissenschaftlichen Forschungszentrums), die seit mehr als drei Jahrzehnten in Transkarpatien durchgeführt werden, sind die Phänomene der Zweisprachigkeit völlig natürlich und organisch in die Alltagssprache der ethnischen Ungarn integriert. Lehnwörter, lexikalische Entlehnungen, Kodewechsel erscheinen in allen Textsorten inbegriffen der Texte im Internet, beziehungsweise auf den öffentlichen und privaten Social Media-Plattformen. Die Untersuchung des Sprachgebrauchs im Internet begann 2010 hauptsächlich mit der Verwendung der Methode der teilnehmenden Beobachtung in Transkarpatien.

In den 1980/90er Jahren hat der "kognitive Wandel" in der Linguistik die Aufmerksamkeit

der Forscher immer mehr auf die mentalen Aktivitäten und Fähigkeiten von Sprechern gelenkt. Infolgedessen wurden neue Forschungsgebiete für die Sprachwissenschaftler eröffnet. Die kognitiven und psycholinguistischen Forschung erleben auch heute ihre Blütezeit und die Linguisten haben noch unzählige unerforschte Forschungsgebiete vor sich: das mentale Lexikon zweisprachiger Sprecher, ihr Sprachwissen, ihre kognitive Basis, die Wortentlehnung und Interferenzphänomene etc. können aus einer neuen Perspektive betrachtet werden. Die Sprache sollte nicht nur als Mittel der Kommunikation, sondern als Medium der Erkenntnis betrachtet werden (Tolcsvai Nagy, 2013: 13–26). Wenn das Medium der Erkenntnis eine mehrsprachige Umgebung ist, sollte diese Tatsache auch bei der Sprachforschung nicht außer Acht gelassen werden.

In der Studie werden die Teilergebnisse einer umfangreichen Forschung dargestellt, deren Ziel ist es, einen Einblick in die Besonderheiten des Sprachgebrauchs der transkarpatischen ungarischen Minderheit im virtuellen Raum zu gewinnen. Der sprachliche Korpus, aufgrund dessen die Analyse durchgeführt wurde, setzt sich aus zwei Teilen zusammen: 1) Sammlung von etwa 700 Äußerungen, Bildtexten und Memes aus dem Internet; (Márku, 2018a) 2) Liste der Lehnwörter, die im Sprachgebrauch der ungarischen Minderheiten außerhalb der staatlichen Grenzen von Ungarn im Karpaten-Besen benutzt werden. Die Webseite wird von dem Forschungsnetz Termini betrieben. Die Wörterbucheinträge beinhalten die Erklärung der Bedeutung der Wörter und die deren Verwendung mit Beispielen aus dem realen Diskurs. Angesichts der Komplexität der mit mehreren Methoden durchgeführten Forschung sowie der Größe des gesammelten Korpus besteht hier keine Möglichkeit, die Ergebnisse im Detail zu analysieren. Daher werden in dieser Studie nur einige Beispiele für die sprachliche Variabilität und Kontaktphänomene sowie die Art und Weise des kreativen Sprachgebrauchs dargelegt.

Wortentlehnungen im Diskurs

Die in Transkarpatien gesprochenen Sprachen – das Ukrainische, Ungarische, Rumänische, Russische, Deutsche, Romani, Slowakische – und deren Sprecher stehen im ständigen und regen Kontakt miteinander und darüber hinaus beeinflussen einander natürlicherweise. Was den Wortschatz betrifft, so zeigt sich der Einfluss der Sprachen u. a. im Gebrauch der Minderheitensprache(n) durch Lehnwörter und lexikalische Entlehnungen. In der ungarischen Varietät, was in Transkarpatien besprochen wird (Márku, 2013), können wir über slawische, vor allem ukrainische und russische Sprachkontakte sprechen. Die lexikalischen Entlehnungen bilden den organischen Bestandteil der alltäglichen Gespräche aller Generationen und werden ohne größere Bemühungen kontextgemäß verwendet und verstanden. Ein gutes Beispiel dafür ist das Textbeispiel 1., in dem eine ungarischsprachige Diskussion zu lesen ist. Die markierten Wörter sind slawische Entlehnungen, deren Verwendung meistens nicht das sprachliche Defizit der an der Kommunikation teilnehmenden Gesprächspartner*innen rechtfertigt, sondern die kreative Nutzung der sprachlichen Ressourcen, die Möglichkeit zum Zugang zu mehreren Wortschätzen und Kulturen (Márku, 2018b).

Textbeispiel 1. Alltägliches Gespräch mit Kontaktelementen (Quelle: Facebook)

Bxxx Ixxxx

Furcsa lehet, hogy én kérdezem, de tudja-e valaki, hogy van-e Beregszászon kocsmá?

*Jxxxx Sxxx Talán a **SZEZSINKA**?*

Sxxxx Lxxxx mind az

*Hxxxx Exxx A kocsmá, ahol be lehet rúgni, ergo, még a szabad ég is lehet kocsmá (régi emlékeim szerint) "Mindenkinek van egy álma, azenyém a **csájna**..." Harangozó Teri dala átköve beregszásziason)...*

*Kxxxx Exxx "Nyilvános ház, melyben az ivók számára bort, sört, s más szeszes italokat árulnak, mely egyszersmind az ivóknak ideiglenes tanyául szolgál." (értelmező kéziszótár) Úgyhogy a pont Sxxxxnél... Egyébként a neve "**SZNYEZSINKA**"!*

*Hxxx Exxx Nekem anno minden ilyen **zavedenyije** "kocsmá" volt, a téma ugyanaz volt - némi agytekevény kivégzése, állattá válási kísérletek, aztán minden étteremből való kitiltás, namely: Fehér Kő, Fácán, **Druzsa**, Pacsirta, Páva (jánynevén Kárpáti) - ekkor elindultunk a Borzsa felé: mondjuk Várinál hajóvonták találkozósa tilos volt, esetleg borzsa bárszerűségénél kimúlt a csapat (after 8 litrs of alcohol)*

Bxxxx Lxxxx Turisták kérdezték egyszer: ("Van itt kocsmá valahol?" - nem tudtam.) De magam is elgondolkodtam, hogy milyen jó missziós terep lehet.

Jxxxx Gxxxx A régi Carmen, a régi Villa Negra, a régi Edelweis. Mint, Hemingwaynél a szép párok felbomlanak és csúnyákká alakulnak :D

Kxxx Sxx Uxxx Az a jó idegenvezető, aki a hegyet alulról, a templomot kívülről, a kocsmát pedig belülről mutatja meg...

*Axxxxxxx Jxxx szerintem Beregszászban minden bár kocsmá egyébként itt minden bezár 9-10-kor. Egyedül a Páva "**pábja**" marad nyitva 1-2 ig, az az egyetlen alternatíva*

Die Bedeutung der fettgedruckten Wortentlehnungen in der Diskussion ist folgend: **csájna** [Teehaus]; **Sznyezsinka** [während der sowjetischen Ära, eine Art Milchhäusle oder Eiscafè]; **zavegyenyije** [Institution]; **Druzsa** [Freundschaft, oft als Name von Hotels, Restaurants gebraucht]; **pábja** [aus dem Englischen: pub-Bar].

Die Identität, Zugehörigkeit zur Gemeinschaft, das Gefühl der Heimeligkeit können auch im Diskurs über Gegenstände, Speisen und Getränke aus Transkarpatien (Zugehörigkeit zur ukrainischen und ungarischen Kultur) auftauchen (Márku, 2017: 144).

Textbeispiel 2. Kvász [Kwas]- nationales Getränk

Cs**** I***** Vége otthon, Ung partján tejes kávé, barátok, kvász, csinos lányok... Ungvár – itt: Ужгород. [Endlich zu Hause, am Ung-Ufer Milchkaffee, Freunde, Kwas, hübsche Mädchen... Uzhhorod – hier: Uzhhorod]

Die Kontaktelemente werden in den meisten Fällen absichtlich im Diskurs verwendet. Sie sind oft Ausdrucksmittel der Zugehörigkeit zu einer Gruppe und im gemischten „On- und Offline“-Raum fungieren sie auch als Marker gemeinschaftlicher (ethnischer, lokaler) Identität. Sie sind sowie Ausdrucksformen sprachlichen Humors (Márku, 2018b).

Sprachliche Kreativität auf Bildtexten und Memes

Die Funktion spezifisch transkarpatischer Memes besteht einerseits darin, Unterhaltung und Humor auszudrücken, und andererseits darin, Meinungen unmittelbar und schnell auszudrücken. Sie funktionieren als visuelle Mittel zum Ausdruck von Kritik über das Geschehen im gesellschaftlichen, politischen und wirtschaftlichen Leben, oder man reflektiert mit ihnen humorvoll auf die alltäglichen Ereignisse des Lebens (siehe Bild 1). Auf dem Bild ist der Text *Batterie ist leer* zu lesen, in dem das Wort *batarejka* [Batterie] eine lexikalische Entlehnung ist. Die Analyse von Memes ist aus mehreren Perspektiven möglich: sie können als Teile der Sprachlandschaft betrachtet werden oder entlang von Sprachideologien analysiert werden (Márku, 2018 a,b).

Bild 1. Aufs Geschehen des Lebens reflektierendes Meme

Das Wort *Blatyman* ist ein anschauliches Beispiel für die Bedeutungsintegration (auf Englisch 'Blending'). Auf dem Analog des Wortes *Batman* wurde das Wort gebildet. *Blyat* ist eine Art Fluchwort aus dem Slang und vergibt dem Komposita eine Bedeutung, dass jemand sehr angeberisch ist und behauptet über sich selbst, sehr brav und stark zu sein, wie Batman, aber in der Wirklichkeit ist er es nicht.

Bild 2. Beispiel für kreative Wortbildung

Interessante und spektakuläre Beispiele sind die Sprachspiele, die aus der Mischung kyrillischer und lateinischer/ungarischer Alphabete entstehen. In diesem Fall wird die in einer Sprache erstellte visuelle Schrift in einer anderen Sprache interpretiert. Dadurch wird der Bildunterschrift eine ganz andere, meistens humorvolle oder pejorative Bedeutung verliehen (Bartha, Márku, 2019). Das Wort *Pina* (siehe Bild 3) bedeutet im Ukrainischen, mit kyrillischen Buchstaben gelesen 'Karotte', während mit lateinischen Buchstaben gelesen das Wort ein vulgärer Ausdruck für weibliches Geschlechtsteil (*Möse*) ist. Die Bildunterschrift auf dem Meme ist: *Wenn du weggehst, um Karotten zu kaufen, aber du findest etwas viel Besseres.*

Bild 3. Sprachspiel mit der kyrillischen und lateinischer Schrift

Bild 4. Transligualismus in der Schrift

Auf dem Bild 4. ist eine 'u-v' Buchstabenverwechslung (statt *Automosó* ist das Wort *Avtomosó* zu lesen) im ungarischen Wort zu finden. Die Störung in der zweisprachigen Werbung kann einerseits auf die Ähnlichkeit der Aussprache des ukrainischen und ungarischen Wortes, andererseits auf die Ähnlichkeit des ungarischen u-v-Buchstaben zurückgeführt werden (Bartha, Márku, 2019; Márku, 2018 a,b).

Es ist auch kein seltenes Phänomen, dass ein ins Kyrillische transkribierter ungarischer Eigenname oder Ausdruck im ukrainischen Text ohne sinnvolle Übersetzung erscheint (siehe Bild 5 mit dem Text: *Valahogy régen nem így írták (sic) hogy Fő út, de nem vagyok perevodcsik*. [Früher hat man den Straßennamen „Fő út“ nicht so geschrieben, obwohl ich kein Übersetzer bin.]). Das Meme ist aus zweierlei Aspekten interessant. Einerseits ist die oben genannte Erscheinung nachzuweisen, indem der ungarische Straßename *Fő út* im Ukrainischen nur transkribiert *Февут* vorkommt und nicht übersetzt worden ist (*Fő út* = *Головна вулиця* [Hauptstraße]). Andererseits enthält die ungarischsprachige Bildunterschrift eine slawische Entlehnung *perevodcsik*, die aus dem russischen Wort *переводчик* 'Übersetzer' oder aus dem Ukrainischen *перевод* 'Übersetzung' stammt.

Bild 5. Ungarischer Straßename mit kyrillischen Buchstaben transkribiert.

(Quelle des Bildes: facebook.com/Seite „Dógok pozákárpátszki“)

Unser Wortschatz wird durch Wortentlehnungen ständig um phonetisch motivierte Wörter erweitert. Man findet lautmalerische Fremdwörter in allen traditionellen Interaktionen unserer Sprache. In der kognitiven Sprachwissenschaft ist die phonetische Motivation (Onomatopöe), die Auseinandersetzung mit klangnachahmenden, stimmungsbildenden Wörtern, die oft als Lautmetaphern interpretiert werden, wieder in den Vordergrund gerückt (Benő, 2020).

Eigenheiten aus der Sicht der kognitiven Semantik

In den letzten Jahren hat sich gezeigt, dass es sich lohnt, die interkulturellen Auswirkungen im Sprachgebrauch von Menschen, die in mehrsprachigen Umgebung leben, zu untersuchen. Die Interferenz semantischer und daraus resultierender grammatikalischer Muster sowie unterschiedliche Arten der Bedeutungskonstruktion, die sich aus dem Sprachkontakt ergeben, können kulturelle Unterschiede aufweisen. Im kognitiven sprachtheoretischen Rahmen kann die Analyse von Lehnwörtern im ungarischen Sprachgebrauch in Transkarpatien Gegenstand einer eingehenden Untersuchung nach folgenden Kriterien sein: semantische Einengung/Erweiterung, metaphorische Bedeutungserweiterung, phonologische Motivation und die Ausdruckskraft lexikalischer Elemente.

Der Begriff der semantischen Einengung/Erweiterung steht im Zusammeng mit der kognitiven Fähigkeit der Kategorisierung, bei der man die neuen Begriffe in bereits vorhandenen Kategorien einordnet, oder man erzeugt neue Kategorien für sie. Zwischen den Kategorien gibt es eine hierarchische Struktur auf der übergeordneten, Basis- und untergeordneten Ebene. Im Zuge von Sprachkontakten überwiegen bei Lehnwörtern hierarchische Bedeutungsveränderungen. Durch ihre Analyse kann man die Form der Bedeutungseinengung oder Bedeutungsspezialisierung genauer lokalisieren. Die erwähnten Tendenzen gehören zu den häufigsten Trends der Bedeutungsänderung bei lexikalischen Übernahmen (Ullmann, 1983: 229). Die Daten der Sprachkontakte weisen darauf hin, dass im Prozess der Bedeutungseinengung das ursprünglich eine Grundkategorie bezeichnende Lehnwort in der Regel enger wird und im Vergleich zu dieser Verallgemeinerungsebene eine spezialisiertere Bedeutung hat (Benő, 2000, 2008: 148–150). Das aus dem Russischen stammende Wort *provodnyik* bezieht sich auf die in den Zügen diensthabenden Fahrkartenkontrolleure. Ursprünglich ist eine mögliche Bedeutung des Wortes 'Begleiter, Anführer' (Gazdag, 2018).

Es ist ein häufiges Phänomen, dass Lehnwörter nicht in ihrer ursprünglichen Bedeutung in den Sprachgebrauch der Minderheiten eingebettet sind, sondern dass ihre konnotative Bedeutung weit verbreitet ist. Die Ergebnisse der Umfrage von Gazdag (2018) bewiesen, dass das aus der russischen Sprache stammende Wort *geroj*, dessen Grundbedeutung 'Held' ist, wird von transkarpatischen Sprechern in einem abwertenden Sinne verwendet und bezieht sich auf hochmütige, grandiose und heldenhafte Menschen. Szilágyi N. (2007) beobachtete ein ähnliches Phänomen in der Sprachvariante der siebenbürgischen Ungarn. Seiner Ansicht nach können viele rumänische Wörter – insbesondere im Fall einer negativen Bedeutung – die Ausdruckskraft des Wortes erheblich steigern (z. B. die Verwendung von *geroj*). Ein Beispiel auf den Prozess der metaphorischen Bedeutungserweiterung ist das Wort *invalid*. Entgegen seiner ursprünglichen Bedeutung ('інвалід' [körperlich behindert]) wird es im Sprachgebrauch in Transkarpatien nicht nur zur Bezeichnung einer körperlichen, sondern auch einer geistigen Behinderung verwendet.

Schlussfolgerungen

Als Schlussfolgerungen kann festgestellt werden, dass es nicht ausreicht, den Sprachkontakt auf der Ebene der Sprache zu untersuchen, sondern darüber hinaus ist auch die Forschung auf der konzeptionellen Ebene unerlässlich, da in den Köpfen zweisprachiger Sprecher auf einer bestimmten Ebene Sprachinterferenzphänomene auftreten. Die Beispiele (und im weiteren Sinne der Online-Sprachgebrauch der ethnischen Ungarn in Transkarpatien) können nur mit Berücksichtigung des sprachlichen, kulturellen, politischen und öffentlichen Kontexts interpretiert und verstanden werden, in dem diese Sprachpraktiken aufgetreten sind.

Wie es anhand der in der Studie vorgestellten Beispiele ersichtlich wurde, nutzen Sprecher gerne die Vorteile der Zweisprachigkeit aus. Die Tatsache, dass sie Zugang zu den Elementen von zwei (oder mehreren) Codesystemen und zwei (oder mehreren) Kulturen haben, ist nicht nur im alltäglichen Leben ein großer Vorteil. Der Internet-Sprachgebrauch zeichnet sich durch Multimodalität aus: die vielfältigen sprachlichen/semiotischen Ressourcen und der kreative Sprachgebrauch, die Nutzung und „Ausbeutung“ des zweisprachigen Repertoires sind natürliche Bestandteile der sprachlichen Tätigkeiten der Ungarn in Transkarpatien (Márku, 2016, 2018a,b,c).

Sowohl die sich ständig verändernden Trends der Internetkommunikation, als auch die kogni-

tiv-semantische Analyse der Interferenzphänomene der zwei- oder mehrsprachigen Sprechern werfen weitere Fragen auf, die zum Forschungsgegenstand der linguistischen Disziplinen dienen können.

LITERATUR:

1. Bartha Cs., Márku A. Multimodalitás és transzlingvális gyakorlatok a kárpátaljai internetezők nyelvhasználatában. *A nyelvészet műhelyeiből. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból V.* / I. Csernicskó, A. Márku (Hrsg.). Ungvár : Autdor-Shark, 2019. P. 13–28.
2. Benő A. Kognitív pszichológiai szempontok a nyelvi érintkezés vizsgálatában. *Erdélyi Pszichológiai Szemle*. 2000. №. 4. P. 47–65.
3. Benő A. *Kontaktológia. A nyelvi kapcsolatok alapfogalmai*. Kolozsvár : Egyetemi Műhely Kiadó, 2008. 201 p.
4. Benő A. A kognitív szemantika alkalmazási lehetőségei a nyelvi kontaktusok vizsgálatában. *Kognitív és pszicholingvisztikai szempontok a nyelvi érintkezések vizsgálatában.* / A. Benő, J. Péntek (Hrsg.). Sfântu Gheorghe : Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, 2020. P. 31–46.
5. Gazdag V. A kárpátaljai magyar nyelvjárások keleti szláv kölcsönszavainak változásairól. *Nyelvek és nyelvváltozatok térben és időben. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból IV.* / Z. Karmacsi, R. Máté (Hrsg.). Ungvár : „RIK-U”, 2018. P. 132–139.
6. Márku A. A kárpátaljai magyarok internetes nyelvhasználat: nyelvi kontaktus, identitás és kreativitás. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXVIII.: A többnyelvűség dimenziói: terek, kontextusok, kutatási távlatok.* / Cs. Bartha (Hrsg.) Budapest : Akadémiai Kiadó, 2016. P. 129–146.
7. Márku A. A kárpátaljai magyarok internetes nyelvhasználat: identitás és digitális identitás. *Többnyelvűség, regionalitás, nyelvoktatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III.* / A. Márku, E. Tóth (Hrsg.). Ungvár : „RIK-U”, 2017. P. 137–153.
8. Márku A. Kontaktusjelenségek a kárpátaljai magyarok internetes nyelvhasználatában. *Acta Hungarica – Az Ungvári Hungarológiai központ Folyóirata*. 2018a. №. 23. P. 204–215.
9. Márku A. Kárpátaljai magyarul a mémek világában. *Nyelvi tájkép, nyelvi sokszínűség II. Nyelvhasználati terek és nyelvi sokszínűség.* / E.-M. Tódor, E. Tankó, Zs. Dégi (Hrsg.). Cluj-Napoca : Scientia, 2018b. P. 33–51.
10. Márku A. Transcarpathian Hungarians as new speakers in the social network. *Nyelvek és nyelvváltozatok térben és időben.* / Z. Karmacsi, R. Máté (Hrsg.). Ungvár : „RIK-U”, 2018c. P. 86–93.
11. Szilágyi N., S. Szociálpszichológiai tényezők a szókölcönzésben. *Nyelvek és nyelvváltozatok. Köszöntő kötet Péntek János tiszteletére.* / A. Benő, E. Fazakas, S. Szilágyi N. (Hrsg.). Kolozsvár : Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, 2007. P. 349–361.
12. Tolcsvai Nagy G. *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Budapest : Osiris, 2013. 392 p.
13. Ullmann S. *Semantics: An Introduction to the Science of Meaning*. Worcester : Billing and Sons Ltd., 1983. 278 p.

REFERENCES:

1. Bartha Cs., Márku, A. (2019). Multimodalitás és transzlingvális gyakorlatok a kárpátaljai internetezők nyelvhasználatában. [Multimodality and translingual practices in the language use of Transcarpathian Internet users.] In I. Csernicskó, & A. Márku (Eds.), *A nyelvészet műhelyeiből. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból V.* Ungvár: Autdor-Shark, pp. 13–28. [in Hungarian]
2. Benő A. (2000). Kognitív pszichológiai szempontok a nyelvi érintkezés vizsgálatában [Cognitive psychological aspects in the study of language contact]. *Erdélyi Pszichológiai Szemle*, vol. 4, pp. 47–65. [in Hungarian]
3. Benő A. (2008). *Kontaktológia. A nyelvi kapcsolatok alapfogalmai* [Contactology. Basic concepts of language contacts]. Kolozsvár: Egyetemi Műhely Kiadó, 201 p. [in Hungarian]
4. Benő A. (2020). A kognitív szemantika alkalmazási lehetőségei a nyelvi kontaktusok vizsgálatában [The possibility of applying cognitive semantics in the study of language contacts]. In A. Benő, J. Péntek (Eds.), *Kognitív és pszicholingvisztikai szempontok a nyelvi érintkezések vizsgálatában*. Sfântu Gheorghe: Anyanyelvpolók Erdélyi Szövetsége, pp. 31–46. [in Hungarian]
5. Gazdag V. (2018). A kárpátaljai magyar nyelvjárások keleti szláv kölcsönszavainak változásairól [On the changes in Eastern Slavic loanwords of Transcarpathian Hungarian dialects]. In Z. Karmacsi, R. Máté (Eds.), *Nyelvek és nyelvváltozatok térben és időben. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból IV.* Ungvár: „RIK-U”, pp. 132–139. [in Hungarian]
6. Márku A. (2016). A kárpátaljai magyarok internetes nyelvhasználatára: nyelvi kontaktus, identitás és kreativitás [Internet language use of Transcarpathian Hungarians: language contact, identity and creativity]. In Cs. Bartha (Ed.), *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXVIII.*: A *többszínűség dimenziói: terek, kontextusok, kutatási távlatok*. Budapest: Akadémiai Kiadó, pp. 129–146. [in Hungarian]
7. Márku A. (2017). A kárpátaljai magyarok internetes nyelvhasználatára: identitás és digitális identitás [Internet language use of Transcarpathian Hungarians: identity and digital identity]. In A. Márku, E. Tóth (Eds.), *Többszínűség, regionalitás, nyelvoktatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III.* Ungvár: „RIK-U”, pp. 137–153. [in Hungarian]
8. Márku A. (2018a). Kontaktusjelenségek a kárpátaljai magyarok internetes nyelvhasználatában [Contact phenomena in the Internet language use of Transcarpathian Hungarians]. *Acta Hungarica – Az Ungvári Hungarológiai központ Folyóirata*, vol. 23, pp. 204–215. [in Hungarian]
9. Márku A. (2018b). Kárpátaljai magyarul a mémek világában [Transcarpathian Hungarian in the world of memes]. In E.-M. Tódor, E. Tankó, Zs. Dégi (Eds.), *Nyelvi tájkép, nyelvi sokszínűség II. Nyelvhasználati terek és nyelvi sokszínűség*. Cluj-Napoca: Scientia Kiadó, pp. 33–51. [in Hungarian]
10. Márku A. (2018c). Transcarpathian Hungarians as new speakers in the social network. In Z. Karmacsi, R. Máté (Eds.), *Nyelvek és nyelvváltozatok térben és időben*. Ungvár: „RIK-U”, pp. 86–93.
11. Szilágyi N. S. (2007). Szociálpszichológiai tényezők a szókölcsonzésben. [Socio-psychological factors in word borrowing]. In A. Benő, E. Fazakas, S. Szilágyi N. (Eds.), *Nyelvek és nyelvváltozatok. Köszöntő kötet Péntek János tiszteletére*. Kolozsvár: Anyanyelvpolók Erdélyi Szövetsége, pp. 349–361.
12. Tolcsvai Nagy G. (2013). *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. [Introduction to Cognitive Linguistics]. Budapest: Osiris, 392 p. [in Hungarian]
13. Ullmann S. (1983). *Semantics: an Introduction to the Science of Meaning*. Worcester: Billing and Sons Ltd, 278 p.

УДК [821.161.2-36:355.01(470:477)]:81'374
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2023-1-25>

ЛЕКСИКОГРАФІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ СПРОТИВУ (НА МАТЕРІАЛІ АНЕКДОТІВ 2022–2023 РР.)

Сердега Руслан Леонідович,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
докторант кафедри українознавства та лінгводидактики

Харківський педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ruslan.serdega@ukr.net
orcid.org/0000-0001-7064-4547

Мова фольклору становить одну з найважливіших складових національної мови, яка, безперечно, потребує спеціальної лексикографічної репрезентації. Одним із найпопулярніших жанрів українського фольклору лишається сьогодні анекдот. Відзначимо, що цей жанр народної творчості, на відміну від мемів, фотожаб та інших виявів сучасної колективної творчості, зберігає всі класичні ознаки фольклорного тексту. Форма його побутування не виходить за межі усної народної традиції, хоча він може й не тільки передаватися наживо – від одного співрозмовника до іншого, а й транслюватися через сучасні засоби зв'язку, зокрема й у вигляді певної текстової фіксації. Однак анекдот лишається анонімним, багатоваріантним, таким, що спирається на усталену традицію. Його поширеність, популярність і тривалість існування зумовлюється, з одного боку, його здатністю оперативно реагувати на ті зміни, що відбуваються в житті суспільства, й бути таким чином завжди актуальним для певного часу, а з другого – його адаптаційно-терапевтичним потенціалом. У кризових ситуаціях саме гумор може суттєво допомогти в подоланні тривоги й стресу. Анекдот же, будучи одним із виявів гумористичного початку, також допомагає адаптуватися людині в нинішніх екстремальних умовах.

У статті подано зразки словникового опису лексички наявної в текстах анекдотів періоду українського спротиву повномасштабній російській агресії 2022-2023 рр. Лексикографічна інтерпретація наявних в анекдоті відповідного періоду мовних елементів носить вибірковий характер. Лексикографуванню піддано не всі мовні елементи, а лише ті, що стали активно вживаними в анекдотах часів повномасштабного військового вторгнення Росії на територію України. Фіксуємо переважно ті словесні елементи, що передають сучасні реалії суспільно-політичного життя українців. До опису нами залучено й власні назви, зокрема прізвища різних відомих політичних та інших діячів, що активно стали використовуватися в анекдотах зазначеного періоду. Фіксація сучасних фольклорних текстів дозволить відстежити динаміку розвитку української усної народної творчості. Крім того, мова народного анекдоту, як і загалом мова фольклору, потребує спеціальної лексикографічної інтерпретації, внаслідок реалізації якої цілком можуть постати вагомими для різних галузей гуманітарного знання словникові розробки.

Ключові слова: лексикографія, усна народна творчість, мова фольклору, Словник мови фольклору, анекдот.

LEXICOGRAPHICAL INTERPRETATION OF UKRAINIAN RESISTANCE FOLKLORE (BASED ON ANECDOTES FROM 2022–2023)

Serdeha Ruslan Leonidovych,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Language

V. N. Karazin Kharkiv National University,

Doctoral Candidate at the Department of Ukrainian Studies and Linguodidactics

H. S. Skovoroda Kharkiv Pedagogical University

ruslan.serdega@ukr.net
orcid.org/0000-0001-7064-4547

The language of folklore is one of the most important components of the national language, which undoubtedly requires special lexicographic representation. The joke remains one of the most popular genres of Ukrainian folklore today. It is worth noting that this genre of folk art, unlike memes, photojabs and other manifestations of contemporary collective creativity, retains all the classic features of a folklore text. The form of its existence does not go beyond the oral folk tradition, although it can not only be transmitted live – from one interlocutor to another – but also broadcast through modern means of communication, including in the form of a certain textual fixation. However, the anecdote remains anonymous, multivariate, and based on an established tradition. Its prevalence, popularity and longevity are due, on the one hand,

to its ability to respond quickly to changes in society and thus always be relevant for a certain time, and, on the other hand, to its adaptive and therapeutic potential. In crisis situations, it is humour that can significantly help to overcome anxiety and stress. An anecdote, being one of the manifestations of the humorous principle, also helps people to adapt to the current extreme conditions.

The article presents samples of a dictionary description of the vocabulary present in the texts of anecdotes from the period of Ukrainian resistance to the full-scale Russian aggression of 2022-2023. The lexicographic interpretation of the language elements present in the anecdote of the corresponding period is selective. Not all linguistic elements have been subjected to lexicography, but only those that were actively used in anecdotes during the period of Russia's full-scale military invasion of Ukraine. We record mainly those verbal elements that convey the current realities of the socio-political life of Ukrainians. We have also included proper names, including the names of various well-known political and other figures, which were actively used in anecdotes of this period. The recording of contemporary folklore texts will allow us to track the dynamics of the development of Ukrainian oral folk art. In addition, the language of folk anecdote, as well as the language of folklore in general, requires a special lexicographic interpretation, which may well result in significant vocabulary developments for various fields of humanitarian knowledge.

Key words: lexicography, folklore, language of folklore, Dictionary of the Language of Folklore, anecdote.

Вступ. Загальновідомо, що усна народна словесність є творчістю колективною. Вона відбиває передусім те, чим переймається громада, передає її хвилювання, тривоги та переживання з приводу тих чи тих суспільних проблем та явищ. Фольклор відображає колективне ставлення, зокрема й містить оцінку, яку громада дає явищам об'єктивної дійсності. Усна народна творчість здатна миттєво та оперативно реагувати на ті процеси та події, що відбуваються в житті певного етносу, народу. Активно реагує вона й на російське вторгнення в Україну, що почалося 24 лютого 2022 року й триває нині.

Українська земля багата на природні ресурси. Наша країна має вигідне географічне положення й проживає на ній працелюбний народ. Через це й опинялася часто Україна в колі інтересів тих, хто хотів заволодіти її багатствами, поневолити її народ. Визвольні ж змагання українського народу в історичній площині його розвитку завжди посідали важливе місце. Відгомін колективної непокори, мотиви опору ворогам знаходять безпосереднє відбиття в усній народній творчості, зокрема в думках, історичних, козацьких, стрілецьких і повстанських піснях часів УПА, а також у сучасному фольклорі, що зародився в період повномасштабної війни. Я. А. Закальська пропонує для називання подібних творів усної народної словесності використовувати терміносполуку «фольклор спротиву» (Закальська, 2021, с. 2). Наскрізними для текстів, що описують духовний та фізичний опір українців, є поняття свободи, волі, незалежності. Велику роль у житті українців завжди відігравав гумор. Він допомагає в повсякденному житті. Смієшся – живеш, а коли смієшся тоді, коли хочеться, то маєш свободу. Жартівлива розповідь, анекдот здатний в екстремальних ситуаціях зняти напругу, він допомагає долати

тяготи війни, дозволяє відволіктися від проблем і подивитися на події, загалом життя під новим кутом зору та побачити в ньому щось позитивне, кумедне та веселе.

Актуальність дослідження. Фольклор українського спротиву загалом і анекдоти зокрема становлять важливу складову сучасного фольклоротвірного процесу. Існує нагальна потреба в фіксації фольклорних текстів, що стосуються сучасного нам періоду – повномасштабного вторгнення військ РФ на територію України та подальшій інтерпретації, зокрема й лексикографічній.

Історія питання. Хоч анекдот і залишається сьогодні найпопулярнішим жанром українського фольклору, але, як слушно зауважує Л. М. Корнева, він, на жаль, «як багатостороннє та інформативнє явище культури ще до цього часу належним чином не оцінений і не досліджений» (Корнева, 2009, с. 55). Разом із Л. О. Сологуб згадувана авторка дослідила жанрові особливості дитячого анекдоту (Корнева, Сологуб 2014). Антропонімікон українських народних анекдотів був у колі зору Н. В. Щербакової (Щербакова, 2012). Відбиття елементів етнокультурної свідомості в зазначених текстах фольклору досліджував Н.Ф. Босак (Босак, 2009). Проаналізував основні теми й проблеми, які піднімаються в сучасному дискурсі при дослідженні анекдоту В. А. Бережний (Бережний, 2016). Однак лексикографічний аспект при вивченні анекдотів цілеспрямовано ще не використовувався.

Мета розвідки полягатиме в поданні зразків лексикографування лексики, наявної в текстах анекдотів періоду українського спротиву повномасштабній російській агресії 2022-2023 рр. Здійснення мети передбачатиме фіксацію з живих уст народних анекдотів відповідного періоду та встановленні в них відносно нових для цього жанру словесних

елементів, що передають сучасні реалії суспільно-політичного життя українців.

Методологія. У сучасній лінгвістичній науці активно розвивається та її галузь, що спрямована безпосередньо на лексикографічну параметризацію різних мовних систем і підсистем. Мова фольклору становить одну з найважливіших складових національної мови, і вона потребує спеціальної лексикографічної репрезентації. У пропонованій нами розвідці ми застосовуємо лексикографічний метод опису досліджуваного матеріалу, який передбачає відбір словесних засобів відповідно до мети й завдань розвідки, його фіксацію й подальшу інтерпретацію. Лексикографування передбачає процедуру укладання словникової статті, яка певним чином відображає структурно-семантичну специфіку слова. До основних компонентів мікроструктури словника відносять заголовне слово, граматичну інформацію, ремарку, тлумачення, ілюстрацію та стійкі вирази (за наявності).

Виклад основного матеріалу. Сучасні інтернет-технології породжують нові вияви колективної творчості, зокрема меми, фотожаби, фейки, які проте не можна вважати класичними, бо вони суттєво відходять від усної народної традиції є написаними, намальованими, сфотографованими і т. ін. Проте традиційний фольклор в умовах війни теж продовжує жити. Чи не найбільшу живучість виявляють анекдоти, які, хоч і можуть розповсюджуватися також через інтернет, але зароджуються передусім у межах усної народної традиції, яка просто може транслюватися через сучасні технічні засоби поширення інформації. Крім того, він, як і будь-який жанр фольклору, є анонімним за своєю природою, багатократно відтворюється, зазнає варіативності, а ще анекдоти здатні оперативно реагувати на суспільно-політичні події та зміни в житті. Вони не підкоряються цензурі, є індикаторами настроїв народу.

Анекдоти періоду війни, крім традиційних обценних елементів, кількість уживання яких під час війни значно зростає, оскільки, як стверджують психологи, лайлива лексика, матюки в умовах підвищеної небезпеки та нестабільності життя захищають психіку від зриву в зовсім неконтрольовані емоції, використовують прізвища сучасних світових лідерів і політиків, вітчизняних політичних та військових діячів, які до початку війни зовсім не використовувались у творах зазначеного жанру. Подамо далі лексикографічний опис таких прізвищ.

АРЕСТОВИЧ, -а. Арестович Олексій Миколайович, військовий і політичний оглядач, блогер, радник Офісу Президента України в 2020-2023 рр. *Оголошення від жінки в рубриці знайомства: «Шукаю коханця з голосом, як в Арестовича, бо нерви вже ні к чорту»* (з народних уст).

БАЙДЕН, -а. *Джо Байден*, Джо Байдена. Джозеф Робінетт Байден-молодший (англ. *Joseph «Joe» Robinette Biden, Jr.*), американський державний і політичний діяч, один із лідерів Демократичної партії США, чинний президент цієї країни. *– Байден підписав ленд-ліз, бабцю! – Що кажеш? Піз.єц Росії? – Так, бабуню, ви все, правильно почули!* (з народних уст).

ДЖОНСОН, -а. Александер Борис де Феффел-Джонсон (англ. *Alexander Boris de Pfeffel Johnson*), колишній міністр закордонних справ Британії, міністерські обов'язки якого припали на період російської агресії і який активно підтримував Україну та приїздив до Києва під час війни. *Хлопці діляться на два типи: перший тип, як Макрон: тільки дзвонять й пиз...ять; другий, як Джонсон: не пиз...ів, а взяв приїхав* (з народних уст).

КОБЗОН, -а. Йосип Кобзон, радянський і російський естрадний співак, який давав концерти на окупованих територіях, підтримував путінську агресію проти України. *Сьогодні о 10.45 Жириновського гостинно зустрів Кобзон* (з народних уст).

Прізвище цього співака на українському мовному ґрунті зазнало певної евфемізації, унаслідок якої постав такий стійкий вираз, як **пйти на концерт до кобзона**. Вираз уживається при згадці про загибель російських солдатів та різних рашистських діячів, тобто загинути, приєднатися до померлого співака, що активно підтримував агресивну політику Путіна стосовно сусідніх народів.

МАКРОН, -а. Емманюель Жан-Мішель Фредерік (фр. *Emmanuel Jean-Michel Frédéric*), французький державний і політичний дія, президент Франції, роки правління якого припали нас російської агресії проти України. *Хлопці діляться на два типи: перший тип, як Макрон: тільки дзвонять й пиз...ять; другий, як Джонсон: не пиз...ів, а взяв приїхав* (з народних уст).

Від прізвища цього політичного діяча на ґрунті української мови утворився неологізм **макронити** – робити надзвичайно стурбований вигляд із приводу певної ситуації, усім це показувати, але нічого реально не робити для її усунення.

В анекдотах зазначеного періоду натрапляємо на контаміновані варіанти прізвища російського президента **пуйло** і **путлер**, що має виразне негативне забарвлення. Позначаємо його ремаркою *знев.* (зневажливе).

ПУЙЛО, -а, *знев.* Назва, утворена шляхом поєднання прізвища Путін із матірнім словом «хуйло» (дурна, неприємна людина), використовується для називання російського президента, який розв'язав війну проти України. *Приходить до ворожки пуйло й питає: – Коли я помру? – Ти помреш у день українського великого національного свята! – відповідає та. – І що це свято буде? – цікавиться пуйло. На що ворожка відповідає: – От коли ти здохнеш, то й буде воно, це свято!* (з народних уст).

ПУТЛЕР, -а, *знев.* Назва, утворена шляхом поєднання прізвища Путін із прізвищем німецького диктатора Адольфа Гітлера, який розв'язав Другу світову війну, використовується на позначення російського президента Володимира Путіна, що віддав злочинний наказ про напад на Україну. *Ми зрозуміли, чому Макрон приїхав до України саме в день операції путлера. Йому в цей день ні з ким було побалакати* (з народних уст).

Активно вживається в період військової російської агресії, її постійних ракетних обстрілів, спрямованих на пошкодження української енергетичної системи, стало й запозичення з англійської мови *blackout* — *затемнення*, яке проникає й до анекдотів.

БЛЕКАУТ, -у. Ситуація, за якої відбувається масове відключення споживачів електроенергії, повне знеструмлення електричних мереж унаслідок пошкодження обладнання через обстріли української інфраструктури рашистами (росіянами). *А от зараз, дійсно, якось неприємно стало, що вакцини не містять чіпів, а то постійно були б із нормальним зв'язком* (з народних уст).

Активізувалося й таке слово, як **ленд-ліз**, що виникло в США ще за часів Другої світової війни, проте воно не було широко відомим українському населенню, бо замовчувався сам факт надання продовольчої, матеріальної та збройної допомоги Америці Радянському Союзу в силу закритості тогочасного політичного режиму, який мав виразні ознаки тоталітаризму.

Активно вживаною в анекдотах стає й абревіатура **ЗСУ** (Збройні сили України). **ЗСУ**, *невідм., мн.* Сукупність усіх збройних формувань української держави, на які відповідно до Конституції країни покладено завдання щодо оборони України, захисту її суверенітету,

кордонів, територіальної цілосності й недоторканності. *Зустрілися дві росіянки. Одна іншій: – А твій п'є? – Перестав. – Давно? – Місяць назад. – Слава Богу! – Та ні... Царство небесне, а слава ЗСУ!* (з народних уст).

ЛЕНД-ЛІЗ, -у. Система надання одними країнами-союзницями іншим державам-союзницям боєприпасів, військової техніки, спорядження для солдатів, сировини, продовольства, що була вперше запроваджена США для тих країн, що входили до антигітлерівської коаліції, а сьогодні для України, яка протистоїть російському військовому вторгненню на її територію. *– Байден підписав ленд-ліз, бабцю! – Що кажеш? Піз...єц Росії? – Так, бабуню, ви все, правильно почули!* (з народних уст).

Активно використовується в анекдотах збірний іменник із зневажливим забарвленням **русня**. Подаємо далі словникову статтю з цим словом.

РУСНЯ, -і, *ж., збірн., знев.* Росіяни. *Хочу звернутися до батьків, попросить дітей вітатися «Добрий ранок», а не «русні піз...а».* *Учителька 2-А класу* (з народних уст).

Висновки. Анекдот сьогодні з усіх традиційних жанрів усної народної творчості є одним із найбільш затребуваних суспільством. Він продовжує жити повнокровним життям навіть у найскладніші періоди буття народу, зокрема й в умовах нічим не виправданої агресії Росії проти українського народу. Він зародився в межах усної традиції й продовжує функціонувати в її річищі, хоча й для його транслявання, тобто передачі з вуст у уста, може використовуватись інтернет та інші сучасні технічні засоби зв'язку. Анекдот, на відміну від мемів, фотожаб та інших виявів сучасної колективної творчості зберігає всі класичні ознаки фольклорного тексту. Він продовжує функціонувати як жанр усної словесності, лишається анонімним, багатоваріантним у виконанні, спирається на усталену традицію. Його живучість зумовлюється, з одного боку, його здатністю швидко реагувати на ті зміни, що відбуваються в житті суспільства, й бути таким чином завжди актуальним для певного часу, а з другого – його адаптаційно-терапевтичним потенціалом. У кризових ситуаціях саме гумор може суттєво допомогти в подоланні тривоги й стресу. Анекдот же, будучи одним із виявів гумористичного начала, також допомагає адаптуватися людині в нинішніх екстремальних умовах. Підтвердженням того, що анекдот здатний оперативірно реагувати на потреби часу є використання в ньому слів на

позначення сучасних реалій, зокрема й неологізмів. Необхідно фіксувати фольклорні тексти сучасного нам періоду, щоб бачити динаміку розвитку як української усної народної творчості, так і української мови загалом. Крім того, мова народного анекдоту, як і загалом мова фольклору, потребує спеціальної лексикографічної інтерпретації, внаслідок реалізації якої цілком можуть постати вагомими для різних галузей гуманітарного знання словникові розробки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бережний В. А. Анекдот у сучасному гуманітарному дискурсі. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2016. Вип. IX. С. 283-193.
2. Босак Н. Ф. Анекдот як відображення етносвідомості народу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство)*. Вип. 3. 2009. С. 234-239.
3. Закальська Я. В. Український фольклор спротиву: традиція і модифікація, трансмісійні механізми : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.07 / Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2021. 20 с.
4. Корнева Л. М., Сологуб Л. О. Особливості дитячого анекдоту як жанру фольклору. *Наукові праці. Філологія. Літературознавство*. Т. 239. № 227. 2014. С. 81-84.
5. Корнева Л. Про деякі типологічні риси українського анекдоту. *Філологічні науки*. 2009. № 1. С. 55-61.
6. Щербак Н. В. Функціонування псевдонімів у текстах українських анекдотів. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди*. 2012. Вип. 34. С. 38-42.

REFERENCES:

1. Berezhnyi, V.A. (2016). Anekdot u suchasnomu humanitarnomu diskursi [Anecdote in contemporary humanitarian discourse]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu* [Scientific Notes of Berdiansk State Pedagogical University], vol. IX, pp. 283-193. [in Ukrainian].
2. Bosak, N. F. (2009). Anekdot yak vidobrazhennia etnosvidomosti narodu [Anecdote as a reflection of the ethnic consciousness of the people]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii № 8. Filolohichni nauky (movoznavstvo i literaturoznavstvo)* [Scientific Journal of the Drahomanov National Pedagogical University. Series No. 8. Philological sciences (linguistics and literary studies)], vol. pp. 234-239. [in Ukrainian].
3. Kornieva, L. M., Solohub L. O. (2014). Osoblyvosti dytiachoho anekdotu yak zhanru folkloru [Features of the children's anecdote as a genre of folklore]. *Naukovi pratsi. Filolohiia. Literaturoznavstvo* [Scientific works. Philology. Literary studies], vol. 239, no. 227, pp. 81-84. [in Ukrainian].
4. Kornieva, L. (2009). Pro deiaki typolohichni rysy ukrainskoho anekdotu [On some typological features of the Ukrainian joke]. *Filolohichni nauky* [Philological sciences], no. 1. pp. 55-61. [in Ukrainian].
5. Shcherbakova, N. V. (2012). Funktsionuvannia psevdonimiv u tekstakh ukrainskykh anekdotiv [The functioning of pseudonyms in the texts of Ukrainian jokes]. *Linhvistychni doslidzhennia: zb. nauk. prats KhNPU imeni H. S. Skovorody* [Linguistic studies: collection of scientific works of H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University]. 2012. vol. 34, pp. 38-42. [in Ukrainian].
6. Zakalska, Ya. V. (2021). Ukrainskyi folklor sprotyvu: tradytsiia i modyfikatsiia, transmisiini mekhanizmy [Ukrainian resistance folklore: tradition and modification, transmission mechanisms] : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.01.07 / Kyiv National University named after Tarasa Shevchenka. Kyiv, 20 p. [in Ukrainian].

Наукове періодичне видання

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

**Серія «ГЕРМАНІСТИКА
ТА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ»**

Випуск 1

Коректура • *Я.І. Вишнякова*

Комп'ютерна верстка • *Н.С. Кузнєцова*

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 20,93.
Замов. № 0823/501. Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.